

ระบบเจ้าโคตรกับระบบงานยุติธรรมชุมชน : กรณีศึกษาบ้านเสี้ยว ตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง  
จังหวัดขอนแก่น



วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต  
สาขาวิชาอาชญาวิทยาและงานยุติธรรม ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา  
คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย  
ปีการศึกษา 2565  
ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

JAKOTE (KINSHIP)SYSTEM AND COMMUNITY JUSTICE SYSTEM : A CASE STUDY ON  
BAN SIAO, WANG CHAI SUBDISTRICT,NAM PONG DISTRICT, KHON KAEN PROVINCE



Miss Phakawanaporn Phisuthisuwan

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements  
for the Degree of Doctor of Philosophy in Criminology and Criminal Justice

Department of Sociology and Anthropology

FACULTY OF POLITICAL SCIENCE

Chulalongkorn University

Academic Year 2022

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์	ระบบเจ้าโคตรกับระบบงานยุติธรรมชุมชน : กรณีศึกษา
	บ้านเสียว ตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น
โดย	น.ส.ภควรรณพร พิศุทธิสุวรรณ
สาขาวิชา	อาชีววิทยาและงานยุติธรรม
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	รองศาสตราจารย์ ดร.จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย

---

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต

.....	คณบดีคณะรัฐศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร.ปกรณ์ ศิริประกอบ)	
คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์	
.....	ประธานกรรมการ
(ศาสตราจารย์ พิเศษชงทอง จันทรางศุ)	
.....	อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(รองศาสตราจารย์ ดร.จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย)	
.....	กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.สุมนทิพย์ จิตสว่าง)	
.....	กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.จุลณี เทียนไทย)	
.....	กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์วันชัย มีชาติ)	



# # 5981364024 : MAJOR CRIMINOLOGY AND CRIMINAL JUSTICE

KEYWORD: Jaokote, community justice

Jaokote (Kinship) System and Community Justice System : A case study on Ban Siao, Wang Chai Subdistrict, Nam Pong District, Khon Kaen Province is a qualitative research aiming to study the background, model, and operation of the Jaokote system, which is a customary justice work, also the type of litigation or dispute used to settle the issue, including the advantages and limitations of using the system , the condition of existence of Jaokote system within the community and the changes that occur when other community justices are implemented by the government that reflects the government agencies' perception and perspective on the use of Jaokote system, and finally suggesting the linkage between the Jaokote system and the community justice system for benefit of the justice system development. The researcher collected data by using three techniques: documentary study, focus group, and in-depth interviews with 12 key informants for content analysis.

The results of the study revealed that 1) the Jaokote system had elders whom the parties and community respected, trusted, and accepted their behavior and rationalization when judging conflicts to mediate and settle disputes between the individuals. The dispute resolution process is simple: the mediator inquires about the stories and reasons of both parties, then lets the parties directly agree on compensation in front of the mediator and mediates reconciliation. After that, jointly establish a dispute settlement agreement that takes into account the needs of both parties. Ban Siao will use the Jaokote system for crimes committed by children or youths, domestic violence, offenses committed against each other through negligence, private crimes, including indecency, and misdemeanors. The Jaokote system has the advantage of helping to maintain the mental state of the parties and their relationship together. It also reduces the burden on the local government and reduces conflicts in society. This saves time and costs for the public while minimizing the operational problems faced by the criminal justice system by suppressing minor disputes. There are limitations; for example, clinging to faith in the individual destabilizes the system; it may be appropriate to use in smaller societies; and there is no law to support the effect of mediation if Jaokote, the community mediator, is not trained to register as a public sector mediator. 2) The Jaokote system exists in relation to other types of community justice work in the public sector. By adjusting to the conditions of community justice operations in the government sector, including having more than one mediator and the provision of written documents in the dispute resolution process as evidence for legal reference. 3) The government sector has limited awareness of the Jaokote system used to deal with conflicts within the community. Although there is a view that the Jaokote system has the potential to initially settle disputes, there is still a hesitant response if it has to be promoted as part of the local justice system. 4) The researcher's recommendations for linking the Jaokote system for the benefit of the justice process are that the community should be encouraged to seriously adopt the Jaokote system, which is traditional justice, as part of the community justice system in the village. And the government sector should come to help with the necessary legal knowledge and support the village headman, the village committee, the members of the community justice network, and the current generations of Jaokote who have been trained in the mediation course according to the Mediation Act B.E. 2562 (2019) in order to register as public sector mediators in accordance with the law.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย  
CHULALONGKORN UNIVERSITY

Field of Study:

Criminology and Criminal Justice

Student's Signature .....

Academic Year:

2022

Advisor's Signature .....

## กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงลงได้อย่างดีด้วยได้รับความกรุณาและเมตตาอย่างสูงสุดจากคณาจารย์ทุกท่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง รองศาสตราจารย์ ดร. จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ที่ได้เสียสละเวลาอันมีค่าในการให้ความรู้ คอยสนับสนุนแนะนำ ให้กำลังใจในเรื่องวิชาการและเรื่องส่วนตัว และผลักดันการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จนสำเร็จได้ ทั้งนี้อาจารย์เป็นส่วนสำคัญยิ่งที่ทำให้ผู้วิจัยค้นพบความสนใจทางวิชาการของตนเอง

ขอกราบขอบพระคุณ ศาสตราจารย์พิเศษ ชงทอง จันทรางศุ ที่ได้ให้ความกรุณาสละเวลารับเป็นประธานการสอบวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ พร้อมทั้งให้ความอนุเคราะห์ให้คำแนะนำที่มีคุณค่าและเป็นประโยชน์ต่อแนวทางการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นอย่างยิ่ง ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร. สุมนทิพย์ จิตสว่าง และรองศาสตราจารย์ ดร. จุลณี เทียนไทย ที่ได้ให้ความกรุณารับเป็นกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ และสละเวลาอันมีค่าช่วยแนะนำวิธีการศึกษา และถามไถ่ให้กำลังใจตลอดทุกครั้งที่ได้พบท่าน และต้องขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร. เดชา สังขวรรณ และ รองศาสตราจารย์วันชัย มีชาติ เป็นอย่างยิ่งที่กรุณารับเป็นกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกในการสอบเค้าโครงวิทยานิพนธ์ และสอบป้องกันวิทยานิพนธ์ ตามลำดับ พร้อมทั้งให้ข้อเสนอแนะและแนวทางในการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จนสำเร็จลุล่วงลงด้วยดี

ขอขอบพระคุณผู้บริหารมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดสกลนคร และผู้บริหารคณะศิลปศาสตร์และวิทยาการจัดการ ที่อนุเคราะห์สนับสนุนทุนการศึกษาจากกองทุนพัฒนามหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดสกลนคร และกองทุนคณะศิลปศาสตร์และวิทยาการจัดการ อีกทั้งอนุเคราะห์ให้ผู้วิจัยได้ลาศึกษาต่อแบบเต็มเวลาและให้ได้รับค่าจ้าง

ความสำเร็จในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ไม่อาจเกิดขึ้นได้เลยหากไม่ได้รับความอนุเคราะห์ข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญทุกท่าน ทั้งกลุ่มเจ้าโคตรและชาวบ้านเสียว ตำบลวังชัย อำเภอน้ำโพรง จังหวัดขอนแก่น และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลภาครัฐที่สละเวลามาให้ข้อมูล และช่วยจัดหาเอกสารอ้างอิงในส่วนของระเบียบและคำสั่งภายในหน่วยงานเพื่อเป็นข้อมูลเชิงเอกสารแก่ผู้วิจัยในการศึกษา รวมทั้งขอขอบคุณเพื่อน ๆ นิสิตปริญญาเอกสาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา รุ่นที่ 2 และรุ่นที่ 3 และ ดร. ชลัท ประเทืองรัตนานักวิชาการผู้เชี่ยวชาญ สถาบันพระปกเกล้า ที่ช่วยเหลือทำหน้าที่ peer review และถกเถียงมุมมองทางวิชาการกับผู้วิจัยจนทำให้เกิดการตกผลึกทางความคิดและสามารถเรียบเรียงเนื้อหาเพื่อจัดทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ออกมาจนสำเร็จ

เหนือสิ่งอื่นใด ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ พลตำรวจตรี สมศักดิ์ พิศุทธิสุวรรณ และนางธิดารัตน์ พิศุทธิสุวรรณ บิดามารดาอันเป็นที่รักยิ่งของผู้วิจัย ตลอดจนครอบครัวอาจารย์ทุกท่านที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้และให้การสนับสนุนเป็นเบื้องหลังความสำเร็จทางวิชาการของผู้วิจัยด้วยดีเสมอมา และอยู่เคียงข้างให้กำลังใจในทุกปัญหาจนกระทั่งการจัดทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีอย่างสมบูรณ์ในที่สุด

ภควรรณพร พิศุทธิสุวรรณ

## สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ค
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ง
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญรูปภาพ.....	ฎ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
2. คำถามการวิจัย.....	5
3. วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	6
4.ขอบเขตการวิจัย.....	6
4.1 ขอบเขตเชิงพื้นที่.....	6
4.2 ขอบเขตเชิงเนื้อหา.....	6
4.3 ขอบเขตเชิงระยะเวลา.....	7
5. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	7
6. นิยามคำศัพท์ที่เกี่ยวข้อง.....	7
7. ระเบียบวิธีวิจัย.....	8
7.1 วิธีการดำเนินวิจัย.....	8
7.2 กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants).....	8
7.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	9
7.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	10

7.5 การวิเคราะห์ข้อมูล และการนำเสนอข้อมูล.....	11
8. จริยธรรมการวิจัย.....	12
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	13
1. แนวคิดเรื่องการจัดการความขัดแย้ง.....	13
1.1 ความหมายของความขัดแย้ง.....	13
1.2 สาเหตุของความขัดแย้ง.....	14
1.3 กระบวนการเกิดความขัดแย้งและวิธีจัดการความขัดแย้ง.....	15
1.4 ทูทางสังคมกับการจัดการความขัดแย้ง.....	20
2. แนวคิดเกี่ยวกับยุติธรรมเชิงสมานฉันท์.....	23
2.1 ความหมายของยุติธรรมเชิงสมานฉันท์.....	23
2.2 หลักการของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์และหลักสำคัญที่นำไปใช้จัดการความ ขัดแย้ง.....	26
2.3 ประเภทคดีที่สามารถใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ได้.....	28
2.4 รูปแบบกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่ใช้จัดการความขัดแย้งหรือระงับข้อพิพาท.....	30
2.5 ขั้นตอนการดำเนินงานของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์.....	32
2.6 การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในกระบวนการยุติธรรมไทยภายใต้แนวคิดกระบวนการยุติธรรมเชิง สมานฉันท์.....	34
2.6.1 การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทก่อนพระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ.2562.....	35
2.6.2 การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนตามพระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ.2562.....	37
3. แนวคิดเรื่องยุติธรรมชุมชนและทฤษฎีอาชญาวิทยาที่เกี่ยวข้องกับงานยุติธรรมชุมชน.....	42
3.1 ความหมายของยุติธรรมชุมชน.....	42
3.2 หลักการพื้นฐานและคุณลักษณะพิเศษของยุติธรรมชุมชน.....	44
3.3 องค์ประกอบของยุติธรรมชุมชน.....	47
3.4 คุณค่าและบทบาทภารกิจที่นำไปสู่การจัดแบ่งส่วนงานในยุติธรรมชุมชนของภาครัฐ.....	50



3.5 ทฤษฎีทางอาชญวิทยาที่เกี่ยวข้องกับงานยุติธรรมชุมชน .....	53
3.5.1 ทฤษฎีพื้นฐานทางสังคม .....	53
3.5.2 ทฤษฎีความละเอียดเชิงบูรณาการ.....	55
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	57
5. กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	63
บทที่ 3 ระบบเจ้าโคตรและเส้นทางการเป็นเจ้าโคตร .....	65
1. บริบทชุมชนบ้านเสี้ยวและนิยามเจ้าโคตรของชุมชน .....	66
2. คุณสมบัติพิเศษและเส้นทางการได้มาซึ่งการเป็นเจ้าโคตร .....	67
3. บทบาทเจ้าโคตรในการจัดการข้อพิพาท: ระบบเจ้าโคตรภายใต้บริบทชุมชนที่ศึกษา .....	69
4. รูปแบบการดำเนินการของระบบเจ้าโคตรในการจัดการข้อพิพาท .....	76
5. ข้อดี ข้อเสีย ข้อจำกัด และข้อท้าทายของระบบเจ้าโคตร.....	81
บทที่ 4 สัมพันธภาพและการปรับตัวของระบบเจ้าโคตรเพื่ออยู่ร่วมกับระบบงานยุติธรรมชุมชน.....	86
1. สัมพันธภาพและการปรับตัวของระบบเจ้าโคตรเพื่อให้อยู่ในงานยุติธรรมชุมชนของภาครัฐ.....	86
2. ความหลากหลายของงานยุติธรรมชุมชนด้านการระงับข้อพิพาทในหมู่บ้าน .....	90
3. งานยุติธรรมชุมชนในมิติอื่นที่มีในหมู่บ้าน .....	119
4. การเชื่อมโยงระหว่างระบบเจ้าโคตรกับระบบงานยุติธรรมชุมชนในพื้นที่.....	123
บทที่ 5 ระบบเจ้าโคตรกับมุมมองและการรับรู้ของหน่วยงานภาครัฐ.....	132
1. มุมมองและการรับรู้ที่ต่อระบบเจ้าโคตร.....	133
1.1 ข้อดีหรือประโยชน์ของระบบเจ้าโคตร.....	134
1.2 ข้อจำกัดและข้อท้าทายที่ยังเป็นปัญหาของระบบเจ้าโคตร .....	136
2. ทิศทางการใช้ระบบเจ้าโคตรในการระงับข้อพิพาทในกระบวนการยุติธรรม.....	139
บทที่ 6 บทสรุปและข้อเสนอแนะ.....	143
1. ระบบเจ้าโคตร.....	144

2. สภาพการดำรงอยู่ของระบบเจ้าโคตรร่วมกับงานยุติธรรมชุมชนที่หลากหลายภายใต้นโยบายส่งเสริมการระงับข้อพิพาทและอำนวยความสะดวกเป็นธรรมในสังคมของภาครัฐ และการเปลี่ยนแปลงเพื่อปรับตัวอยู่ร่วมในระบบงานยุติธรรมชุมชนของระบบเจ้าโคตร .....	146
3. การรับรู้และมุมมองของภาครัฐที่มีต่อระบบเจ้าโคตรในการจัดการความขัดแย้งและระงับข้อพิพาทระหว่างบุคคลในระดับพื้นที่ .....	149
4. ข้อเสนอแนะในการเชื่อมโยงระหว่างระบบเจ้าโคตรกับระบบงานยุติธรรมชุมชนที่มีในปัจจุบัน เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อกระบวนการยุติธรรม.....	151
บรรณานุกรม.....	154
ภาคผนวก.....	162
ประวัติผู้เขียน.....	179



## สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 ตารางเปรียบเทียบแนวทางจัดการความขัดแย้งแบบต่าง ๆ.....	17
ตารางที่ 2 ตารางเปรียบเทียบหลักการระหว่างกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักกับกระบวนการ ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์.....	26
ตารางที่ 3 การดำเนินงานใกล้เคียงข้อพิพาทของระบบเจ้าโคตร .....	77
ตารางที่ 4 กระบวนการประนีประนอมข้อพิพาทของคณะกรรมการหมู่บ้านเสี้ยว .....	93
ตารางที่ 5 กระบวนการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาททางแพ่งของศูนย์ดำรงธรรมอำเภอ.....	103
ตารางที่ 6 กระบวนการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาททางอาญาของศูนย์ดำรงธรรมอำเภอ.....	106
ตารางที่ 7 สถิติการดำเนินงานระงับข้อพิพาทตามบันทึกการไกล่เกลี่ยชุมชนบ้านเสี้ยวระหว่างปี พ.ศ. 2546 – พ.ศ. 2557.....	113
ตารางที่ 8 กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของศูนย์ยุติธรรมชุมชนบ้านเสี้ยว .....	116
ตารางที่ 9 เปรียบเทียบการดำเนินงานของงานยุติธรรมชุมชนแต่ละรูปแบบภายในหมู่บ้านเสี้ยว ...	124
ตารางที่ 10 เปรียบเทียบมุมมองของภาครัฐเกี่ยวกับศักยภาพของระบบเจ้าโคตร หากจะส่งเสริมให้ เป็นส่วนหนึ่งของระบบงานยุติธรรมชุมชนภายในพื้นที่ .....	150

## สารบัญรูปภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 กระบวนการเกิดความขัดแย้ง.....	15
ภาพที่ 2 กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	64
ภาพที่ 3 พ่อคณภพ บุษราคัม ขณะเล่าถึงเส้นทางการเป็นเจ้าของโคตรของตนเอง.....	69
ภาพที่ 4 เจ้าโคตรและตัวแทนคณะกรรมการหมู่บ้านเสียวรุ่นปัจจุบัน.....	91
ภาพที่ 5 โครงสร้างของศูนย์ดำรงธรรมอำเภอป่าพอง.....	98
ภาพที่ 6 ห้องโถงเกลี้ยและประนอมข้อพิพาท ศูนย์ดำรงธรรมอำเภอป่าพอง.....	100
ภาพที่ 7 การประชุมระหว่างเจ้าโคตรและตัวแทนคณะกรรมการหมู่บ้านภายในศูนย์ยุติธรรมชุมชน.....	115
ภาพที่ 8 ป้ายประกาศบทบัญญัติแห่งธรรมนูญบ้านเสียว 12 ประการ.....	120
ภาพที่ 9 ผู้อำนวยการกองส่งเสริมการระงับข้อพิพาท กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ ขณะให้ข้อมูล.....	133
ภาพที่ 10 กลุ่มตัวแทนภาครัฐที่ให้ข้อมูลสำคัญและผู้วิจัย.....	141
ภาพที่ 11 สภาพการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงเพื่อปรับตัวของระบบเจ้าโคตรในหมู่บ้านเสียว.....	147

## บทที่ 1

### บทนำ

#### 1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ความขัดแย้งเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติในสังคมที่เกิดขึ้นเมื่อบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปมาปฏิสัมพันธ์และอยู่ร่วมกัน ยิ่งสังคมมีขนาดใหญ่และมีจำนวนคนอาศัยอยู่ร่วมกันมากเท่าไรก็ยิ่งมีโอกาสที่ผู้คนในสังคมนั้นจะเกิดการกระทบกระทั่งจนกลายเป็นความขัดแย้งขึ้นได้มากเท่านั้น ซึ่งผลที่ตามมาของความขัดแย้งอาจเป็นไปได้ในทางบวก อาทิ ก่อให้เกิดความรู้ใหม่หรือสิ่งประดิษฐ์ที่นำมาซึ่งผลประโยชน์ร่วมกันของคนในสังคม แต่ทว่าบางครั้งความขัดแย้งก็อาจนำมาซึ่งผลทางลบที่บั่นทอนสังคมไม่ให้เจริญก้าวหน้าได้เช่นกัน เช่น การทะเลาะเบาะแว้งกันของคนในสังคม การปฏิเสธที่จะร่วมมือกันทำงานแม้ว่าจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมโดยรวมก็ตาม ผลของความขัดแย้งในทางลบนี้ หากไม่ได้รับการแก้ไขอย่างทันท่วงทีก็อาจลุกลามขยายตัวกลายเป็นการใช้ความรุนแรงต่อคู่ปรปักษ์ จนสร้างความเสียหายทางร่างกาย ทางจิตใจ หรือทางทรัพย์สินทั้งที่เป็นของบุคคลและทรัพย์สินของรัฐ และทำให้รัฐต้องทุ่มเทงบประมาณรวมทั้งทรัพยากรที่มีมาแก้ไขปัญหาก็หรือบรรเทาผลร้ายจากความขัดแย้งที่เกิดขึ้นแทนที่จะนำงบประมาณและทรัพยากรไปให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาประเทศด้านอื่น ๆ

สังคมไทยในอดีตมีมุมมองว่าความขัดแย้งเป็นเรื่องไม่พึงประสงค์เพราะเป็นอันตรายคุกคามต่อความสงบสุขในสังคม เมื่อมีความขัดแย้งหรืออาชญากรรมเกิดขึ้นภายในชุมชนจึงถือว่าเป็นหน้าที่ของผู้นำชุมชนที่ต้องดูแลรักษาชุมชนแห่งนั้นไม่ให้เกิดความเดือดร้อนวุ่นวาย ดังจะเห็นได้จากในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้กำหนดให้กำนันมีอำนาจหน้าที่ในเรื่องรักษาความสงบเรียบร้อยในท้องที่ ป้องกันการโจรกรรมผู้ร้าย ถ้าลูกบ้านเป็นความทะเลาะวิวาทกันเล็กน้อยกำนันให้เปรียบเทียบตกลงกันได้เว้นแต่จะไม่ยอมตกลงกัน แต่ถ้าหากว่าเรื่องที่เกิดเป็นความฉกรรจ์จะต้องนำมาส่งหลวงพลตระการนายแขวงฯ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ ร.ศ. 116 ที่กำหนดให้กำนันและผู้ใหญ่บ้านมีอำนาจหน้าที่ดูแลรักษาความปกติสุขและความสงบเรียบร้อยในเขตหมู่บ้านของตน รับคำร้องทุกข์ของราษฎรและรายงานเหตุการณ์ต่าง ๆ สิ่งให้ลูกบ้านปฏิบัติตามที่กฎหมายบัญญัติไว้และมีอำนาจจับกุมผู้กระทำความผิดกฎหมาย (กรมการปกครองกระทรวงมหาดไทย, 2555) จะเห็นได้ว่าเมื่อภายในชุมชนเกิดความขัดแย้งหรืออาชญากรรมซึ่งไม่ได้ก่อให้เกิดผลร้ายแรงต่อชีวิตและทรัพย์สินของคนจำนวนมาก ภายในชุมชนแต่ละแห่งมีอำนาจจะดำเนินการแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นและนำพาชีวิตสมาชิกในชุมชนกลับสู่ความปกติสุขเหมือนช่วงเวลา ก่อนที่เหตุการณ์ร้ายจะเกิดขึ้นซึ่งตรงกับแนวคิดยุติธรรมชุมชนในปัจจุบัน

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2553) ได้กล่าวถึงสภาพหมู่บ้านไทยแบบดั้งเดิมไว้ว่า มีการปกครองตัวเองและมีการตัดสินข้อพิพาทด้วยตัวชุมชนเองมาตั้งแต่ครั้งโบราณ หากเกิดการวิวาทเกี่ยวกับเรื่องชู้สาวความขัดแย้งภายในครอบครัว และความขัดแย้งเรื่องทำมาหากิน ชุมชนก็จะถือว่าเป็นเรื่องลูกหลานทะเลาะกันเพราะต่างฝ่ายต่างสืบสายเลือดมาจากตระกูลเดียวกันไม่ว่าทางใดก็ทางหนึ่ง แต่ละฝ่ายก็จะหาผู้เฒ่าซึ่งเป็นที่เคารพนับถือมาฝ่ายละ 4 - 5 คนให้เป็นคนซักถามผู้เกี่ยวข้อง ปรึกษาหารือกัน แล้วตัดสินให้มีการการระงับข้อพิพาทและปรับไหม หลังจากนั้นจะอบรมสั่งสอนไม่ให้ประพฤติผิดอีก แต่ทว่าผลสืบเนื่องประการหนึ่งของการปฏิรูปประเทศในหลาย ๆ ด้านที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งยุครัตนโกสินทร์ โดยมีการปฏิรูประบบงานยุติธรรมสู่ระบบศาลตามแบบตะวันตกเป็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างหนึ่ง ก่อให้เกิดการแพร่หลายของความคิดในสังคมที่จะใช้ศาลยุติธรรมเป็นกลไกจัดการความขัดแย้งและอาชญากรรมเพราะเชื่อกันว่าจะนำมาซึ่งความถูกต้องและเที่ยงธรรม ทำให้บทบาทหน้าที่ของคนในชุมชนที่เคยต้องร่วมกระทำการดูแลควบคุมความขัดแย้งและปัญหาอาชญากรรมถูกลดทอนความสำคัญลงให้กลายเป็นผู้รับบริการจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ เมื่อชุมชนสูญเสียอำนาจที่จะจัดการปัญหาความขัดแย้งและอาชญากรรมภายในเขตของตนเองมาสู่เจ้าหน้าที่ของรัฐ ผลที่ตามมาคือจำนวนคดีความที่เพิ่มพูนขึ้นอย่างรวดเร็วตามกระแสการพัฒนาประเทศก็ถูกนำเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมเชิงสถาบันซึ่งเป็นกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักของประเทศ (สุรชัย ไวยวรรณจิตร, 2559)

“ระบบเจ้าโคตร” เป็นกระบวนการจัดการความขัดแย้งภายในอีสานที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ ด้วยวิธีการให้ผู้อาวุโสของตระกูลหรือของชุมชนที่เรียกว่า “เจ้าโคตร” เป็นคนกลางไกล่เกลี่ยระงับความขัดแย้งหรือตัดสินความจากข้อพิพาทที่เป็นการกระทำผิดเล็กๆ น้อยๆ ระหว่างชาวบ้านให้ยุติลงได้ภายในหมู่บ้าน โดยไม่ต้องไปฟ้องร้องถึงศาลที่มีสถานที่ตั้งอยู่ในตัวจังหวัดซึ่งมีระยะทางห่างไกลออกไปจากชุมชน ระบบเจ้าโคตรจึงทำให้ชุมชนอีสานในสมัยก่อนมีความปลอดภัยและสมาชิกของชุมชนสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข จนกระทั่งระบบดังกล่าวได้อ่อนกำลังลงเมื่อมีการปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมมาสู่ระบบศาลตามแบบตะวันตกดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น สังคมชนบทอีสานมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาที่ล่วงผ่านไปนับร้อยปี ความเจริญทางวัตถุและการที่ชาวบ้านเข้ามารับเรียนหนังสือในตัวเมืองและทำงานนอกชุมชนเพิ่มมากขึ้นจึงรับเอาการดำเนินชีวิตแบบคนเมืองรวมทั้งความรู้สึกที่ว่าเป็นหน้าที่เจ้าหน้าที่ของรัฐต้องเข้ามาจัดการยุติปัญหาให้แก่ประชาชน ซึ่งเป็นวิธีคิดโดยทั่วไปของคนเมืองกลับไปใช้ในชุมชนของตนด้วย อย่างไรก็ตามระบบเจ้าโคตรก็ไม่ได้สูญหายไปอย่างสิ้นเชิงจากสังคมอีสาน โดยงานวิจัยของอุดม บัวศรีและชอบ ดีสวนโคก พบว่า ชุมชนชนบทอีสานในบางพื้นที่ยังคงใช้เจ้าโคตรเป็นผู้จัดการความขัดแย้งอย่างไม่เป็นทางการ (ชอบ ดีสวนโคกและอุดม บัวศรี, 2546)

การที่คดีความต่าง ๆ ต้องรอกฎนำขึ้นสู่การพิจารณาคดีตามลำดับโดยเจ้าหน้าที่รัฐได้ก่อให้เกิดปัญหาใหม่ขึ้นในกระบวนการยุติธรรม กล่าวคือ การเข้าถึงความยุติธรรมของทั้งฝ่ายที่ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดและฝ่ายที่ตกเป็นผู้เสียหายเป็นไปอย่างล่าช้าจนทำให้ความเสียหายจากความขัดแย้งหรือการพิพาทขยายตัวรุนแรงขึ้นเป็นรอยร้าวทางความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและระดับสังคมเพิ่มสูงขึ้นกว่าเดิม นอกจากนี้ด้านการลงโทษผู้กระทำผิดไม่ร้ายแรง จำเลยที่ถูกศาลพิพากษาว่าผิดจริงตามข้อกล่าวหาจะถูกนำตัวเข้าสู่เรือนจำเพื่อลงโทษจากรัฐเป็นการชดใช้ความผิดแทนที่จะได้มีโอกาสแก้ไขความเสียหายและเยียวยาผลร้ายแก่ผู้เสียหายโดยตรง กลายเป็นสภาพปัญหาในกระบวนการยุติธรรมดังที่จุฬารัตน์ เอื้ออำนวยกล่าวว่า คดีล้นศาลคนล้นคุกเป็นปัญหาหนักอกกระบวนการยุติธรรมที่ใช้ระบบกล่าวหา (สถาบันเพื่อการยุติธรรมแห่งประเทศไทย, 2558) ในประเด็นนี้ทธี จิตสว่างแสดงความคิดเห็นว่ากรมราชทัณฑ์เป็นเพียงหน่วยงานปลายสาย ทำให้ไม่สามารถแก้ไขปัญหานักโทษล้นคุกได้อย่างเต็มที่ จำเป็นอย่างมากที่จะต้องมีการปฏิรูปเชิงเบเนนนักโทษตั้งแต่ก่อนเข้าสู่เรือนจำ (สถาบันเพื่อการยุติธรรมแห่งประเทศไทย, 2558) ยิ่งไปกว่านั้นการใช้โทษจำคุกโดยไม่มีมาตรการป้องกันปัญหาอาชญากรรมซึ่งมีความแตกต่างในระดับความรุนแรงของความเสียหายที่เกิดขึ้น ทำให้เกิดความรู้สึกอึดอัดแค้นต่อผู้ที่ทำให้อันตรายหรือคนในครอบครัวต้องติดคุกจึงต้องการแก้แค้นและนำไปสู่การถูกจับกุมและดำเนินคดีอีกครั้ง ฝ่ายคู่กรณีขณะคดีในชั้นศาลก็ยังไม่สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างปกติสุขเนื่องจากยังคงรู้สึกสูญเสียอำนาจควบคุมชีวิตไป หลายกรณีที่เกี่ยวข้องรวมทั้งคนในครอบครัวเฝ้าแต่ถามตนเองว่าเหตุใด สิ่งเลวร้ายนี้จึงเกิดขึ้นในชีวิตของตนทั้ง ๆ ไม่ปรารถนา ซึ่งก็ไม่มีคำตอบใดเป็นคำตอบที่แท้จริงเพราะคนเหล่านั้นไม่ใช่ตัวของผู้กระทำผิด ความรู้สึกสูญเสียดังกล่าวหากไม่ได้รับการแก้ไขเยียวยาทางจิตใจก็อาจลุกลามไปสู่ปัญหาอื่น ๆ เช่น การแยกตัวออกจากสังคมรอบข้าง การทะเลาะเบาะแว้งภายในครอบครัวที่ก่อให้เกิดความกดดันรุนแรงจนนำไปสู่ปัญหาการหย่าร้างหรือปัญหาฆ่าตัวตายได้

กระทรวงยุติธรรมได้เล็งเห็นถึงปัญหาที่เกิดขึ้นพร้อมทั้งเห็นถึงประโยชน์และความสำคัญของผู้นำชุมชน จึงมอบหมายให้สำนักงานอนุญาโตตุลาการ สำนักงานส่งเสริมงานตุลาการ กระทรวงยุติธรรมดำเนินการจัดทำโครงการจัดตั้งศูนย์ระงับข้อพิพาทภาคและการส่งเสริมเผยแพร่การระงับข้อพิพาทในส่วนภูมิภาคขึ้นในปี พ.ศ. 2541 ต่อมาในปี พ.ศ. 2548 กระทรวงยุติธรรมได้ปรับเปลี่ยนภารกิจจากเดิมที่เคยมุ่งสนับสนุนการดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีของศาลมาสู่การดำเนินงานภายใต้ยุทธศาสตร์ “ยุติธรรมถ้วนหน้า ประชาชนมีส่วนร่วม” หรือ Justice for All, All for Justice และมีนโยบายกระจายงานยุติธรรมไปยังพื้นที่จังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศ ประกอบกับนโยบายของรัฐบาลภายหลังเหตุการณ์รัฐประหาร 19 กันยายน พ.ศ. 2549 รัฐบาลชั่วคราวภายใต้การนำของพลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ได้แถลงนโยบายต่อสภานิติบัญญัติแห่งชาติเมื่อวันที่ 3 พฤศจิกายน

พ.ศ. 2549 ข้อ 3.8 ว่า “จะปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมโดยการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม เพื่อสร้างความเป็นธรรมในสังคมและให้ประชาชนเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้โดยง่าย สะดวก รวดเร็ว มีประสิทธิภาพ มีการสร้างทางเลือกในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์รวมทั้งให้ชุมชน มีบทบาท ประณีประนอมข้อพิพาท”

ทำให้กระทรวงยุติธรรมในฐานะหน่วยงานหลักด้านงานยุติธรรมได้ดำเนินการพัฒนาระบบงานยุติธรรมที่ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในลักษณะ“หุ้นส่วน” ร่วมคิดร่วมทำงานเคียงบ่าเคียงไหล่กับบุคลากรของรัฐภายใต้แนวคิดยุติธรรมชุมชน (Community Justice) เป็นกระบวนการยุติธรรมทางเลือก(Alternative Justice) เพื่อให้ประชาชนสามารถเข้าถึงความยุติธรรมได้อย่างง่าย สะดวก รวดเร็ว และเสมอภาคกันยิ่งขึ้น นโยบายส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมภายใต้แนวคิดยุติธรรมชุมชนนี้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ประกาศคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ ฉบับที่ 63 เรื่อง นโยบายเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมของรัฐ ลงวันที่ 12 มิถุนายน พ.ศ. 2557 โดยพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา หัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ยังได้ระบุความ “มีนโยบายเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมของรัฐว่า ประชาชนต้องได้รับความเป็นธรรมภายใต้บทบัญญัติแห่งกฎหมายอย่างทั่วถึงโดยเสมอภาคและเท่าเทียมกันในกระบวนการยุติธรรม องค์กรหรือหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรม รวมทั้งหน่วยงานอื่นของรัฐที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรมขอให้ยึดมั่นในการปฏิบัติงานด้วยความเที่ยงธรรม มีบรรทัดฐานชัดเจนในการดำเนินคดีตามประเภทคดีที่อยู่ในอำนาจหน้าที่ซึ่งสาธารณชนสามารถตรวจสอบได้ ตลอดจนหลีกเลี่ยงการดำเนินการใดๆที่อาจมีผลทำให้เกิดความเข้าใจผิดแก่สาธารณชนในการบังคับใช้กฎหมาย อันนำไปสู่ความขัดแย้งและความแตกแยกในสังคม ทั้งนี้ต้องเป็นไปตามหลักนิติธรรมและไม่มีการเลือกปฏิบัติ”

ในปี พ.ศ. 2562 ได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ในราชกิจจานุเบกษา ลงวันที่ 22 พฤษภาคม พ.ศ. 2562 พระราชบัญญัติฉบับดังกล่าวเป็นกฎหมายที่ตราขึ้นเพื่อให้หน่วยงานของรัฐหรือศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนใช้ในการยุติระงับข้อพิพาททางแพ่งซึ่งมีทุนทรัพย์ไม่มากนักและข้อพิพาททางอาญาบางประเภทโดยคำนึงถึงความยินยอมของคู่กรณีเป็นสำคัญ อีกทั้งมุ่งหวังว่ากฎหมายดังกล่าวจะทำให้เกิดความสมานฉันท์ขึ้นในสังคม ทำให้ปริมาณคดีความที่ขึ้นสู่ศาลลดน้อยลงลดปัญหาความขัดแย้ง ลดความสิ้นเปลืองงบประมาณแผ่นดิน เสริมสร้างสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข และส่งเสริมระบบยุติธรรมทางเลือกและการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการยุติธรรม ทำให้ประชาชนที่มีข้อพิพาทสามารถยุติความขัดแย้งระหว่างกันลงได้ด้วย การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทแทนการฟ้องร้องคดีต่อศาลเพียงอย่างเดียว และในพระราชบัญญัติฉบับนี้ได้กำหนดให้กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรมมีหน้าที่และกำกับดูแลการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ภาคประชาชนอีกด้วย



การที่กระทรวงยุติธรรมนำแนวคิดยุติธรรมชุมชนมาใช้เป็นหนึ่งในกระบวนการยุติธรรมทางเลือกนับตั้งแต่ พ.ศ. 2548 เป็นต้นมาและการบังคับใช้พระราชบัญญัติไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562 ทำให้การจัดการความขัดแย้งด้วยวิธีการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทกันเองของชาวบ้านที่ยังคงมีใช้ในระดับหมู่บ้าน/ชุมชนจึงต้องปรับตัวให้มีความร่วมสมัยสอดคล้องกับระบบงานยุติธรรมที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันและที่กำลังจะเกิดขึ้นต่อไปในอนาคต

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาว่าระบบเจ้าโคตรที่ใช้จัดการความขัดแย้งภายในชุมชนบ้านเสียว ตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่นมีสภาพการคงอยู่อย่างไรในปัจจุบันและมีการเปลี่ยนแปลงไปจากระบบเจ้าโคตรเชิงจารีตอย่างไรบ้างเมื่องานยุติธรรมชุมชนของภาครัฐเข้ามาอยู่ในพื้นที่ การใช้ระบบเจ้าโคตรจัดการความขัดแย้งในชุมชนมีการรับรู้โดยหน่วยงานภาครัฐที่ปฏิบัติงานในพื้นที่อย่างไร และถ้าหากจะมีการเชื่อมโยงระหว่างระบบเจ้าโคตรกับระบบงานยุติธรรมชุมชนที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน การเชื่อมโยงนั้นควรจะสัมพันธ์กันอย่างไรเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนากระบวนการยุติธรรม

## 2. คำถามการวิจัย

2.1 ระบบเจ้าโคตรที่เป็นงานยุติธรรมชุมชนแบบจารีตของหมู่บ้านเสียว ตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น มีความเป็นมา รูปแบบและกลไกดำเนินงานอย่างไร ประเภทของข้อพิพาทหรือความผิดไหนที่สามารถใช้ระบบเจ้าโคตรได้บ้าง การใช้ระบบเจ้าโคตรมีข้อดีและข้อจำกัดอย่างไร

2.2 ระบบเจ้าโคตรของหมู่บ้านเสียว ตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่นมีการดำรงอยู่ในปัจจุบันอย่างไร อะไรบ้างที่เปลี่ยนแปลงไปเมื่อมีงานยุติธรรมชุมชนของภาครัฐเข้ามาอยู่ในพื้นที่

2.3 การใช้ระบบเจ้าโคตรจัดการความขัดแย้งภายในหมู่บ้านเสียว ตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่นมีการรับรู้โดยหน่วยงานภาครัฐที่ปฏิบัติงานในพื้นที่อย่างไร

2.4 ถ้าหากจะมีการเชื่อมโยงระหว่างระบบเจ้าโคตรกับระบบงานยุติธรรมชุมชนที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน การเชื่อมโยงนั้นควรมีมากน้อยและสัมพันธ์กันอย่างไร

### 3. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

3.1 เพื่อศึกษาความเป็นมา รูปแบบและกลไกดำเนินงานของระบบเจ้าโคตรที่เป็นงาน ยุติธรรมชุมชนแบบจารีตซึ่งใช้ระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านเสี้ยว ตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น รวมทั้งข้อดีและข้อจำกัดของการใช้ระบบเจ้าโคตร

3.2 เพื่อศึกษาสภาพการดำรงอยู่ในปัจจุบันและการเปลี่ยนแปลงไปของระบบเจ้าโคตรบ้าน เสี้ยวตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น เมื่อมีงานยุติธรรมชุมชนของภาครัฐเข้ามาอยู่ในพื้นที่

3.3 เพื่อศึกษาการรับรู้ต่อการใช้ระบบเจ้าโคตรจัดการความขัดแย้งภายในชุมชนบ้านเสี้ยว ตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่นของหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ รวมทั้งมุมมองด้านข้อดีและ ข้อจำกัดของการใช้ระบบเจ้าโคตรในงานยุติธรรมชุมชน

3.4 เพื่อเสนอแนะเกี่ยวกับการเชื่อมโยงระหว่างระบบเจ้าโคตรกับระบบงานยุติธรรมชุมชนที่ ใช้อยู่ในปัจจุบันให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนากระบวนการยุติธรรม

### 4. ขอบเขตการวิจัย

#### 4.1 ขอบเขตเชิงพื้นที่

ผู้วิจัยเลือกสถานที่ศึกษาเป็นแบบเฉพาะกรณี คือ บ้านเสี้ยว ตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น เนื่องจากเป็นชุมชนที่ยังมีการใช้เจ้าโคตรเป็นผู้ไกล่เกลี่ยปัญหาความขัดแย้งของคน ในชุมชนมาจนถึงปัจจุบันโดยผนวกเอาตัวเจ้าโคตรเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการปฏิบัติงานของศูนย์ ยุติธรรมชุมชนพื้นที่บ้านเสี้ยว ตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ถือเป็นศูนย์ยุติธรรมชุมชน ต้นแบบของกระทรวงยุติธรรมที่มีความเข้มแข็งและเป็นสถานที่ศึกษาดูงานให้แก่ศูนย์ยุติธรรมชุมชน แห่งอื่นๆ

#### 4.2 ขอบเขตเชิงเนื้อหา

การศึกษาวิจัยเรื่องนี้มีเนื้อหาเกี่ยวกับความเป็นมา รูปแบบและกลไกดำเนินงานของระบบ เจ้าโคตรที่ใช้ระงับความขัดแย้งในชุมชนบ้านเสี้ยว ตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ข้อพิพาทหรือปัญหาความขัดแย้งในลักษณะความผิดที่สามารถยุติลงได้ด้วยการไกล่เกลี่ยของเจ้าโคตร ข้อดีและข้อจำกัดของการใช้ระบบเจ้าโคตรเพื่อจัดการความขัดแย้งในชุมชน สภาพการดำรงอยู่ใน ปัจจุบันและการเปลี่ยนแปลงภายในระบบเจ้าโคตรซึ่งใช้จัดการความขัดแย้งภายในชุมชนบ้านเสี้ยว ตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น เมื่อมีการนำนโยบายเกี่ยวกับงานยุติธรรมชุมชนที่กำกับ ดูแลและสั่งการให้ดำเนินการโดยหน่วยงานภาครัฐมาใช้ปฏิบัติงานยุติธรรมชุมชนในพื้นที่ การรับรู้ของ

หน่วยงานภาครัฐซึ่งกำกับดูแลการปฏิบัติงานยุติธรรมชุมชนเกี่ยวกับการใช้ระบบเจ้าโคตรจัดการความขัดแย้งในชุมชนบ้านเสี้ยว พร้อมทั้งให้ข้อเสนอแนะว่าหากจะมีการเชื่อมโยงระหว่างระบบเจ้าโคตรกับระบบงานยุติธรรมชุมชนที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน การเชื่อมโยงนั้นควรจะมีมากน้อยและสัมพันธ์กันอย่างไร จึงจะเกิดประโยชน์ต่อการพัฒนากระบวนการยุติธรรม

#### 4.3 ขอบเขตเชิงระยะเวลา

การศึกษาวิจัยเรื่องนี้ทำการศึกษาเรื่องระบบเจ้าโคตรกับระบบงานยุติธรรมชุมชนในพื้นที่หมู่บ้านเสี้ยว ตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น โดยผู้วิจัยให้ความสนใจศึกษาข้อมูลที่มีในช่วงเวลาระหว่าง พ.ศ. 2546 – พ.ศ. 2562

### 5. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

5.1 ทราบความเป็นมา รูปแบบและกลไกดำเนินงานของระบบเจ้าโคตรที่เป็นงานยุติธรรมแบบจารีตที่ใช้ระงับความขัดแย้งในชุมชนบ้านเสี้ยว ตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ตลอดจนข้อดีและข้อจำกัดของการใช้ระบบเจ้าโคตรจัดการความขัดแย้ง

5.2 เข้าใจสภาพการดำรงอยู่ในปัจจุบันและการเปลี่ยนแปลงภายในระบบเจ้าโคตรเมื่อมีการนำงานยุติธรรมชุมชนของภาครัฐมาอยู่ในพื้นที่

5.3 ได้รับความคิดเห็นและมุมมองของหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ต่อการใช้ระบบเจ้าโคตรจัดการความขัดแย้งภายในชุมชน

5.4 ได้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการเชื่อมโยงระหว่างระบบเจ้าโคตรกับระบบงานยุติธรรมชุมชนที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนากระบวนการยุติธรรม

### 6. นิยามคำศัพท์ที่เกี่ยวข้อง

**ระบบเจ้าโคตร** หมายถึง การจัดการความขัดแย้งภายในชุมชนตามวัฒนธรรมอีสาน โดยใช้ “เจ้าโคตร” ซึ่งเป็นผู้อาวุโสที่คู่กรณีและคนในชุมชนเคารพนับถือและไว้นับถือเชื่อใจในความยุติธรรมทำหน้าที่เป็นคนกลางไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อให้คู่กรณีสามารถดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันในชุมชนเดิมต่อไปได้อย่างปกติสุข ในที่นี้หมายถึง ระบบเจ้าโคตรของหมู่บ้านเสี้ยว ตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น เท่านั้น

**ระบบงานยุติธรรมชุมชน** หมายถึง รูปแบบและกระบวนการดำเนินงานตามแนวคิดยุติธรรมชุมชนที่ใช้จัดการปัญหาความขัดแย้งหรือข้อพิพาทที่เกิดขึ้นในชุมชนให้ยุติลงโดยไม่ต้องนำเข้าสู่ระบบศาลเพื่อให้ตัดสินชี้ขาดเพื่อระงับความขัดแย้ง ในที่นี้หมายถึงระบบงานยุติธรรมชุมชนที่มีอยู่ในพื้นที่หมู่บ้านเสียว ตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่นเท่านั้น

**ศูนย์ยุติธรรมชุมชน** หมายถึง สถานที่ดำเนินงานตามแนวคิดยุติธรรมชุมชนซึ่งคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชนและประชาชนในชุมชนเห็นชอบยอมรับให้เป็นสถานที่ดำเนินงานตามภารกิจของศูนย์ยุติธรรมชุมชน โดยเฉพาะการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภายในชุมชน การเฝ้าระวัง แจ้งข่าว/แจ้งเบาะแสการกระทำผิดกฎหมาย ในที่นี้หมายถึง ศูนย์ยุติธรรมชุมชนบ้านเสียว และศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลวังชัย เท่านั้น

## 7. ระเบียบวิธีวิจัย

### 7.1 วิธีการดำเนินวิจัย

เริ่มต้นด้วยผู้วิจัยเดินทางไปทำการสำรวจพื้นที่เบื้องต้นและทำความรู้จักกับกำนันตำบลวังชัยและประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชนบ้านเสียว หลังจากที่ได้กลับมาจากการสำรวจเบื้องต้นแล้ว ผู้วิจัยจึงได้ทบทวนเอกสารข้อมูลอันได้แก่ ตำรา บทความ เอกสารต่างๆ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อทำความเข้าใจกับงานที่ศึกษา รวมทั้งพัฒนาโครงร่างวิจัยและเครื่องมือวิจัยเพื่อเตรียมตัวเข้าไปในพื้นที่อีกครั้งหนึ่ง

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี ตลอดจนเอกสารและงานวิจัยต่างๆ เพื่อนำมาอ้างอิงประกอบการศึกษาและกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีวิจัยจากเอกสาร (Documentary Research) และทำการเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัยภาคสนามด้วยวิธีสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และวิธีสนทนาแบบกลุ่ม (Focus Group) มีรายละเอียดวิธีการดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

### 7.2 กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัยครั้งนี้เป็นแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Selection) โดยผู้วิจัยพิจารณาคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญจากความรู้เกี่ยวกับระบบเจ้าโคตรและกับระบบงานยุติธรรมชุมชนที่ใช้ในชุมชนบ้านเสียว ตำบลวังชัย อำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น การเข้าถึงได้และความยินยอมโดยสมัครใจที่จะให้ข้อมูลกับผู้วิจัยในการสัมภาษณ์เชิงลึก สามารถแบ่งกลุ่มได้ดังนี้

**กลุ่มที่ 1** ผู้ให้ข้อมูลระดับชุมชน จำนวน 7 คน ได้แก่ เจ้าโคตรของชุมชนบ้านเสียวและตัวแทนชาวบ้านในชุมชน ซึ่งผู้วิจัยใช้วิธีการสโนวบอลล์ (Snowball Technique) คัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญในส่วนนี้เพื่อรวบรวมข้อมูลเรื่องความเป็นมา รูปแบบและกลไกดำเนินงานของระบบเจ้าโคตรในชุมชนบ้านเสียว ข้อดีและข้อจำกัดของระบบเจ้าโคตร รวมทั้งสภาพการดำรงอยู่ในปัจจุบันและการเปลี่ยนแปลงไปของระบบเจ้าโคตรซึ่งใช้จัดการความขัดแย้งภายในชุมชน ตลอดจนระบบงานยุติธรรมชุมชนที่มีใช้ในหมู่บ้าน ได้แก่ ศูนย์ยุติธรรมชุมชนบ้านเสียว (ศยช.นาร่อง) และการประนีประนอมข้อพิพาทของคณะกรรมการหมู่บ้านเสียว

**กลุ่มที่ 2** กลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่เป็นตัวแทนภาครัฐจำนวน 5 คน ได้แก่ 1) ผู้อำนวยการกองส่งเสริมการระงับข้อพิพาท กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม 2) หัวหน้ากลุ่มส่งเสริมระบบงานยุติธรรม สำนักงานยุติธรรมจังหวัดขอนแก่น 3) นายอำเภอเมืองน้ำพอง 4) นายกองคดีการบริหารส่วนตำบลวังชัย และ 5) นิติกรองค์การบริหารส่วนตำบลวังชัย เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการรับรู้ของภาครัฐต่อการใช้ระบบเจ้าโคตร รวมถึงมุมมองด้านข้อดีและข้อจำกัดของการใช้ระบบเจ้าโคตรในงานยุติธรรมชุมชนด้านการระงับข้อพิพาท และทิศทางการใช้ระบบเจ้าโคตรในการระงับข้อพิพาทในกระบวนการยุติธรรม

### 7.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วยกล้องถ่ายรูป เทปบันทึกเสียงและแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) ซึ่งมีข้อคำถามเป็นลักษณะปลายเปิด (Open-ended questions) สามารถแบ่งแบบสัมภาษณ์ออกเป็น 2 ชุด ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ชุด (ก) สำหรับเก็บข้อมูลระดับชุมชน และแบบสัมภาษณ์ชุด (ข) สำหรับเก็บข้อมูลจากตัวแทนภาครัฐ ทั้งนี้แบบสัมภาษณ์แต่ละชุดได้รับการพัฒนาขึ้นและตรวจสอบความถูกต้องโดยอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ โดยคำนึงถึงประเด็นสำคัญที่เป็นวัตถุประสงค์ในการวิจัยและความเหมาะสมกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญแต่ละกลุ่ม

**แบบสัมภาษณ์ชุด (ก)** ใช้สำหรับสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มที่ 1 มีโครงสร้างแบ่งออกเป็น 5 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 ลักษณะทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ส่วนที่ 2 ความเป็นมาของระบบเจ้าโคตร การคัดเลือกและคุณสมบัติของเจ้าโคตร บทบาทการจัดการความขัดแย้งในชุมชนของเจ้าโคตร กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภายใต้ระบบเจ้าโคตร

แบบดั้งเดิม ประเภทข้อพิพาทที่สามารถยุติลงได้ด้วยระบบเจ้าโคตร ข้อดีและข้อจำกัดของการใช้ระบบเจ้าโคตร

ส่วนที่ 3 ความเป็นมา รูปแบบ และกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของศูนย์ยุติธรรมชุมชน บ้านเสียว (ศยช.นาร่อง) การคัดเลือกและคุณสมบัติผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ประเภทข้อพิพาทที่สามารถยุติลงได้ ความเกี่ยวพันระหว่างระบบเจ้าโคตรแบบดั้งเดิมกับการดำเนินงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชน บ้านเสียว

ส่วนที่ 4 รูปแบบ และกระบวนการประนีประนอมข้อพิพาทของคณะกรรมการหมู่บ้านเสียว การคัดเลือกและคุณสมบัติผู้ประนีประนอมข้อพิพาท ประเภทข้อพิพาทที่สามารถยุติลงได้ ความเกี่ยวพันระหว่างระบบเจ้าโคตรกับการดำเนินงานประนีประนอมข้อพิพาทของคณะกรรมการหมู่บ้าน

ส่วนที่ 5 ข้อเสนอแนะ

**แบบสัมภาษณ์ชุด (ข)** ใช้สำหรับสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มที่ 2 มีโครงสร้างแบ่งออกเป็น 4 ส่วน ได้แก่

ส่วนที่ 1 ลักษณะทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ส่วนที่ 2 นโยบายการดำเนินงานเกี่ยวกับการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทในชุมชน รูปแบบและกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทที่ใช้ปฏิบัติในพื้นที่ การคัดเลือกและคุณสมบัติของคนกลาง ประเภทข้อพิพาทที่สามารถไกล่เกลี่ยยุติได้

ส่วนที่ 3 การรับรู้เกี่ยวกับการใช้ระบบเจ้าโคตรจัดการความขัดแย้งในชุมชนของชาวบ้านเสียว

ส่วนที่ 4 มุมมองด้านข้อดีและข้อจำกัดของระบบเจ้าโคตรในงานยุติธรรมชุมชน

ส่วนที่ 5 ข้อเสนอแนะ

#### 7.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ก่อนการลงพื้นที่สัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยมีการวางแผนและตรวจสอบทำความเข้าใจข้อคำถามที่ปรากฏในแบบสัมภาษณ์ และปฏิบัติตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

7.4.1 ทำการบันทึกเสียงและจดบันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญทุกครั้ง โดยข้อมูลที่ได้รับดังกล่าวจะนำไปใช้ในการดำเนินการวิจัยเท่านั้นและจะไม่มีการนำไปเผยแพร่โดยเด็ดขาด อีกทั้งยังจะไม่มีกระบวนการซื้อ-สกลหรือข้อมูลใดๆที่สามารถสื่อได้ว่าบุคคลใดเป็นผู้ให้ข้อมูล

7.4.2 ผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ในการเก็บรวบรวมข้อมูลซึ่งพิจารณาจากการเข้าถึงได้ ความสมัครใจ และความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับระบบเจ้าโคตรและระบบงานยุติธรรมชุมชนที่ใช้ระงับความขัดแย้งในชุมชนบ้านเสียว ตำบลวังชัย อำเภอ น้ำพอง จังหวัด

ขอนแก่น ผู้วิจัยใช้วิธีสโนวบอลล์ (Snowball Technique) โดยให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเป็นผู้ชี้แนะแหล่งข้อมูลต่อไปเพื่อป้องกันอคติในการคัดเลือกแหล่งข้อมูลของผู้วิจัย

7.4.3 การสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม ผู้วิจัยทำการบันทึกเสียงและเลือกใช้ข้อความจากแบบสัมภาษณ์ตามความเหมาะสมกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ หลังจากนั้นจึงถอดเทปถอดคำภายหลังเสร็จสิ้นการเก็บข้อมูลและจดบันทึกประเด็นที่น่าสนใจหรือประเด็นที่ควรสอบถามเพิ่มเติมเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจนยิ่งขึ้น

7.4.4 การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลจะใช้รูปแบบสามเส้า (Method of Triangulation) เพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรง (Validity) และความน่าเชื่อถือของข้อมูล (Reliability) ผู้วิจัยตั้งคำถามในประเด็นเดียวกันต่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่แตกต่างกันแล้วนำข้อมูลที่ได้มาเปรียบเทียบกับข้อมูลทางเอกสารและข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนอื่นๆ ที่ได้มีการเก็บรวบรวมข้อมูลไว้

#### 7.5 การวิเคราะห์ข้อมูล และการนำเสนอข้อมูล

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นที่ได้จากการเก็บข้อมูลเพื่อให้ทราบถึงประเด็นที่ได้คำตอบครบถ้วนตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาและประเด็นที่ต้องมีการค้นหาข้อมูลเพิ่มเติม หลังจากนั้นจึงทำการสรุปข้อมูลประเด็นต่างๆ แล้วนำมาวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา (Content Analysis) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มต่างๆ เมื่อเสร็จสิ้นแล้วจึงสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการวิจัยภาคสนามแล้วนำมาเขียนบรรยายเชิงพรรณนาเพื่อนำเสนอผลการศึกษาเป็นรายงานการวิจัย และเผยแพร่ข้อมูลด้วยการตีพิมพ์ผลงานในวารสารวิชาการซึ่งมีมาตรฐานเป็นที่ยอมรับในระดับชาติ

## 8. จริยธรรมการวิจัย

การศึกษาเรื่อง “ระบบเจ้าโคตรกับระบบงานยุติธรรมชุมชน : กรณีศึกษาบ้านเสียว ตำบลวังชัย อำเภอป่าพอง จังหวัดขอนแก่น” ผู้วิจัยมีการคำนึงถึงจริยธรรมการวิจัยโดยปฏิบัติตามหลักการดังนี้

1) ปฏิบัติตามหลักจริยธรรมพื้นฐานของการวิจัยทางสังคมศาสตร์ ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูลต้องได้รับการบอกกล่าวและให้ความยินยอมโดยสมัครใจที่จะให้ข้อมูลในเรื่องที่เกี่ยวกับการวิจัย นักวิจัยต้องรักษาความลับ ความเป็นส่วนตัวและการปิดบังชื่อของผู้ให้ข้อมูล การวิจัยต้องไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนทางร่างกายและจิตใจของผู้ให้ข้อมูล และทำยสุดผลของการวิจัยควรให้ผลดีต่อสังคม

2) การปกป้องความเป็นส่วนตัวและการรักษาความลับ ผู้วิจัยมีแนวทางปฏิบัติดังนี้

2.1 ทำการออกแบบการวิจัยให้เหมาะสมและสอดคล้องกับโจทย์วิจัยและผู้เข้าร่วมวิจัย ไม่ว่าจะเป็นการออกแบบประเด็นที่จะซักถาม การตั้งคำถาม ะการระมัดระวังการสนทนา ตลอดเวลาที่ทำกรเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัยภาคสนาม

2.2 ขอความยินยอมเข้าร่วมวิจัยโดยสมัครใจจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญเป็นลายลักษณ์อักษรเพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญสามารถประเมินและชั่งน้ำหนักระหว่างความเสี่ยงและประโยชน์ที่พึงได้จากการให้ข้อมูลการศึกษาวิจัย

2.3 ข้อมูลภาคสนามที่เก็บรวบรวมมาทั้งหมดถูกเก็บรักษาไว้ที่ผู้วิจัยเพียงคนเดียว และไม่มี การนำไปเผยแพร่แก่สาธารณชนนอกจากข้อมูลที่พิจารณาแล้วว่าเป็นข้อมูลที่ก่อให้เกิดประโยชน์ทางวิชาการเท่านั้น

2.4 การรักษาความลับ (Confidentiality) หมายถึง การเก็บข้อมูลที่มีการระบุชื่อและชื่อสกุลหรือตัวบ่งชี้อื่นๆของบุคคล โดยผู้วิจัยจะเป็นคนเดียวที่ทราบว่ามีข้อมูลสำคัญส่วนนี้ได้มาจากบุคคลใด ผู้วิจัยยึดหลักการรักษาความลับของข้อมูลอย่างเคร่งครัด ทำการวิเคราะห์ผลที่แสดงในภาพรวมและไม่สะท้อนให้เห็นข้อมูลเป็นรายบุคคล และลบทำลายข้อมูลที่ได้บันทึกไว้ทั้งหมดเมื่อการวิจัยเสร็จสิ้น



## บทที่ 2

### แนวคิด ทฤษฎี เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่อง “ระบบเจ้าโคตรกับระบบงานยุติธรรมชุมชน : กรณีศึกษาบ้านเสี้ยว ตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ได้มีการทบทวนแนวคิด ทฤษฎี เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

1. แนวคิดเรื่องการจัดการความขัดแย้ง
2. แนวคิดเรื่องยุติธรรมเชิงสมานฉันท์
3. แนวคิดเรื่องยุติธรรมชุมชนและทฤษฎีอาชญาวิทยาที่เกี่ยวข้องกับงานยุติธรรมชุมชน
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
5. กรอบแนวคิดในการวิจัย

#### 1. แนวคิดเรื่องการจัดการความขัดแย้ง

##### 1.1 ความหมายของความขัดแย้ง

เมื่อกล่าวถึงความขัดแย้งว่าคืออะไร นักวิชาการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความขัดแย้งเชิงสันติวิธีมักให้ความหมายในทางที่สอดคล้องกัน ดังตัวอย่าง

Ting-Toomey (1985) กล่าวว่า ความขัดแย้งเป็นสถานะที่ไม่เห็นพ้องกันของบุคคลตั้งแต่สองฝ่ายขึ้นไปซึ่งเกิดจากการที่วัตถุประสงค์ของบุคคลไม่สามารถเข้ากันได้ จึงเกิดเป็นความไม่ลงรอยกันในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความต้องการ ความปรารถนา ความเชื่อ ค่านิยม และทัศนคติ

สำนักสันติศึกษาและธรรมาภิบาล สถาบันพระปกเกล้า อธิบายพอสรุปได้ว่า ความขัดแย้งเป็นความรู้สึกหรือปฏิกิริยาของบุคคลหรือกลุ่มคนที่เกิดจากการมีความคิดเห็น ค่านิยม และเป้าหมายไม่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน นอกจากนี้ยังเกิดได้จากการต้องต่อสู้เพื่อแย่งชิงทรัพยากรที่มีอยู่จำกัดหรือเกิดจากฝ่ายหนึ่งรุกล้ำหรือขัดขวางการกระทำอีกฝ่ายเพื่อทำให้เป้าหมายของตนบรรลุผล (Center for Peace and Good Governance, 2002)

Morris (2004) กล่าวว่า ความขัดแย้ง (Conflict) จะกลายเป็นข้อพิพาท (Dispute) เมื่อประเด็นปัญหาซึ่งขัดแย้งกันปรากฏขึ้นมาให้เห็นอย่างชัดเจนมากจนเป็นเรื่องเฉพาะกรณี และข้อเรียกร้องของคู่กรณีในประเด็นที่ขัดแย้งกันไม่ได้รับการตอบสนอง

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ความขัดแย้งเป็นความรู้สึกไม่ลงรอยกันระหว่างบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่นำไปสู่พฤติกรรมเป็นปฏิปักษ์ต่อฝ่ายตรงข้าม โดยความขัดแย้งที่อยู่ในระดับต่ำๆไปอาจปรากฏตัว

ให้ทราบได้ในแบบของการหลีกเลี่ยงไม่เผชิญหน้าอีกฝ่าย การไม่พูดจากัน เป็นต้น แต่เมื่อความขัดแย้งที่มีอยู่เพิ่มระดับขึ้นเป็นเรื่องเฉพาะกรณีจนทำให้บุคคลหรือกลุ่มมีพฤติกรรมเป็นปฏิปักษ์ต่อฝ่ายตรงข้ามให้เห็นอย่างชัดเจน เช่น การทำร้ายร่างกายหรือทำลายทรัพย์สิน การวิวาทกันทางวาจา ฯลฯ ความขัดแย้งจะกลายสภาพเป็นข้อพิพาท

ในหนังสือและตำราหลายเล่มที่เขียนขึ้นโดยนักวิชาการไทย รวมไปถึงบทสนทนาของคนในสังคมกล่าวถึงความขัดแย้งมักพบเห็นคำว่าข้อพิพาทปรากฏอยู่ควบคู่หรือใช้แทนในความหมายเดียวกันอยู่บ่อยครั้ง ทำให้เห็นว่าสำหรับคนทั่วไปในสังคมไทยความขัดแย้งและข้อพิพาทมีความหมายแนบสนิทต่อกันจนยากจะแยกออกจากกันได้ ดังนั้นการทำความเข้าใจเรื่องการระงับข้อพิพาทจึงต้องทำความเข้าใจเรื่องการจัดการความขัดแย้งเสียก่อน

## 1.2 สาเหตุของความขัดแย้ง

Edward De Bono (1987 อ้างถึงใน อีสามะแอม มูบิง, 2556) กล่าวว่า iva ความขัดแย้งมีที่มาจากกระบวนการคิดที่ไม่ตรงกันซึ่งเกิดขึ้นได้จากการที่มนุษย์มีมุมมองและคิดเห็นต่อสิ่งต่าง ๆ ไม่เหมือนกัน การที่บุคคลแต่ละคนมีความต้องการ ตัวแบบทางความคิด รวมถึงกระบวนการทางความคิดที่แตกต่างกันเชื่อมโยงมาสู่สาเหตุหรือที่มาของความขัดแย้งที่เกิดจากปัจจัยดังต่อไปนี้ (สำนักส่งเสริมงานตุลาการ สำนักงานศาลยุติธรรม, 2560)

**1) การสื่อสารบกพร่อง** โดยธรรมชาติแล้วมนุษย์มักจะแสดงออกถึงความต้องการของตนเองให้ผู้อื่นรับรู้มากกว่าจะพยายามรับรู้ความต้องการของผู้อื่น ทำให้โอกาสที่บุคคลจะมีความเข้าใจสิ่งเดียวกันในแง่มุมแตกต่างกันแล้วเกิดความขัดแย้งเนื่องจากการสื่อสารไม่ตรงกันจึงเป็นไปได้มาก

**2) ความไม่พอใจในการกระทำ** เมื่อมนุษย์มาใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันเป็นสังคมย่อมต้องมีการทำกิจกรรมหรือมีความสัมพันธ์กันทางใดทางหนึ่งจึงเป็นการยากที่จะหลีกเลี่ยงไม่ให้เกิดการกระทบกระทั่งระหว่างกันที่มาจากความแตกต่างทางพฤติกรรมและแนวการปฏิบัติ ส่งผลให้การกระทำของบุคคลหนึ่งอาจส่งผลในทางละเมิดสิทธิของผู้อื่นจนทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้น

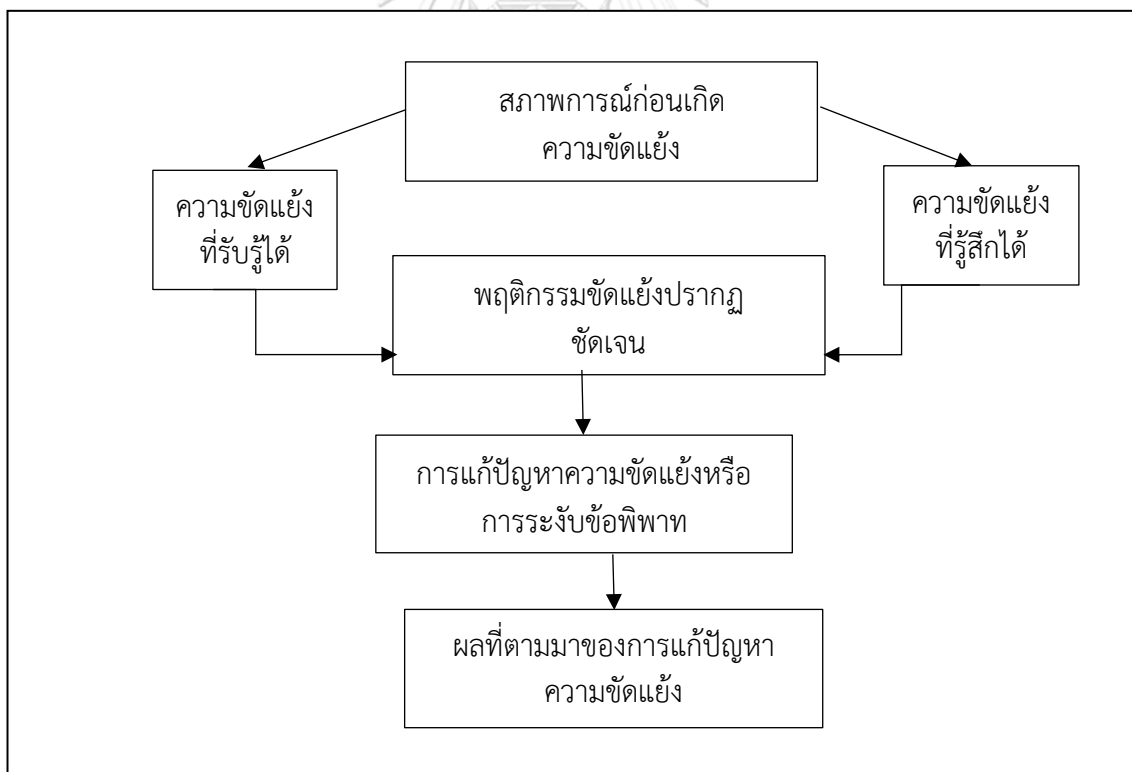
**3) การไม่เปิดเผยข้อมูล** การที่บุคคลไม่ได้รับข้อมูลสำคัญอย่างถูกต้องและเพียงพอเนื่องจากผู้ที่เกี่ยวข้องปกปิดข้อมูลบางอย่างไม่ว่าจะโดยเจตนาหรือไม่เจตนาก็ตาม มักส่งผลทำให้ผู้รับสารแต่ละฝ่ายเกิดความเข้าใจคลาดเคลื่อนทำให้รับรู้สารผิดจากความเป็นจริง การรับรู้ข้อมูลสำคัญไม่เท่าเทียมกันมักนำมาซึ่งการโต้เถียงกันด้านข้อมูลจนกลายเป็นข้อพิพาทระหว่างกันขึ้น

4) **การเปลี่ยนแปลง** คนในสังคมจำนวนไม่น้อยรู้สึกไม่พอใจ ไม่พึงพอใจ และวิตกกังวลที่ต้องเปลี่ยนแปลงจากสิ่งที่มีความคุ้นเคย ดังได้จากการเปลี่ยนแปลงขั้นตอนการปฏิบัติงานที่เกิดขึ้นภายในองค์กรต่าง ๆ ส่งผลให้พนักงานองค์กรจำนวนหนึ่งแสดงพฤติกรรมต่อต้านหรือแสดงออกว่าไม่มีความสุขเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงกระบวนการทำงาน หากฝ่ายบริหารไม่ชี้แจงเหตุผลของการเปลี่ยนแปลงให้ผู้ปฏิบัติงานรับทราบและเข้าใจโดยทั่วกันอาจนำไปสู่การเกิดข้อพิพาทกันในหมู่พนักงานขององค์กรได้

กล่าวโดยสรุปแล้ว ความขัดแย้งสามารถเกิดขึ้นได้จากสาเหตุหลายประการ หากไม่มีการจัดการคลี่คลายความขัดแย้งให้สงบลงก็มีโอกาสที่จะกลายสภาพเป็นข้อพิพาทระหว่างบุคคลหรือการพิพาทกันของกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมได้

### 1.3 กระบวนการเกิดความขัดแย้งและวิธีการจัดการความขัดแย้ง

ความขัดแย้งในสังคมมนุษย์ไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นทันทีโดยไร้ที่มา หากแต่ต้องอาศัยระยะเวลาทำให้ความขัดแย้งพัฒนาตัวขึ้นมาอย่างเป็นขั้นตอนจนสามารถเห็นเด่นชัดเป็นข้อพิพาท ดังภาพที่ 1



ภาพที่ 1 กระบวนการเกิดความขัดแย้ง

(ที่มา: Filley 1987 อ้างถึงใน ศุภวรรณ ภิรมย์ทอง, 2555)

จากภาพจะเห็นได้ว่ากระบวนการเกิดความขัดแย้งประกอบด้วยขั้นตอนต่างๆ เริ่มตั้งแต่สภาพการณ์ก่อนเกิดความขัดแย้ง ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ความขัดแย้งยังไม่มีปรากฏชัดเจนจนแม้แต่ตัวของคู่กรณีก็อาจไม่สามารถรับรู้ได้ว่ากำลังจะมีความขัดแย้งเกิดขึ้น เมื่อสภาพการณ์ถูกกระตุ้นด้วยความแตกต่างด้านความต้องการ ด้านความคิดเห็น ด้านการกระทำที่ทำให้มีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทั้งสองฝ่ายเกิดความไม่พอใจ รู้สึกสูญเสีย รู้สึกถูกกีดกัน ก็จะพัฒนาตัวขึ้นสู่การเป็นความขัดแย้งที่รับรู้ได้และความขัดแย้งที่รู้สึกได้ โดยมีผู้รับรู้และผู้รู้สึกก็คือ “คู่กรณี” อาจรวมทั้งบุคคลรอบข้างด้วย หากไม่ได้รับการจัดการความขัดแย้งให้สงบลงความขัดแย้งจะพัฒนาตัวขึ้นสู่ขั้นตอนต่อมาที่พฤติกรรมขัดแย้งปรากฏชัดเจน เช่น การวิวาทะด่าทอ การทำร้ายร่างกายและจิตใจ การทำลายทรัพย์สิน ฯลฯ เมื่อพฤติกรรมขัดแย้งนำมาซึ่งผลร้ายที่เกิดแก่ตัวคู่กรณีและบุคคลอื่น ๆ ในสังคม ในขั้นตอนต่อมาคู่กรณีหรือคนในสังคมก็จะเริ่มมีการแสวงหาทางแก้ปัญหาหรือระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้นแล้วทดลองนำมาใช้แก้ปัญหา ในขั้นตอนต่อมาหากผลของการแก้ปัญหาเป็นที่พอใจแก่คู่กรณีทั้งสองฝ่ายความขัดแย้งก็จะระงับไป แต่หากว่าคู่กรณีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทั้งสองฝ่ายยังรู้สึกไม่พอใจต่อผลที่เกิดจากการแก้ปัญหาความขัดแย้งนั้น ความขัดแย้งที่ถูกระงับไปชั่วคราวก็สามารถจะปะทุเป็นข้อพิพาทครั้งใหม่ขึ้นมาได้

ดังนั้น การแสวงหาแนวทางหรือวิธีการจัดการความขัดแย้งที่ทำให้เกิดความพึงพอใจแก่คู่กรณีทั้งสองฝ่ายจึงถือเป็นการจัดการความขัดแย้งที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งการจัดการความขัดแย้งให้ระงับลงสามารถกระทำได้หลายวิธีดังตารางที่ 1 ตารางเปรียบเทียบแนวทางจัดการความขัดแย้งแบบต่าง ๆ ดังนี้

ตารางที่ 1 ตารางเปรียบเทียบแนวทางจัดการความขัดแย้งแบบต่าง ๆ

วิธีจัดการขัดแย้ง	ผู้มีอำนาจตัดสิน	ผลที่ตามมา
การใช้ความรุนแรง (Violence/Fight)	ผู้ชนะ (The winner)	แพ้ - ชนะ (Win-lose)
การเผชิญหน้าประท้วงอย่างสันติ (Non-violence direct action/ Civil disobedience)	ผู้ชนะ (The winner)	แพ้ - ชนะ (Win-lose)
การบัญญัติกฎหมาย (Legislation)	สภานิติบัญญัติ (The legislature)	แพ้ - ชนะ (Win-lose)
การฟ้องร้อง (Litigation)	ศาล (The court)	แพ้ - ชนะ (Win-lose)
การอนุญาโตตุลาการตัดสิน (Arbitration)	อนุญาโตตุลาการ (Arbitrator)	แพ้ - ชนะ (Win-lose)
การไกล่เกลี่ย (Mediation)	คู่กรณี (The parties)	ชนะ - ชนะ (Win-win)
การเจรจาต่อรอง (Negotiation)	คู่กรณี (The parties)	ชนะ - ชนะ (Win-win)
การหลีกเลี่ยงปัญหา (Avoidance)	คงสภาพเดิม (Status Quo)	คงสภาพเดิม (Status Quo)

(ที่มา: วันชัย วัฒนศัพท์, 2550)

### จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จากตารางเห็นได้ว่า จากแนวทางจัดการความขัดแย้งที่มีอยู่ด้วยกันหลากหลายรูปแบบมีเพียงสองรูปแบบเท่านั้นที่เปิดโอกาสให้คู่กรณีได้มีอำนาจตัดสินโดยตรงและให้ผลที่ตามมาในแบบชนะ-ชนะ ได้แก่ การไกล่เกลี่ยและการเจรจาต่อรอง

โดย สำนักส่งเสริมงานตุลาการ สำนักงานศาลยุติธรรม (2560) ระบุว่าวิธีการที่บุคคลใช้จัดการกับความขัดแย้งว่ามีอยู่ 7 วิธี ดังต่อไปนี้

**1. การหลีกเลี่ยงหรือหนีปัญหา** เป็นวิธีการที่คู่กรณีไม่สนใจแก้ปัญหาความขัดแย้ง อาจมีที่มาจากหลายสาเหตุ เช่น ไม่เห็นความสำคัญ คิดว่าตนเองไม่มีอำนาจ หรือไม่เชื่อว่าการแก้ปัญหาจะนำไปสู่สิ่งที่ดีขึ้นได้ ในวิธีการนี้คู่กรณีไม่มีความพร้อมที่จะเจรจายุติข้อพิพาทระหว่างกัน ซึ่งหากมีการเริ่มต้นเรียกร้องให้ชดใช้ความเสียหายที่เกิดขึ้นจากการกระทำผิดโดยคู่กรณีฝ่ายหนึ่งแล้วคู่กรณีอีก

ฝ่ายใช้วิธีการนี้ คู่กรณีฝ่ายที่เรียกร้องจะรู้สึกว่าการความต้องการของตนไม่ได้รับการตอบสนองจึงก่อให้เกิดความรู้สึกโกรธหรือรู้สึกพ่ายแพ้และนำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งที่รุนแรงยิ่งขึ้น

**2. การเจรจาต่อรอง** เป็นวิธีการที่คู่กรณีสมัครใจจะแก้ไขปัญหาด้วยการพูดคุยบอกกล่าวให้อีกฝ่ายทราบถึงความต้องการและประโยชน์ของฝ่ายตน เจรจาต่อรองแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ต่าง ๆ ซึ่งกันและตกลงใจร่วมกันเพื่อยุติความขัดแย้ง แม้ว่าวิธีการนี้จะมีความสะดวก ง่ายตาย และมีความรวดเร็วที่สุดในการแก้ไขความขัดแย้ง แต่การทำให้ประสบความสำเร็จต้องอาศัยทักษะและความชำนาญในการต่อรองของคู่เจรจา ต้องคำนึงถึงประโยชน์และการรักษาความสัมพันธ์มากกว่าการใช้อารมณ์และความรู้สึก รวมทั้งการรักษาจุดยืนของแต่ละฝ่าย

**3. การไกล่เกลี่ย** เป็นวิธีการที่ทำได้ง่าย มีความสะดวก รวดเร็ว และไม่เป็นการ เช่นเดียวกับวิธีการเจรจาต่อรอง แต่วิธีนี้อาศัยบุคคลที่สามซึ่งเรียกว่า “คนกลาง” หรือ “ผู้ไกล่เกลี่ย” ทำหน้าที่ช่วยเหลือและชักจูงคู่กรณีให้หันหน้าเข้าหากัน และอาจต้องเสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหา ซึ่งเป็นที่ยอมรับได้แก่คู่กรณีทั้งสองฝ่ายด้วย ผู้ที่เข้ามาทำหน้าที่คนกลางอาจเป็นบุคคลคนเดียวหรือกระทำหน้าที่ร่วมกับบุคคลอื่นเป็นคณะก็ได้ ขึ้นอยู่กับความยินยอมของคู่กรณีทั้งสองฝ่ายและการเปิดโอกาสให้ของระบบกฎหมายที่ใช้อยู่ วิธีการนี้มีลักษณะสำคัญคือ ผู้ไกล่เกลี่ยจะไม่เข้าไปตัดสินชี้ขาดข้อพิพาท แต่จะเข้าร่วมการเจรจาและเสนอแนะแนวทางแก้ปัญหาที่เหมาะสมให้คู่กรณีตัดสินใจกันเองได้ ทั้งนี้ข้อเสนอของผู้ไกล่เกลี่ยจะไม่มีผลผูกพันให้คู่กรณีต้องปฏิบัติตามหากไม่สมัครใจ กล่าวอีกนัยยะคือ เป็นวิธีการที่คู่กรณียอมผ่อนผันข้อเรียกร้องของฝ่ายตนมาแสวงหาทางออกของปัญหาร่วมกันกับผู้ไกล่เกลี่ย ถ้าหากสามารถตกลงกันได้จะทำให้คู่กรณีแต่ละฝ่ายได้สิทธิตามที่ไกล่เกลี่ยนั้น

**4. การอนุญาโตตุลาการ** เป็นวิธีการที่คล้ายคลึงกับการฟ้องร้องต่อศาล โดยคู่กรณีจะยื่นเรื่องและเสนอพยานหลักฐานต่ออนุญาโตตุลาการหรือคณะอนุญาโตตุลาการให้เป็นผู้ตัดสินด้วยการออกคำชี้ขาด (Award) ที่มีผลผูกพันแก่คู่กรณี วิธีนี้มีข้อแตกต่างจากการฟ้องร้องตรงที่คู่กรณีมีสิทธิเลือกอนุญาโตตุลาการที่จะทำหน้าที่ชี้ขาดได้ รวมทั้งการตกลงกันเรื่องการนำเสนพยานหลักฐานในกระบวนการได้ มักนิยมใช้กับข้อพิพาทเกี่ยวกับธุรกิจการค้า รวมทั้งข้อพิพาทที่คู่ความไม่ต้องการเปิดเผยต่อสาธารณะ

**5. การฟ้องร้อง** เป็นวิธีการที่คู่กรณีนำเสนอพยานหลักฐานเพื่อพิสูจน์ข้อเรียกร้องของฝ่ายตน และให้ศาลเป็นผู้มีอำนาจตัดสินชี้ขาดโดยอาศัยกฎหมายที่เกี่ยวข้องในเรื่องนั้นเป็นหลักในการตัดสิน คู่กรณีจะต้องยื่นเรื่องราวต่อศาลที่มีเขตอำนาจ อาจเป็นศาลยุติธรรมหรือศาลปกครองขึ้นอยู่กับเนื้อหาสาระของข้อพิพาท

6. การเผชิญหน้าประท้วงอย่างสันติ เป็นวิธีการที่คู่กรณีฝ่ายหนึ่งปฏิเสธไม่ปฏิบัติตามในกิจกรรมที่ควรปฏิบัติหรือมีหน้าที่ต้องปฏิบัติ วิธีการนี้ไม่ได้เป็นการแก้ไขความขัดแย้งโดยตรงแต่โดยมากจะใช้เพื่อกดดันให้คู่กรณีอีกฝ่ายยินยอมปฏิบัติในสิ่งที่ฝ่ายของตนต้องการ จึงมักใช้ได้ผลดีที่สุด ในสถานการณ์ที่ฝ่ายถูกประท้วงต้องพึ่งพาฝ่ายที่เรียกร้องอยู่

7. การใช้ความรุนแรงหรือใช้กำลังบังคับ เป็นวิธีการซึ่งคู่กรณีฝ่ายหนึ่งมีอำนาจเหนือกว่าอีกฝ่าย และไม่สามารถชักจูงใจให้ฝ่ายที่มีอำนาจน้อยกว่ายอมจำนนหรือคล้อยตามได้ จึงใช้วิธีบังคับเพื่อยุติความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ซึ่งฝ่ายที่ใช้กำลังบังคับได้นั้นจะต้องมีกำลังหรืออำนาจเพียงพอที่จะทำความเสียหายให้แก่อีกฝ่ายและต้องแสดงออกให้ทราบชัดเจนด้วยว่ามีความสามารถเช่นนั้นได้และจะใช้อำนาจเช่นนั้นด้วย อย่างไรก็ตามวิธีการนี้จะส่งผลให้อีกทั้งฝ่ายที่ถูกบังคับมีความรู้สึกไม่พอใจจนอาจนำไปสู่การแก้แค้นได้

จากหลากหลายวิธีการจัดการความขัดแย้งทำให้เห็นว่า หากพิจารณาถึงบทบาทของบุคคลที่อยู่ในกระบวนการจัดการความขัดแย้งตามที่กล่าวมาจะสามารถแบ่งการจัดการความขัดแย้งออกเป็น 2 ทางเลือกใหญ่ๆ คือ 1) ทางเลือกที่คู่กรณีไม่พึ่งพาคนกลางเข้าจัดการความขัดแย้ง และ 2) ทางเลือกที่คู่กรณีพึ่งพาคนกลางเข้าจัดการความขัดแย้ง โดยจุฑารัตน์ เอื้ออำนวย (2548) กล่าวถึงทางเลือกเพื่อจัดการความขัดแย้งไว้ดังนี้

1) ทางเลือกที่คู่กรณีไม่พึ่งพาคนกลางเข้าจัดการความขัดแย้ง ได้แก่

ทางเลือกที่ 1 คู่กรณีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีอำนาจและมีบทบาทจัดการความขัดแย้งระหว่างบุคคลที่เกิดขึ้นและใช้อำนาจนั้น ในขณะที่อีกฝ่ายปราศจากอำนาจตัดสินใจขาดและแทบไม่ปรากฏบทบาทใด เช่น ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างตำรวจกับอาชญากร โดยตำรวจใช้อำนาจเข้าหยุดยั้งการกระทำ ความผิดของอาชญากรด้วยการเข้าจับกุมตัว เป็นต้น

ทางเลือกที่ 2 คู่กรณีทั้งสองฝ่ายสามารถพูดคุยหาทางออกของปัญหาความขัดแย้งกันเองได้โดยไม่ต้องพึ่งพาบุคคลที่สาม เช่น การประนีประนอมกันเพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้งเล็กๆน้อยๆในกลุ่มเพื่อนหรือระหว่างสามีภรรยา เป็นต้น

2) ทางเลือกที่คู่กรณีพึ่งพาคนกลางเข้าจัดการความขัดแย้ง ได้แก่

ทางเลือกที่ 3 คู่กรณีทั้งสองฝ่ายไม่สามารถจัดการปัญหาความขัดแย้งกันเองได้จึงต้องมีบุคคลอื่นมาช่วยระงับข้อพิพาท ในทางเลือกนี้แม้บุคคลที่สามจะวางตัวเป็นกลางแต่มีอำนาจและมีบทบาทตัดสินใจขาดปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างบุคคล เช่น การตัดสินคดีของศาล การชี้ขาดของคณะอนุญาโตตุลาการ

ทางเลือกที่ 4 บุคคลที่สามทำหน้าที่คนกลางที่ช่วยประสานงานให้คู่กรณีหาทางออกของปัญหาความขัดแย้งร่วมกัน ดังนั้นอำนาจและบทบาทการตัดสินใจเพื่อยุติความขัดแย้งหรือข้อพิพาทจึงอยู่ที่ คู่กรณีทั้งสองฝ่ายไม่ใช่คนกลาง เช่น การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชุมชน การใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในสถานศึกษา เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปแล้ว การจัดการความขัดแย้งให้ระงับลงมีหลายวิธีแต่ละวิธีก็มีกระบวนการผู้เกี่ยวข้อง และให้ผลลัพธ์ของการแก้ปัญหาที่แตกต่างกันออกไป ดังนั้นนักจัดการความขัดแย้งจึงต้องพิจารณาทางเลือกที่จะใช้จัดการความขัดแย้งประกอบเพื่อให้สามารถเลือกวิธีจัดการความขัดแย้งได้อย่างเหมาะสมกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นและสัมพันธภาพของบุคคลที่เกี่ยวข้อง

#### 1.4 ทูทางสังคมกับการจัดการความขัดแย้ง

ด้วยเหตุที่ความขัดแย้งเป็นปรากฏการณ์ที่มีมาคู่กับสังคมมนุษย์จึงทำให้ผู้ปกครองหรือผู้นำในสังคมแต่ละแห่งต่างแสวงหาเครื่องมือที่จะนำมาใช้ควบคุมปริมาณและความรุนแรงของความขัดแย้งระหว่างบุคคลที่เกิดขึ้นไม่ให้มีมากจนกลายเป็นปัญหาเดือดร้อนแก่สมาชิกของสังคมคนอื่น ๆ ตามมา ซึ่งเครื่องมือที่ใช้ควบคุมความขัดแย้งในสังคมเมืองมักนิยมใช้หน่วยงานในกระบวนการยุติธรรม เช่น ตำรวจ ศาล เข้ามาระงับข้อพิพาทระหว่างคู่กรณีที่เกิดขึ้นเนื่องจากคนในสังคมสามารถเข้าถึงได้ง่าย ส่วนสังคมชนบทที่อยู่ในพื้นที่ห่างไกลจากที่ตั้งของหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมก็มีการนำทูทางสังคมมาใช้เป็นเครื่องมือควบคุมความขัดแย้ง

ทูทางสังคม (Social Capital) ใช้อธิบายสิ่งต่าง ๆ ที่พบเห็นได้ในชีวิตประจำวันของผู้คนในสังคมไม่ว่าจะเป็นความเห็นอกเห็นใจ (Sympathy) การสร้างภาพลักษณ์ที่ดี (Good Will) รวมถึงการสร้างสัมพันธภาพทางสังคมระหว่างกันของมนุษย์ (Fellowship) จากหน่วยสังคมที่มีขนาดเล็กที่สุดคือ “ครอบครัว” แล้วจึงแผ่ขยายไปสู่สังคมนอกบ้านที่มีขนาดใหญ่ขึ้น บุคคลจะเริ่มต้นสะสมทูทางสังคมด้วยวิธีสร้างมิตรภาพเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มสังคมที่ใหญ่กว่าครอบครัวของตน ตัวอย่างเช่น การติดต่อไปมาหาสู่กับเครือญาติ การให้ความช่วยเหลือกันของเพื่อนบ้าน การเข้าร่วมเป็นสมาชิกของการรวมกลุ่มในชุมชน ฯลฯ ความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นจะส่งผลให้บุคคลได้รับประโยชน์จากการคบค้าสมาคมไม่ว่าจะเป็นความช่วยเหลือเมื่อได้รับความเดือดร้อน ความเห็นอกเห็นใจเมื่อต้องเผชิญกับปัญหาชีวิต ตลอดจนการให้อภัยเมื่อเกิดความผิดพลาดขึ้น (Hannifan, 1944)

เวลาต่อมา Robert Putnam (2000 อ้างถึงใน วรุฒิ โรมรัตน์พันธ์, 2548) ได้อธิบายเพิ่มเติมถึงทูทางสังคมว่า ประกอบด้วยความไว้วางใจ การพึ่งพาอาศัยกัน การมีพันธะกรรมร่วมกันของประชาชน ดังนั้นขนบธรรมเนียมและจารีตประเพณีต่าง ๆ ที่ปรากฏในชุมชนล้วนเป็นรูปแบบของ



ทุนทางสังคมที่สร้างขึ้นในอดีตและพยายามที่จะนำมาใช้ในปัจจุบันหรืออนาคต ทุนทางสังคมจึงเป็นความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกันระหว่างคนในวัฒนธรรมเดียวกัน เป็นการสร้างสำนึกในหน้าที่ร่วมกัน (Sense of Mutual Obligation) และการทำให้รู้สึกปลอดภัยร่วมกันในหมู่สมาชิก

Clear (2011) อดีตประธานสมาคมนักอาชญาวิทยาอเมริกันและสถาบันอาชญาวิทยา (The American Society of Criminology and the Academy of Criminal Justice Science) ก็มีความเห็นเกี่ยวกับทุนทางสังคมพอจะสรุปได้ว่า เป็นเครือข่ายทางสังคมที่บุคคลสร้างขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาในชีวิตประจำวัน เครือข่ายที่สร้างขึ้นนี้เกี่ยวข้องกับความไว้วางใจและความสัมพันธ์ต่างตอบแทนกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ ทุนทางสังคมจึงแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่ 1) ทุนทางสังคมประเภทพันธะ (Bonding Social Capital) เป็นความรู้สึกผูกพันที่เกิดจากการมีค่านิยมและบรรทัดฐานการดำเนินชีวิตเหมือนกันส่งเสริมให้บุคคลมีความรู้สึกสนิทใจใกล้ชิดกับผู้นอกรอบข้างที่มีวัฒนธรรมเดียวกันกับตน ก่อให้เกิดความไว้วางใจเชื่อถือและความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันในสังคม และ 2) ทุนทางสังคมประเภทเชื่อมโยง (Bridging Social Capital) เป็นสิ่งที่เชื่อมประสานช่องว่างระหว่างบุคคลหรือกลุ่มคนที่มีความแตกต่างด้านค่านิยมและบรรทัดฐานการดำเนินชีวิตให้แคบเข้าทำให้บุคคลเหล่านั้นสามารถอยู่ร่วมกันในสังคมได้ เช่น ผู้มีบาร์มีในชุมชน เป็นต้น

โดยเมื่อพิจารณาจากจุดกำเนิดของทุนทางสังคมที่ปรากฏในทางกายภาพก็อาจสามารถแบ่งทุนทางสังคมที่พบในชุมชนต่าง ๆ ออกได้เป็น 2 รูปแบบ ได้แก่

1. ทุนทางสังคมภายใน (Cognitive Social Capital) เป็นทุนทางสังคมที่ไม่สามารถมองเห็นได้และประเมินได้ยากเพราะเป็นเรื่องภายในจิตใจของมนุษย์ เช่น ความรู้สึกนึกคิด ทศนคติและความเชื่อ (Believe and Attitude) ความไว้วางใจ (Trust) การให้คุณค่าร่วมกัน (Sharing Value) ฯลฯ

2. ทุนทางสังคมภายนอก (Structural Social Capital) เป็นทุนทางสังคมที่มองเห็นได้จึงประเมินได้ง่ายกว่าประเภทแรกโดยเกี่ยวข้องกับบทบาท พฤติกรรม ความสัมพันธ์ทางสังคมที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น ระบบเครือข่ายและเพื่อนฝูง เครือข่ายการทำงานขององค์กรทั้งที่เป็นแบบทางการและแบบไม่เป็นทางการ การรวมกลุ่ม กฎกติกาต่าง ๆ ของสังคมอันรวมถึงกฎหมายและหลักคำสอนทางศาสนา

ซึ่งทุนทางสังคมภายในและทุนทางสังคมภายนอกสัมพันธ์กันอย่างยากจะแยกออกจากกันได้นอกจากนี้ทุนทางสังคมทั้งสองประเภทยังมีบทบาทส่งเสริมซึ่งกันและกันด้วย (มูฮัมหมัดรอฟีอี มูซอ, 2549)

สำหรับในประเทศไทย การจัดการความขัดแย้งในชุมชนต่าง ๆ มีการนำเอาทั้งทุนทางสังคมมาใช้เป็นเครื่องมือจัดการความขัดแย้งและระงับข้อพิพาทระหว่างผู้คนมาตั้งแต่สมัยโบราณและปรากฏร่องรอยว่ามีการใช้อย่างไม่เป็นทางการในบางชุมชนมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งนักวิชาการหลายท่านมองว่าสิ่งนี้เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ตัวอย่างเช่น

ศรีศักร วัลลิโภดม (2554) กล่าวว่า “การแก้ไขความขัดแย้งด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น มีลักษณะไม่มีการแบ่งขาวแบ่งดำอย่างชัดเจน อาศัยความเป็นคนในท้องถิ่นเดียวกัน มีโคตรเหง้าเหล่ากออย่างใดรู้กัน หนักนิตเบาหน้อยก็ให้อภัยกัน มาพบกันครึ่งทางได้ นั่นคือกระบวนการจัดการความขัดแย้งโดยคนเฒ่าคนแก่หรือคนที่เป็นภูมิปัญญาชุมชน มีการนำสิ่งศักดิ์สิทธิ์นำเรื่องบาปบุญคุณโทษมาเป็นเครื่องมือควบคุมสังคมให้มีการประนีประนอมกัน โดยไม่ต้องพึ่งพากฎหมายเข้าไปจัดการ”

สุदारตน์ รัตนพงษ์ (2559) ให้ความเห็นไว้พอสรุปได้ว่า การจัดการความขัดแย้งชุมชนจัดเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ใช้ทุนทางสังคมในรูปแบบความเชื่อ ประเพณีวัฒนธรรม หรือองค์ความรู้ของคนในท้องถิ่นมาประยุกต์เป็นกระบวนการระงับข้อพิพาทและให้ผลในทางที่สามารถรักษาความสัมพันธ์ของคนร่วมสังคมชุมชนเดียวกันเอาไว้ได้ โดยมีจุดสำคัญที่ทำให้ข้อพิพาทยุติลงคือการแสวงหาข้อตกลงที่ทำให้ทั้งสองฝ่ายพอใจ

กล่าวโดยสรุปแล้ว ทุนทางสังคมเกี่ยวข้องกับการมีสัมพันธ์ภาพระหว่างบุคคลในวัฒนธรรมเดียวกัน เป็นสิ่งที่เชื่อมโยงประสานให้บุคคลเกิดพันธะหรือความผูกพันต่อกัน ได้แก่ ความไว้วางใจ การพึ่งพาอาศัยหรือการต่างตอบแทนระหว่างกัน การยึดถือขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีเดียวกัน รวมถึงการมีสำนึกหน้าที่ร่วมกันของผู้คนร่วมสังคม ความแตกต่างของการสะสมทุนทางสังคมของแต่ละบุคคลจะมีมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับ การคบค้าสมาคมกับผู้อื่นตั้งแต่เกิดตราจนกระทั่งเสียชีวิต และเป็นเครือข่ายทางสังคมที่ช่วยให้บุคคลสามารถกระทำกิจกรรมเพื่อการดำรงชีวิตได้ง่ายขึ้นเพราะได้รับความร่วมมือจากคนรอบข้าง ชาวบ้านในสังคมไทยมีการนำทุนทางสังคมมาใช้จัดการความขัดแย้งระหว่างบุคคลให้ยุติลงโดยไม่ต้องนำเรื่องราวเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมภายใต้อำนาจรัฐอยู่แล้วจนถึงยุคปัจจุบัน โดยอาศัยความเป็นคนรู้จักมักคุ้น (Acquaintanceship) รวมทั้งการยึดโยงกันด้วยจารีตประเพณีและความเชื่อของกลุ่มชนที่มีวัฒนธรรมเดียวกัน การให้ความเคารพเกรงใจต่อผู้อาวุโสของชุมชนหรือผู้มีบารมีเป็นเครื่องชี้้นำให้คู่กรณีตัดสินใจยอมยุติข้อพิพาท และสร้างการควบคุมพฤติกรรมชุมชนให้เป็นไปในแนวทางที่เป็นความสงบเรียบร้อยและอยู่ร่วมกันได้

เมื่อพิจารณาสภาพที่เกิดขึ้นด้วยมุมมองด้านอาชญาวิทยาจะเห็นว่าทุนทางสังคมที่ใช้จัดการความขัดแย้งในชุมชนมีความเชื่อมโยงกับแนวคิดยุติธรรมเชิงสมานฉันท์และแนวคิดยุติธรรมชุมชนซึ่งมีฐานะเป็นกระบวนการยุติธรรมทางเลือกของประเทศ

## 2. แนวคิดเกี่ยวกับยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย (2548) กล่าวถึงความเป็นมาของยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ไว้ว่า กระบวนการยุติธรรมก่อนศตวรรษที่ 9 มีการพึ่งพาการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทและการชดใช้ค่าเสียหายเป็นหลักแต่ไม่ได้กล่าวถึงการลงโทษผู้กระทำผิดซึ่งกำหนดบทลงโทษโดยรัฐ จึงมีความสอดคล้องกับยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในแง่ที่ว่า “การลงโทษเป็นการชดใช้ต่อการที่ได้ทำให้ผู้กระทำความเสียหายไม่ใช่การถูกลงโทษทัณฑ์เพราะไปกระทำความผิดต่อรัฐ” ความสัมพันธ์ที่ปรากฏจึงเป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เมื่อมีการชดใช้กันแล้วจึงถือว่าเรื่องการพิพาทนั้นยุติ การลงโทษซึ่งให้เอกสิทธิ์แก่รัฐที่จะลงโทษผู้กระทำผิดเกิดขึ้นในศตวรรษที่ 9 กระบวนทัศน์นี้ถูกทำให้เข้มแข็งยิ่งขึ้นเมื่อชาวนอร์มัน (The Normans) เข้ายึดครองภาคพื้นยุโรปในศตวรรษที่ 10 แล้วนำพาความคิดเรื่องอาชญากรรมไปผูกโยงเข้ากับวิธีคิดแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ซึ่งถือว่าการกระทำผิดคือกฎหมาย ดังนั้นเมื่อประกอบอาชญากรรมจึงเป็นการฝ่าฝืนกฎหมาย และถือว่าบุคคลนั้นไม่มีความจงรักภักดีและกระทำความผิดร้ายแรงต่อกษัตริย์จึงสมควรถูกลงโทษให้สาสม ในท้ายที่สุดการชดใช้ค่าเสียหายที่เคยเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างผู้เสียหายและผู้กระทำผิดได้สิ้นสุดลงอย่างสิ้นเชิงในช่วงปลายศตวรรษที่ 12 ส่งผลทำให้ประชาชนทั่วโลกจำนวนมากมีความคิดร่วมกันว่าเมื่อมีการกระทำความผิดตามกฎหมายหรืออาชญากรรมเกิดขึ้น บุคคลที่ได้ลงมือกระทำความผิดต้องถูกรัฐนำตัวไปลงโทษจึงจะถือเป็นสิ่งที่ถูกต้อง

อย่างไรก็ตามการกลับคืนสู่สังคมโลกของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เกิดขึ้นในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 โดยได้รับแรงบันดาลใจจากตัวอย่างยุติธรรมชุมชนนอกวัฒนธรรมตะวันตก เช่น กระบวนการสร้างสันติภาพของชาวนาวาโฮ (Navajo) กระบวนการยุติธรรมของชาวเมารี (Maori) การแก้ปัญหาความขัดแย้งของชุมชน Afikpo ในประเทศไนจีเรีย เป็นต้น ทำให้การกลับมาของยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในยุคปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงบางประการด้านแนวคิด โดยปรับเปลี่ยนแนวคิดจากที่เน้นเฉพาะไกล่เกลี่ยเพื่อระงับความขัดแย้งและชดใช้ความเสียหายที่เกิดขึ้นแก่ฝ่ายที่เสียหายมาสู่แนวคิดเรื่องการใช้ชุมชนเป็นพื้นฐานสร้างให้เกิดความยุติธรรมแก่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย การมีความปลอดภัยภายในชุมชน และการสร้างให้เกิดความสมานฉันท์ขึ้นในสังคมเป็นเป้าหมายสุดท้าย

### 2.1 ความหมายของยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

Encyclopaedia Britannica ให้คำจำกัดความว่า ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เป็นวิธีปฏิบัติเพื่อตอบสนองต่อปัญหาอาชญากรรมโดยมุ่งไปที่การชดใช้เยียวยา (Restitution) การร่วมกันแสวงหาทางออกของปัญหาของผู้เสียหาย ผู้กระทำผิด และชุมชน เพื่อให้เกิดความสมานฉันท์ขึ้น ดังนั้น

กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์จึงครอบคลุมตั้งแต่การจัดการความขัดแย้งระหว่างคู่กรณีด้วยกัน และชุมชน โดยให้ฝ่ายผู้กระทำผิดได้แสดงความรับผิดชอบผ่านวิธีชดใช้ความเสียหายทางทรัพย์สิน และความรู้สึกต่อฝ่ายผู้เสียหาย และให้โอกาสชุมชนได้เรียนรู้จากประสบการณ์ความผิดพลาดหรือผล ที่ตามมาจากการก่ออาชญากรรมเพื่อป้องกันไม่ให้สมาชิกคนอื่น ๆ กระทำผิดเช่นนั้น (<https://www.britannica.com>)

John Braithwaite (1989 อ้างถึงใน เรียวรุ่ง บุญเกิด, 2557) อธิบายว่า ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เป็นการบรรเทาความเสียหายแก่เหยื่ออาชญากรรมด้วยการให้ฝ่ายที่กระทำความผิดชดใช้ทดแทนมูลค่าของทรัพย์สินที่เสียหายรวมถึงความเสียหายส่วนบุคคลอื่นๆ ให้กลับคืนสู่สภาพดั้งเดิม (Restore) ขณะเดียวกันก็บูรณาการ (Reintegrated) ผู้กระทำผิดและสังคมเข้ามาร่วมในกระบวนการ เพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายได้รับการเยียวยาและสมานฉันท์ให้เกิดความรู้สึกมั่นคงปลอดภัยในชีวิตกลับคืนมาอีกครั้ง

หลักการพื้นฐานว่าด้วยกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในคดีอาญา (Basic Principles on the Use of Restorative Justice Programme in Criminal Matters) ในปีค.ศ. 2000 (อ้างถึงใน จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, 2553) ให้นิยามว่า ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เป็นวิธีการตอบสนองต่อความขัดแย้ง พฤติกรรมไม่พึงประสงค์ของสังคมด้วยการทำให้สิ่งต่าง ๆ เป็นไปอย่างถูกต้องให้มากที่สุดเท่าที่จะสามารถทำได้สำหรับผู้ที่ได้รับผลกระทบโดยตรงต่อการพิพาทหรือปัญหาอาชญากรรมนั้น ทั้งนี้ประเด็นสำคัญของกระบวนการเชิงสมานฉันท์ ได้แก่ การทำให้ผู้กระทำผิดตระหนักถึงความเสียหายที่เกิดขึ้น ทำให้ผู้เสียหายได้รับการเยียวยา และสร้างข้อตกลงในทางที่จะป้องกันไม่ให้เกิดการกระทำผิดซ้ำอีก

Mark Umbreit (2001 อ้างถึงใน เศรษฐา เศรษฐเมธิกุล, 2551) กล่าวว่า ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เป็นวิธีจัดการปัญหาอาชญากรรมโดยให้เหยื่ออาชญากรรม ผู้กระทำผิด ครอบครัว และตัวแทนของชุมชนร่วมมือกันจัดการกับความเสียหายที่เกิดขึ้นจากอาชญากรรมด้วยการเปิดโอกาสให้เหยื่ออาชญากรรมและครอบครัวได้บอกเล่าความเสียหายและความรู้สึกที่เกิดขึ้นจากพฤติกรรมของผู้กระทำผิด กระตุ้นให้ผู้กระทำผิดและครอบครัวแสดงความรับผิดชอบต่อผลที่เกิดขึ้นทั้งแก่ฝ่ายผู้เสียหายและแก่ชุมชนด้วยการชดใช้เยียวยาทางวัตถุและชดใช้ทางอารมณ์ด้วยวิธีการอื่นในระดับที่พอจะทำได้ รวมทั้งมีการจัดการให้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายได้พัฒนาความสัมพันธ์เชิงบวกเพื่อกลับคืนสู่สังคมในฐานะบุคคลที่สังคมยอมรับ

จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย (2548) ให้ความเห็นไว้ว่า ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ หมายถึง ปรัชญาแนวคิด รวมทั้งกระบวนการปฏิบัติตอบสนองต่อความขัดแย้ง พฤติกรรมไม่พึงประสงค์และ

อาชญากรรม ด้วยการคำนึงถึงเหยื่ออาชญากรรมและชุมชนซึ่งได้รับผลกระทบเป็นหลัก โดยกระบวนการวิธีเชิงสมานฉันท์ (Restorative Process) จะสร้างให้ผู้เกี่ยวข้องเกิดความตระหนักต่อความขัดแย้งหรือความเสียหายที่เกิดขึ้นแก่ร่างกาย แก่ทรัพย์สิน และแก่ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลนำมาสู่การเยียวยาชดใช้รวมทั้งสร้างแผนความรับผิดชอบหรือข้อตกลงเชิงป้องกันร่วมกันเพื่อไม่ให้สถานการณ์เช่นเดียวกันนี้เกิดขึ้นมาได้อีก และนำไปสู่ความสมานฉันท์ในสังคมเป็นเป้าหมายสุดท้าย ซึ่งกระบวนการวิธีเชิงสมานฉันท์นี้ กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ (2553) ได้กล่าวถึงไว้ว่า ควรเป็นกระบวนการที่ไม่เป็นทางการซึ่งผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายมาพบปะกันในบรรยากาศที่ส่งเสริมให้เกิดความปรองดอง ส่งเสริมให้ผู้กระทำผิดได้สำนึกผิด ได้ชดใช้ต่อความผิดหรือความเสียหาย และส่งเสริมให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องเนื่องจากทั้งผู้กระทำผิด เหยื่ออาชญากรรม รวมไปถึงครอบครัวทั้งสองฝ่ายต่างเป็นสมาชิกของชุมชนทั้งสิ้น

ทั้งนี้ Johnstone (2006) นักอาชญาวิทยาได้แสดงความคิดเห็นว่ายุติธรรมเชิงสมานฉันท์เป็นสิ่งที่สมควรมีขึ้นในสังคมและชุมชนต้องเข้ามามีส่วนร่วม

กล่าวโดยสรุปแล้ว ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ จึงมีความหมายเป็นทั้งแนวคิด กระบวนการ และวิธีการที่ใช้จัดการกับความขัดแย้งหรือข้อพิพาทอันมาจากพฤติกรรมไม่พึงประสงค์ระหว่างคนในสังคม และแก้ปัญหาอาชญากรรมตามแนวทางมุ่งเน้นการชดใช้เยียวยาต่อความเสียหายที่เกิดขึ้นต่อผู้เสียหายและต่อชุมชน จึงทำให้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มีแนวทางสำคัญคือสร้างให้เกิดโอกาสที่ฝ่ายผู้เสียหาย ฝ่ายผู้กระทำผิด ผู้สนับสนุน (เช่น ครอบครัว) และชุมชน ได้พบปะพูดคุยทำความเข้าใจกันในบรรยากาศที่ไม่เป็นทางการ เพื่อสร้างให้ทุกฝ่ายร่วมกันตระหนักต่อความเสียหายที่เกิดขึ้นแก่ฝ่ายผู้เสียหายและแก่ชุมชน เปิดโอกาสให้ผู้กระทำผิดแสดงความสำนึกผิดด้วยวิธีชดใช้เยียวยาทางทรัพย์สินและทางอารมณ์แก่ฝ่ายผู้เสียหายในระดับที่พอจะทำได้ และแสวงหาข้อตกลงร่วมกันเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการกระทำผิดซ้ำอีก นอกจากนี้ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ยังให้ความสำคัญกับการสร้างสัมพันธ์ภาพของผู้เกี่ยวข้องเพื่อให้สามารถกลับคืนสู่การเป็นคนที่ดีสังคมให้การยอมรับอย่างเท่าเทียมกัน

## 2.2 หลักการของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์และหลักสำคัญที่นำไปใช้จัดการความขัดแย้ง

กิตติพงษ์ กิตยารักษ์และคณะ (2550) อธิบายว่า หลักการของกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักที่ใช้กันอยู่ทั่วไปกับหลักการของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มีความแตกต่างกันหลายประการ ดังแสดงข้อมูลไว้คือ

ตารางที่ 2 ตารางเปรียบเทียบหลักการระหว่างกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักกับกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

กระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก (Convention Criminal Justice)	กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ (Restorative Justice)
1. มองว่าการกระทำผิดทางอาญาถือว่าการกระทำที่ละเมิดต่อรัฐ	1. มองว่าการกระทำผิดทางอาญาเป็นการทำลายสัมพันธ์ภาพระหว่างบุคคลและความสมานฉันท์ในสังคม
2. ถือว่าการกระทำผิดอาญาเป็นการละเมิดกฎหมาย ถือเป็นอำนาจรัฐจึงต้องนำตัวผู้กระทำผิดมาลงโทษ	2. ถือว่าการกระทำผิดทางอาญาก่อให้เกิดผลกระทบหรือความเสียหาย จึงจำเป็นต้องมีการเยียวยาชดใช้หรือฟื้นฟู
3. มีวัตถุประสงค์หลักคือ ต้องการนำผู้กระทำผิดมาลงโทษ โดยมุ่งผลในการแก้แค้นทดแทน สร้างความยับยั้ง ตัดโอกาสไม่ให้มีการกระทำความผิดซ้ำอีก	3. มีวัตถุประสงค์หลักคือ ต้องการฟื้นฟูความเสียหายหรือผลกระทบจากการกระทำความผิดที่ทุกฝ่ายได้รับ ไม่ว่าจะเป็นผู้เสียหาย ผู้กระทำผิด และชุมชน และต้องการให้มีการชดใช้เยียวยา การแก้ไขฟื้นฟูพฤติกรรม และการกลับคืนสู่สังคม
4. คำถามพื้นฐานที่ต้องทำความเข้าใจแก่บุคลากรในกระบวนการยุติธรรม <ul style="list-style-type: none"> <li>- การกระทำเป็นความผิดต่อกฎหมายเรื่องใด</li> <li>- ใครเป็นผู้กระทำ</li> <li>- จะนำผู้กระทำผิดมาลงโทษได้อย่างไร</li> </ul>	4. คำถามพื้นฐานที่ต้องทำความเข้าใจแก่บุคลากรในกระบวนการยุติธรรม <ul style="list-style-type: none"> <li>- ความเสียหายหรือผลกระทบที่เกิดขึ้นคืออะไร</li> <li>- จะแก้ไขเยียวยาได้อย่างไร</li> <li>- ใครจะเป็นผู้แก้ไขเยียวยาและทำด้วยวิธีใด</li> </ul>

ที่มา: กิตติพงษ์ กิตยารักษ์และคณะ (2550)

จากตารางที่ 2 ที่เปรียบเทียบจุดเด่นทางหลักการของกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักกับหลักการของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ทำให้เห็นว่ามี ความแตกต่างกันในเรื่องต่างๆ ดังนี้

1. กระบวนการยุติธรรมกระแสหลักจะมองว่าการกระทำความผิดทางอาญาเป็นการกระทำที่ละเมิดต่อรัฐ ส่วนกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์จะมองว่าการกระทำความผิดทางอาญาเป็นการกระทำ ที่ทำลายความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างบุคคลและทำลายความสมานฉันท์ของสังคม

2. กระบวนการยุติธรรมกระแสหลักถือว่า การกระทำความผิดทางอาญาเป็นการละเมิดต่ออำนาจรัฐดังทำให้บุคคลที่กระทำความผิดต้องถูกลงโทษโดยรัฐ ส่วนกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ถือว่าการกระทำความผิดทางอาญามีผลกระทบให้เกิดความเสียหายทางสัมพันธ์ภาพระหว่างผู้เสียหาย ผู้กระทำผิด และสังคม จึงมีความจำเป็นต้องมีการเยียวยาหรือฟื้นฟูความเสียหายที่เกิดขึ้นแก่ทุกฝ่ายรวมทั้งฝ่ายที่กระทำความผิดเองด้วย

3. กระบวนการยุติธรรมกระแสหลักมีวัตถุประสงค์เพื่อนำเอาผู้กระทำความผิดมาลงโทษและมุ่งผลสัมฤทธิ์ด้านการแก้แค้นทดแทน การสร้างความยับยั้ง และการตัดโอกาสไม่ให้มีการกระทำความผิดซ้ำอีก ส่วนกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มีวัตถุประสงค์เพื่อฟื้นฟูผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายจากผลร้ายที่ได้รับหรือความเสียหายที่เกิดขึ้นจากการกระทำความผิดทางอาญา และมุ่งผลสัมฤทธิ์ด้านการชดเชยเยียวยา การแก้ไขฟื้นฟูอย่างเหมาะสม การบูรณาการกลับสู่สังคมในสภาพเดิมก่อนจะเกิดอาชญากรรมขึ้น

4. กระบวนการยุติธรรมกระแสหลักมีกระบวนการคิดให้บุคลากรมุ่งจัดการปัญหาที่การนำตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษในกระบวนการยุติธรรม ส่วนกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มีกระบวนการคิดให้บุคลากรมุ่งจัดการปัญหาที่ความเสียหายหรือผลร้ายที่เกิดขึ้น รวมถึงแสวงหาการแก้ไขปัญหาที่เป็นการเยียวยาและสร้างข้อตกลงเชิงป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาเดิมซ้ำอีก

เมื่อนำหลักการของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาประยุกต์ใช้จัดการความขัดแย้ง นิเวศน์ อรุณเบิกฟ้า (2548) กล่าวว่าหลักการสำคัญที่ต้องคำนึงถึง 4 ประการ ได้แก่

1. การจัดการปัญหาความขัดแย้งหรือข้อพิพาทโดยให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องมีส่วนร่วมแก้ไข ปัญหา โดยเฉพาะอย่างยิ่งคู่กรณี ครอบครัว และชุมชน

2. การมองปัญหาที่เกิดขึ้นในบริบททางสังคมตามสภาพการณ์เฉพาะพื้นที่ที่เกิดขึ้นจริง

3. ทุกฝ่ายควรพยายามมองไปข้างหน้าร่วมกันเพื่อแสวงหาแนวทางป้องกันหรือแนวทางแก้ไข ปัญหาที่อาจเกิดขึ้นอีกให้อุ่นาคตมากกว่าจะให้ความสนใจเฉพาะว่าปัญหาที่เกิดขึ้นแล้วคืออะไร

#### 4. การจัดการปัญหาต้องกระทำอย่างสร้างสรรค์และมีความยืดหยุ่น

กล่าวโดยสรุปแล้ว หลักการสำคัญของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ได้แก่ การมองว่าการกระทำผิดทางอาญาหรือการก่ออาชญากรรมเป็นการทำลายความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างบุคคลและทำลายความสมานฉันท์ของสังคม กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์จึงไม่ถือว่าการกระทำผิดทางอาญาเป็นการละเมิดต่ออำนาจรัฐ ดังนั้นบุคคลที่กระทำความผิดจึงไม่ควรถูกลงโทษโดยรัฐ แต่บทลงโทษที่เกิดขึ้นควรมีวัตถุประสงค์เพื่อฟื้นฟูผู้เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นผู้เสียหาย ผู้กระทำผิด และชุมชนจากความเสียหายด้วยวิธีการชดเชยเยียวยาและวิธีการฟื้นฟูทางพฤติกรรมเพื่อให้สามารถบูรณาการกลับสู่สภาพเดิมที่ปราศจากความเสียหายได้ การดำเนินงานของกระบวนการยุติธรรมจึงควรมุ่งเน้นต่อการจัดการความเสียหายหรือผลร้ายที่เกิดขึ้นและการแสวงหาการแก้ไขเยียวยาและข้อตกลงเชิงป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาเดิมซ้ำอีกโดยคำนึงถึงความพอใจของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย และเมื่อต้องนำมาประยุกต์ใช้จัดการความขัดแย้งระหว่างบุคคลที่เกิดการพิพาทกันขึ้นในสังคมต้องคำนึงถึงหลักสำคัญอันประกอบด้วย 1) การมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยเฉพาะอย่างยิ่งคู่กรณี ครอบครัว และชุมชน 2) การมองปัญหาที่เกิดขึ้นตามบริบททางสังคมเฉพาะเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ที่เป็นจริง 3) การพยายามให้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายร่วมกันมองไปข้างหน้าเพื่อแสวงหาทางแก้ไขปัญหาหรือแนวป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาขึ้นอีกมากกว่าจะตอกย้ำว่าเกิดปัญหาอะไรขึ้นในสังคม 4) การจัดการกับปัญหาต้องกระทำอย่างสร้างสรรค์และมีความยืดหยุ่นโดยคำนึงถึงความพอใจและความสะดวกในการปฏิบัติของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย

#### 2.3 ประเภทคดีที่สามารถใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ได้

แม้ว่าจะไม่ได้มีข้อตกลงที่เป็นสากลระบุว่ากระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์สามารถใช้ได้กับประเภทคดีในฐานความผิดเล็กน้อยเท่านั้น แต่กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ (2553) ก็ให้ความเห็นว่าสังคมโลกส่วนใหญ่จะนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้กับประเภทคดี ดังนี้

**1. ความผิดที่เด็กหรือเยาวชนเป็นผู้กระทำผิด (Juvenile Delinquency)** ตัวอย่างเช่น ประเทศอังกฤษ ประเทศออสเตรเลีย และประเทศนิวซีแลนด์ที่มีการใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เป็นวิธีหลักกับคดีที่เด็กและเยาวชนเป็นผู้กระทำผิด

**2. ความผิดจากความรุนแรงในครอบครัว (Domestic Violence)** เช่น ปัญหาสามีทำร้ายร่างกายภรรยา ปัญหาลูกวัยทำงานทุบตีพ่อแม่วัยชรา หากจะจัดการปัญหาด้วยการนำตัวผู้กระทำผิดไปจำคุกก็จะไม่ก่อให้เกิดประโยชน์อะไร อีกทั้งยังก่อภาระให้แก่ฝ่ายที่อยู่นอกเรือนจำเพราะต้องขาดที่พึ่งพิงทางเศรษฐกิจและทางจิตใจ ปัญหาสังคมในลักษณะนี้จึงมีความละเอียดอ่อนและจำเป็นต้องใช้



กระบวนการยุติธรรมที่มีลักษณะเฉพาะที่ให้ความสำคัญกับผู้เสียหาย และแสวงหาวิธีการให้ผู้กระทำผิดได้ชดใช้ต่อความผิดและปรับปรุงความประพฤติอย่างเป็นรูปธรรมเพื่อยุติปัญหาที่สาเหตุ

### 3. ความผิดที่กระทำโดยประมาท

4. ความผิดเล็ก ๆ น้อย ๆ เพื่อหลีกเลี่ยงการใช้โทษจำคุกระยะสั้น ทั้งนี้เพราะการเข้าไปอยู่ในเรือนจำเพียงระยะสั้นๆในความผิดอาญาที่ไม่ร้ายแรง (คดีที่มีโทษจำคุกไม่เกินสามปี) ส่งผลร้ายต่อพฤติกรรมและสภาพจิตใจของผู้ต้องโทษและครอบครัว อีกทั้งการมีผู้ต้องขังที่ต้องโทษจำคุกระยะสั้นจำนวนมากก่อให้เกิดปัญหาคนล้นคุกตามมา การใช้โทษจำคุกระยะสั้นในระยะยาวจึงเป็นการเพิ่มปัญหาให้แก่สังคมมากกว่าเป็นการแก้ปัญหา

จุฬารัตน์ เอื้ออำนวย (2548) ได้ระบุเพิ่มเติมว่ากระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ยังสามารถใช้ได้กับคดีต่อไปนี้

5. ความผิดอาญาต่อส่วนตัวหรือความผิดอาญาที่ยอมความกันได้ และเป็นความผิดที่กฎหมายบัญญัติไว้โดยเฉพาะให้เป็นความผิดอันยอมความได้ ซึ่งปกติจะมีลักษณะที่กระทบกระเทือนต่อสิทธิส่วนบุคคลแต่ไม่ได้กระทบกระเทือนต่อสาธารณชน กฎหมายจึงยินยอมให้เจ้าทุกข์ถอนคำร้องทุกข์หรือคู่กรณียอมความกันได้ และเมื่อยอมความกันแล้วผู้เสียหายจะนำคดีมาฟ้องร้องอีกไม่ได้ ได้แก่ ความผิดฐานข่มขืนกระทำชำเรา (มาตรา 276 วรรค 1) ความผิดฐานอนาจาร (มาตรา 278 และ 284) ความผิดฐานทำให้เสื่อมเสียเสรีภาพ (มาตรา 309 วรรค 1) ความผิดฐานหน่วงเหนี่ยวกักขังผู้อื่น (มาตรา 310 วรรค 1 และมาตรา 311 วรรค 1) ความผิดฐานหมิ่นประมาท (มาตรา 326 - 328) ความผิดฐานฉ้อโกง (มาตรา 341 - 342, 344 - 346, 349 - 350) ความผิดฐานยกยอกทรัพย์ (มาตรา 352 - 355) ความผิดฐานทำให้เสียทรัพย์ (มาตรา 358 - 359) ความผิดฐานบุกรุก (มาตรา 362 - 364) เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีความผิดที่กฎหมายกำหนดให้เป็นความผิดอันยอมความได้เมื่อเหยื่ออาชญากรรมและผู้กระทำผิดเป็นญาติกัน ได้แก่ ความผิดฐานลักทรัพย์ (มาตรา 334 - 335) ความผิดฐานฉ้อโกงทรัพย์ (มาตรา 336 วรรค 1) ความผิดฐานฉ้อโกงประชาชน (มาตรา 343) ความผิดฐานรับของโจร (มาตรา 357) ความผิดฐานทำให้ทรัพย์ที่มีไว้เพื่อสาธารณประโยชน์เสียหาย (มาตรา 360)

6. ข้อพิพาททางแพ่งเกี่ยวเนื่องทางอาญา การกระทำผิดบางอย่างผู้กระทำมีความผิดทั้งทางแพ่งและทางอาญา เนื่องมาจากการกระทำนั้นเข้าองค์ประกอบความผิดทางอาญาขณะเดียวกันยังเป็นการกระทำที่ผู้อื่นได้รับความเสียหายซึ่งเป็นลักษณะการกระทำผิดทางแพ่งด้วย ข้อพิพาทลักษณะนี้ผู้กระทำผิดจึงต้องรับผิดชอบตามกฎหมายอาญาและต้องชดใช้ค่าสินไหมทดแทนแก่ผู้เสียหายด้วย เพราะฉะนั้นข้อพิพาทในลักษณะนี้จะระงับลงได้ก็ต่อเมื่อคู่กรณีตกลงประนีประนอมยอมความ

กันทั้งคดีอาญาและคดีแพ่งด้วย หากตกลงเฉพาะความผิดทางใดทางหนึ่งโดยไม่ได้กล่าวถึงความผิดอีกทางก็ไม่มีผลต่อเรื่องไปยังคดีที่ไม่ได้กล่าวถึงนั้น นอกจากนี้ถ้าคดีอาญานั้นเป็นคดีอาญาแผ่นดินซึ่งไม่สามารถยอมความกันได้ ก็จะประนีประนอมยอมความกันได้เฉพาะคดีแพ่งเท่านั้น

กล่าวโดยสรุปแล้ว ไม่เคยมีการระบุไว้อย่างชัดเจนว่ากระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์จะใช้ได้เฉพาะกับคดีที่มีโทษความผิดเล็กน้อยเท่านั้น เมื่อมองถึงประเภทคดีที่สามารถจะนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้ได้ จึงประกอบไปด้วยประเภทคดี ได้แก่ ความผิดที่มีเด็กหรือเยาวชนเป็นผู้กระทำผิด ความผิดที่เกิดจากความรุนแรงในครอบครัว ความผิดที่กระทำโดยประมาท ความผิดอาญาต่อส่วนตัวหรือความผิดอาญาที่ยอมความกันได้ ข้อพิพาททางแพ่งเกี่ยวเนื่องทางอาญา และความผิดที่มีโทษเล็กน้อย น้อยๆ เพื่อหลีกเลี่ยงการใช้โทษจำคุกกระยะสั้น

ทั้งนี้กระบวนการยุติธรรมของหลายประเทศในปัจจุบันมีการนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้จัดการความขัดแย้งหรือระงับข้อพิพาทในรูปแบบการดำเนินการแตกต่างกันไปดังปรากฏในเนื้อหาส่วนต่อไป

#### 2.4 รูปแบบกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่ใช้จัดการความขัดแย้งหรือระงับข้อพิพาท

จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย (2548) กล่าวว่า การใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์สามารถจำแนกได้ 4 รูปแบบดังนี้

**1. การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทระหว่างผู้เสียหายและผู้กระทำผิด (Victim - Offender Mediation)** เป็นการนำเอาผู้เสียหายและผู้กระทำผิดมาพบปะกันในสถานที่ปลอดภัย โดยมีคนกลางซึ่งเรียกว่า “ผู้ไกล่เกลี่ย” ทำหน้าที่โน้มน้าวคู่กรณีทั้งสองฝ่ายได้พูดคุยถึงเรื่องราว ผลร้ายที่เกิดขึ้น รวมถึงทำความเข้าใจเหตุผลจากมุมมองเรื่องราวของอีกฝ่าย และหาข้อสรุปเพื่อชดใช้และเยียวยาผลของการกระทำผิดที่เกิดขึ้น

การดำเนินกระบวนการจะเริ่มต้นจากการที่คนกลางแนะนำผู้เข้าร่วมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทและเป็นผู้ประสานงานให้คู่กรณีหันหน้ามาพูดคุยกันเกี่ยวกับเรื่องราวที่เกิดขึ้น จึงทำให้ผู้เสียหายมีได้โอกาสบอกผู้กระทำผิดว่าทำอะไรผิดและตัวผู้เสียหายได้รับผลร้ายอย่างไร อีกทั้งมีโอกาสรับฟังเหตุผลว่าเหตุใดผู้กระทำผิดจึงกระทำเช่นนั้น ในขั้นตอนต่อมาได้เปิดโอกาสให้ผู้กระทำผิดแสดงความสำนึกผิดและแสดงความรับผิดชอบว่าจะแก้ไขสิ่งที่ตนได้กระทำผิดพลาดไปอย่างไร โดยจะมีการตกลงกันระหว่างผู้เสียหายและผู้กระทำผิดเรื่องการชดใช้เยียวยาต่อความเสียหายที่เกิดขึ้นซึ่งไม่จำเป็นต้องตีมูลค่าเป็นเงินตราเสมอไป และหลังจากนั้นจะมีขั้นตอนการกำหนดข้อตกลงร่วมกันเป็นมาตรการ

ป้องกันเชิงพฤติกรรมเพื่อไม่ให้เกิดการกระทำผิดซ้ำอีก โดยมีบุคคลที่เข้าร่วมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท รวมทั้งสมาชิกในชุมชนที่เข้ามาเป็นผู้ร่วมรับรู้เป็นผู้คอยสอดส่องดูแลให้มีการปฏิบัติตามข้อตกลง

**2. การประชุมกลุ่มครอบครัว (Family Group Conferencing)** เป็นรูปแบบที่นิยมใช้กับกรณีที่มีเด็กและเยาวชนเป็นผู้กระทำผิด โดยผู้เข้าร่วมการประชุมจะประกอบไปด้วยตัวผู้เสียหายและผู้กระทำผิด ครอบครัวหรือคนรู้จักซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยเหลือหลักเพื่อตัดสินใจแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นร่วมกับตำรวจ เจ้าหน้าที่คุมประพฤติ และผู้แทนของคนในชุมชนซึ่งเข้ามาร่วมในกระบวนการระงับข้อพิพาทนั้น

การดำเนินกระบวนการจะเริ่มต้นด้วยผู้ประสานงาน (Facilitator) ส่งเสริมให้คู่กรณีพูดถึงเรื่องราวและความรู้สึก ตั้งคำถามต่อการกระทำของอีกฝ่าย และเล่าถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นแก่ฝ่ายตน จากนั้นจะให้ผู้ช่วยเหลือหลักซึ่งได้ฟังเรื่องราวที่เกิดแก่คู่กรณีทั้งสองฝ่ายได้แสดงความคิดเห็นและความรู้สึกที่มี หลังจากนั้นผู้ประสานงานจะนำที่ประชุมแสวงหาคำตอบร่วมกันว่าควรทำอะไรเพื่อลดใช้ความเสียหายจากการกระทำผิดดังกล่าว ซึ่งข้อยุติหรือการระงับข้อพิพาทจะมาจาก การประนีประนอม ความต้องการและสร้างเงื่อนไขทางพฤติกรรมที่คู่กรณีทั้งสองฝ่ายสามารถยอมรับปฏิบัติได้ เช่นเดียวกับรูปแบบการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทระหว่างผู้เสียหายและผู้กระทำผิด นอกจากนี้ยังมีการวางแนวทางจัดการกับสาเหตุทางพฤติกรรมของผู้กระทำผิดเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการกระทำผิดซ้ำในอนาคตอีกด้วย (Johnstone, 2006)

**3. การพิจารณาแบบล้อมวง (Sentencing Circle)** เป็นรูปแบบที่พัฒนามาจากวงกลมแห่งสันติวิธี (Peacemaking Circle) ซึ่งเป็นการพิพากษาลงโทษตามจารีตประเพณีและการสร้างความปรองดองของชนเผ่านาวาโฮ (Navajo) ในทวีปอเมริกาเหนือ

การดำเนินกระบวนการมีลักษณะพิเศษ ได้แก่ การใช้ชนนิกเป็นสัญลักษณ์แสดงสิทธิในการพูด กล่าวคือ ผู้ที่ถือชนนิกจะได้รับโอกาสให้พูดแสดงเหตุผลของตนในขณะที่บุคคลอื่นต้องเป็นผู้ฟัง โดยไม่มีการขัดจังหวะและต้องพูดออกมาอย่างจริงจังใจเพื่อทำความเข้าใจร่วมกันในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น สำหรับผู้เข้าร่วมการพิจารณาล้อมวงนี้จะประกอบด้วย ผู้เสียหาย ผู้กระทำผิด สมาชิกของชุมชนซึ่งเคยทำงานเป็นบุคลากรในกระบวนการยุติธรรมมาแล้วเป็นเวลาหลายปี ประเด็นที่มีพูดคุยกันในวงกลมจะเริ่มตั้งแต่สาเหตุของการกระทำผิด ผลกระทบที่เกิดจากการกระทำผิดต่อผู้เสียหาย ต่อครอบครัว และต่อคนในชุมชน การป้องกันไม่ให้เกิดการกระทำผิดนั้นเกิดขึ้นมาอีก การเยียวยาแก่ผู้เสียหาย แก่ผู้กระทำผิด และแก่ชุมชน รวมทั้งการลงโทษแก่ผู้กระทำผิดบนฐานความคิดที่ว่าจะไม่มีการใช้วิธีการรุนแรงเป็นบทลงโทษ

4. คณะกรรมการบูรณาการชุมชน (Community Reporative Boards) เป็นรูปแบบที่รู้จักกันในชื่อต่างๆกัน ไม่ว่าจะเป็น “คณะกรรมการเยาวชน” “คณะกรรมการเพื่อนบ้าน” “คณะกรรมการยุติธรรมทางเลือกชุมชน” เป็นต้น

การดำเนินกระบวนการจะเป็นไปเช่นเดียวกับรูปแบบอื่น ๆ ที่กล่าวมาข้างต้น กล่าวคือ มีการพูดคุยและรับฟังกันด้วยความเคารพต่อเรื่องราว ความคิดเห็น และความรู้สึกของทุกฝ่ายก่อนที่คณะกรรมการจะพิจารณาโทษแก่ผู้กระทำผิด ผู้เข้าร่วมในการประชุมคณะกรรมการบูรณาการชุมชนจะประกอบด้วยคนในชุมชน ผู้กระทำผิด ผู้เสียหาย ผู้แทนจากหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรม และในบางครั้งจะมีตัวแทนจากครอบครัวของผู้กระทำผิดร่วมอยู่ด้วย โดยมากแล้วรูปแบบนี้มักใช้เป็นส่วนหนึ่งในการเปียงเบนคดีหรือการคุมประพฤติ โดยจะใช้กับผู้กระทำผิดไม่ร้ายแรง

ทั้งนี้จากประสบการณ์งานยุติธรรมที่ปรากฏในหลายประเทศรวมถึงประเทศไทยทำให้เห็นว่าบทบาทของคณะกรรมการบูรณาการชุมชนมีความสำคัญต่อการอำนวยความยุติธรรมในขั้นตอนที่อยู่ระหว่างชุมชนกับระบบยุติธรรมทางอาญาของรัฐ และเป็นส่วนที่สนับสนุนต่อการให้พลเมืองเข้ามามีส่วนร่วมโดยตรงในงานยุติธรรม อีกทั้งเป็นการสืบทอดเจตนารมณ์ของชุมชนที่จะจัดการระงับข้อพิพาทหรือปัญหาอาชญากรรมที่เกิดขึ้นด้วยตนเอง และยังช่วยลดค่าความเสียหายจากการใช้กระบวนการยุติธรรมเต็มรูปแบบด้วย (วารสารณ บัวเพื่อน, 2549)

#### 2.5 ขั้นตอนการดำเนินงานของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

จุฬารัตน์ เอื้ออำนวย (2550) กล่าวว่า การนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้ในทางปฏิบัติเพื่อจัดการความขัดแย้งมีการดำเนินงานตามขั้นตอน ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 การเชิญชวน (Invitation) เป็นการเชิญหรือแนะนำให้ผู้เกี่ยวข้องทั้งหมด ได้แก่ คู่กรณีทั้งสองฝ่าย ครอบครัวซึ่งเป็นผู้สนับสนุนหลักแก่คู่กรณี และตัวแทนชุมชนให้ตกลงใจเข้าร่วมในการประชุมซึ่งคนกลางเป็นผู้จัดขึ้น โดยชี้ให้เห็นความสำคัญที่จะได้ทำความเข้าใจเรื่องราวที่ทำให้ขัดแย้ง เหตุผล รวมถึงความเสียหายที่เกิดขึ้นแก่ทุกฝ่าย ตลอดจนความสำคัญของการเปิดโอกาสให้ฝ่ายที่กระทำความผิดได้แสดงความรับผิดชอบด้วยการขอโทษและเยียวยาชดใช้ต่อความเสียหายที่เกิดกับฝ่ายผู้เสียหายและชุมชน

ขั้นตอนที่ 2 การรับทราบกฎเกณฑ์พื้นฐาน (Ground Rules) ผู้เข้าร่วมประชุมต้องตระหนักว่ามีกติการ่วมบางประการที่ทุกฝ่ายต้องถือปฏิบัติร่วมกันในฐานะข้อตกลงของการดำเนินกระบวนการเชิงสมานฉันท์ ซึ่งได้แก่ 1) การดำเนินการที่เป็นลำดับขั้นตามขั้นตอนที่กำหนด 2) การแสดงสิทธิที่จะ

ตอบปฏิเสธได้ตลอดเวลาเมื่อรู้สึกว่าการเจรจาที่ดำเนินไปอยู่นั้นไม่ยุติธรรมสำหรับตน 3) การตั้งใจฟังและไม่พูดสอดแทรกในขณะที่อีกฝ่ายกำลังพูด และ 4) ความเต็มใจที่จะดำเนินกระบวนการวิธีเชิงสมานฉันท์นั้นไปจนถึงข้อสรุป

ขั้นตอนที่ 3 การบรรยายความรู้สึก การสรุป และการตระหนัก (Describe, Summarize, and Recognize) เป็นกระบวนการทางจิตวิทยาที่ผลักดันให้ผู้พูดและผู้ฟัง โดยผู้ฟังจะเป็นผู้สรุปความภายหลังจากที่ผู้พูดพูดจบและสิ้นสุดการฟังทำให้เกิดการเรียนรู้เชิงตระหนัก เมื่อการพูดและการฟังดำเนินไปจนจบเรื่องราว ผู้เข้าร่วมจะมีโอกาสคิดพิจารณาว่าประสบการณ์ในครั้งนี้ทำให้ต่างฝ่ายต่างตระหนักถึงคุณค่า ความหมาย ความรู้สึก ความเสียหายที่อีกฝ่ายประสบหรือไม่และอย่างไร หากยังมีข้อติดใจสงสัยให้ย้อนกลับมาดำเนินกระบวนการในขั้นตอนนี้ซ้ำอีก

ขั้นตอนที่ 4 การแสวงหาความลงตัวในข้อตกลง (Search for Agreement) คนกลางทำการสอบถามว่าจะสามารถแก้ไขเยียวยาความเสียหายได้อย่างไรในขณะนี้และในทางที่สามารถปฏิบัติได้เมื่อได้ข้อตกลงซึ่งเป็นคำตอบที่คู่กรณีทั้งสองฝ่ายพึงพอใจแล้ว คนกลางจะสอบถามผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายถึงแนวทางป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาเช่นนี้ขึ้นซ้ำอีก เพื่อให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งหรือข้อพิพาทที่เกิดขึ้นได้ร่วมกันแสวงหามาตรการเชิงป้องกัน

ขั้นตอนที่ 5 การสรุปข้อตกลง (Summarizing Agreement) เป็นขั้นตอนเขียนสรุปเป็นลายลักษณ์อักษรหากการประชุมนั้นบรรลุถึงข้อตกลงสุดท้าย และแสดงความยินดีที่ทุกฝ่ายให้ความร่วมมือจนระงับข้อพิพาทลงได้ แต่หากยังไม่สามารถบรรลุถึงข้อตกลงได้ให้ย้อนกลับไปเริ่มขั้นตอนแรกอีกครั้ง

ขั้นตอนที่ 6 การติดตามผล (Follow Up) เป็นการตรวจสอบดูว่าภายหลังจากมีข้อตกลงกันแล้วคู่กรณีมีการปฏิบัติตามที่ได้ทำข้อตกลงกันไว้หรือไม่ ถ้าได้รับรายงานว่ามีปัญหาเกิดขึ้นให้ย้อนกลับไปเริ่มกระบวนการใหม่อีกครั้ง

กล่าวโดยสรุปแล้ว การดำเนินงานของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์อาศัยทักษะการสนทนาและวิธีการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเพื่อใช้จัดการความขัดแย้งหรือระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้น การดำเนินงานประกอบด้วยขั้นตอนต่างๆ ตามลำดับกระบวนการ ได้แก่ การเชิญชวนให้ทำการสนทนา การรับทราบกฎเกณฑ์ที่ต้องปฏิบัติระหว่างดำเนินการสนทนาร่วมกัน การพูดคุยนทนากันเกี่ยวกับความรู้สึกและความเสียหายที่ทุกฝ่ายได้รับ การร่วมมือกันแสวงหาแนวทางปฏิบัติเพื่อระงับข้อพิพาทที่ทุกฝ่ายยอมรับได้ การบันทึกแนวทางปฏิบัตินั้นให้เป็นลายลักษณ์อักษรเพื่อให้ทุกฝ่ายรับทราบและถือปฏิบัติร่วมกัน และการติดตามผลการปฏิบัติตามข้อตกลง ทั้งนี้ หากพบปัญหาสามารถย้อนกลับไป

ทำตามขั้นตอนทั้งหมดอีกครั้ง แต่ต้องมีพื้นฐานจากความยินยอมอย่างเต็มใจจากทุกฝ่ายที่จะให้จัดกระบวนการซ้ำ

## 2.6 การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในกระบวนการยุติธรรมไทยภายใต้แนวคิดกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทจัดอยู่ภายใต้กระบวนการยุติธรรมทางเลือกในกระบวนการยุติธรรมไทยซึ่งได้รับอิทธิพลจากกระบวนการทศน์ของยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่แพร่หลายทั่วโลก มีแนวคิดสำคัญที่ยอมรับว่าอาชญากรรมเป็นการกระทำที่สร้างความเสียหายต่อบุคคลยิ่งกว่าเป็นการทำความเสียหายต่อรัฐในขณะเดียวกันก็ไม่ได้ปฏิเสธว่ารัฐมีอำนาจโดยชัดเจนที่จะปกป้องคนในสังคมและแก้ไขปัญหาอาชญากรรมที่เกิดขึ้นเพื่อให้สังคมมีความสุข โดยกระบวนการยุติธรรมไทยมีวัตถุประสงค์ของการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ดังนี้ (สำนักส่งเสริมงานตุลาการ สำนักงานศาลยุติธรรม, 2560)

1) เพื่อให้มีการตัดสินใจร่วมกันในกระบวนการแก้ไขปัญหาว່ผู้กระทำผิดควรแก้ไขผลร้ายและรับผิดชอบในการกระทำอย่างไร

2) เพื่อให้ผู้เสียหายได้รับการเอาใจใส่และได้รับการรับฟังและมีส่วนร่วมโดยตรงในการกำหนดมาตรการที่จะใช้ต่อผู้กระทำผิด

3) เพื่อให้เกิดความสมานฉันท์ระหว่างผู้เสียหายและผู้กระทำผิด เพื่อลดโอกาสที่จะทำความผิดซ้ำ และจัดให้มีระบบที่สอดคล้องกับผลประโยชน์ของเหยื่อหรือผู้เสียหาย

4) เพื่อเป็นการหลีกเลี่ยงการนำผู้กระทำผิดและเหยื่อเข้าสู่ระบบศาลเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการถูกตีตรา (Stigmatization) ที่อาจจะเป็นอุปสรรคต่อผู้กระทำผิดในการกลับคืนสู่สังคม

5) ส่งเสริมความมีส่วนร่วมหรือบทบาทของครอบครัวที่จะจัดการกับปัญหาความรุนแรงในครอบครัวในวิธีการทางเลือกที่ไม่ใช่คำตัดสินจากการพิจารณาและพิพากษาคดีในศาล

ทั้งนี้ การดำเนินการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทต้องมีผลสะท้อนความสำเร็จของการไกล่เกลี่ยโดยคนกลาง ซึ่งอาจพิจารณาได้จากองค์ประกอบ 3 ด้านต่อไปนี้ (ชลัท ประเทืองรัตนาและคณะ, 2555)

1. ด้านความพอใจ กล่าวคือ คู่กรณีต้องรู้สึกพอใจต่อกระบวนการหรือผลลัพธ์ของการไกล่เกลี่ยว่ามีความเป็นธรรมอย่างเป็นรูปธรรม เช่น มีกระบวนการที่เป็นกลาง ความเท่าเทียมกันในการพูดคุย ความเห็นพ้องกันในผลลัพธ์ การยอมรับบรรทัดฐานร่วมกัน เป็นต้น

2. ด้านประสิทธิผล กล่าวคือ ต้องก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในบางสิ่งขึ้นมา แม้ไม่อาจทำให้ความขัดแย้งยุติลงได้อย่างถาวรแต่อย่างน้อยผลที่ได้ก็ต้องเป็นไปในด้านบวก เช่น มีการเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรมจากการใช้ความรุนแรงมาสู่พฤติกรรมที่ไม่ใช้ความรุนแรง การลงนามในบันทึกข้อตกลง การกลับมาคืนดีกัน รวมถึงการพัฒนาสัมพันธภาพจนมีบรรยากาศที่ช่วยให้กระบวนการระงับความขัดแย้งในขั้นต่อไปดำเนินการได้

3. ด้านประสิทธิภาพ โดยต้นทุนการดำเนินงานทั้งด้านทรัพยากรที่ใช้และด้านระยะเวลาสร้างข้อตกลงต้องมีความพอเหมาะต่อกัน ถ้าหากใช้เวลาที่รวดเร็วเกินไปหรือเนิ่นนานเกินไปก็อาจถือว่าเป็นปัญหา เนื่องจากคุณภาพของข้อตกลงที่ได้อาจขาดประสิทธิภาพที่จะใช้ยุติปัญหาได้อย่างแท้จริง จึงทำให้การไกล่เกลี่ยเพื่อระงับความขัดแย้งนั้นกระทำไม่สำเร็จ

### 2.6.1 การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทก่อนพระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ.2562

การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในกระบวนการยุติธรรมที่ปรากฏในประเทศไทย สามารถแบ่งการดำเนินงานตามลักษณะผู้ไกล่เกลี่ยออกได้เป็น 2 รูปแบบ (ภควรรณพร พิศุทธิสุวรรณและชลัทประเทืองรัตนนา, 2564) ได้แก่

1. การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐ ได้แก่ เจ้าหน้าที่กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ เจ้าหน้าที่กรมบังคับคดี นายอำเภอ รวมทั้งเจ้าหน้าที่หน่วยงานของรัฐอื่น ๆ ที่กำหนดให้มีการนำกระบวนการไกล่เกลี่ยประนีประนอมมาบังคับใช้ได้

2. การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน ได้แก่ อาสาสมัครคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพตามระเบียบกระทรวงยุติธรรมว่าด้วยเครือข่ายและอาสาสมัครคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ พ.ศ. 2548 ที่ปฏิบัติงานภายในศูนย์ยุติธรรมชุมชนทั่วประเทศ โดยมีสำนักงานยุติธรรมจังหวัดเป็นผู้ประสานงานภายในพื้นที่แต่ละจังหวัด

ทั้งนี้หากไม่นับการไกล่เกลี่ยภาคประชาชนซึ่งเกิดขึ้นภายหลังจากการประกาศพระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562 แล้ว การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในกระบวนการยุติธรรมที่ใกล้ชิดกับประชาชนระดับท้องถิ่นมากที่สุด ก็คือ “การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของฝ่ายปกครอง” เช่น การประนีประนอมข้อพิพาทของกำนันผู้ใหญ่บ้าน การประนีประนอมข้อพิพาทโดยนายอำเภอ หรือปลัดอำเภอที่ได้รับมอบหมายจากนายอำเภอ เป็นต้น เนื่องจากพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457 มาตรา 108 กำหนดให้นายอำเภอมีอำนาจตุลาการในทางความแพ่งที่มีทุนทรัพย์ไม่เกิน 20,000 บาท หากคู่กรณีสามารถตกลงกันได้ให้นายอำเภอทำบันทึกข้อตกลงเป็นใบยอมแล้วให้คู่กรณีทั้งสองฝ่ายและนายอำเภอลงลายมือชื่อในใบยอมนั้นและมอบให้คู่กรณีแต่ละฝ่ายถือไว้เป็นหลักฐานคนละหนึ่งฉบับ ถ้าฝ่ายใดไม่ปฏิบัติตามใบยอมก็ให้อีกฝ่ายนำใบยอมนั้นไปยื่นฟ้องต่อศาล

ยุติธรรมเพื่อขอให้ศาลพิพากษาตามยอมได้ (ชลัท ประเทืองรัตนา, 2564) ต่อมาในปี พ.ศ. 2530 มีการออกข้อบังคับกระทรวงมหาดไทย ว่าด้วยการประนีประนอมข้อพิพาทของคณะกรรมการหมู่บ้าน ซึ่งในมาตรา 5 ได้กำหนดให้คณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) มีอำนาจประนีประนอมข้อพิพาทเกี่ยวกับความแย้งและข้อพิพาทที่เป็นความอาญาที่เป็นความผิดอันยอมความได้ และติดตามมาด้วยการประกาศใช้กฎหมายอีกหลายฉบับที่สนับสนุนต่อการระงับข้อพิพาทและจัดการความขัดแย้งนอกศาลโดยท้องถิ่นในเวลาต่อมา เช่น พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2534 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 7) พ.ศ. 2550 กฎกระทรวงว่าด้วยการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาททางแพ่ง พ.ศ. 2553 ข้อ 2 ที่กำหนดให้ข้อพิพาททางแพ่งเกี่ยวกับที่ดิน มรดกและข้อพิพาททางแพ่งอื่นที่มีทุนทรัพย์ไม่เกินสองแสนบาทหรือมากกว่านั้นตามที่กำหนดไว้ในพระราชกฤษฎีกาสามารถไกล่เกลี่ยได้ กฎกระทรวงว่าด้วยการไกล่เกลี่ยความผิดที่มีโทษทางอาญา พ.ศ. 2553 ข้อ 2 กำหนดให้ความผิดที่มีโทษทางอาญาตามประมวลกฎหมายอาญาและกฎหมายอื่นที่เป็นความผิดอันยอมความได้ ยกเว้น ความผิดเกี่ยวกับเพศสามารถไกล่เกลี่ยได้ รวมทั้งพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2534 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 7) พ.ศ. 2550 ส่วนที่ 2 การจัดระเบียบบริหารราชการส่วนภูมิภาค มาตรา 61/2 มาตรา 61/3 บัญญัติให้ข้อตกลงจากการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทมีผลเช่นเดียวกับคำชี้ขาดของอนุญาโตตุลาการ โดยให้นำกฎหมายว่าด้วยอนุญาโตตุลาการมาบังคับใช้โดยอนุโลม ถ้าหากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ปฏิบัติตามสัญญาประนีประนอมยอมความก็ให้อีกฝ่ายสามารถยื่นคำร้องต่อพนักงานอัยการให้ทำการยื่นคำร้องต่อศาลที่มีเขตอำนาจให้ออกคำบังคับตามสัญญา เป็นต้น

อย่างไรก็ดี การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของฝ่ายปกครองที่ใช้อยู่ก็มีข้อจำกัดหลายประการ ไม่ว่าจะเป็น ปลัดอำเภอที่ได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่ผู้ไกล่เกลี่ยมีภาระงานมาก อีกทั้งประชาชนที่ไปใช้บริการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทบางส่วนก็มีความเห็นว่าการมีความยุ่งยากและต้องเสียเวลาเดินทางไปเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ณ ที่ว่าการอำเภอซึ่งห่างออกไปจากที่ตั้งของชุมชน เป็นต้น

อุดม งามเมืองสกุลและวิมลเรขา ศิริชัยวรารณ (2563) กล่าวถึงปัญหาสำคัญของการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในประเทศไทยพอสรุปได้ว่า การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทก่อนที่จะมีพระราชบัญญัติไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562 ประสบปัญหาสำคัญยิ่งคือ ข้อตกลงของการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน ไม่มีกฎหมายรองรับผลไว้แม้จะเป็นการดำเนินการในศูนย์ยุติธรรมชุมชนก็ตาม จึงทำให้เมื่อทำข้อตกลงระงับข้อพิพาทต้องกลับไปบังคับใช้หลักกฎหมายสัญญาประนีประนอมยอมความ ซึ่งมีหลายกรณีที่คุณสัญญาไม่ปฏิบัติตาม ส่งผลให้มีการฟ้องคดีขึ้นโดยเริ่มกระบวนการฟ้องคดีใหม่ทั้งหมด เพราะไม่สามารถนำข้อสัญญาตามที่ได้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนไว้ไปบังคับคดีได้ เนื่องจากไม่ใช่สัญญาประนีประนอมยอมความในชั้นการพิจารณาโดยศาล ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 138



ด้วยปัญหาดังกล่าว แผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติประเด็นกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม พ.ศ. 2560 - พ.ศ. 2579 จึงมีการจัดทำร่างพระราชบัญญัติไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562 ขึ้น โดยมีสาระสำคัญเป็นการกำหนดให้มีกฎหมายกลางว่าด้วยการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ซึ่งให้นำกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาททางแพ่งที่มีทุนทรัพย์ไม่มากนักและข้อพิพาททางอาญาบางประเภทมากำหนดเป็นกฎหมายกลางเพื่อให้หน่วยงานของรัฐและศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนใช้ระงับข้อพิพาท ซึ่งสภานิติบัญญัติแห่งชาติได้พิจารณาเห็นชอบและเห็นสมควรให้ประกาศใช้บังคับเป็นกฎหมายในการประชุมสภานิติบัญญัติ ทั้งนี้ พระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562 ประกาศในราชกิจจานุเบกษาและมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 19 พฤศจิกายน พ.ศ. 2562

## 2.6.2 การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนตามพระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ.2562

พระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทถือเป็นมิติใหม่ของกระบวนการยุติธรรมไทยโดยได้สร้างการมีส่วนร่วมระหว่างเครือข่ายอาสาสมัครภาคประชาชนกับกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม และบูรณาการความร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ เพื่อประโยชน์ด้านการส่งเสริมและการขับเคลื่อนงานระงับข้อพิพาททางเลือก (Alternative Dispute Resolutions) ตามแนวทางการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทนอกศาลเพื่อให้ประชาชนที่ต้องการความยุติธรรมมีทางเลือกที่จะเข้าถึงความยุติธรรมได้สะดวก มีความรวดเร็ว และมีความเป็นธรรม (ภควรรณพร พิศุทธิสุวรรณและชลัทประเทืองรัตนนา, 2564) ทำให้การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทตาม พรบ. ฉบับนี้ถือเป็นทางเลือกหนึ่งในการระงับข้อพิพาทที่เปิดโอกาสคู่กรณีแสวงหาข้อตกลงเพื่อยุติข้อพิพาทร่วมกัน ขณะเดียวกันก็ทำให้ข้อตกลงอันเกิดจากความตกลงยินยอมโดยสมัครใจของคู่กรณีมีสภาพบังคับตามกฎหมายโดยไม่ต้องไปฟ้องร้องในกระบวนการยุติธรรมหลักของประเทศซ้ำอีก จึงให้ผลช่วยทำให้ปริมาณคดีที่ขึ้นสู่ระบบศาลลดน้อยลงและลดการใช้โทษจำคุกจึงส่งผลให้ปริมาณนักโทษที่เข้าสู่เรือนจำลดน้อยลง อีกทั้งยังมีศักยภาพด้านลดปัญหาอันสืบเนื่องจากการใช้กระบวนการยุติธรรมกระแสหลักที่อาจนำไปสู่ปัญหาอาชญากรรมและปัญหาสังคมเกี่ยวกับอาชญากรรมที่เพิ่มขึ้น เช่น การทำร้ายร่างกายหรือการสังหารเพื่อแก้แค้นที่อาจเกิดแก่ฝ่ายที่ชนะคดี ปัญหาครอบครัวแตกแยก และปัญหาการฆ่าตัวตาย เป็นต้น

พระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562 มีการจำแนกโครงสร้างการดำเนินงานไกล่เกลี่ยข้อพิพาทได้เป็น 3 ส่วน ได้แก่ 1) การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทโดยหน่วยงานภาครัฐ 2) การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทโดยพนักงานสอบสวน และ 3) การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทโดยภาคประชาชน

ซึ่งทั้งหมดสามารถไกล่เกลี่ยข้อพิพาทได้ทั้งคดีแพ่งและคดีอาญาภายใต้การกำหนดให้คดีแพ่งมีจำนวน ทูทรัพย์ที่แตกต่างกัน และคดีอาญาที่สามารถไกล่เกลี่ยข้อพิพาทได้มีฐานความผิดได้ไม่เท่ากัน โดย ในหมวด 5 ของพระราชบัญญัติกำหนดให้มีการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน โดยให้กรมคุ้มครอง สิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม มีหน้าที่ส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนรวมตัวกันเป็นศูนย์ ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนเพื่อดำเนินงานเกี่ยวกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน และ ในมาตรา 69 ได้บัญญัติเกี่ยวกับข้อตกลงระงับข้อพิพาทที่จัดทำขึ้นว่า หากกรมคุ้มครองสิทธิและ เสรีภาพเห็นว่าการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนในเรื่องใดได้ ดำเนินการตามที่กฎหมายกำหนด และออกหนังสือรับรองให้แล้วให้ข้อตกลงระงับข้อพิพาทนั้นบังคับ กันได้หรือให้สิทธินำคดีอาญามาฟ้องระงับไปตามพระราชบัญญัตินี้ (พระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ยข้อ พิพาท พ.ศ. 2562)

ในส่วนของคนกลางหรือ “ผู้ไกล่เกลี่ย” พระราชบัญญัตินี้ได้นิยามว่า “หมายถึง บุคคลซึ่งได้รับการขึ้นทะเบียนและได้รับการแต่งตั้งให้ทำหน้าที่ในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท” และได้ระบุ คุณสมบัติข้อสำคัญของผู้ไกล่เกลี่ยคือ ต้องเป็นบุคคลซึ่งได้รับการขึ้นทะเบียนและได้รับการแต่งตั้งให้ ทำหน้าที่ในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทผู้ขึ้นทะเบียนเป็นผู้ไกล่เกลี่ย

ทั้งนี้ พระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562 มีสาระสำคัญส่วนที่ เกี่ยวข้องกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทที่ดำเนินการโดยภาคประชาชน ด้านคุณสมบัติและลักษณะ ต้องห้ามของผู้ไกล่เกลี่ย ประเภทคดีที่สามารถดำเนินการไกล่เกลี่ยให้ได้ รวมถึงนโยบายการจัดตั้งศูนย์ ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน และการขึ้นทะเบียนศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน ดังต่อไปนี้ (อุดม งามเมืองสกุลและวิมลเรขา ศิริชัยวารวรรณ, 2563)

#### ก. คุณสมบัติของผู้ไกล่เกลี่ย

(1) ผ่านการอบรมด้านการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทตามหลักสูตรที่คณะกรรมการพัฒนาการ บริหารงานยุติธรรมแห่งชาติตามกฎหมายว่าด้วยการพัฒนาการบริหารงานยุติธรรมแห่งชาติรับรอง

(2) เป็นผู้ไม่ประสพการณ์ในด้านต่าง ๆ อันจะเป็นประโยชน์แก่การไกล่เกลี่ยข้อพิพาท

#### ข. ลักษณะต้องห้ามของผู้ไกล่เกลี่ย

(1) เคยรับโทษจำคุกโดยคำพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุก เว้นแต่เป็นโทษสำหรับความผิดที่ได้ กระทำโดยประมาทหรือความผิดลหุโทษ

(2) เป็นคนไร้ความสามารถ คนเสมือนไร้ความสามารถ หรือคนวิกลจริตหรือจิตฟั่นเฟือนไม่ สมประกอบ

(3) เคยถูกเพิกถอนการเป็นผู้ไกล่เกลี่ยตามพระราชบัญญัตินี้ และยังไม่พ้นห้าปี นับถึงวันยื่นคำขอรับหนังสือรับรองการขึ้นทะเบียนเป็นผู้ไกล่เกลี่ย

### ค. ประเภทคดีที่สามารถดำเนินการไกล่เกลี่ยให้ได้ในศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน

#### ข้อพิพาททางแพ่ง

มาตรา 20 ประกอบมาตรา 69 (1) (2) ต้องเป็นข้อพิพาทที่ไม่เกี่ยวข้องกับสิทธิแห่งสภาพบุคคล สิทธิในครอบครัว หรือกรรมสิทธิ์ในอสังหาริมทรัพย์ การไกล่เกลี่ยข้อพิพาททางแพ่งให้กระทำได้ในกรณี

- (1) ข้อพิพาทเกี่ยวกับที่ดินที่มีข้อพิพาทเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์
- (2) ข้อพิพาทระหว่างทายาทเกี่ยวกับทรัพย์ มรดก
- (3) มีทุนทรัพย์ไม่เกิน 500,000 บาท หรือ ไม่เกินจำนวนตามที่กำหนดในพระราชกฤษฎีกา
- (4) ข้อพิพาทอื่นตามที่กำหนดในพระราชกฤษฎีกา

#### ข้อพิพาททางอาญา

มาตรา 8 พระราชบัญญัตินี้มิให้ใช้บังคับแก่ คดีอาญาที่อยู่ในอำนาจของศาลเยาวชนและครอบครัว ตามกฎหมายว่าด้วยศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว

มาตรา 35 ประกอบมาตรา 69 (3) การไกล่เกลี่ยข้อพิพาททางอาญาให้กระทำได้ในกรณี

- (1) ความผิดอันยอมความได้
- (2) ความผิดลหุโทษตามมาตรา 390 มาตรา 391 มาตรา 392 มาตรา 393 มาตรา 394 มาตรา 395 และมาตรา 397 แห่งประมวลกฎหมายอาญา
- (3) ความผิดลหุโทษอื่นที่ไม่กระทบต่อส่วนรวมตามที่กำหนดในพระราชกฤษฎีกา

### ง. นโยบายการจัดตั้งศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน

พระราชบัญญัติไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ.2562 ข้อ 13 กำหนดให้ประชาชนที่ประสงค์จะดำเนินการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทจำนวนไม่น้อยกว่า 5 คนรวมตัวกันเป็นศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนแล้วยื่นคำขอขึ้นทะเบียนกับกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ และให้ดำเนินการเลือก

คณะกรรมการประกอบด้วย ประธาน รองประธาน เกรียงกัญญา และเลขานุการเพื่อทำหน้าที่ คณะกรรมการบริหารประจำศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน โดยทั้งนี้

1) ประธานศูนย์ควรมีคุณสมบัติเป็นผู้นำชุมชน ผู้นำท้องที่หรือท้องถิ่น หรือเป็นผู้นำภาค ประชาสังคมที่ดำเนินการอันเป็นประโยชน์ต่อสังคมโดยไม่แสวงหาผลประโยชน์

2) กำหนดให้มีผู้ผ่านการอบรมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทตามหลักสูตรที่คณะกรรมการ พัฒนาการบริหารงานยุติธรรมแห่งชาติตามกฎหมายว่าด้วยการพัฒนาการบริหารงานยุติธรรม แห่งชาติรับรองอย่างน้อยหนึ่งคนเป็นคณะกรรมการบริหารศูนย์

3) กำหนดให้ศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนที่ขึ้นทะเบียนตามระเบียบนี้ มีชื่อเรียก โดยย่อว่า “ศกช.” โดยมีภารกิจในด้านต่าง ๆ ต่อไปนี้

- (1) รับคำร้องขอไกล่เกลี่ยข้อพิพาท
- (2) ดำเนินงานเกี่ยวกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน
- (3) ประสานงานและสนับสนุนการดำเนินงานไกล่เกลี่ยข้อพิพาท
- (4) เผยแพร่ ประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท
- (5) ดำเนินงานอื่น ๆ ตามที่นายทะเบียนกำหนด

#### จ. การขึ้นทะเบียนศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน

ระเบียบกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ ว่าด้วยการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อ พิพาทภาคประชาชน พ.ศ. 2562 หมวด 3 ศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน ส่วนที่ 2 การขึ้น ทะเบียนศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน กำหนดขั้นตอนการขึ้นทะเบียนศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อ พิพาทภาคประชาชน ไว้ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ประธานคณะกรรมการยื่นคำขอขึ้นทะเบียนศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน ต่ออธิบดีกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพตามแบบคำขอพร้อมแนบเอกสารประกอบคำขอให้ครบถ้วน

ขั้นตอนที่ 2 กองส่งเสริมการระงับข้อพิพาทหรือผู้ที่ได้รับมอบหมาย รับคำขอขึ้นทะเบียน และดำเนินการตรวจสอบข้อความในคำขอและเอกสารหลักฐานประกอบคำขอ เมื่อถูกต้องครบถ้วน แล้วให้ลงทะเบียนรับคำขอและออกใบรับคำขอให้แก่ผู้ยื่นคำขอ หากข้อความในคำขอและเอกสาร หลักฐานประกอบคำขอไม่ถูกต้องครบถ้วนให้มีหนังสือแจ้งผู้ยื่นคำขอทราบเพื่อดำเนินการแก้ไข ให้ แล้วเสร็จภายใน 30 วันนับแต่วันที่ได้รับหนังสือหากพ้นระยะเวลาดังกล่าวให้จำหน่ายคำขอ

ขั้นตอนที่ 3 ศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน ที่จะได้รับการขึ้นทะเบียนต้องได้รับการตรวจศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน โดยผ่านเกณฑ์ตามที่นายทะเบียนกำหนด คือ ต้องผ่านเกณฑ์มาตรฐาน ศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน ไม่น้อยกว่าร้อยละ 50 โดยแบ่งเกณฑ์การประเมิน 4 ด้าน จำนวน 35 ตัวชี้วัด

ขั้นตอนที่ 4 กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ โดยอนุกรรมการตรวจประเมินมาตรฐานศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน ซึ่งมีผู้อำนวยการกองส่งเสริมการระงับข้อพิพาท หรือผู้อำนวยการสำนักงานยุติธรรมจังหวัด หรือยุติธรรมจังหวัด เป็นประธาน ดำเนินการตรวจมาตรฐานศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน สรุปและรายงานผลการตรวจประเมินเสนอนายทะเบียน

ขั้นตอนที่ 5 กรณีผ่านมาตรฐาน อธิบดีกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพในฐานะนายทะเบียน มีประกาศขึ้นทะเบียนเป็นศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนตามกฎหมาย

จากข้อมูลเชิงสถิติในปีพ.ศ. 2564 กระทรวงยุติธรรม โดยกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ ได้จัดตั้งศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนขึ้นสำเร็จ มีการดำเนินงานครอบคลุมพื้นที่ปกครอง 180 แขวงในกรุงเทพมหานครและในทุกจังหวัดทั่วประเทศอีกจำนวนกว่า 406 แห่ง

กล่าวโดยสรุปแล้ว การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทจัดอยู่ภายใต้กระบวนการยุติธรรมทางเลือกในกระบวนการยุติธรรมไทยซึ่งได้รับอิทธิพลจากแนวคิดกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ซึ่งแพร่หลายไปทั่วโลก มีแนวคิดสำคัญคือการสร้างการยอมรับว่าอาชญากรรมเป็นการกระทำที่สร้างความเสียหายต่อบุคคลยิ่งกว่าเป็นการทำความเสียหายต่อรัฐ ในขณะเดียวกันก็ไม่ได้ปฏิเสธว่ารัฐถือเป็นผู้มีอำนาจโดยชัดเจนที่จะปกป้องประชาชนและแก้ไขปัญหาอาชญากรรมที่เกิดขึ้นเพื่อให้สังคมสงบสันติสุข การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทโดยผู้ที่ไม่ใช่เจ้าหน้าที่ภาครัฐเป็นที่ยอมรับในประเทศไทยภายใต้พระราชบัญญัติไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562 ซึ่งมีผลบังคับใช้ทั้งฉบับเมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน พ.ศ. 2562 ส่งผลทำให้การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทที่กระทำโดยภาคประชาชนในปัจจุบันมีกฎหมายมารองรับผลข้อตกลงอันเกิดจากความตกลงยินยอมโดยสมัครใจของคู่กรณีและมีสภาพบังคับตามกฎหมายเช่นเดียวกับการชี้ขาดของการอนุญาโตตุลาการ จึงให้ผลช่วยทำให้ปริมาณคดีที่ขึ้นสู่ระบบศาลลดลงและลดปริมาณการใช้โทษจำคุก อีกทั้งยังมีศักยภาพด้านลดปัญหาต่าง ๆ ที่สืบเนื่องจากการใช้กระบวนการยุติธรรมกระแสหลักที่อาจนำไปสู่ปัญหาอาชญากรรมและปัญหาสังคมที่เกี่ยวข้องกับอาชญากรรมที่เพิ่มขึ้น โดยพระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562 มีสาระสำคัญส่วนที่เกี่ยวข้องกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทที่ดำเนินการโดยภาคประชาชน ด้านคุณสมบัติและลักษณะต้องห้ามของผู้ไกล่เกลี่ย ประเภทคดีที่สามารถดำเนินการไกล่เกลี่ยให้ได้สอดคล้องกับที่ปฏิบัติกันในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในหลายประเทศ รวมถึงยังมีการเสริมพลัง (Empowerment)

แก่ภาคประชาชนให้ดำเนินการการจัดตั้งศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนขึ้นเองในพื้นที่ เพื่อจัดการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งและระงับข้อพิพาทให้แก่ประชาชนด้วยกันโดยไม่ต้องรอพึ่งพาการดำเนินงานแก้ไขปัญหาจากหน่วยงานภาครัฐ จึงทำให้การเข้าถึงความยุติธรรมเป็นเรื่องที่สะดวก ประหยัด รวดเร็วขึ้นสำหรับประชาชนในประเทศ

จากแนวคิดและแนวปฏิบัติของการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนภายใต้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่กล่าวมา จึงทำให้เห็นว่ามีความเป็นไปได้ที่ศูนย์ยุติธรรมชุมชนที่มีความเข้มแข็งจะมีโอกาสยกระดับพัฒนาศูนย์ขึ้นเป็นศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนและเสริมพลังให้แก่งานยุติธรรมชุมชนของประเทศ

ในส่วนต่อไปผู้วิจัยจะตรวจเอกสารเกี่ยวกับแนวคิดยุติธรรมชุมชนและทฤษฎีทางอาชญาวิทยาที่เกี่ยวข้องเพื่อให้เกิดความเข้าใจยิ่งขึ้นเกี่ยวกับการศึกษาวิจัยครั้งนี้

### 3. แนวคิดเรื่องยุติธรรมชุมชนและทฤษฎีอาชญาวิทยาที่เกี่ยวข้องกับงานยุติธรรมชุมชน

#### 3.1 ความหมายของยุติธรรมชุมชน

นักวิชาการด้านอาชญาวิทยาหลายท่านอธิบายนิยามความหมายของยุติธรรมชุมชนไว้ใกล้เคียง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

Karp and Clear (2000) อธิบายว่ายุติธรรมชุมชนมีความหมายเชิงรูปธรรมถึง “กิจกรรมการป้องกันอาชญากรรมและงานยุติธรรมทุกรูปแบบที่มีชุมชนเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทำงานยุติธรรมชุมชน โดยมีเป้าหมายเพื่อเพิ่มพูนคุณภาพชีวิตที่ดีในชุมชน”

จุฬารัตน์ เอื้ออำนวย (2550) กล่าวว่า หมายถึงยุทธศาสตร์และยุทธวิธีส่งเสริม สนับสนุนหรือกระตุ้นให้ประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมป้องกัน ควบคุม จัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ ลดหรือเยียวยาความเสียหายอันเกิดจากการกระทำความผิด รวมถึงการรับเอาผู้กระทำผิดกลับคืนสู่ชุมชนด้วยการฟื้นฟูระบบยุติธรรมเชิงจารีตและพัฒนาระบบงานยุติธรรมชุมชนไปพร้อมกัน โดยยุติธรรมชุมชนมีเป้าหมายเพื่อให้ประชาชนรู้สึกมั่นคงปลอดภัยและสามารถเข้าถึงความยุติธรรมได้ ให้ชุมชนมีความสมานฉันท์ และมีกลไกการทำงานของระบบยุติธรรมชุมชนที่เชื่อมโยงกับระบบยุติธรรมหลัก

ยศศักดิ์ โกศัยกานนท์ (อ้างถึงใน นิตยา โพธิ์นอกและณัฐฎกาญจน์ ศุภรัตน์เมธี, 2560) กล่าวว่า ยุติธรรมชุมชนเป็นมาตรการเชิงปฏิบัติที่มุ่งสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาและป้องกันอาชญากรรมที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยมีลักษณะการดำเนินงานแบบเป็นหุ้นส่วนระหว่างชุมชนกับ

หน่วยงานภาครัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการรับผิดชอบความปลอดภัยสาธารณะ มีข้อดีคือสามารถเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมจัดการความขัดแย้งในชุมชน มีส่วนร่วมในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของผู้กระทำผิด และกำหนดบทลงโทษทางสังคมแก่ผู้ที่ก่อความไม่สงบเรียบร้อยขึ้นในชุมชน

อัจฉาพรณ จรัสวัฒน์ (2553) มีความเห็นว่า เป็นนวัตกรรมของกระบวนการยุติธรรมที่ทำให้เกิดการเคลื่อนที่ของแนวคิดและวิธีการเชิงปฏิบัติจากที่พึ่งพาการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ภาครัฐเพียงอย่างเดียวมาสู่การเปิดให้ชุมชนมีส่วนร่วมในบทบาทจัดการข้อพิพาทและปัญหาอาชญากรรมในชุมชนด้วยตนเองโดยมีความสอดคล้องกลมกลืนกันตามวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนด้วยการเคารพกฎหมายและกฎชุมชน จึงทำให้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายกับอาชญากรรมหรือการพิพาทมีความพึงพอใจและสมานฉันท์ต่อกัน เชื่อมันศรัทธาต่อกัน พร้อมที่จะอยู่ร่วมกันต่อไปได้โดยสันติสุข ขณะเดียวกันต่างฝ่ายก็เสริมพลังแก่กันนำมาซึ่งความเข้มแข็งของชุมชน

กล่าวโดยสรุปแล้ว “ยุติธรรมชุมชน” มีความหมายถึงทั้งแนวคิดและวิธีปฏิบัติที่ส่งเสริมแก่คนในชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมจัดการความขัดแย้งหรือระงับข้อพิพาทด้วยวิธีการเชิงสมานฉันท์ และการมีส่วนร่วมควบคุมป้องกันปัญหาอาชญากรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนโดยใช้จารีตประเพณีหรือทุนทางสังคมอื่น ๆ ที่ชุมชนมีช่วยสร้างให้เกิดความยุติธรรมในชุมชน ส่งผลทำให้ฝ่ายที่เสียหายได้รับการชดเชยเยียวยาตามสมควรจากฝ่ายผู้กระทำผิดจนทำให้ความสูญเสียกลับคืนสู่สภาพปกติ รวมถึงการทำให้คู่กรณีกลับคืนสู่สัมพันธภาพที่ดีและการกลับสู่การยอมรับของชุมชน

ดังนั้น ยุติธรรมชุมชนจึงก่อให้เกิดประโยชน์ต่อกระบวนการยุติธรรมในด้านที่เป็นช่องทางให้ประชาชนสามารถเข้าถึงกระบวนการความยุติธรรมได้สะดวกขึ้น ใช้เวลาดำเนินการสั้นลง สามารถอำนวยความสะดวกให้เกิดขึ้นได้อย่างทันท่วงที แทบไม่มีค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานหรือหากมีค่าใช้จ่ายบ้างก็เป็นอัตราที่ถูกลงกว่าการดำเนินการผ่านระบบศาลปกติ นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดประโยชน์ด้านช่วยรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องการจัดการความขัดแย้งและรักษาความสงบเรียบร้อยในชุมชนเอาไว้ อีกทั้งยังช่วยสมานฉันท์ร้อยเรียงความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนให้สามารถอยู่ร่วมกันได้โดยสันติสุข

### 3.2 หลักการพื้นฐานและคุณลักษณะพิเศษของยุติธรรมชุมชน

หลักการพื้นฐานของยุติธรรมชุมชนและหลักการพื้นฐานของยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มีมุมมอง กระบวนการยุติธรรมที่คล้ายคลึงกันอย่างน้อย 2 ประการ คือ

1. มีมุมมองว่าการกระทำความผิดทางอาญาเป็นการทำลายความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างบุคคล และทำลายความสมานฉันท์ของสังคมแทนมุมมองว่าการกระทำความผิดทางอาญาเป็นการที่บุคคล ละเมิดต่ออำนาจรัฐ

2. มีมุมมองว่าการกระทำความผิดมีผลทำให้เกิดความเสียหายแก่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นจึง จำเป็นต้องมีการเยียวยาหรือฟื้นฟูอย่างเหมาะสมเพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายสามารถบูรณาการกลับสู่ สภาพที่ปราศจากความเสียหายดั้งเดิม ขณะเดียวกันก็ต้องชักชวนและจัดการให้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ร่วมกันมองไปข้างหน้าเพื่อแสวงหาแนวทางป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาซ้ำเดิมอีก

เชนวนทอง ธนสุกาญจน์และคณะ (2548) กล่าวว่า หลักการพื้นฐานทางปรัชญาของ ยุติธรรมชุมชนมีที่มาจาก 2 กลุ่ม ได้แก่

1) **กลุ่มหลักการประชาธิปไตย (Democratic Principles)** ซึ่งประกอบด้วยหลักการ 3 ข้อ ได้แก่

#### 1.1 การตอกย้ำปทัสถานทางพฤติกรรมของชุมชน (Norm Affirmation)

หลักการนี้เห็นว่าเมื่อชุมชนแสดงบทบาทเข้าจัดการกับปัญหาด้วยการตอกย้ำปทัสถานทางพฤติกรรม ต่อสมาชิกที่ฝ่าฝืนกติกาของชุมชนหรือต่อกฎหมายบ้านเมือง ไม่เพียงแต่จะทำให้ชุมชนได้รับความ เคารพและความเชื่อถือในการรักษาระเบียบทางคุณธรรม จริยธรรม และศีลธรรมของชุมชนเพิ่มมากขึ้น ทุกครั้งเท่านั้น แต่ยังเป็นการย้ำเตือนให้สมาชิกทราบทั่วกันถึงมาตรฐานทางพฤติกรรมที่ทุกคนต้อง ให้ความเคารพ

#### 1.2 การเยียวยาหรือการชดใช้ทดแทน (Restoration)

หลักการนี้ไม่ยอมรับการ ลงโทษ ที่ไม่ได้มุ่งประโยชน์ด้านการแก้ไขฟื้นฟูให้ผู้กระทำความผิดเกิดความสำนึกและความรับผิดชอบต่อ การกระทำของตน และพร้อมจะแก้ไขความผิดพลาดด้วยการชดใช้เยียวยาให้แก่ผู้เสียหายและแก่ ชุมชน และปรับปรุงตัวเองให้พร้อมคืนสู่ชุมชนเยี่ยงพลเมืองดี ดังนั้นเป้าหมายของยุติธรรมชุมชนข้อนี้ จึงสอดคล้องกับเป้าหมายของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

#### 1.3 การคุ้มครองความปลอดภัยสาธารณะ (Public Safety)

หลักการนี้ให้ความสำคัญที่กระบวนการชดใช้เยียวยาให้แก่ผู้เสียหายและกระบวนการลดความหวาดกลัวของชุมชน ต่อปัญหาอาชญากรรม โดยอธิบายว่าเมื่อผู้กระทำความผิดถูกศาลตัดสินว่ามีความผิดแล้วถูกลงโทษ ไม่ว่าจะ บทลงโทษนั้นจะอยู่ในรูปแบบใดก็จะมีผลกระทบต่อความรู้สึกของคนภายในชุมชนว่า เมื่อผู้กระทำความผิด



พันโทชกลับคืนสู่ชุมชนในภายหน้าบุคคลนั้นจะเป็นอันตรายต่อชุมชนหรือไม่ จึงถือเป็นหน้าที่ของ ยุติธรรมชุมชนที่ต้องแก้ปัญหาความวิตกกังวลของประชาชนข้อนี้โดยหามาตรการที่จะป้องกันไม่ให้ ผู้กระทำผิดกลับไปกระทำผิดซ้ำอีก

**2) กลุ่มหลักความเสมอภาคและเท่าเทียมกัน (Egalitarian Principles)** ซึ่งประกอบด้วย หลักการ 4 ข้อ ต่อไปนี้

**2.1 ความเสมอภาค (Equality)** เป็นกลยุทธ์ของยุติธรรมชุมชนที่จะใช้จัดการกับ ปัญหาความไม่เท่าเทียมกัน โดยเริ่มจากการสำรวจความสามารถการแก้ไขปัญหาต่างๆ ของชุมชนและ ทรัพยากรเชิงสถาบันภายในชุมชนที่มีศักยภาพจะนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาของ ชุมชนโดยรวมได้

**2.2 การถักทอสายสัมพันธ์ (Inclusive)** ยุทธศาสตร์ของยุติธรรมชุมชนต้องไม่ ทอดทิ้งสมาชิกคนใดของชุมชนให้อยู่อย่างโดดเดี่ยว แม้กระทั่งผู้กระทำผิดวันหนึ่งก็ต้องกลับคืนสู่ ชุมชน ดังนั้นระบบยุติธรรมทางอาญาที่ดีต้องหาทางแก้ไขฟื้นฟู ให้การสงเคราะห์ช่วยเหลือและถักทอ สายสัมพันธ์ให้ผู้กระทำผิดสามารถเข้ากับชุมชนได้ เพื่อไม่ให้พวกเขา รู้สึกเป็นคนแปลกหน้าต่อชุมชน อันจะนำมาซึ่งการเกิดความรู้สึกต่อต้านสังคมและอาจนำมาสู่การกลับไปกระทำผิดซ้ำอีก

**2.3 การพึ่งพากันและกัน (Mutuality)** ยุติธรรมชุมชนมีมาตรฐานคุณธรรมขั้น ต่ำสุดอยู่ที่การยึดมั่นในหลักการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข คุณธรรมระดับที่สูงขึ้นไปกว่านั้นจะยึด หลักการทำงานร่วมกันกับทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับชุมชนในลักษณะที่ต่างฝ่ายต่างพึ่งพากัน การ พึ่งพากันภายในชุมชนจะช่วยพยุงแรงจูงใจที่จะนำไปสู่การกระทำความผิดแก่สมาชิกในชุมชน โดยเฉพาะกับผู้ที่มีประวัติกระทำความผิดซึ่งคิดว่าโลกนี้โหดร้ายและไม่มีผู้ใดเอื้ออาทรต่อตนเองอีก แล้ว

**2.4 ความเป็นผู้นำแบบจิตสาธารณะ (Stewardship)** หลักการนี้สนับสนุนให้ ประชาชน เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการระดับต่าง ๆ ของระบบยุติธรรมทางอาญาเพื่อเป็นการ วางรากฐานของระบอบประชาธิปไตยให้มั่นคงจึงสมควรพัฒนาประชาชนให้เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ผลที่เกิดจากการทำงานร่วมกันต้องแผ่ไปในชุมชนในรูปแบบของสวัสดิการของชุมชน มีโครงสร้างการ ส่งเสริมการทำงานร่วมกัน หรือฝึกฝนประชาชนให้เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ของ ตนเองและพรรคพวก ในแง่นี้ชุมชนจะทำหน้าที่คล้ายกับผู้จัดการสภาพแวดล้อมเพื่อความสงบสุขใน ชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีของสมาชิกในชุมชน

สำหรับคุณลักษณะพิเศษของยุติธรรมชุมชนมีอยู่ด้วยกัน 4 ประการ ดังนี้ (เดชา สังฆวรรณ, 2550)

1) เป็นการดำเนินงานที่กำหนดให้ชุมชนมีสถานภาพและบทบาทเป็นภาคีขับเคลื่อน (Active Partner) การป้องกันและการแก้ไขปัญหาอาชญากรรมร่วมกับการทำงานของหน่วยงานภาครัฐ ทั้งนี้ การเป็นภาคีขับเคลื่อนของยุติธรรมชุมชนแต่ละแห่งจะอยู่ในระดับใดจะขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมประเพณีของพื้นที่และความสัมพันธ์ระหว่างภาครัฐและชุมชนแต่ละแห่งจะเปิดโอกาส

2) ช่วยให้ความรู้ในชุมชนตระหนักถึงบทบาทแก้ไขการกระทำความผิดหรือระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้นในลักษณะเชิงรุก (Proactive Solution) โดยเน้นความสามารถของชุมชนที่จะการแก้ปัญหาได้ทันทีและแก้ไขเฉพาะกรณีปัญหาที่เกิดขึ้น ผลที่ตามมาโดยส่วนมากจึงใช้แก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างบุคคลรวมทั้งป้องกันอาชญากรรมที่อาจจะเกิดขึ้นภายในชุมชนได้ในระยะยาว

3) เป็นการระดมสรรพกำลังหรือศักยภาพทั้งหมดที่ชุมชนมีมาใช้จัดการกับสถานการณ์ที่เป็นปัญหาการดำเนินชีวิตซึ่งคนในชุมชนกำลังประสบ ไม่ว่าจะเป็นการพิพาทระหว่างบุคคล การเกิดขึ้นของปัญหาอาชญากรรม รวมถึงปัญหาทางสังคมอื่น ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตที่ดีของชุมชน เมื่อมองในแง่นี้จึงถือว่าการมียุติธรรมชุมชนเป็นการเสริมสร้างศักยภาพชุมชน (Capacity Building) รูปแบบหนึ่ง

4) เน้นให้ความเป็นธรรมเชิงสมานฉันท์ (Restorative Justice Orientation) โดยทำให้เห็นว่า เป็นหน้าที่และความรับผิดชอบของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายในชุมชนที่จะจัดการกับกระทำความผิดหรือข้อพิพาทขัดแย้งที่เกิดขึ้น ดังนั้นผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายจึงควรร่วมมือแสวงหาคำตอบที่เหมาะสมต่อผลกระทบเชิงลบที่ได้รับจากเหตุการณ์นั้นนำไปสู่แนวทางแก้ปัญหาที่เป็นความพึงพอใจร่วมกันของผู้เกี่ยวข้องให้มากที่สุด

กล่าวโดยสรุปแล้ว ยุติธรรมชุมชนมีลักษณะสำคัญอยู่ที่การมองว่าการกระทำความผิดอาชญากรรม และข้อพิพาทที่เกิดขึ้นในชุมชนเป็นการทำลายความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและความสมานฉันท์ภายในชุมชน ดังนั้นชุมชนจำเป็นต้องจัดการเยียวยาและฟื้นฟูแก่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายอย่างเหมาะสมเพื่อให้สามารถกลับสู่สภาพเดิมที่ปราศจากความเสียหายได้ ด้านการดำเนินงานยุติธรรมชุมชนเป็นการเปลี่ยนบทบาทของชุมชนจากผู้รับบริการของรัฐมาสู่การเป็นภาคีร่วมขับเคลื่อนการทำงานอย่างเท่าเทียมกับหน่วยงานภาครัฐเพื่อจัดการแก้ไขปัญหาอาชญากรรมและความขัดแย้งในชุมชนด้วยการระดมสรรพกำลังต่างๆที่ชุมชนมีมาแก้ปัญหา รวมถึงวางแนวทางป้องกันและควบคุมไม่ให้เกิดปัญหาการกระทำความผิดซ้ำหรือเกิดข้อพิพาทเพิ่มขึ้นอีกในชุมชน อีกทั้งยังเปิดโอกาสให้บุคคลที่เกี่ยวข้องในชุมชนร่วมมือกันแสวงหาทางออกของปัญหาให้อยู่ภายในพื้นที่แห่งความพึงพอใจของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย (ZOPA ZONE) โดยมีเป้าหมายสุดท้ายเพื่อก่อเกิดความสมานฉันท์ปรองดองภายในชุมชนแห่งนั้น

### 3.3 องค์ประกอบของยุติธรรมชุมชน

นักวิชาการคนสำคัญทางอาชญาวิทยาแบ่งองค์ประกอบของยุติธรรมชุมชนไว้แตกต่างกันดังต่อไปนี้

ชนวนทอง ธนสุกาญจน์และคณะ (2548) กล่าวว่า องค์ประกอบของยุติธรรมชุมชนมี 5 ประการ ได้แก่

- 1) การพัฒนาจากบริบทและมุมมองของชุมชนหรือพัฒนาจากวิถีชีวิตของชุมชน
- 2) ใช้วิธีการที่มุ่งจัดการแก้ไขปัญหาไม่ใช่มุ่งจัดการปราบปรามเพื่อเอาชนะ
- 3) ต้องมีการกระจายอำนาจและการร่วมรับผิดชอบให้เกิดขึ้นกับผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายในชุมชน
- 4) เน้นการพัฒนาทักษะชุมชนในการป้องกันและการเฝ้าระวังต่อปัญหาอาชญากรรมและคุ้มครองผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายไม่ว่าจะเป็นผู้กระทำผิด ผู้เสียหาย และสมาชิกในชุมชนด้วยวิถีของชุมชนเอง
- 5) ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน เน้นการทำงานร่วมกันตามระบอบประชาธิปไตย

ศาสตราจารย์พิเศษ ดร. กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ กล่าวว่า ลักษณะสำคัญที่จัดเป็นองค์ประกอบของยุติธรรมชุมชนมี 6 ประการ ดังนี้ 1) เป็นกลไกที่ดำเนินการในระดับชุมชน 2) ใช้การร่วมมือจากชุมชนที่มีลักษณะรูปแบบหุ้นส่วนร่วมทำงานเคียงบ่าเคียงไหล่กับหน่วยงานภาครัฐ 3) เป็นมาตรการที่สามารถใช้ผสมผสานได้กับกระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก 4) เปิดพื้นที่และโอกาสในการให้ประชาชนและชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมสร้างความยุติธรรมและความสงบเรียบร้อยภายในชุมชน 5) เป็นการทำงานเชิงรุกเพื่อป้องกันสังคมให้ปลอดภัยจากภัยอันตรายต่างๆ และ 6) เป็นความยืดหยุ่นโดยสร้างรูปแบบที่หลากหลายในการสร้างให้เกิดความเป็นธรรมขึ้นภายในชุมชนโดยไม่ยึดติดกับแต่กฎระเบียบของรัฐ (ชฎานันท์ ล้อมมณีนพรัตน์, 2553)

คณะทำงานโครงการนำร่องระบบงานยุติธรรมชุมชน กระทรวงยุติธรรม อธิบายถึงองค์ประกอบหลักของยุติธรรมชุมชนซึ่งสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้ (กระทรวงยุติธรรม, 2563)

- 1) ยุติธรรมชุมชนเน้นการให้ความสำคัญกับเพื่อนบ้านในระดับรากหญ้า

เนื่องจากประมวลกฎหมายอาญาที่ใช้ตัดสินข้อพิพาทในศาลนั้นผูกโยงกับอำนาจทางการเมืองเพราะข้อกฎหมายถูกจัดทำขึ้นผ่านกระบวนการทางนิติบัญญัติจนกระทั่งถึงขั้นตอนการบังคับใช้กฎหมายก็ต่างกระทำโดยรัฐหรือรัฐบาลที่มีอำนาจในขณะนั้น ทำให้เมื่อมองจากวิถีชีวิตชุมชนบางครั้งจะพบว่ากฎหมายของรัฐปราศจากความหมายต่อชีวิตผู้คนในท้องถิ่นแตกต่างไปจากสังคมเมืองที่กฎหมายมีความสำคัญกับวิถีชีวิตผู้คน เพราะกฎหมายจะทำหน้าที่ควบคุมสังคมให้มีความเป็นระเบียบเข้ารูปเข้ารอยหากมีการฝ่าฝืนกฎระเบียบของสังคมหรือมีอาชญากรรมเกิดขึ้น

เมื่อใช้มุมมองจากข้อนี้ยุทธธรรมชุมชนได้เพิกถอนความคิดที่กำหนดขอบเขตการอำนวยความสะดวกโดยความเป็นเมืองและโดยรัฐประเทศแบบเดิมซึ่งผูกติดกับประมวลกฎหมายอาญามาสู่การประยุกต์การอำนวยความสะดวกยุทธธรรมที่เป็นอิสระและมีความเหมาะสมกับวิถีชุมชนท้องถิ่นแต่ละแห่ง

## 2) ยุทธธรรมชุมชนให้ความสำคัญกับการแก้ปัญหา

กรอบทัศน์ของยุทธธรรมชุมชนอธิบายถึงอาชญากรรมไว้ว่าเป็น “ชุดของปัญหาที่ต้องการแก้ไข” ไม่ใช่การต่อสู้แย่งชิงความเป็นผู้ชนะของคู่กรณี โดยการให้ความสำคัญกับการแก้ปัญหาต้องอาศัยชุดข้อมูลข่าวสาร ความสุขุมรอบคอบ และการประสานผลประโยชน์ร่วมกันของคู่กรณีทั้งสองฝ่ายเพื่อแก้ไขปัญหาข้อพิพาทหรือการกระทำความผิดในชุมชนที่หยิบยกมาพิจารณา

กล่าวอย่างง่าย ๆ ยุทธธรรมชุมชนเป็นเรื่องเกี่ยวกับการที่คนในชุมชนได้ร่วมกันแบ่งปันค่านิยม ความรับผิดชอบต่อชุมชน และความเอื้ออาทรต่อกันในฐานะคนในสังคมเดียวกันมาประกอบเข้ากับกฎเกณฑ์ที่สอดคล้องกับวิถีชุมชนท้องถิ่นแต่ละแห่ง จึงทำให้ค้นพบหนทางซึ่งผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายเห็นว่าเหมาะสมที่สุดที่จะแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชน (Consensus)

## 3) ยุทธธรรมชุมชนลดการพึ่งพาผู้มีอำนาจและลดการผลักความรับผิดชอบให้สถาบัน

การบริหารจัดการของระบบงานยุทธธรรมเป็นการบริหารแนวตั้ง (Vertical Management) ซึ่งผู้ปฏิบัติงานแต่ละระดับจะต้องรายงานสถานการณ์ปัญหาและผลการดำเนินงานขึ้นไปยังสายผู้บังคับบัญชาขึ้นไปเป็นทอดๆจนถึงระดับสูงสุด ขณะที่ยุทธธรรมชุมชนมีการบริหารจัดการเครือข่ายความสัมพันธ์แนวราบ (Horizon Network) เนื่องจากจากกระบวนการทำงานของยุทธธรรมชุมชนอาศัยการทำงานร่วมกันในลักษณะหุ้นส่วนกับทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องเพื่อจัดการกับข้อพิพาทหรือปัญหาอาชญากรรมที่เกิดขึ้นในชุมชน ดังนั้นแม้ว่าจะมีการรายงานเกี่ยวกับการอำนวยความสะดวกโดยผู้ปฏิบัติงานในชุมชนเกิดขึ้นแต่ก็เป็นกรรายงานไปยังประชาชนกลุ่มที่เป็นเครือข่ายยุทธธรรมชุมชนไม่ใช่การรายงานไปยังผู้บังคับบัญชาที่อยู่ในลำดับชั้นสูงขึ้นไป โดยเหตุผลที่ต้องดึงหลายภาคส่วนเข้ามาร่วมในงานยุทธธรรมชุมชนด้วยอาจมีสาเหตุมาจากชุมชนไม่เคยมีประสบการณ์จัดการกับบางปัญหามาก่อน หรือชุมชนไม่มีทรัพยากรเพียงพอ หรือชุมชนขาดอำนาจจะกระทำการแก้ไขปัญหาได้โดยลำพัง

ทั้งนี้งานยุทธธรรมชุมชนนั้นจะไม่ประสบความสำเร็จเลยหากในพื้นที่นั้นผู้ที่ปฏิบัติหน้าที่ในชุมชนเพียงแต่รับปากในที่ประชุม แต่เมื่อกลับไปรายงานต้นสังกัดแล้วต้นสังกัดกลับเพิกเฉยไม่ยอมรับข้อผูกพันที่เกิดขึ้น (สุวัทนา แดงกรัด, 2554)

#### 4) ยุติธรรมชุมชนให้ความสำคัญกับการเพิ่มคุณภาพชีวิตให้แก่ชุมชน

ฐานคิดของทฤษฎียุติธรรมชุมชนเชื่อว่าเป้าหมายของอาชญากรรมมีความสำคัญกับกระบวนการ ดังนั้นการจัดการกับปัญหาอาชญากรรมที่เกิดขึ้นภายในชุมชนจึงไม่ใช่แค่การเปลี่ยนแปลงสถานการณ์ระหว่างผู้กระทำผิดกับผู้เสียหายเท่านั้น แต่ควรเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนเพิ่มขึ้นให้สามารถกำหนดชุดกฎเกณฑ์เพื่อควบคุมสังคมภายในชุมชนได้ด้วย (กีรติ ณฑพัทลุง, 2554)

ความหมายจากนัยยะแห่งความเห็นนี้คือ ยุติธรรมชุมชนที่เกิดขึ้นไม่ควรเป็นประสบการณ์เฉพาะตัวที่คู่กรณีรับรู้ได้เท่านั้น แต่ควรจะเป็นประสบการณ์ร่วมของคนในชุมชนสามารถเรียนรู้และรับรู้ได้ร่วมกัน

#### 5) ยุติธรรมชุมชนเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมยุติธรรม

บทบาทของภาคประชาชนในยุติธรรมชุมชนเกี่ยวข้องกับศักยภาพของพลเมืองที่มีอิทธิพลต่อการอำนวยความสะดวกยุติธรรมระดับท้องถิ่นตั้งแต่การมีส่วนร่วมในระดับต่ำอย่างการมีส่วนร่วมประชุมหารือเกี่ยวกับสถานการณ์ปัญหาอาชญากรรมหรือการจัดระเบียบชุมชนไปจนถึงการมีส่วนร่วมในระดับที่สูงขึ้นได้แก่ การอุทิสตนเป็นอาสาสมัครในโครงการที่เกี่ยวข้อง การให้การสนับสนุนและเสริมพลังเหยื่ออาชญากรรม การช่วยแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิดกลับคืนสู่ชุมชน การดำเนินกิจกรรมเพื่อควบคุมและป้องกันอาชญากรรมในชุมชน หรือการเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการยุติธรรมชุมชนของท้องถิ่น

กล่าวโดยสรุปแล้วองค์ประกอบที่สำคัญของยุติธรรมชุมชนจึงได้แก่

1. เป็นกลไกดำเนินการยุติธรรมในระดับชุมชนที่พัฒนามาจากบริบทและมุมมองจากวิถีชีวิตของชุมชนนั้น ทำให้การดำเนินงานยุติธรรมชุมชนจึงมีความหลากหลายไปตามจารีตวัฒนธรรมที่ปฏิบัติกันมาในแต่ละท้องถิ่นแทนที่จะเป็นการดำเนินการตามรูปแบบเดียวกันหมดที่กำหนดไว้โดยหน่วยงานภาครัฐ

2. เป็นกลไกที่ให้ชุมชนเข้ามาร่วมรับผิดชอบต่อการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมตลอดจนแก้ไขปัญหาความขัดแย้งภายในชุมชนเอง ลดปัญหาการพึ่งพาผู้มีอำนาจและลดการผลักภาระรับผิดชอบให้สถาบันลง โดยการดำเนินงานตามแนวคิดยุติธรรมชุมชนนี้จะส่งเสริมให้ทั้งชุมชนและเจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐร่วมมือทำงานเคียงบ่าเคียงไหล่กันในฐานะหุ้นส่วน

3. เป็นการทำงานเชิงรุกที่เน้นการพัฒนาทักษะชุมชนในการดูแลเฝ้าระวังและคุ้มครองความปลอดภัยแก่คนในชุมชนด้วยวิถีของชุมชนเอง เพื่อป้องกันชุมชนให้ปลอดภัยจากภัยร้ายของอาชญากรรม การใช้ความรุนแรงที่เกิดจากความขัดแย้ง และปัญหาสังคมอื่น ๆ โดยมีเป้าหมายการทำงานเพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายในชุมชนสามารถใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข

4. เป็นการเปิดโอกาสและเปิดพื้นที่แก่ภาคประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วมสร้างความยุติธรรมและความสงบเรียบร้อยในชุมชน โดยแนวคิดพื้นฐานการดำเนินงานในกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักจะมองว่าประชาชนนั้นไร้อำนาจเพราะเป็นแต่เพียงผู้รับบริการจากรัฐ ทำให้บทบาทหลักในงานยุติธรรมจะเป็นของผู้ที่มีทักษะเฉพาะทางก็คือเจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐ แต่แนวคิดพื้นฐานการดำเนินการของยุติธรรมชุมชนจะให้โอกาสคนในชุมชนมีส่วนร่วมรับรู้ปัญหา ร่วมปรึกษาหารือ ร่วมตัดสินใจกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหา ลงมือปฏิบัติงานร่วมกัน และได้รับผลประโยชน์จากการดำเนินงานร่วมกัน

ในส่วนต่อไปจะกล่าวถึงคุณค่าของยุติธรรมชุมชนที่สามารถนำมาใช้แบ่งส่วนภารกิจงานยุติธรรมชุมชนออกเป็นด้านต่าง ๆ เพื่อการดำเนินงานของหน่วยงานภาครัฐ

#### 3.4 คุณค่าและบทบาทภารกิจที่นำไปสู่การจัดแบ่งส่วนงานในยุติธรรมชุมชนของภาครัฐ

แนวคิดและการปฏิบัติงานยุติธรรมชุมชนได้รับความสนใจในระดับสากลนับตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 1990 เป็นต้นมา เห็นได้จากมีการใช้ยุติธรรมชุมชนที่มีลักษณะทางการกันอย่างแพร่หลายทั้งในหลายประเทศทำให้ยุติธรรมชุมชนเกิดพัฒนาการทั้งในด้านคุณค่าและด้านความสำคัญ ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้ (กิตติพงษ์ กิตยารักษ์และคณะ, 2550)

1) ยุติธรรมชุมชนช่วยทำให้เกิดการรื้อฟื้นภูมิปัญญาท้องถิ่นในการป้องกันอาชญากรรมและการแก้ปัญหาความขัดแย้งแบบสมานฉันท์ตามวิถีดั้งเดิม เป็นการรักษาขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่ เป็นการนำเอาทุนทางสังคมภายในชุมชนซึ่งมีความใกล้ชิดกับการกระทำความผิดหรือข้อพิพาทที่เกิดขึ้นมากที่สุดเข้ามามีส่วนร่วมจัดการแก้ไขปัญหา การนำจารีตประเพณีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ในชุมชนในอดีตมาใช้เป็นเครื่องมือดูแลความสงบเรียบร้อยของชุมชนนี้ หากได้รับการกระตุ้นให้นำมาใช้ที่เหมาะสมก็จะเป็นพลังที่ช่วยแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยในชุมชนได้ตั้งแต่การป้องกันที่ต้นเหตุของปัญหา การดูแลฟื้นฟูฝ่ายผู้เสียหายและฝ่ายผู้กระทำผิด ตลอดจนสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนกับกระบวนการยุติธรรมในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ

2) ยุติธรรมชุมชนช่วยให้ประชาชนเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้มากขึ้นและดีกว่าเดิม เนื่องจากระบบศาลไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนที่มีฐานะยากจนและขาดความรู้ด้านกฎหมายเข้าถึงได้อย่างเพียงพอ ทำให้ประชาชนจำนวนมากจึงรู้สึกว่าการยุติธรรมเป็นสิ่งที่อยู่ไกลเกินเอื้อม ยุติธรรมชุมชนช่วยลดช่องว่างระหว่างกระบวนการยุติธรรมกับประชาชนทำให้เจ้าหน้าที่ภาครัฐและประชาชนได้ใกล้ชิดกันมากขึ้นซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการประสานงานและการระดมทรัพยากรของชุมชน การ

ส่งเสริมบทบาทของชุมชนในการเข้าร่วมกับภาครัฐในการอำนวยความสะดวกยุติธรรม เช่น การให้ความรู้เรื่องกฎหมายและสิทธิต่างๆ ตลอดจนการมีส่วนร่วมในการจัดการความขัดแย้งในชุมชน ฯลฯ เป็นการนำความยุติธรรมให้เข้าไปใกล้ประชาชนมากขึ้น ทำให้ประชาชนมีที่พึ่ง และทำให้ประชาชนไม่ต้องพึ่งพาหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมเพื่อแก้ไขปัญหาข้อพิพาททุกกรณี

3) ยุติธรรมชุมชนช่วยสนับสนุนต่อประสิทธิภาพของระบบยุติธรรมและช่วยให้กระบวนการยุติธรรมหลักทำงานได้คล่องตัวขึ้น ลดภาระในงานของกระบวนการยุติธรรมหลักได้เป็นอย่างดีและช่วยให้ประหยัดงบประมาณของรัฐได้ทางหนึ่ง เนื่องจากยุติธรรมชุมชนมีกิจกรรมหลายด้าน เช่น การให้ข้อมูลเบาะแส การไกล่เกลี่ยสมานฉันท์ในคดีที่สามารถยอมความได้ การให้ความร่วมมือเป็นพยาน การดูแลสงเคราะห์ผู้กระทำผิดและเหยื่ออาชญากรรม การช่วยแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างบุคคลและคดีความผิดเล็กน้อยบางลักษณะให้ยุติ ตลอดจนเป็นตัวเชื่อมโยงระบบยุติธรรมหลักกับระบบยุติธรรมชุมชนเข้าด้วยกันโดยอาจรับเอากิจกรรมของกระบวนการยุติธรรมหลักเข้ามาปฏิบัติในชุมชน อาทิ การตัดสินชี้ขาดเพื่อระงับข้อพิพาท การชดเชยต่อความผิดซึ่งไม่ใช้การลงโทษ การฟื้นฟูเหยื่ออาชญากรรมและผู้กระทำผิดให้สามารถกลับคืนสู่ชุมชน เป็นต้น

4) ยุติธรรมชุมชนช่วยให้การดำเนินการของรัฐสอดคล้องกับนโยบายบริหารจัดการบ้านเมืองที่ดี (Good Governance) โดยที่ภาครัฐต้องกระจายอำนาจบริหารจัดการไปสู่ส่วนภูมิภาคทุกด้านรวมทั้งการอำนวยความสะดวกยุติธรรม ซึ่งการมียุติธรรมชุมชนจะช่วยให้หน่วยงานในระบบยุติธรรมสามารถกระจายงานลงสู่ชุมชนท้องถิ่นได้ จึงทำให้นโยบายการกระจายอำนาจในงานยุติธรรมสัมฤทธิ์ผลในระดับหนึ่ง

5) ยุติธรรมชุมชนช่วยยกระดับความสามารถการแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยชุมชนที่ได้เรียนรู้และฝึกปฏิบัติงานยุติธรรมชุมชนอย่างสม่ำเสมอและอย่างต่อเนื่องจะมีศักยภาพที่จะดูแลจัดการตนเองในงานยุติธรรมได้ เนื่องจากการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของงานยุติธรรมชุมชนมีลักษณะให้ชุมชนร่วมกันคิด ร่วมกันวางแผนดำเนินกิจกรรม ร่วมกันแสวงหาทรัพยากรชุมชน มาใช้เพื่อทำให้ชุมชนเกิดความปลอดภัยจากอาชญากรรมและระงับข้อพิพาทและทำให้เป็นชุมชนที่สงบสุขจากความสมานฉันท์

6) ยุติธรรมชุมชนช่วยฟื้นฟูความสัมพันธ์แบบเอื้ออาทรซึ่งเป็นจุดแข็งของความเป็นชุมชน โดยที่รูปแบบของยุติธรรมชุมชนเปิดโอกาสและส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของชุมชนและดูแลผู้กระทำผิดให้กลับตัวเป็นคนดีสู่สังคม สิ่งเหล่านี้เป็นการสร้างพันธะผูกพันภายในชุมชน ทำให้เป็นชุมชนที่เอื้ออาทรและเสริมสร้างจิตสาธารณะและจิตอาสาให้กับคนในสังคม ซึ่งเป็นการสร้างสำนึกของความเป็นชุมชนที่เคยมีอยู่แต่ขาดหายไปให้เกิดขึ้น ยุติธรรมชุมชนจึงเป็นวิธีการที่ดี

ในการสร้างสายสัมพันธ์และภูมิคุ้มกันให้กับชุมชนอันเป็นพื้นฐานของการสร้างความปลอดภัยและความผาสุกของชุมชน

จากคุณค่าของยุทธธรรมชุมชนตามที่กล่าวมาทำให้อาจจำแนกบทบาทภารกิจของยุทธธรรมชุมชนที่จะนำไปสู่การจัดแบ่งส่วนงานเพื่อที่ภาครัฐจะเข้าไปดำเนินการได้เป็น 4 ด้าน (กิตติพงษ์ กิตยารักษ์และคณะ, 2550)

**1) ด้านการเสริมพลัง** หมายถึง การดำเนินบทบาทหรือกิจกรรมที่มีวัตถุประสงค์กระตุ้นให้ชุมชนได้นำทุนทางสังคม ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศักยภาพและประสบการณ์ที่ท้องถิ่นมีมาสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีในชุมชน โดยร่วมกันจัดการกับปัญหาอาชญากรรม ความขัดแย้งหรือปัญหาใดๆที่เกิดขึ้นในชุมชน นอกจากนี้การเสริมพลังอาจหมายถึงกิจกรรมเพื่อค้นหาทุนทางสังคม การกระตุ้นให้ชุมชนสามารถรวมตัวกัน หรือสร้างกิจกรรมเสริมทักษะบางเรื่องที่เป็นในการดำเนินกิจกรรมยุทธธรรมชุมชนก็ได้

**2) ด้านการป้องกันและสร้างภูมิคุ้มกันจากปัญหาอาชญากรรม** หมายถึง การดำเนินบทบาทหรือกิจกรรมที่เป็นการป้องกันอาชญากรรม การหยุดยั้งพฤติกรรมเสี่ยงต่าง ๆ ที่จะนำไปสู่การกระทำความผิดที่แม้จะไม่ใช่การก่ออาชญากรรมอย่างเต็มรูปแบบแต่มีความเป็นไปได้ที่พฤติกรรมนั้นจะนำไปสู่การประกอบอาชญากรรมต่อไปในภายหน้า เช่น การรวมกลุ่มเพื่อมั่วสุมของวัยรุ่น การดื่มสุรา การทะเลาะเบาะแว้ง การใช้ความรุนแรงในครอบครัว

**3) ด้านการเยียวยา** หมายถึง การชดเชยความเสียหายที่เกิดขึ้นจากอาชญากรรมหรือการกระทำผิดกติกาของสังคม เป็นการบรรเทาผลร้ายที่เกิดขึ้นกับผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายไม่ว่าจะเป็นฝ่ายผู้เสียหาย ฝ่ายผู้กระทำผิด และชุมชน รวมถึงการช่วยเหลือฟื้นฟูให้ผู้ที่ได้รับผลกระทบจากอาชญากรรมทุกฝ่ายมีโอกาสกลับคืนสู่สังคม

**4) ด้านการจัดการความขัดแย้ง** หมายถึง การกระทำที่ทำให้ข้อขัดแย้ง การทะเลาะวิวาทและพฤติกรรมที่นำไปสู่ความรุนแรงลดน้อยลงหรือสลายหายไปจากชุมชน โดยสร้างให้คู่กรณีมีความเข้าใจกันและมีการบรรเทาชดเชยต่อความเสียหายที่เกิดขึ้นจากความขัดแย้ง

ในส่วนต่อไปจะกล่าวถึงทฤษฎีทางอาชญาวิทยาที่เกี่ยวข้องกับงานยุทธธรรมชุมชนที่ใช้ในงานวิจัยครั้งนี้



### 3.5 ทฤษฎีทางอาชญาวิทยาที่เกี่ยวข้องกับงานยุติธรรมชุมชน

#### 3.5.1 ทฤษฎีพันธะทางสังคม

เป็นทฤษฎีที่พัฒนาขึ้นโดย Travis Hirschi มีสมมติฐานของทฤษฎีว่า “บุคคลที่มีความผูกพันแน่นแฟ้นกับกลุ่มต่างๆในสังคม ไม่ว่าจะเป็นครอบครัว เครือญาติ เพื่อนฝูง ฯลฯ มีแนวโน้มต่ำที่จะมีพฤติกรรมเบี่ยงเบนไปจากสิ่งที่สมาชิกชุมชนที่เขาอาศัยอยู่ยึดถือ ซึ่งรวมความไปถึงการมีแนวโน้มต่ำที่จะประกอบอาชญากรรมหรือก่อความขัดแย้งขึ้นในชุมชนที่เขาเป็นสมาชิกอยู่ในทางกลับกันหากบุคคลมีความรู้สึกว่าตนไม่ผูกพันกับใครหรือสิ่งใด แม้กระทั่งการที่บุคคลมีความผูกพันต่ำต่อบุคคลในครอบครัวและสังคมรอบข้าง บุคคลผู้นั้นมีแนวโน้มที่จะประพฤติตนเบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานที่สมาชิกอื่นๆ ยึดถือปฏิบัติ” (Côté, 2002) การที่บุคคลฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติตามแนวทางที่ชุมชนกำหนดให้สมาชิกปฏิบัติจึงอาจก่อให้เกิดความขัดแย้งหรือข้อพิพาทระหว่างกันขึ้นภายในชุมชน ซึ่งหากไม่ได้รับการระงับเหตุให้คลี่คลายลงก็อาจขยายตัวลุกลามเป็นการใช้ความรุนแรงและกลายเป็นการประกอบอาชญากรรมซึ่งส่งผลให้คู่กรณีเกิดความสูญเสียทางร่างกายและทรัพย์สินได้ เพราะไม่มีสิ่งใดมาคอยยึดเหนี่ยวให้บุคคลเกิดความยับยั้งชั่งใจจะกระทำความผิดนั่นเอง

พันธะทางสังคมมีองค์ประกอบทั้งหมด 4 ประการพอสรุปได้ดังนี้ (จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, 2553; พรชัย ชันดี, 2553)

1. ความผูกพัน (Attachment) หมายถึง การที่บุคคลมีความผูกพันหรือมีความสนใจกับความรู้สึกนึกคิดของคนอื่น เช่น ครอบครัวและเครือญาติ คนคุ้นเคยในชุมชนเดียวกัน เป็นองค์ประกอบพื้นฐานสำคัญที่จะทำให้บุคคลมีการพัฒนาการยอมรับค่านิยมและบรรทัดฐานของสังคม ส่งผลให้บุคคลสร้างสามัญสำนึกที่จะควบคุมตนเองให้เป็นบุคคลที่ดีในสังคม ความผูกพันจึงเป็นองค์ประกอบด้านอารมณ์หรือด้านความรักของพันธะหรือสัญญาผูกมัดที่บุคคลมีต่อสังคม

2. ข้อผูกมัด (Commitment) หมายถึง การที่บุคคลถูกผูกมัดการดำเนินชีวิตเข้ากับการดำเนินชีวิตตามทำนองคลองธรรมของสังคมซึ่งก็คือจารีตประเพณีและค่านิยมของพื้นที่ เช่น การตั้งใจศึกษาเล่าเรียนเพื่อที่จะได้มีอาชีพการงานสุจริต เมื่อถึงวัยที่สมควรมีคู่ครองก็ต้องแต่งงานอยู่กินกันตามประเพณี การมีทรัพย์สินเงินทองไว้ใช้จ่ายตามต้องการ การเป็นที่นับถือในสังคมตามสมควร สิ่งเหล่านี้ส่งผลให้บุคคลไม่อยากจะกระทำผิดเพราะเป็นการเสี่ยงต่อการสูญเสียความสำเร็จในชีวิต จึงเป็นองค์ประกอบด้านความมีเหตุมีผลของพันธะหรือสัญญาผูกมัดที่บุคคลมีต่อสังคม

3. การเข้าร่วม (Involvement) หมายถึง การที่บุคคลร่วมกิจกรรมในฐานะสมาชิกของสังคมพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมของครอบครัวและเครือญาติ กิจกรรมสังคมตามประเพณีชุมชน ส่งผลทำให้บุคคลถูกจำกัดเวลาที่จะไปประกอบอาชญากรรมหรือก่อความเดือดร้อนรำคาญใจให้แก่

คนอื่นจนกลายเป็นเรื่องเป็นราวข้อพิพาทขึ้น การเข้าร่วมถือเป็นองค์ประกอบด้านกิจกรรมของพันธะหรือสัญญาผูกมัดที่บุคคลมีต่อสังคม

4. ความเชื่อ (Belief) หมายถึง ระดับของความเชื่อถือซึ่งบุคคลมีต่อค่านิยมและบรรทัดฐานของสังคมในพื้นที่นั้น หากบุคคลมีระดับความเชื่อถือสูงก็จะมีแนวโน้มไม่กระทำผิดกฎระเบียบของสังคม หรือก่อความเดือดร้อนให้แก่ชุมชนด้วยการไปพิพาทกับผู้อื่นหรือสร้างปัญหาอาชญากรรมขึ้น ความเชื่อจึงเป็นองค์ประกอบด้านจริยธรรมของพันธะหรือสัญญาผูกมัดที่บุคคลมีต่อสังคมทางสังคมกับความขัดแย้งและพฤติกรรมอาชญากรรม

กล่าวโดยสรุปแล้วเมื่อบุคคลเกิดและเติบโตขึ้นมาในสังคมจะได้รับการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมที่ทำให้เกิดทัศนคติ ความคิดความเชื่อทางศีลธรรม การยอมรับจารีตประเพณีในการดำเนินชีวิตจากบุคคลรอบข้างที่ให้การอบรมเลี้ยงดูมาตั้งแต่วัยเด็กจนกระทั่งเติบโตเป็นผู้ใหญ่โดยสถาบันทางสังคมในพื้นที่นั้น ได้แก่ สถาบันครอบครัว สถานศึกษา วัดและศาสนสถานอื่นๆ การถ่ายทอดทางวัฒนธรรมนี้จะเกิดขึ้นผ่านผู้กระทำซ้ำๆ เป็นระยะเวลาเนิ่นนานจนทำให้บุคคลเกิดความรักความผูกพันต่อผู้กระทำนั้น **ความผูกพัน** ที่บุคคลมีต่อผู้อื่นไม่ว่าจะเป็นครอบครัวและเครือญาติ และคนคุ้นเคยอื่นๆ เช่น คนรัก เพื่อนฝูง รวมทั้งผู้ที่เขาให้ความเคารพนับถือ จะเป็นพันธะผูกมัดให้บุคคลกระทำตนสอดคล้องกับสังคมกำหนด เพื่อให้ตนเองเป็นที่รักของบุคคลเหล่านี้ ประโยชน์ที่เกิดขึ้นตามมาคือบุคคลสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างปกติสุข ลดโอกาสการเกิดความขัดแย้งกับสมาชิกสังคมคนอื่นๆ และลดโอกาสที่บุคคลจะไปประกอบอาชญากรรม ขณะที่บุคคลได้รับการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมผ่านสถาบันทางสังคมในพื้นที่ บุคคลจะผูกมัดการดำเนินชีวิตของตนเองเข้ากับการผูกมัดที่สังคมนั้น กำหนดว่าสมาชิกที่ดีต้องกระทำเพื่อให้ประสบความสำเร็จในชีวิต สิ่งนี้เรียกว่า **ข้อผูกมัด** เช่น ต้องตั้งใจศึกษาเล่าเรียนและปฏิบัติตามกฎระเบียบของโรงเรียนต้องประกอบอาชีพอย่างสุจริตและขยันขันแข็งเพื่อสร้างฐานะให้มั่นคง ต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบของชุมชนหรือของสังคม เป็นต้น การที่บุคคลผูกมัดตนเองกับข้อผูกมัดที่สังคมกำหนดนี้ถือเป็นพันธะให้บุคคลต้องปฏิบัติตามกฎหมาย จารีตประเพณีและระเบียบต่างๆ ของชุมชนจึงช่วยลดโอกาสที่บุคคลจะแสดงพฤติกรรมเบี่ยงเบนในทางลบจนก่อให้เกิดความขัดแย้งกับสมาชิกสังคมคนอื่นๆ และยับยั้งบุคคลไม่ให้ก่ออาชญากรรม ทั้งนี้เพราะเกรงว่าตนเองจะไม่ประสบความสำเร็จในชีวิตตามเป้าหมายที่ตั้งไว้นั่นเอง เมื่อบุคคลมี **การเข้าร่วม** กิจกรรมต่างๆ ของสังคมที่อาศัยอยู่ถือเป็นพฤติกรรมที่สังคมคาดหวังให้สมาชิกของสังคมถือปฏิบัติส่งผลทำให้บุคคลมีความทรงจำและประสบการณ์ร่วมกับสมาชิกของสังคมคนอื่นๆ ทำให้เขาสามารถให้อภัยต่อความผิดพลาดของผู้อื่นได้ และช่วยเหนี่ยวรั้งไม่ให้ใช้ความรุนแรงต่อกันเมื่อเกิดความขัดแย้งทำให้สังคมสามารถดำเนินไปได้อย่างปกติสุข ผู้วิจัยเห็นว่ายิ่งบุคคลมีการเข้าร่วมกิจกรรมกับกลุ่มต่าง ๆ ป่วยเท่าไรยิ่งช่วยเสริมสร้างความแข็งแกร่งให้แก่พันธะทางสังคมด้านอื่น ๆ ที่บุคคลนั้นมียิ่งขึ้น นอกจากนี้การที่บุคคลมี **ความเชื่อ** ด้านจริยธรรมทั้งที่เป็นคำสอนทางศาสนาและความเชื่อ

ท้องถิ่น ทำให้ คนในชุมชนมีความรู้สึกนึกคิดและประพฤติตนเป็นไปในทิศทางเดียวกันจึงมีผลช่วยยับยั้งไม่ให้บุคคล มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนผิดไปจากที่บรรทัดฐานทางสังคมนั้นยึดถือ ลดโอกาสที่จะเกิดความขัดแย้งระหว่างบุคคลในสังคมเดียวกันขึ้นและลดโอกาสที่บุคคลจะไปประกอบอาชญากรรม

### 3.5.2 ทฤษฎีความละเอียดเชิงบูรณาการ

เป็นทฤษฎีที่เสนอขึ้นมาโดย John Braithwaite มีแนวคิดว่าการพึ่งพาอาศัยเกื้อกูลกันของปัจเจกบุคคลนั้นมีรากฐานมาจากความผูกพันหรือพันธะ (Bond) ที่มีต่อคนรอบข้าง ความผูกพันนี้เป็นความรู้สึกทางจิตใจซึ่งต้องอาศัยระยะเวลาบ่มเพาะและสามารถเติบโตขยายวงกว้างมากขึ้นได้ตามวัยและประสบการณ์ในชีวิต ยิ่งบุคคลมีความรักและความผูกพัน มีการพึ่งพาอาศัยและห่วงหาอาทรต่อคนรอบข้างมากเท่าไรยิ่งก่อให้เกิดความอบอุ่น การถ้อยทีถ้อยอาศัย การช่วยเหลือกันในสังคมมากยิ่งขึ้นเท่านั้น บุคคลจะเกิดความละเอียดที่จะมีพฤติกรรมสร้างความเดือดร้อน หรือมีพฤติกรรมเบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานที่ดีของสังคมนั้นเพราะเชื่อว่าจะเป็นการทำลายความสัมพันธ์อันดีระหว่างตัวเขากับคนรอบข้าง และถ้าหากบุคคลนั้นเคยกระทำผิด/ก่อปัญหาอาชญากรรมมาแล้ว ความผูกพันที่เขามีต่อคนรอบข้างนี้จะเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งทางมโนธรรมไม่ให้เขากลับไปกระทำผิดซ้ำเดิมอีก

การพึ่งพาอาศัยและการห่วงหาอาทรกันนี้จะนำไปสู่สภาพที่บุคคลรู้สึกว่าคุณภาพตัวเองเชื่อมโยงเป็นหนึ่งเดียวกับสังคมที่อยู่รอบข้าง (Communitarianism) หรือมีความเป็นคนคุ้นเคยกัน (Acquaintanceship) โดยบุคคลจะรู้สึกว่าคุณภาพตัวเองมีส่วนร่วมรับรู้และร่วมรับผิดชอบในความสุขความทุกข์ของคนที่อยู่รอบตัวเสมือนหนึ่งเป็นครอบครัวเดียวกัน ดังนั้นความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคคลและคนในสังคมนั้นจึงเป็นสิ่งจำเป็น

นอกจากนี้ Braithwaite ยังเชื่อว่าบุคคลที่อาศัยในสังคมที่มีการพึ่งพาช่วยเหลือเกื้อกูลกันจะสามารถให้อภัยต่อความผิดพลาดของผู้อื่นได้ง่ายกว่าบุคคลที่อาศัยในสังคมที่มีความเป็นเมืองและมีการเคลื่อนย้ายถิ่นที่อยู่สูงที่มีความผูกพันพึ่งพาอาศัยและห่วงหาอาทรกันในระดับต่ำ

เมื่อมีการกระทำความผิดทั้งที่เป็นอาชญากรรมและเป็นพฤติกรรมเบี่ยงเบนเกิดขึ้น บุคคลที่เป็นผู้กระทำผิดจะถูกตีตราหรือตอกย้ำความชั่วร้าย (Shaming) ซึ่งเป็นกระบวนการทางสังคมที่สมาชิกสังคมนั้นแสดงออกถึงการไม่ยอมรับในตัวผู้กระทำผิด เช่น แสดงความรังเกียจ เตียดฉินท์ การว่ากล่าวดูหมิ่นเหยียดหยามว่าเป็นคนไม่ดีไม่มีทางที่เข้าจะกลับตัวเป็นคนดีได้ เป็นต้น ทำให้ผู้กระทำผิดมีความรู้สึกเชิงลบตอบสนองต่อสภาพที่ตนต้องเผชิญ หากผู้กระทำผิดถูกปฏิบัติเช่นนี้บ่อยครั้งและเป็นเวลานาน ท้ายที่สุดก็จะเชื่อว่าตนเองเป็นเช่นนั้น ความรู้สึกนี้จะกลายเป็นตรา

บาปติดตัวบุคคล (Stigmatization) โดยที่สังคมซึ่งมีความผูกพันพึ่งพาอาศัยและห่วงหาอาทรกันในระดับต่ำจะมีความหวาดระแวงในตัวผู้กระทำผิดและแสดงพฤติกรรมให้เห็นว่าผู้กระทำผิดนั้นไม่เป็นที่ยอมรับจากสมาชิกอื่นๆในสังคมอย่างรุนแรงและง่ายตายมากกว่าสังคมที่มีการพึ่งพาอาศัยเกื้อกูลกัน ส่งผลให้ผู้กระทำผิดถูกสกัดกั้นโอกาสที่จะดำเนินชีวิตอย่างปกติสุขรวมทั้งโอกาสที่จะสร้างพันธะทางสังคมต่อผู้อื่น ทำให้ผู้กระทำผิดรู้สึกว่ตนเองถูกบีบคั้นทางใจและทางความจำเป็นในการดำรงชีวิตจึงหันเหไปสู่สังคมวัฒนธรรมรองที่เกิดจากการรวมตัวของผู้กระทำผิดเหมือน ๆ กัน (Criminal Subculture Society) ที่ให้การยอมรับตนเองมากกว่า เช่น แก๊งค์ลักทรัพย์ แก๊งค์ต้มตุ๋น แก๊งค์ค้ายาเสพติด เป็นต้น กลุ่มวัฒนธรรมรองเหล่านี้สามารถชี้ช่องทางและสนับสนุนด้านค่านิยมและความเชื่อที่จะกระทำผิด (Illegitimate Opportunity) ตลอดจนความช่วยเหลือด้านอื่นๆในการก่ออาชญากรรมให้แก่ผู้ที่กระทำผิดได้ รวมทั้งมีบทบาทสร้างค่านิยมว่าเมื่อกระทำผิดแล้วจะไม่ถูกจับกุมเพราะสามารถโยนความผิดให้แก่ผู้อื่น (Neutralized Techniques) ทำให้บุคคลตัดสินใจกลับไปสู่วังวนของการก่ออาชญากรรมอีกครั้งได้ง่ายและมีแนวโน้มว่าผลร้ายของอาชญากรรมนั้นจะทวีความรุนแรงมากขึ้น เพราะมีการรวมกลุ่มกันก่อเหตุ

ในทางตรงกันข้าม หากผู้กระทำผิดอาศัยอยู่ในสังคมที่มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน แม้ว่าจะมีการแสดงออกเพื่อประณามการกระทำผิดนั้น แต่ท้ายสุดแล้วก็จะมีกระบวนการแสดงออกให้ผู้กระทำผิดได้ทราบว่าเขายังได้รับความรักและการให้อภัยจากคนรอบข้างทั้งในแง่ของคำพูดและการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิด ทำให้ผู้กระทำผิดรับรู้ว่ตนเองยังได้รับการยอมรับว่าเป็นสมาชิกคนหนึ่งของสังคมที่อาศัยอยู่และสามารถมีความผูกพันและใช้ชีวิตร่วมกับคนอื่นๆได้อย่างปกติสุข ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้บุคคลไม่กลับไปก่ออาชญากรรมซ้ำอีก (Lilly et al., 2011)

ทฤษฎีทางอาชญาวิทยาทั้งสองทฤษฎีที่กล่าวมาจัดอยู่ในกลุ่มทฤษฎีการควบคุมทางสังคม (Social Control Theory) สามารถนำมาใช้วิเคราะห์การดำเนินงานยุติธรรมชุมชนเชิงจารีตของระบบเจ้าโคตรรวมทั้งวิเคราะห์การดำเนินงานยุติธรรมชุมชนต่าง ๆ ในบริบทพื้นที่ศึกษา

#### 4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

นิธิตา สิริพงษ์ศักดิ์ทักษิณ (2561) ศึกษาการจัดการความขัดแย้งในชุมชนโดยกระบวนการ ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของชุมชนพหุวัฒนธรรม จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่มกับผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน เจ้าหน้าที่รัฐในพื้นที่และชาวบ้านในพื้นที่ ผลการศึกษาพบว่า 1) ฐานสำคัญของกระบวนการจัดการความขัดแย้งในชุมชนที่นำมาซึ่งความสมานฉันท์ ได้แก่ การสร้างความสงบสุขให้เกิดขึ้นในชุมชนด้วยการป้องกันและแก้ไขปัญหาความขัดแย้งบนพื้นฐานวัฒนธรรมชุมชนซึ่งแสดงออกในรูปแบบจารีตการรวมกลุ่ม และการควบคุมทางสังคม ที่มาของความขัดแย้งส่วนใหญ่ที่พบในชุมชนนี้เกี่ยวข้องกับ การใช้ทรัพยากรของชุมชนทั้งในมิติการใช้ประโยชน์ที่ดิน การทำประมง และการใช้ทรัพยากรจากป่าพรุ การเห็นความจำเป็นและประโยชน์ร่วมกันในการจัดการปัญหา ทำให้มีการร่วมกันสร้างกติกาชุมชนโดยหยิบยกปัญหาพหุวัฒนธรรมให้ตระหนักรับรู้ร่วมกันว่าเป็นปัญหาที่ควรแก้ไขหรือควรป้องกัน 2) รูปแบบและกระบวนการที่ใช้จัดการความขัดแย้ง มีวิธีการแบบผสมผสาน ได้แก่ การเจรจาต่อรองโดยอาศัยระบบเครือญาติ การเจรจาไกล่เกลี่ยโดยบุคคลที่เป็นที่เคารพเชื่อถือมีทั้งคนเดียวและทำเป็นกลุ่ม โดยผู้ที่เข้าร่วมในกระบวนการต้องยอมรับในวิถีทางนี้เพราะรับรู้ถึงผลประโยชน์ที่ตนและชุมชนจะได้รับ หากมีการประพาศติผิดไปจากกติกาชุมชนก็มีบทบัญญัติให้มีการชดเชยเยียวยาความเสียหายมุ่งบูรณาการให้เกิดการฟื้นฟูสัมพันธภาพและอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข 3) มีข้อเสนอแนะว่าภาครัฐควรนำเอาความสามารถในชุมชนในการจัดการแก้ไขปัญหาและจัดการความขัดแย้งด้วยวิธีการสมานฉันท์มาประยุกต์ใช้ ซึ่งมีข้อดีคือเป็นการคงไว้ซึ่งค่านิยมท้องถิ่น ตลอดจนสร้างเสริมชุมชนให้มีการพัฒนาการจัดการความขัดแย้งให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

ชลัท ประเทืองรัตนและคณะ (2555) ศึกษาการจัดการความขัดแย้งของกลุ่มชาติพันธุ์ภาคเหนือโดยระบบคนกลางจากผู้นำชุมชน 6 เผ่าในจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย และพะเยา ได้แก่ กะเหรี่ยง ม้ง อาข่า ล่าหู่ เมี่ยน ลีซอ พบว่า กลุ่มชาติพันธุ์ทั้งหมดสามารถจัดการปัญหาความขัดแย้งภายในชุมชนของตนเองได้และมีกรณีน้อยมากที่ต้องส่งเรื่องเข้าสู่กระบวนการยุติธรรม ประเด็นที่ขัดแย้งกันมีทั้งความขัดแย้งทั่วไปและความขัดแย้งด้านวัฒนธรรม มีผลการศึกษา ดังนี้

1) กลุ่มชาติพันธุ์ภาคเหนือทั้ง 6 เผ่ามีความเชื่อด้านจิตวิญญาณจะเน้นบูชาเทพหรือวิญญาณ (Animism) โดยเชื่อว่ามีวิญญาณที่สถิตอยู่ในสรรพสิ่งต่างๆทั้งในธรรมชาติและในบ้านเรือน (ผีบรรพบุรุษ) ที่มนุษย์ต้องทำพิธีเซ่นไหว้บวงสรวงอยู่เสมอเพื่อไม่ให้เทพหรือวิญญาณนั้นโกรธแล้วบันดาลให้เกิดสิ่งร้ายต่อชีวิตมนุษย์ ในอดีตความเชื่อด้านจิตวิญญาณถูกนำมาใช้จัดการความขัดแย้งและการกระทำผิดกฎหมายของหมู่บ้าน เช่น การผิดลูกผิดเมียคนอื่น การทะเลาะวิวาทที่คู่กรณี ไม่สามารถตกลงกันได้จะถูกแก้ไขด้วยวิธีการทางประเพณีผ่านผู้นำด้านวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ เมื่อเกิดเหตุ

ทะเลาะวิวาทขึ้นแล้วคู่กรณีไม่สามารถตกลงกันเองได้ผู้นำหมู่บ้านก็จะเชิญผู้อาวุโสที่เป็นหมอผีของหมู่บ้านมาทำพิธีกรรมให้คู่กรณีสามารถตกลงร่วมกันได้

2) ในปัจจุบันคนกลางที่ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยความขัดแย้งเป็นผู้นำชุมชนโดยเฉพาะผู้ใหญ่บ้าน จึงมีการผสมผสานทั้งระบบที่เป็นทางการและระบบที่ไม่เป็นทางการในการทำงานร่วมกัน โดยผู้นำด้านวัฒนธรรมจะเป็นที่เคารพนับถือว่ามีศีลธรรม มีคุณธรรม มีจริยธรรม และมีบารมี การไกล่เกลี่ยคนกลางของผู้นำชุมชนและผู้นำด้านวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ภาคเหนือจะไม่ได้เน้นการตั้งกฎกติกาและสร้างทางเลือกในการตัดสินใจที่หลากหลายดังเช่นการไกล่เกลี่ยระบบคนกลางแบบชาติตะวันตกและไม่ได้เน้นการไกล่เกลี่ยแบบเดียวกับการประนีประนอมในศาลยุติธรรม ปัจจัยที่ทำให้การจัดการความขัดแย้งของกลุ่มชาติพันธุ์โดยระบบคนกลางประสบความสำเร็จ ได้แก่ ระบบความเชื่อด้านจิตวิญญาณ ความรู้ความสามารถและคุณธรรมของผู้ที่ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ย รวมทั้งระบบเครือญาติ ทั้งนี้การจัดการความขัดแย้งผ่านระบบคนกลางที่เป็นเครือญาติของกลุ่มชาติพันธุ์ทางภาคเหนือก็จะมีความแตกต่างกัน โดยที่กลุ่มชาติพันธุ์ที่เน้นความสัมพันธ์ตามตระกูลแซ่ ได้แก่ ม้ง เมี่ยน และลีซอ การแก้ปัญหาความขัดแย้งจะเน้นไปที่เปิดโอกาสให้ผู้นำตระกูลเข้ามามีส่วนร่วมแก้ไขความขัดแย้งในชุมชน ขณะที่กลุ่มชาติพันธุ์ที่เน้นว่าทุกคนในหมู่บ้านเป็นพี่น้องกัน ได้แก่ กะเหรี่ยง อาข่า และลาหู่ การแก้ปัญหาความขัดแย้งจะรวมศูนย์ไว้ที่ผู้นำหมู่บ้านและเป็นที่เข้าใจได้ว่าผู้นำหมู่บ้านมักจะเชิญผู้อาวุโสแต่ละตระกูลเข้าร่วมแก้ปัญหาความขัดแย้งหรือการกระทำผิดกฎหมายของหมู่บ้านอยู่เสมอ

สุริยะ หินเมืองเก่า (2555) ศึกษาการระงับข้อพิพาทในชุมชนไทยทรงดำ จังหวัดนครปฐม โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกและใช้แบบสอบถามความคิดเห็น ผลการวิจัยพบว่า

ด้านวิธียุติข้อพิพาทตามจารีตของชุมชนไทยทรงดำ มีการใช้ในลักษณะข้อพิพาท 4 ด้าน ได้แก่ ความผิดเรื่องชู้สาว ความผิดเกี่ยวกับการทะเลาะวิวาท ความผิดเกี่ยวกับเรื่องลักเล็กขโมยน้อย และความผิดเกี่ยวกับเรื่องทำมาหากิน โดยวิธีการยุติข้อพิพาทจะให้ “หมอเสน” หรือ “หมอมด” หรือ “หมอมนต์” ทำหน้าที่เป็นผู้ไกล่เกลี่ยโดยประกอบพิธีกรรมที่เรียกว่า “การขึ้นก่วาน-ล้างก่วาน” ในพิธีกรรมนั้นคู่กรณีและผู้เกี่ยวข้องจะต้องมานั่งใน “กะล่อห้อง” ซึ่งเป็นห้องสี่เหลี่ยมเล็กๆ ใช้เป็นห้องผีเรือนหรือผีบรรพบุรุษ โดยให้ทุกฝ่ายได้เผชิญหน้ากันและพูดคุยเล่าเรื่องราวที่เกิดขึ้น พูดถึงความรู้สึก รวมทั้งผลเสียหายที่เกิดขึ้นแก่ตนให้คู่กรณีอีกฝ่ายได้ฟัง ทำให้เกิดความเข้าใจกัน เกิดการสำนึกผิดและการขอโทษ และเกิดการให้อภัยปรองดองกันได้สำหรับการเยียวยาความเสียหายนั้นผู้กระทำผิดจะต้องปฏิบัติตามจารีตของชุมชนไทยทรงดำโดยการเสียผีปรับไหมชดใช้ค่าเสียหายซึ่งเป็นการสร้างความปรองดองทั้งในระดับปัจเจกชนและภายในชุมชน

ด้านการใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ยุติข้อพิพาทในชุมชนไทยทรงดำ จังหวัด นครปฐม พบว่ากระทำโดย 1.) ใช้การมีส่วนร่วมของประชาชน 2.) ใช้การปรองดองผ่านความเชื่อ ท้องถิ่น 3.) ใช้การสำนึกความผิดและการให้อภัย 4.) ใช้การคืนคนดีสู่ชุมชนโดยไม่ได้รับโทษทัณฑ์ทาง อาญา

Goodyer (2003) ทบทวนงานศึกษาวิจัยกระบวนการยุติธรรมสมานฉันท์ในประเทศ นิวซีแลนด์ พบว่า เหตุผลที่ทำให้ระบบยุติธรรมโดยศาลไม่สามารถจัดการกับปัญหาอาชญากรรมของ ชาวเมารีซึ่งเป็นชนพื้นเมืองได้ก็เพราะระบบดังกล่าวมุ่งเน้นไปยังความเป็นยุโรป (Eurocentric) แต่ ชนเผ่าเมารีมีกระบวนการจัดการความขัดแย้งตามวัฒนธรรมของตนอยู่แล้วซึ่งกระทำโดยกลุ่มคนที่ทำ หน้าที่อำนวยความยุติธรรมให้เกิดขึ้นแก่ผู้เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งทุกฝ่ายแทนที่จะตัดสินถูกผิดด้วย ระบบศาลซึ่งอาศัยการตัดสินใจของบุคคลเพียงคนเดียว ผลที่ตามมาคือสำหรับชาวเมารีแล้ว ระบบ ยุติธรรมแบบยุโรปที่ให้ความสำคัญกับบทบาทศาลและผู้กระทำผิดจึงอาจมีความเกี่ยวข้องและมีความ หมายน้อยกว่าวิธีการแบบดั้งเดิมของตน เนื่องจากระบบดังกล่าวบีบบังคับให้บุคคลปฏิบัติตาม กฎหมายเพราะกลัวที่จะถูกลงโทษแทนที่จะเป็นความปรารถนาของบุคคลเองที่จะปฏิบัติตามกฎ ระเบียบของสังคมอันเนื่องมาจากการมีส่วนร่วม ความเข้าใจ และความเป็นเจ้าของ

วัฒนธรรมประเพณีการจัดการความขัดแย้งของชาวเมารีจะเริ่มต้นด้วย คู่กรณีและครอบครัว จะพบกับกลุ่มสมาชิกในชุมชนที่เรียกว่า “hui” ซึ่งจะเป็นผู้ช่วยแก้ไขความขัดแย้งโดยใช้วิธีการอบรม สัณสนจากผู้ใหญ่ในชุมชนเรียกว่า “kaumatua” ซึ่งผู้ที่เป็นkaumatuanี้จะต้องมีคุณสมบัติคือ มี ทักษะในการพูดคุยและรับฟัง รวบรวมข้อคิดเห็นจากhuiและทำการตัดสินปัญหาความขัดแย้ง กลุ่ม ผู้เข้าร่วมกระบวนการจัดการความขัดแย้งจึงประกอบด้วย คู่กรณีและครอบครัว (ในกรณีที่คู่กรณีเป็น เยาวชน) hui และ kumatua กระบวนการจัดการความขัดแย้งดังกล่าวนี้เรียกว่า “hui whakatika” หรือ “การพบปะพูดคุยและการนำมาซึ่งสิ่งดีๆ” ประกอบด้วยขั้นตอนต่างๆดังต่อไปนี้

1. การสวดมนต์ (Karakia) และการทักทาย (Mihimihi) เพื่อแสดงการยอมรับในพิธีกรรม และแสดงออกซึ่งการให้เกียรติซึ่งกันและกัน

2. เขียนหรือพูดคุยเกี่ยวกับปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นโดยประเด็นที่พูดคุยต้องไม่เกี่ยวกับ เรื่องตัวบุคคล คู่กรณีแต่ละฝ่ายจะได้รับโอกาสให้พูดคุยเกี่ยวกับความช่วยเหลือหรือสิ่งที่ต้องการจาก hui

3. คู่กรณีแต่ละฝ่ายกล่าวถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในหลายๆลักษณะ และพูดคุยกันถึงความเสียหายจากปัญหาที่เกิดขึ้นแก่ตนในปัจจุบันตลอดจนผลกระทบเกี่ยวกับความเสียหายอื่นๆ

4. หลังจากพูดคุยรับฟังปัญหาแล้ว จะพิจารณาระยะเวลาที่จะต้องใช้เวลาเพื่อทำให้ปัญหาความขัดแย้งคลี่คลายลงไป แล้วเริ่มต้นกระบวนการจัดการความขัดแย้งโดยทำการอธิบายถึงภาพอนาคตที่จะเกิดขึ้นเมื่อปัญหานี้ถูกคลี่คลาย หลังจากนั้น hui จะพูดคุยถึงแนวทางการแก้ไขเยียวยาความเสียหายที่เกิดขึ้นจากปัญหาความขัดแย้งโดยระดมความคิดและทรัพยากรในการช่วยแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง และมีการกำหนดแผนในการพบปะพูดคุยกับคู่กรณีและผู้ที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาความขัดแย้ง

5. hui จะกำหนดให้มีผู้รับผิดชอบในการจัดการปัญหาความขัดแย้งและติดตามผลการดำเนินการ

6. หลังจากนั้นกลุ่มจะทำการสวดมนต์ (Karakia) และขอบคุณผู้เข้าร่วมทุกคนซึ่งถือเป็นขั้นตอนสิ้นสุดกระบวนการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

พงษ์ธร ธัญญสิริ (2560) เรียบเรียงงานวิจัยของ Stephanie Phetsamay Stobbe เรื่องการจัดการความขัดแย้งและกระบวนการสร้างความสมานฉันท์ในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) มีสาระสำคัญพบว่า วิธีการแก้ไขความขัดแย้งก็คือ “การหลีกเลี่ยงไม่ให้เกิดความขัดแย้ง” โดยชาวลาวคิดว่าความขัดแย้งทำให้เกิดความเสียหายเสียน้ำเสียนตา ดังนั้นจึงพยายามหลีกเลี่ยงความขัดแย้งเท่าที่จะทำได้ แต่ถ้าหากเกิดความขัดแย้งขึ้นชาวลาวจะพยายามหาหนทางแก้ไขความขัดแย้งในรูปแบบต่างๆดังนี้

1) การหาทางแก้ไขปัญหาโดยคู่กรณีเรียกว่า “อบลม” (Ob-lom) เป็นการที่คู่กรณีมารับทราบ ข้อขัดแย้งและหาทางแก้ไขปัญหาด้วยกัน ถือเป็นขั้นตอนปกติทั่วไปในช่วงเริ่มแรกของการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง

2) หากคู่กรณียังไม่สามารถตกลงกันได้ก็จะเริ่มเข้าสู่ขั้นตอนการไกล่เกลี่ยเพื่อจัดการความขัดแย้ง ซึ่งมีอยู่ด้วยกัน 5 ระดับดังต่อไปนี้

ระดับที่หนึ่ง เชิญพ่อแม่ของคู่กรณีมาเป็นผู้ไกล่เกลี่ย (Parents Mediation) โดยจะพิจารณาว่าพ่อแม่ของคู่กรณีทั้งสองฝ่ายสามารถหาวิธีการแก้ไขความขัดแย้งที่เกิดขึ้นเองได้หรือไม่

ระดับที่สอง หากพ่อแม่ยังไม่สามารถแก้ไขความขัดแย้งได้ก็จะให้ญาติพี่น้องของทั้งสองฝ่ายมาเป็นผู้ไกล่เกลี่ยเพื่อช่วยกันแก้ไขปัญหา (Relatives Mediation)



ระดับที่สาม หากเครือญาติยังไม่สามารถแก้ไขความขัดแย้งได้ ก็จะให้กลุ่มผู้หลักผู้ใหญ่ซึ่งเป็นบุคคลที่คนในชุมชนเคารพนับถือ เรียกว่า “เฒ่าแก่” เข้ามาเป็นคนกลางไกล่เกลี่ยแก้ไขปัญหา (Elders Mediation) ซึ่งโดยส่วนใหญ่พบว่าในขั้นนี้สามารถแก้ไขความขัดแย้งหรือระงับปัญหาระหว่างคู่กรณีลงได้

ระดับที่สี่ หากเฒ่าแก่ไม่สามารถแก้ไขความขัดแย้งได้ก็จะให้นายบ้านมาเป็นผู้ไกล่เกลี่ยแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง (Village Leaders Mediation)

ระดับที่ห้า หากว่านายบ้านไม่สามารถแก้ไขความขัดแย้งได้ก็จะมีคณะกรรมการหมู่บ้านซึ่งเรียกว่า “น้อยไกล่เกลี่ย” (Village Mediation Committee) ซึ่งเป็นตัวแทนกลุ่มต่างๆในชุมชน จำนวน 7 คน ประกอบด้วย นายบ้าน (ทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนินการหลักในการไกล่เกลี่ย) เฒ่าแก่นายฮ่อม (ตัวแทนกลุ่มผู้สูงอายุ) ตัวแทนสมาคมผู้หญิง ตัวแทนกลุ่มไกล่เกลี่ยที่ไม่เป็นทางการ สาวหนุ่ม (ตัวแทนกลุ่มเยาวชน) ป้องกันปักกาซอ (ผู้แทนฝ่ายตำรวจ) บองลุน (ผู้แทนฝ่ายทหาร) ทำหน้าที่ร่วมกันพิจารณาแก้ไขปัญหาเพื่อระงับข้อพิพาท ทั้งนี้ น้อยไกล่เกลี่ยจะมีการหารือกับคู่กรณีและผู้ไกล่เกลี่ยอื่นๆในระดับที่ผ่านมาเพื่อหาหนทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน ในระดับนี้คู่กรณีจะต้องเสียค่าธรรมเนียม จำนวน 50,000 กีบ ซึ่งถือเป็นอัตราที่สูงเพราะมีจำนวนเงินสูงกว่าค่าจ้างรายวันในประเทศ สปป.ลาว

ด้านบทบาทของน้อยไกล่เกลี่ยที่ดำเนินการแก้ไขความขัดแย้งหรือระงับข้อพิพาทเป็นไปตามเงื่อนไขต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. ปัญหาความขัดแย้งในครอบครัว ได้แก่ การหย่าร้าง การพนัน การขโมย เด็กหรือเยาวชนติดยาเสพติดหรือมีพฤติกรรมเบี่ยงเบนอื่นๆ และเรื่องมรดก
2. ปัญหาความขัดแย้งในที่ทำงาน ได้แก่ กรณีลูกจ้างไม่มาทำงาน การได้รับอุบัติเหตุจากการทำงาน โครงการกู้ยืม ปัญหาค่าแรงต่ำ ยังไม่จ่ายค่าจ้าง ขาดแคลนเงินทุนในการประกอบธุรกิจ
3. ปัญหาความขัดแย้งทั่วไปที่เกิดในชุมชน ได้แก่ วิวรณ์ยกพวกตีกัน ปัญหาเรื่องที่ดิน การขาดแคลนน้ำ การย้ายที่อยู่เมื่อรัฐบาลมีโครงการสร้างโรงเรียนหรือสร้างเขื่อนซึ่งต้องมีการอพยพชาวบ้านออกไปเพื่อไปตั้งรกรากใหม่ที่อาจก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้น
4. ถ้าหากความขัดแย้งหรือข้อพิพาทนั้นไม่สามารถยุติลงได้ด้วยการดำเนินงานของน้อยไกล่เกลี่ย ข้อพิพาทหรือคดีความดังกล่าวจะถูกส่งขึ้นไปยังระบบศาลเพื่อพิจารณาตัดสินข้อพิพาทได้แก่ ศาลบ้าน (Village Court) ศาลเมือง (District Court) ศาลแขวง (Provincial Court) และศาลสูง

(Supreme Court) ตามลำดับ ซึ่งแต่ละศาลจะมีอัตราค่าธรรมเนียมที่คู่กรณีต้องจ่ายสูงขึ้นเรื่อย ๆ ตามระดับความสูงของศาล

พินิจนันท์ พรหมมาร์ตัน (2564) ศึกษาถึงการพัฒนาระบบยุติธรรมชุมชนเพื่อส่งเสริมวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์อย่างยั่งยืน โดยทำการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกภายในศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลแม่ณะ อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ พบว่า ศูนย์ยุติธรรมชุมชนไม่สามารถดำเนินงานขับเคลื่อนได้อย่างมีประสิทธิภาพเต็มที่เนื่องจากปัญหากระบวนการยุติธรรมชุมชนในเชิงโครงสร้างการดำเนินงาน ความชัดเจน และความมีตัวตนของศูนย์ยุติธรรมชุมชนภายใต้บทบัญญัติแห่งกฎหมาย ตลอดจนการมีส่วนร่วมและการเข้าถึงยุติธรรมชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ และมีข้อเสนอแนะเรื่องการสร้างความเข้าใจและความร่วมมือระหว่างภาครัฐและชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ในการดำเนินการขับเคลื่อนระบบยุติธรรมชุมชนให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์

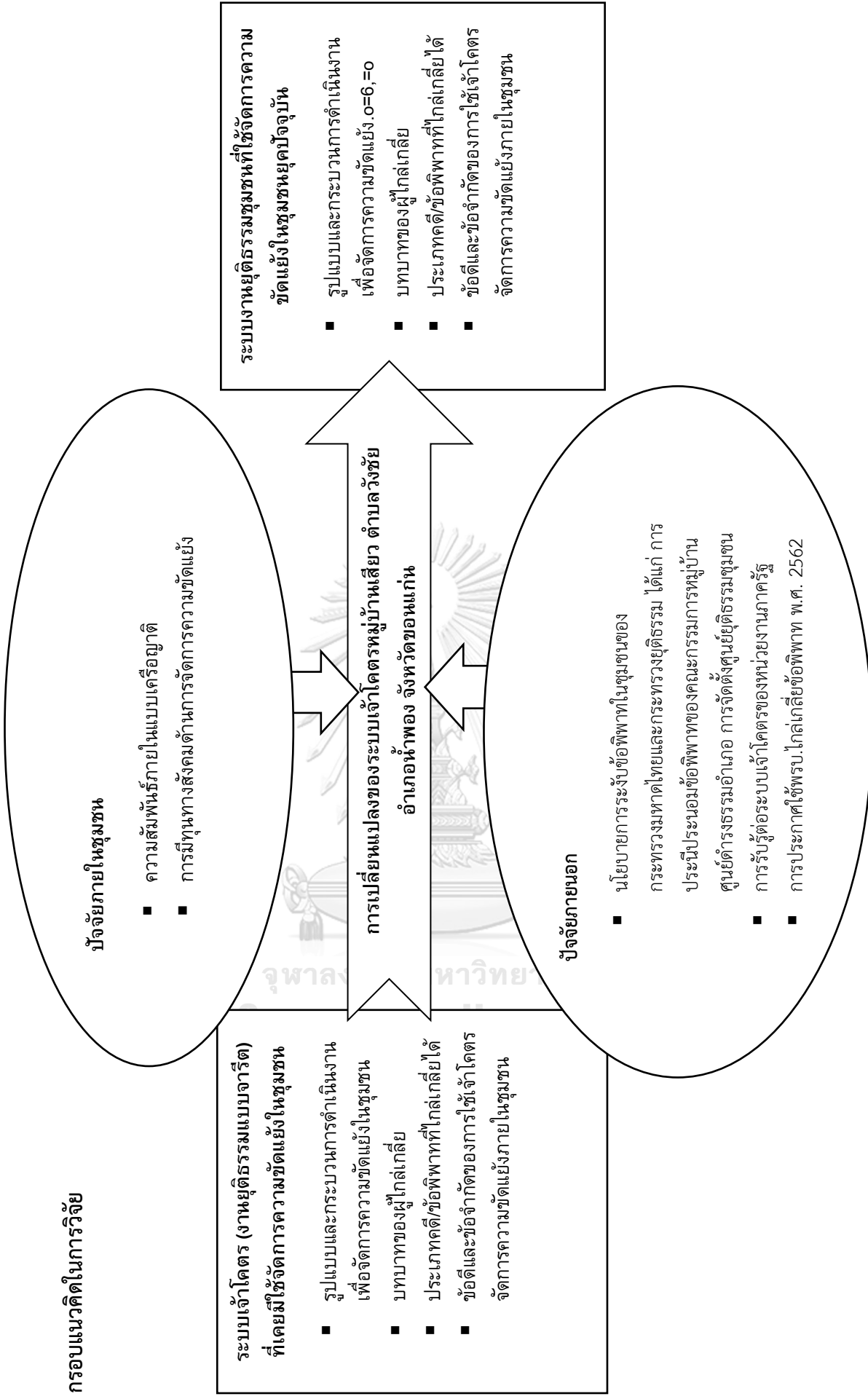
เจนจิรา พูลสุข (2562) ศึกษารูปแบบการพัฒนาระบบงานยุติธรรมชุมชนของกระทรวงยุติธรรม พบว่า ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานยุติธรรมชุมชนของกระทรวงยุติธรรมก็คือประชาชนจำนวนมากยังขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทและภารกิจของสำนักงานยุติธรรมจังหวัดและยุติธรรมชุมชน จึงทำให้การประสานงานขาดประสิทธิภาพในบางพื้นที่ ประกอบกับมีการโยกย้ายเปลี่ยนแปลงเจ้าหน้าที่ค่อนข้างบ่อยทำให้การประสานงานขาดความต่อเนื่องและไม่สามารถปฏิบัติงานยุติธรรมชุมชนได้ตลอดเวลา นอกจากนี้ยังประสบปัญหาขาดงบประมาณการบริหารจัดการศูนย์ยุติธรรมชุมชนและขาดระบบฐานข้อมูลสารสนเทศที่เชื่อมโยงกันทำให้เกิดความซ้ำซ้อนและสับสนในการปฏิบัติงาน และเสนอให้กระทรวงยุติธรรมมีการพัฒนาระบบงานยุติธรรมชุมชนตามองค์ประกอบดังนี้ 1) Leadership – ผู้นำชุมชนต้องสามารถเข้าถึงประชาชนและสามารถเป็นผู้นำการกำหนดนโยบายยุติธรรมชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ 2) Equity – ควรสร้างความเป็นธรรมและความเสมอภาคให้เกิดขึ้นในการทำงานยุติธรรมชุมชน 3) Approach – การเข้าถึงข้อมูลเพื่อประโยชน์ในการปฏิบัติงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชน 4) Development – การพัฒนาองค์ความรู้และทักษะในการจัดทำฐานข้อมูลและระบบสารสนเทศ 5) Empowerment - การให้พลังแก่ชุมชนในการขับเคลื่อนความยุติธรรม 6) Restoration – การสร้างความปรองดองสมานฉันท์ในพื้นที่ 7) Stability – การสร้างความมั่นคงยั่งยืนโดยยึดหลักมิตรภาพของประชาชนเพื่อสร้างเครือข่ายยุติธรรมชุมชนให้ครอบคลุมทุกพื้นที่ 8) High-responsibility – ควรส่งเสริมให้ประชาชนในพื้นที่ที่มีความรับผิดชอบและให้ความสำคัญกับยุติธรรมชุมชน 9) Integration – การบูรณาการแก้ไขปัญหาและอำนวยความสะดวก

ยุติธรรมด้วยการร่วมมือกันของส่วนราชการในพื้นที่และ 10) People – การกำหนดให้ประชาชนในชุมชนเป็นหลักในการทำงานยุติธรรมชุมชน

## 5. กรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยเริ่มต้นจากการตั้งคำถามว่า ระบบเจ้าโคตรซึ่งเป็นงานยุติธรรมแบบจารีตที่เคยใช้กันในพื้นที่ศึกษามีรูปแบบและกระบวนการดำเนินงาน บทบาทและหน้าที่ของผู้ใกล้เคียง ประเภทคดี/ข้อพิพาทที่ใช้ รวมถึงข้อดีและข้อจำกัดของการจัดการความขัดแย้งในชุมชนอย่างไร มีปัจจัยภายในชุมชนเรื่องใดบ้างที่ทำให้ระบบเจ้าโคตรของพื้นที่ศึกษาสามารถดำรงอยู่ได้จนถึงปัจจุบันในขณะที่ระบบเจ้าโคตรของชุมชนบางแห่งล่มสลายไปแล้ว เมื่อระบบเจ้าโคตรดังกล่าวถูกกระทบกระเทือนจากปัจจัยภายนอกที่เป็นนโยบายงานยุติธรรมชุมชนของภาครัฐรวมทั้งกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ การประนีประนอมข้อพิพาทของคณะกรรมการหมู่บ้านและศูนย์ดำรงธรรมอำเภอของกระทรวงมหาดไทย การจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชนของกระทรวงยุติธรรม และการรับรู้เกี่ยวกับระบบเจ้าโคตรของชุมชน รวมทั้งการมีผลบังคับใช้ของกฎหมายพระราชบัญญัติใกล้เคียงข้อพิพาท พ.ศ. 2562 ระบบเจ้าโคตรยุคปัจจุบันมีการดำรงอยู่อย่างไรและมีการเปลี่ยนแปลงไปจากงานยุติธรรมแบบจารีตในลักษณะใด หากมีการเชื่อมโยงระหว่างระบบเจ้าโคตรกับระบบงานยุติธรรมชุมชนที่ใช้อยู่ในปัจจุบันควรมีมากน้อยและสัมพันธ์กันอย่างไรจึงจะเกิดประโยชน์ต่อกระบวนการยุติธรรม หลังจากนั้นผู้วิจัยได้นำคำถามที่ตั้งขึ้นมากำหนดเป็นแนวทางในการศึกษาเรื่อง “ระบบเจ้าโคตรกับระบบงานยุติธรรมชุมชน : กรณีศึกษาบ้านเสี้ยว ตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ดังภาพที่ 2 กรอบแนวคิดแนวคิดในการวิจัย

### กรอบแนวคิดในการวิจัย



#### ปัจจัยภายในชุมชน

- ความสัมพันธ์ภายในแบบเครือญาติ
- การมีทุนทางสังคมด้านการจัดการความขัดแย้ง

#### ระบบเจ้าโคตร (งานยุติธรรมแบบจารีต) ที่เคยมีใช้จัดการความขัดแย้งในชุมชน

- รูปแบบและกระบวนการดำเนินงาน เพื่อจัดการความขัดแย้งในชุมชน
- บทบาทของผู้ไกล่เกลี่ย
- ประเภทคดีข้อพิพาทที่ไกล่เกลี่ยได้
- ข้อดีและข้อจำกัดของการใช้เจ้าโคตรจัดการความขัดแย้งภายในชุมชน

#### ระบบงานยุติธรรมชุมชนที่ใช้จัดกิจกรรม ชัดแย้งในชุมชนยุคปัจจุบัน

- รูปแบบและกระบวนการดำเนินงาน เพื่อจัดการความขัดแย้ง .o=6.=o
- บทบาทของผู้ไกล่เกลี่ย
- ประเภทคดีข้อพิพาทที่ไกล่เกลี่ยได้
- ข้อดีและข้อจำกัดของการใช้เจ้าโคตรจัดการความขัดแย้งภายในชุมชน

#### การเปลี่ยนแปลงของระบบเจ้าโคตรหมู่บ้านเสียว ตำบลวังชัย อำเภอห้วยพอง จังหวัดขอนแก่น

#### ปัจจัยภายนอก

- นโยบายการระงับข้อพิพาทในชุมชนของ กระทรวงมหาดไทยและกระทรวงยุติธรรม ได้แก่ การ ประเมินประណอมข้อพิพาทของคณะกรรมการหมู่บ้าน ศูนย์ดำรงธรรมอำเภอ การจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชน
- การรับรู้ต่อระบบเจ้าโคตรของหน่วยงานภาครัฐ
- การประกาศใช้พรบ.ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562

ภาพที่ 2 กรอบแนวคิดในการวิจัย

### บทที่ 3

#### ระบบเจ้าโคตรและเส้นทางการเป็นเจ้าโคตร

“เจ้าโคตร” ตามวัฒนธรรมภาคอีสานโดยทั่วไปจะหมายถึงผู้อาวุโสที่เป็นผู้นำหมู่เครือญาติ ซึ่งมีเชื้อสายวงศ์ตระกูลเกี่ยวข้องกันไม่ว่าจะเป็นทางสายเลือดหรือทางการแต่งงานกันก็ตาม ทั้งนี้ บุคคลที่ได้ชื่อว่าเป็นเจ้าโคตรยังเป็นคนที่ชุมชนให้ความเคารพยำเกรงในความน่าเชื่อถือ หากชาวบ้าน จะกระทำ สิ่งสำคัญในชีวิตหรือเมื่อจะจัดงานประเพณีของชุมชนขึ้นก็ต้องมาบอกกล่าวขอคำชี้แนะ จากเจ้าโคตรเสียก่อนในฐานะผู้อาวุโสคนสำคัญในพื้นที่ หรือเมื่อเกิดมีกรณีข้อพิพาทขึ้นภายในชุมชน เจ้าโคตรจะเป็นบุคคลแรก ๆ ที่ชาวบ้านที่กำลังเดือดเนื้อร้อนใจมอบความไว้วางใจให้ทำหน้าที่ปัดเป่า ระวังความขัดแย้งให้ยุติลง จากที่กล่าวมา สะท้อนให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับ “เจ้าโคตร” โดยเฉพาะการยกให้เป็นหนึ่งในกลไกจัดการความขัดแย้งนี้ และทำหน้าที่เป็นคนกลางระงับข้อพิพาท ที่เกิดขึ้น ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ระบบยุติธรรมชุมชนเรียกการจัดการความขัดแย้งรูปแบบนี้ว่า “ระบบเจ้าโคตร”

ชอบ ดีสวนโคกและอุดม บัวศรี (2546) ได้ทำการวิจัยเชิงสำรวจพบว่า ระบบเจ้าโคตรมีใช้ หรือปรากฏร่องรอยว่าเคยมีการใช้ในหมู่บ้านชนบททั่วภาคอีสานมาตั้งแต่สมัยโบราณ แต่ทว่าเมื่อยุค สมัยเปลี่ยนแปลงไปคนรุ่นใหม่ที่เกิดโตขึ้นมาในบางชุมชนก็ไม่ได้สนใจรักษาระบบเจ้าโคตรไว้เพราะ เห็นว่าเป็นเรื่องพ้นสมัยไปแล้ว อีกทั้งปัจจุบันมีระบบศาลเป็นกลไกหลักที่ใช้ระงับข้อพิพาทด้วยการ ตัดสินคดีอยู่แล้ว จึงทำให้ระบบเจ้าโคตรสูญหายไปในบางชุมชน อย่างไรก็ตามระบบเจ้าโคตรใน ปัจจุบันยังหลงเหลือว่ามีการใช้เจ้าโคตรเป็นคนกลางจัดการความขัดแย้งอยู่ในบางพื้นที่ เช่น ชุมชน บ้านโนนทัน ตำบลพระลับ อำเภอเมืองขอนแก่น และชุมชนบ้านเสียว ตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษาวิจัยครั้งนี้

ในบทนี้จะกล่าวถึงรายละเอียดของเจ้าโคตรและระบบเจ้าโคตรเชิงจารีตในหมู่บ้านเสียว รวมถึงวิเคราะห์ผลที่ได้จากการศึกษาระบบเจ้าโคตรของชุมชนซึ่งทำให้ผู้วิจัยมองเห็นถึงข้อดี ข้อเสีย ข้อจำกัด และข้อท้าทายต่อยุคสมัยของระบบเจ้าโคตรที่ปรากฏในปัจจุบัน รายละเอียดดังต่อไปนี้

## 1. บริบทชุมชนบ้านเสี้ยวและนิยามเจ้าโคตรของชุมชน

ตามประวัติที่เล่าสืบต่อกันมาในชุมชน หมู่บ้านเสี้ยวก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2425 โดยกลุ่มชาวบ้านที่มีผู้นำชื่อนายถาวร บุษราคัม ได้พาคนในตระกูลบุษราคัม ตระกูลชุมพล ตระกูลสนทอง ตระกูลทองหล่อ ตระกูลสาขา ตระกูลวัดเวียงคำ และตระกูลสีลาอาด อพยพหนีความเดือดร้อนเพราะน้ำท่วมพื้นที่ทำการเกษตรจากบ้านขามเตี้ย ตำบลห้วยหลึม อำเภอร้อยบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด เข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่บริเวณลำห้วยสาขาของลำน้ำพองซึ่งมีพันธุ์ไม้ชื่อ “ต้นเสี้ยว” ขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก จึงได้ตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านเสี้ยว” กลุ่มชาวบ้านรุ่นแรกได้แต่งงานสืบลูกหลานกันต่อมากลายเป็นชาวบ้านในยุคปัจจุบัน จึงทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้ที่อาศัยในหมู่บ้านนี้มีลักษณะเป็นเครือญาติกันทั้งชุมชนและแต่ละบ้านสามารถไล่เรียงสืบเชื้อสายกันได้ ปัจจุบันหมู่บ้านเสี้ยวมีประชากรทั้งสิ้น จำนวน 1,400 คน แบ่งเป็นเพศชาย จำนวน 676 คน เพศหญิง จำนวน 724 คน มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น จำนวน 374 ครัวเรือน มีนางโสมกาย ชัยชนะ เป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 9 และนายคมกฤษ บุษราคัม กำนันตำบลวังชัยเป็นผู้นำชุมชนหมู่ 13 (ข้อมูลจากแผนพัฒนาสามปีองค์การบริหารส่วนตำบลวังชัย พ.ศ. 2560 - 2562)

อาณาเขตของชุมชน

ทิศเหนือ ติดกับบ้านโคกสูงและบ้านคำมิดใต้ ตำบลน้ำพอง

ทิศตะวันออก ติดกับบ้านโคกกลาง หมู่ 8 และ หมู่ 12 ตำบลวังชัย และติดกับบ้านนาเรียง หมู่ 5 ตำบลหนองกุง

ทิศตะวันตก ติดกับบ้านโคกสูง ตำบลน้ำพอง

ทิศใต้ ติดกับพื้นที่นาของบ้านประจันมิต หมู่ 11 และบ้านโคกกลางหมู่ 15

ปี พ.ศ. 2432 มีการสร้างวัดชัยศรีบ้านเสี้ยวขึ้นเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านและหมู่บ้านใกล้เคียง โดยมีนายสีทา บุษราคัม ผู้ใหญ่บ้านในขณะนั้นเป็นผู้ไปขอพระราชทานวิสุงคามสีมา ต่อมาในปี พ.ศ. 2458 มีการก่อตั้งโรงเรียนในหมู่บ้านโดยอาศัยศาลาวัดเป็นที่จัดการเรียนการสอนให้เด็กและเยาวชนได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียนเพราะชุมชนอยู่ในพื้นที่ห่างไกล และตั้งชื่อว่าโรงเรียนประชาบาลตำบลวังชัย 2 (วัดชัยศรี) โดยมีพระทองมี บุษราคัมเป็นครูใหญ่คนแรก ต่อมาในปี พ.ศ. 2495 ได้เปลี่ยนชื่อโรงเรียนเป็น “โรงเรียนบ้านเสี้ยวโคกกลาง” และย้ายการเรียนการสอนออกจากศาลาวัดมาใช้อาคารซึ่งจัดสร้างขึ้นบนที่สาธารณะและเป็นที่ตั้งของโรงเรียนในปัจจุบันเมื่อปี

พ.ศ. 2501 ปัจจุบันโรงเรียนบ้านเสียวโคกกลางเปิดสอนตั้งแต่ระดับปฐมวัยจนถึงระดับมัธยมศึกษาตอนต้น

จากประวัติชุมชนที่กล่าวมาทำให้เห็นได้ว่าเป็นสถาบันสำคัญของชุมชนแห่งนี้คือ “บวร” (บ้าน วัด และโรงเรียน) มีความผูกพันกับชีวิตชาวบ้านมาอย่างยาวนานและทำให้ผู้อาวุโสจากตระกูลที่ร่วมกันก่อตั้งหมู่บ้านโดยเฉพาะตระกูลบุษราคัม ได้รับยกย่องและให้ความเคารพทั้งในฐานะผู้นำในหมู่บ้านและเจ้าโคตรตามไปด้วย

ในปัจจุบันเจ้าโคตรของหมู่บ้านเสียวรุ่นนี้มีจำนวนทั้งหมด 4 คน ได้แก่ พ่อสุวรรณ จันเกิน พ่อเสี่ยม (ไม่ทราบนามสกุล) พ่อโชติ ทองหล่อ และพ่อคมกฤษ บุษราคัม ซึ่งข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม พบว่า คนในชุมชนแห่งนี้ให้นิยามของเจ้าโคตรว่า **“เป็นบุคคลที่มีความอาวุโส เป็นผู้หลักผู้ใหญ่ของชุมชน อีกทั้งยังได้รับความเคารพทั้งจากเครือญาติของตนและจากเชื้อสายของตระกูลอื่นในหมู่บ้าน โดยเมื่อชาวบ้านจะกระทำการที่เป็นเหตุการณ์สำคัญของชีวิตหรือเมื่อจะจัดงานกิจกรรมขึ้นภายในชุมชนชาวบ้านจะมาขอคำชี้แนะจากเจ้าโคตร หรือเมื่อเกิดกรณีที่ชาวบ้านเกิดความขัดแย้งกันหรือมีข้อพิพาทขึ้น คนที่เป็นคู่กรณีจะมาบอกกล่าวให้เจ้าโคตรไปเป็นคนกลางในการไกล่เกลี่ยความขัดแย้งและข้อพิพาทนั้น ๆ โดยผู้คนในหมู่บ้านเชื่อกันว่า การมีเจ้าโคตรเป็นคนกลางในการไกล่เกลี่ยสามารถช่วยทำให้เรื่องราวยุติลงได้อย่างเป็นธรรมและถูกต้อง”**

## 2. คุณสมบัติพิเศษและเส้นทางการได้มาซึ่งการเป็นเจ้าโคตร

แม้ว่าจะไม่ได้มีการระบุชัดเจนว่าเกี่ยวกับคุณสมบัติด้านเพศและอายุของเจ้าโคตร แต่ในชุมชนนี้พบว่า เจ้าโคตรล้วนเป็นเพศชายทั้งหมดและทุกคนมีสถานภาพสมรส มีครอบครัวลูกหลานอาศัยอยู่ภายในชุมชน ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับตัวเจ้าโคตรที่กล่าวมานี้มีความเชื่อมโยงกับค่านิยมของชุมชนชนบทภาคอีสาน ซึ่งนับถือเพศชายเป็นผู้นำครอบครัวและต้องประพฤติตนตามครรลองจารีตกล่าวคือ หากเป็นเพศชายต้องผ่านการบวชเรียนมาแล้ว หากเป็นเพศหญิงต้องอยู่ในโอวาทของพ่อแม่ และสามารถดูแลบ้านเรือนทรัพย์สินสมบัติได้ อีกทั้งการเป็นเจ้าโคตรยังต้องมีความซื่อสัตย์และประกอบสัมมาอาชีพด้วยความขยันขันแข็ง มีจิตใจที่เข้มแข็งและหนักแน่น เมื่อถึงวัยอันสมควรต้องมีครอบครัวสืบลูกหลานแก่วงศ์ตระกูล นอกจากนั้นยังต้องเป็นผู้ที่เอาใจใส่ต่อศาสนาและประเพณีของชุมชน ซึ่งการมีคุณลักษณะเช่นนี้ จึงจะถือว่ามีความประพฤติเป็นแบบอย่างที่ดีแก่เยาวชนและคนในชุมชนได้

อย่างไรก็ตามการเป็นเจ้าโคตรไม่ใช่ว่าผู้สูงอายุคนไหนจะมาเป็นก็ได้ โดยเจ้าโคตรของชุมชนบ้านเสียวได้กล่าวถึงถึงเส้นทางขึ้นสู่การเป็นเจ้าโคตรของตนว่า ไม่ได้มีที่มาจาก การแต่งตั้งมอบหมายตำแหน่งจากผู้ใด และไม่ได้มาจากการเป็นผู้สูงอายุมากที่สุดในหมู่เครือญาติ ข้อมูลส่วนนี้ทำให้ได้ทราบว่าการได้มาซึ่งตำแหน่งเจ้าโคตรไม่ผูกขาดกันที่อายุเพียงอย่างเดียว หากแต่ยังพิจารณาถึงคุณสมบัติพิเศษของเจ้าโคตรตามที่กล่าวมาในข้างต้น ซึ่งถ้าขาดส่วนใดส่วนหนึ่งไปคนในเชื้อสายและในชุมชนก็จะไม่เคารพยำเกรงและไม่ไว้วางใจให้เป็นคนกลางตัดสินความ ผลที่ตามมาคือผู้สูงอายุคนนั้นจะไม่สามารถก้าวขึ้นสู่การเป็นเจ้าโคตรได้ อีกทั้งคุณสมบัติโดดเด่นของบุคคลที่จะเป็นเจ้าโคตร ซึ่งถือเป็นเกณฑ์ตัดสินขั้นสุดท้ายในการเป็นเจ้าโคตรคือ ต้องเป็นคนที่มีความประพฤติดีทั้งการรู้จักรับฟัง และรู้จักใช้เหตุผลแก่บุคคลอื่น ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยสร้างให้เกิดความเคารพเชื่อถือแก่เจ้าโคตรว่า จะสามารถตัดสินความได้โดยไม่มีอคติและยุติธรรม ด้วยคุณสมบัติสำคัญที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ส่งผลให้เจ้าโคตรกลายเป็นที่พึ่งพาหลักของคนในชุมชนบ้านเสียวเมื่อเกิดความขัดแย้งและข้อพิพาทขึ้น ดังที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญกล่าวว่า

“คุณสมบัติที่เจ้าโคตรพึงมีก็คือ หนึ่งมีคุณธรรมและความประพฤติไม่ต่างพร้อย สามารถเป็นแบบอย่างที่ดีให้ลูกหลานได้ สองมีความเที่ยงธรรม ไม่ลำเอียงและอคติต้องถือว่าคนในหมู่บ้านเป็นลูกหลานเท่ากัน สาม มีเหตุผล ใจกว้าง รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น สี่ต้องมีศิลปะในการเจรจา รู้ว่าจะไรควรพูดไม่ควรพูด ถึงสามารถไกลเกลี่ยยุติความขัดแย้งได้”

(KI 1, สัมภาษณ์, 14 พฤศจิกายน 2562)

“คนที่เป็นเจ้าโคตร ไม่จำเป็นว่าต้องอายุมากที่สุด แต่ต้องเป็นคนได้รับการยอมรับว่ามีคุณธรรม ความประพฤติไม่ต่างพร้อย มีความเป็นธรรม ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง มีเหตุผลและรู้จักรับฟังความคิดเห็นคนอื่น ต้องพูดเก่งมีศิลปะ ถ้ายังพูดคนยังขัดแย้งกันก็ไกลเกลี่ยข้อพิพาทไม่ได้”

(KI 4, สนทนากลุ่ม, 16 พฤศจิกายน 2562)





ภาพที่ 3 พ่อคมกฤษ บุษราคม ขณะเล่าถึงเส้นทางการเป็นเจ้าของโคตรของตนเอง

### 3. บทบาทเจ้าโคตรในการจัดการข้อพิพาท: ระบบเจ้าโคตรภายใต้บริบทชุมชนที่ศึกษา

บทบาทของเจ้าโคตรไม่ได้เป็นเพียงผู้เชื่อมประสานภายในชุมชนด้วยการให้ความช่วยเหลือแก่ทุกคนในฐานะผู้หลักผู้ใหญ่เพื่อให้สามารถดำเนินการสำคัญตามครรลองชีวิตได้และให้คำแนะนำเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมตามประเพณีให้ถูกต้องตามจารีตเพียงเท่านั้น แต่เมื่อชาวบ้านมีความขัดแย้งกันหรือเกิดข้อพิพาทขึ้นในชุมชน เจ้าโคตรยังมีบทบาทจัดการข้อพิพาทไม่ให้อุกลามจนสร้างความเสียหายต่อสัมพันธภาพของผู้คนในหมู่บ้านอีกด้วย ซึ่งความขัดแย้งระหว่างบุคคลขึ้นในเขตพื้นที่หมู่บ้าน แบ่งออกได้เป็น 2 กรณี ได้แก่

- 1) กรณีที่คนบ้านเสียวเกิดข้อพิพาทกันเอง
- 2) กรณีที่คนบ้านเสียวเกิดข้อพิพาทกับคนนอกชุมชน

โดยเจ้าโคตรจะทำหน้าที่เป็นคนกลาง (Mediator) ตัดสินความและไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทระหว่างคู่กรณีไม่ให้ขยายตัวจนสร้างความเสียหายแก่ส่วนรวม โดยชุมชนบ้านเสียวมีการเริ่มใช้ระบบเจ้าโคตรตั้งแต่เมื่อใดไม่ปรากฏปีที่แน่นอน แต่ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนกล่าวว่า ระบบเจ้าโคตรมีการใช้กันมายาวนานตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ นอกจากนั้นเจ้าโคตรรุ่นปัจจุบันระบุว่า เมื่อครั้งตนเองยังเป็นเด็กเล็กก็ได้รู้เห็นถึงการมีการใช้เจ้าโคตรระงับความขัดแย้งในชุมชนอยู่แล้ว ซึ่งส่วนมากจะเป็นการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทกันในชุมชน โดยเป็นคดีความที่สามารถพบเห็นได้ทั่วไปและไม่ได้มีโทษทางอาญาร้ายแรง

ในส่วนข้อมูลประเภทของข้อพิพาทหรือความผิดที่มีการใช้ระบบเจ้าโคตรเพื่อระงับข้อพิพาท ผู้วิจัยจะนำเสนอพร้อมตัวอย่างกรณีประกอบดังนี้

**1) การลักขโมยสิ่งของ (ฐานความผิดลักทรัพย์)** เช่น กรณีพิพาทระหว่างคนในชุมชนที่เกิดขึ้นต่อไปนี้

มีเจ้าทุกข์ซึ่งเป็นคนในหมู่บ้านได้มาร้องเรียนกับเจ้าโคตรว่าถูกเด็กชายในหมู่บ้านขโมยกระเป๋าสตางค์ซึ่งมีเงินอยู่จำนวนหนึ่ง ด้วยเหตุดังกล่าวเจ้าโคตรจึงไปเยี่ยมเยียนครอบครัวของเด็กชายเพื่อสอบถามความจริง โดยเด็กชายได้รับสารภาพ เจ้าโคตรจึงให้เด็กชายและผู้ปกครองเข้าสู่ระบบเจ้าโคตรเพื่อไกล่เกลี่ยข้อพิพาท หลังจากนั้นจึงแวะไปบอกเจ้าทุกข์ที่บ้านเพื่อนัดหมายการไกล่เกลี่ย เมื่อถึงเวลานัดหมาย เมื่อทั้งเด็กชายและแม่ รวมถึงเจ้าทุกข์มาพร้อมหน้ากัน จึงเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทโดยมีเจ้าโคตรเป็นคนกลาง โดยเจ้าโคตรได้ให้เจ้าทุกข์เล่าเหตุการณ์อีกครั้งแล้วจึงสอบถามกับเด็กชาย ซึ่งเด็กชายยอมรับว่าได้กระทำเช่นนั้นจริง เจ้าโคตรจึงตัดสินใจให้ความให้เด็กชายเป็นฝ่ายผิดแล้วให้เจ้าทุกข์กับแม่ของเด็กชายตกลงกันเรื่องชดใช้ค่าเสียหาย ซึ่งเจ้าทุกข์บอกว่าถ้าได้เงินคืนตามจำนวนที่ถูกขโมยไปแล้วจะไม่เอาเรื่องอีก แม่ของเด็กชายจึงได้ต่อรองขอแบ่งจ่ายให้แก่เจ้าทุกข์ เมื่อเจ้าทุกข์ยินยอมตามข้อเสนอ เจ้าโคตรจึงให้เด็กชายขอโทษเจ้าทุกข์ และให้สัญญาว่าต่อจากนี้จะเป็นคนซื่อสัตย์และไม่ประพฤติผิดเช่นนี้อีก

**2) การทะเลาะวิวาทเนื่องจากเมาสุรา (ฐานความผิดทะเลาะวิวาท)** เช่น กรณีพิพาทระหว่างคนในชุมชน

กลุ่มวัยรุ่นในหมู่บ้านนั่งตั้งวงดื่มสุรากันจนมึนเมา ต่อมาจึงเกิดมีปากเสียงและตบตีกันระหว่างวัยรุ่นหญิงสองคน เจ้าทุกข์ที่ถูกลงมือทำร้ายตบตีและถูกบีบคอจึงจะไปแจ้งความดำเนินคดี โดยหนึ่งในคู่กรณีพร้อมมารดาจึงมาขอร้องเจ้าโคตรให้ไปช่วยพูดคุยกับอีกฝ่ายให้ หลังจากรับเรื่องไว้แล้วเจ้าโคตรจึงไปที่บ้านคู่กรณีอีกฝ่ายเพื่อสอบถามข้อมูลเพิ่มเติมและดูท่าทีว่ามีเจตนาจะดำเนินคดีจริงหรือไม่ เจ้าโคตรได้พูดจาโน้มน้าวจนฝ่ายคู่กรณียินยอมมาไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เมื่อถึงกำหนดนัดหมายคู่กรณีทั้งสองฝ่ายพร้อมผู้ปกครองก็มาเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยของระบบเจ้าโคตร คู่กรณีคนหนึ่งสารภาพความผิดกับเจ้าโคตรว่าเป็นคนลงมือทำร้ายร่างกายอีกฝ่ายก่อนแต่กระทำไปเพราะความมึนเมา ตอนนี้รู้สึกเสียใจและอยากขอโทษ เจ้าโคตรจึงเป็นคนกลางสอบถามเรื่องราวที่เกิดขึ้นซึ่งฝ่ายผู้เสียหายยอมรับคำขอโทษจากผู้ลงมือก่อเหตุ หลังจากนั้นเจ้าโคตรจึงให้คู่กรณีทั้งสองฝ่ายตกลงกันเรื่องการเยียวยา ฝ่ายมารดาของผู้ก่อเหตุขอทำการจ่ายค่าทำขวัญแก่ผู้เสียหายเป็นเงินจำนวนหนึ่ง

และให้สัญญาว่าจะดูแลลูกสาวให้ดีขึ้น ถ้าในอนาคตพบว่าลูกสาวไปมีเหตุทะเลาะวิวาทอีกก็ให้ดำเนินคดีตามกฎหมายได้ ฝ่ายผู้เสียหายเมื่อได้รับเงินแล้วก็ไม่ได้ใส่ใจเอาความอีก เจ้าโคตรให้คู่กรณีทั้งสองคนกล่าวขอโทษแก่กันเพราะมีบาดแผลกันทั้งคู่ หลังจากนั้นเจ้าโคตรจึงยกฉญา “กวางกินหมาก ขามป้อม ไปคากันขี้มั่ง คั้นแม่่มั่งปซี่ สามมือกระต่ายตาย คั้นกระต่ายตายแล้ว เห็นอ้มผัดเน่า” (หมายถึง ลูกหลานกระทำความผิดมีผลกระทบต่อพ่อแม่ผู้ปกครอง ถ้าไม่สามารถแก้ปัญหาได้ ไม่นานก็จะเป็นปัญหากระทบไปถึงญาติพี่น้องให้เดือดร้อนกันไปหมด) มาสั่งสอนคู่กรณีให้ปรับปรุงตัวเอง แล้วจึงยุติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท

### 3) การขับชี่ยานพาหนะเฉี่ยวชนในเขตหมู่บ้านที่ไม่ได้มีผู้บาดเจ็บสาหัส (ฐานความผิดอุบัติเหตุโดยประมาท) เช่น กรณีพิพาทระหว่างคนในชุมชนต่อไปนี้

ชายหนุ่มในหมู่บ้านขับชี่รถจักรยานยนต์ด้วยความเร็วจะรีบไปที่นา ด้วยความเร่งรีบจึงเกิดอุบัติเหตุเฉี่ยวชนกับรถจักรยานยนต์ซึ่งมีชายเป็นผู้ขับชี่ไปส่งหลานชายรีบไปโรงเรียน เป็นเหตุให้ชายและหลานได้รับบาดเจ็บเล็กน้อยและรถจักรยานยนต์ของทั้งสองฝ่ายเกิดความเสียหาย ชายหนุ่มจึงขอให้ชาวบ้านที่ผ่านมาให้ช่วยตามเจ้าโคตรมาระงับข้อพิพาท เมื่อเจ้าโคตรมาถึงจุดเกิดเหตุแล้วจึงสอบถามเรื่องราวจากคู่กรณีและสามารถตกลงกันได้ โดยเจ้าโคตรตัดสินใจให้การขับชี่โดยประมาททั้งคู่ แต่อุบัติเหตุนี้เป็นเหตุให้เด็กตกจากรถศีรษะแตกจึงให้ชายหนุ่มจ่ายค่าทำขวัญแก่ฝ่ายผู้เสียหายสองคนเป็นเงินจำนวนหนึ่ง แต่ได้ขอผ่อนผันจะนำเงินมาให้โดยมีการกำหนดวันที่จะจ่ายในครั้งถัดไปในอีกสัปดาห์ข้างหน้า ซึ่งฝ่ายผู้เสียหายยินยอมตกลง ส่วนรถจักรยานยนต์เจ้าโคตรได้ตัดสินใจต่างฝ่ายต่างซ่อมเองเพราะมีส่วนผิดที่ทำให้เกิดอุบัติเหตุด้วยกันทั้งคู่

### 4) กรณีพุดจาทหมิ่นประมาทกัน (ฐานความผิดหมิ่นประมาท) เช่น กรณีพิพาทของคนในชุมชน ดังต่อไปนี้

หญิงวัยกลางคนสองคนในหมู่บ้านวิวาทะด่าทอกันและมีการข่มขู่อีกฝ่ายว่าจะฟ้องร้องต่อศาลให้ลงโทษ ต่อมาคู่กรณีฝ่ายหนึ่งเกิดความกลัวว่าอีกฝ่ายจะทำตามที่พูดเพราะตนเองเป็นฝ่ายไปด่าทอคู่กรณีถึงบ้านก่อนจึงมาขอให้เจ้าโคตรเป็นผู้ระงับข้อพิพาท เจ้าโคตรจึงไปหาคู่กรณีอีกฝ่ายที่บ้านเพื่อสอบถามเรื่องราวสาเหตุที่วิวาทะด่าทอกันและดูท่าที หลังจากนั้นจึงยกเหตุผลเรื่องที่คู่กรณีทั้งสองคนมีลูกพี่ลูกน้องแต่งงานกันอันที่จริงก็ถือเป็นเครือญาติเกี่ยวข้องต่อกัน การจะมาแตกสามัคคีก็ไม่ใช่การสมควร และชักชวนให้มาไกล่เกลี่ยกันเสียในระบบเจ้าโคตร ซึ่งฝ่ายคู่กรณีก็ยินยอมตกลง ในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเจ้าโคตรตัดสินใจให้ว่าทำผิดด้วยกันทั้งคู่ จึงให้คู่กรณีทั้งสองฝ่ายขอโทษกันและได้

ตักเตือนให้สามัคคีกัน และคาดโทษไว้ว่าหากมีการทะเลาะกันหรือด่าทอเป็นเรื่องเป็นราวกันอีกจะปรับเงินคนละ 1,000 บาทตามที่ธรรมนูญบ้านเสียวบัญญัติไว้ คู่กรณีทั้งสองฝ่ายยินยอมตกลงจึงถือว่าข้อพิพาทระงับไป

### 5) การใช้ความรุนแรงภายในครอบครัว ดังกรณีต่อไปนี้

ลูกสะใภ้มีข้อพิพาทกับปู่ย่า (หมายถึงพ่อแม่ของสามี) ญาติจึงมาตามให้เจ้าโคตรไปช่วยยุติเรื่องให้ เมื่อเจ้าโคตรไปเยี่ยมเยียนสอบถามเรื่องราวและฟังความจากคู่กรณีทั้งสองฝ่ายที่บ้านแล้วได้ความว่า สาเหตุของข้อพิพาทมาจากฝ่ายปู่ย่าไม่พอใจที่ลูกสะใภ้ทะเลาะเลยไม่ดูแลบ้านช่อง อีกทั้งยังเล่นพนันจนสูญเสียเงินทองไปเป็นเงินจำนวนมากจึงได้ดุด่าว่ากล่าว ทำให้ลูกสะใภ้เกิดความไม่พอใจ เพราะเห็นว่าเป็นเรื่องที่ไม่เกี่ยวข้องกับคนอื่น ส่วนเงินนั้นก็เงินส่วนที่สามีของตนให้ไว้ใช้ไม่ใช่เงินของปู่ย่าจึงเกิดการโต้เถียงกันและมีการใช้ถ้อยคำขื่นกุ่มึงกับปู่ย่า เจ้าโคตรจึงยกเอาความเป็นคนในครอบครัวขึ้นมากล่าว และขอร้องให้ทั้งสะใภ้และปู่ย่าให้เห็นแก่สามีซึ่งเป็นคนกลางในครอบครัวแล้วให้เลิกแล้วต่อกัน โดยฝ่ายปู่ย่าบอกว่าจะยินยอมยกโทษให้แต่มีเงื่อนไขด้านความประพฤติต่อลูกสะใภ้ว่า ห้ามเล่นการพนันทุกชนิด ให้ดูแลบ้านช่องและดูแลครอบครัวให้ดี และอย่าใช้ถ้อยคำไม่สุภาพหรือขื่นกุ่มึงเช่นนี้อีก ลูกสะใภ้ก็รับปากว่าจะปฏิบัติตามเงื่อนไขทุกข้อ เจ้าโคตรจึงได้ให้ฝ่ายลูกสะใภ้จัดแต่งงาน ๕ ขอขมาลาโทษต่อปู่ย่าเสียเพื่อไม่ให้เป็นบาปกรรมที่ล่วงเกินต่อบุพการีและต่อจารีตชุมชน หลังจากนั้นเจ้าโคตรจึงพูดจาสั่งสอนเรื่องการประพฤติตนที่ดีและให้สามีช่วยสอดส่องดูแลตักเตือนหากภรรยาทำผิดอีก

6) ข้อพิพาทที่เป็นกับความผิดเกี่ยวกับเพศ เช่น การกระทำอนาจาร การพรากรผู้เยาว์ไปเพื่อการอนาจารโดยผู้เยาว์เต็มใจไปด้วย เป็นต้น ข้อพิพาทประเภทนี้จะถือว่าผู้กระทำผิดไม่เพียงแต่ล่วงละเมิดต่อตัวเหยื่อและครอบครัวเท่านั้นแต่ยังล่วงละเมิดต่อจารีตชุมชนอีกด้วย ดังที่มีปรากฏในกรณีพิพาทระหว่างคนบ้านเสียวด้วยกัน และ คนบ้านเสียวกับคนนอกชุมชน ดังต่อไปนี้

#### กรณีพิพาทระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน

วัยรุ่นชายอายุ 16 ปีและเด็กหญิงอายุ 14 ปี ชอบพอกันแต่ผู้ใหญ่ทางฝ่ายหญิงเห็นว่ายังอยู่ในวัยเรียนกันทั้งคู่จึงห้ามไม่ให้คบหาเป็นแฟน แต่ทั้งสองคนก็ลักลอบพูดคุยและพบปะกันเองอยู่บ่อยครั้ง ต่อมาเกิดเหตุวัยรุ่นชายลักลอบเข้าไปนอนร่วมในห้องนอนของเด็กหญิงและถูกคนในครอบครัวของเด็กหญิงพบตัวเข้าจึงจะไปแจ้งความให้ตำรวจดำเนินคดี วัยรุ่นชายพร้อมด้วยมารดาจึงได้มาแจ้งแก่เจ้าโคตรและขอร้องให้ช่วยระงับข้อพิพาท เมื่อเจ้าโคตรไปสอบถามเรื่องราวจากเด็กหญิงที่บ้านได้ความว่าคนทั้งคู่เพียงแต่นอนร่วมฟุ้งร่วมเตียงกันเท่านั้น เจ้าโคตรจึงพูดคุยกับครอบครัวของ

ฝ่ายหญิงและชักชวนให้เข้าสู่การไกล่เกลี่ยระบบเจ้าโคตร ทั้งนี้ป่าซึ่งเป็นผู้ปกครองของของเด็กหญิง แทนบิดามารดาจึงให้รองนกว่าบิดามารดาของเด็กเดินทางมาจากต่างจังหวัดเสียก่อนจึงค่อยให้ฝ่ายชายและมารดามาพูดคุยกันอีกครั้งว่าจะตกลงกันอย่างไร เมื่อบิดามารดาของเด็กหญิงเดินทางมาถึงได้มีการพูดคุยไกล่เกลี่ยข้อพิพาทกันอีกครั้งโดยตกลงกันได้ว่า ทางครอบครัวฝ่ายหญิงจะยังไม่ไปแจ้งความดำเนินคดี แต่ฝ่ายชายต้องทำการชดใช้สินไหมที่ทำให้เด็กหญิงและครอบครัวเสื่อมเสียชื่อเสียง โดยเรียกจ่ายเงินจำนวนหนึ่งจากครอบครัวของฝ่ายชาย ซึ่งมารดาของฝ่ายชายก็ยินยอมจะจ่ายให้ ส่วนเรื่องตบแต่งแก่กันตามประเพณี ผู้ใหญ่ของทั้งสองฝ่ายเห็นตรงกันว่าควรให้รองนทั้งคู่เรียนจบก่อนค่อยให้ตัดสินใจกันเองว่าจะตบแต่งกันหรือไม่ และระหว่างที่ยังเรียนไม่จบนี้ห้ามแอบคบหาพบปะกันอีก ซึ่งเจ้าโคตรได้ตัดสินใจตามความต้องการของผู้ใหญ่ของคู่กรณีทั้งสองคนและให้เด็กทั้งสองคนแต่งชั้น ๕ ขอขมาต่อบุพการีของทั้งสองฝ่าย และขอขมาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในบ้านฝ่ายหญิงตามธรรมเนียมให้เรียบร้อย

#### กรณีพิพาทระหว่างคนบ้านเดียวกับคนนอกชุมชน

วัยรุ่นชายในหมู่บ้านกับวัยรุ่นหญิงอายุ 15 ปี ชาวบ้านอีกตำบลหนึ่งไปเรียนหนังสือในตัวจังหวัดขอนแก่นและได้คบหากันเป็นแฟนมีการได้เสียกัน ทั้งสองคนได้พากันมาอาศัยอยู่ที่บ้านของฝ่ายชาย ในเวลาต่อมาพี่สาวและมารดาของฝ่ายหญิงติดตามมาพบตัวจึงเกิดข้อพิพาทและบอกว่าจะดำเนินคดีกับฝ่ายชายให้ถึงที่สุด มารดาของวัยรุ่นชายกลัวลูกจะติดคุกจึงมาขอร้องให้เจ้าโคตรไประงับข้อพิพาทให้ เมื่อเจ้าโคตรไปพูดคุยเพื่อระงับข้อพิพาทผลปรากฏว่าสามารถตกลงกันได้ โดยมารดาของวัยรุ่นชายจะชดใช้ค่าเสียหายแก่ครอบครัววัยรุ่นหญิงเป็นเงินจำนวนหนึ่ง แต่ขอแบ่งชดใช้ก่อนครึ่งหนึ่งเป็นเงินจำนวน 5,000 บาท ส่วนเงินจำนวนที่เหลือขอผ่อนผันจ่ายให้ในภายหลังตามที่กำหนดไว้ในอีกสิบวันข้างหน้า ซึ่งครอบครัวของฝ่ายหญิงก็ยินยอม นอกจากนี้ครอบครัวของฝ่ายหญิงยังเรียกเรื่องอีกว่าระหว่างที่วัยรุ่นหญิงยังเรียนไม่จบห้ามคบหากันและห้ามฝ่ายชายกระทำผิดซ้ำอีก หากมีการฝ่าฝืนเงื่อนไขนี้ทาง ครอบครัวของฝ่ายชายจะยินยอมให้ทางฝ่ายหญิงดำเนินคดีได้ตามกฎหมาย ซึ่งทั้งวัยรุ่นชายและมารดาได้รับปาก หลังจากนั้นเจ้าโคตรจึงตัดสินใจให้มีการชดใช้ค่าเสียหายตามที่ตกลงกัน แล้วจึงให้วัยรุ่นทั้งสองคนแต่งชั้น ๕ ขอขมาลาโทษต่อบุพการีและขอขมาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในบ้านฝ่ายชาย

### 7) คดีที่ผู้กระทำผิดเป็นเด็กและเยาวชน เช่น กรณีพิพาทของคนในชุมชนต่อไปนี้

เด็กชายสองคนเล่นยิงหนังสติ๊กกันในหมู่บ้าน ต่อมาเกิดอุบัติเหตุเด็กชายคนหนึ่งยิงหนังสติ๊กถูกบริเวณศีรษะของเด็กชายอีกคนทำให้ได้รับบาดเจ็บปวดบวมบริเวณใกล้กับตาและทำให้กระจกเงาซึ่งชาวบ้านวางไว้เกิดความเสียหาย โดยเจ้าของบ้านก็เห็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นพอดีจึงเรียกร้องค่าเสียหาย ผู้ปกครองของเด็กชายผู้ก่อเหตุคนหนึ่งจึงได้ไปพบผู้ปกครองของเด็กชายอีกคนเพื่อให้จ่ายค่าเสียหาย แต่ถูกปฏิเสธ จึงมาร้องเรียนของความเป็นธรรมจากเจ้าโคตร เจ้าโคตรจึงไปสอบถามข้อมูลจากทางฝั่งของเด็กชายอีกคนและนัดหมายให้เข้าสู่ระบบเจ้าโคตร เมื่อถึงวันที่นัดหมายเด็กชายทั้งสองคนพร้อมด้วยผู้ปกครองจึงมาเจรจากันโดยมีเจ้าโคตรเป็นคนกลาง เจ้าโคตรได้สอบถามเรื่องราวที่เกิดขึ้นรวมถึงสาเหตุที่ผู้ปกครองของเด็กชายคนหนึ่งปฏิเสธจะชดใช้ค่าเสียหาย ผู้ปกครองคนดังกล่าวจึงให้เหตุผลว่าที่กระจกของชาวบ้านแตกเสียหายเกิดจากเด็กทั้งสองเล่นกันทั้งคู่ดังนั้นที่ผู้ปกครองของอีกฝ่ายจะให้ตนเองชดใช้เงินค่าเสียหายเพียงคนเดียวจึงไม่ถูกต้อง ฝ่ายผู้ปกครองของเด็กชายที่ถูกพาดพิงจึงบอกว่าลูกหลานของตนได้รับบาดเจ็บทางฝั่งตนก็เสียค่ารักษาพยาบาลไปแล้วโดยไม่ได้เรียกร้องอะไรจากผู้ปกครองของเด็กอีกคนเพราะเห็นว่าเป็นเรื่องเด็กเล่นสนุกกัน ถ้าหากต้องมาจ่ายค่ากระจกที่เสียหายอีกก็เท่ากับว่าตนต้องเสียเงินสองทางซึ่งไม่ควรที่จะเป็นเช่นนั้น เจ้าโคตรจึงสอบถามรายละเอียดเพิ่มเติมจากเจ้าของบ้านที่วางกระจกไว้ได้ความว่าเห็นเด็กทั้งสองแข่งกันยิงหนังสติ๊กอยู่แถวนั้น เด็กน่าจะคึกคะนองหยิบก้อนหินมายิงเล่นจึงเกิดอุบัติเหตุขึ้นตามมา ส่วนกระจกเงาบานนั้นซื้อมาจากในตัวจังหวัด ตนเองกำลังจะเอาไปส่งลูกค้าที่บ้านโคกกลางที่อยู่ติดกับบ้านเสียวแต่เกิดเหตุเสียหายขึ้นก่อน เจ้าโคตรจึงตัดสินใจให้เจ้าของบ้านได้รับเงินค่ากระจกจากผู้ปกครองของเด็กชายทั้งสองคน โดยตัดสินใจทางผู้ปกครองของเด็กที่บาดเจ็บจากการเล่นยิงหนังสติ๊กจ่ายค่าเสียหายน้อยเงินจำนวนครึ่งหนึ่งของค่ากระจกเพราะเห็นว่าได้จ่ายค่ารักษาพยาบาลไปแล้ว ส่วนเงินค่าเสียหายที่เหลือให้ผู้ปกครองของเด็กอีกคนเป็นผู้รับผิดชอบชดใช้แก่เจ้าของบ้าน ซึ่งทุกฝ่ายก็ยินยอมตกลงปฏิบัติตามคำตัดสินของเจ้าโคตร และเจ้าโคตรได้ตักเตือนเด็กชายทั้งสองคน ซึ่งเด็กชายทั้งคู่ได้รับปากกับเจ้าโคตรว่าต่อไปจะเล่นกันอย่างระมัดระวัง

จากประเภทข้อพิพาทที่เจ้าโคตรมีการไกล่เกลี่ยและตัวอย่างกรณีที่เคยใช้ระบบเจ้าโคตรยุติเรื่องราวในข้างต้น สะท้อนให้เห็นได้ว่าประเภทข้อพิพาทที่ชาวบ้านเสียวพึ่งพาระบบเจ้าโคตรในการระงับข้อพิพาทสามารถจัดเข้าอยู่ในประเภทคดีที่ใช้อุดีธรรมเชิงสมานฉันท์ยุติข้อพิพาทได้ อันได้แก่ความผิดที่มีเด็กหรือเยาวชนเป็นผู้กระทำผิด ความผิดที่เกิดจากความรุนแรงในครอบครัว ความผิดที่

กระทำโดยประมาท ความผิดอาญาต่อส่วนตัวหรือความผิดอาญาที่ย่อมความกันได้ ข้อพิพาททางแพ่ง เกี่ยวเนื่องทางอาญา และความผิดลหุโทษเพื่อหลีกเลี่ยงการใช้โทษจำคุกกระยะสั้น นอกจากนี้ยัง สะท้อนให้เห็นว่าระบบเจ้าโคตรมีการให้ผู้ใหญ่ในครอบครัวของคู่กรณีมาร่วมรับรู้เรื่องราวบาดหมาง หรือข้อพิพาทของลูกหลานที่เกิดขึ้น เพื่อที่จะได้ช่วยกันสอดส่องดูแลกันทางพฤติกรรมต่อไป และมีการหยิบยกเอาคำกลอนผญาขึ้นมาเป็นข้อคิดสอนใจแก่คู่กรณีเรื่องการประพฤติให้ลูกทำนองคลองธรรมอีกด้วย

ทั้งนี้ลำดับชั้นของกลไกจัดการความขัดแย้งภายในชุมชนมีรายละเอียดว่า เมื่อคนในหมู่บ้านมีเรื่องขัดแย้งกันหรือเกิดข้อพิพาทต่างฝ่ายก็จะคุยกันในระดับครอบครัวของตนเองก่อน บางเรื่องที่เป็นเรื่องในครอบครัวเมื่อคุยกับพ่อแม่หรือผู้ใหญ่ในครอบครัวแล้วก็สามารถยุติลงได้ แต่เรื่องที่มีผู้ใหญ่ระดับครอบครัวไม่สามารถพูดจาไกลเกลี่ยให้ยุติได้คู่กรณีจึงจะมาร้องทุกข์มาแจ้งแก่เจ้าโคตร หากบุคคลที่เป็นเจ้าโคตรจัดการยุติความขัดแย้งที่เกิดขึ้นให้แก่คู่กรณีไม่สำเร็จก็จะไปพึ่งพาผู้ใหญ่บ้านช่วยหาทางออกของปัญหาให้ในลำดับถัดมา ถ้าผู้ใหญ่บ้านก็ยังเจรจาไกลเกลี่ยข้อพิพาทให้ไม่สำเร็จอีก ชาวบ้านเสียวจึงไปพึ่งพาศุภคนภายนอกชุมชนอย่างเจ้าหน้าที่ของรัฐเพื่อดำเนินการยุติปัญหาความขัดแย้งดังที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญกล่าวว่า

“ระบบเจ้าโคตรมีมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ตั้งแต่มีการตั้งชุมชนก็มีเข้ามาโดยตลอด สมัยพ่อเป็นเด็ก เล็กอยู่กับพ่อแม่ก็เห็นเจ้าโคตรเป็นผู้ไกลเกลี่ยให้แก่ชาวบ้านอยู่แล้ว”

(KI 2, สนทนากลุ่ม, 16 พฤศจิกายน 2562)

“ความขัดแย้งที่ใช้ระบบเจ้าโคตรมันมีหลายอย่าง ลักษณะของเขาหนึ่ง ทำข้าวของเขาเสียหายหนึ่ง อย่างเด็กเล่นบอลกันแล้วไปโดนกระจกแตก ชาวบ้านทะเลาะกัน ฝ่าไม่พอใจเมียทะเลาะตบตีกัน ชีรถเถี่ยวกันในหมู่บ้านแต่ไม่ได้บาดเจ็บหนัก เด็กวัยรุ่นขี่รถเสียดังชาวบ้านมาร้องเรียน”

(KI 3, สนทนากลุ่ม, 16 พฤศจิกายน 2562)

“วัยรุ่นยังเรียนไม่ทันจบได้เสียก่อน มันไม่ใช่การข่มขืนใจ ถ้าแจ้งความก็จะเป็นเรื่องราวใหญ่โต คนชุมชนเดียวกันจะมองหน้ากันไม่ได้ แต่ถ้าไม่ทำอะไรเลยฝ่ายหญิงก็เสียหาย ก็นัดพูดจากตกลงกัน เพราะอายุในช่วงแบบนี้ถ้าไปแจ้งความมันจะติดคุกติดตาราง เด็กอายุยังน้อยผิดพลาดกันได้”

(KI 1, สัมภาษณ์, 14 พฤศจิกายน 2562)

“เกิดเรื่องราวกัน ชาวบ้านจะคุยกับครอบครัวก่อน บางเรื่องอย่างเรื่องภายในครอบครัว คุยกันพ่อแม่ผู้ใหญ่ในครอบครัวแล้วเรื่องจบได้ก็มี แต่ถ้าเรื่องมันไม่จบเขาก็จะคิดถึงเรา”

(KI 4, สนทนากลุ่ม, 16 พฤศจิกายน 2562)

“ถ้าเป็นความขัดแย้งในครอบครัวแต่ละบ้านต้องไกลเกลี่ยกันเองก่อน ถ้าไม่ยุติก็ค่อยมาเรียกเจ้าโคตรไปไกลเกลี่ยให้ ถ้าเจ้าโคตรยุติไม่ได้ถึงจะถึงผู้ใหญ่บ้าน ถ้าผู้ใหญ่บ้านยุติไม่ได้ค่อยไปหาตำรวจ แต่ที่หมู่บ้านเสียวนี้คู่อริจะจบลงที่เจ้าโคตร ไม่ต้องไปหาคนอื่นกันอีก”

(KI 6, สนทนากลุ่ม, 16 พฤศจิกายน 2562)

#### 4. รูปแบบการดำเนินการของระบบเจ้าโคตรในการจัดการข้อพิพาท

ระบบเจ้าโคตรจะยึดหลักอะลุ่มอล่วยกันระหว่างคนกลางและคู่อริตามแบบฉบับของสังคมชนบทซึ่งผู้คนมีการพึ่งพาอาศัยกันเพื่อดำเนินชีวิตและมีการกระทำกิจกรรมทางสังคมต่าง ๆ ร่วมกันมากกว่าสังคมเมือง รูปแบบการระงับข้อพิพาทจะใช้วิธีการไกลเกลี่ยที่มีเจ้าโคตรเป็นคนกลางเพียงคนเดียว ไม่มีขั้นตอนการยื่นเอกสารร้องทุกข์และการจัดทำบันทึกข้อตกลงจากการไกลเกลี่ยข้อพิพาทเป็นลายลักษณ์อักษรเข้ามาเกี่ยวข้อง ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าระบบเจ้าโคตรแบบดั้งเดิมจะอาศัยเพียงความเคารพนับถือ ความไว้วางใจและความยุติธรรมและสัจจะวาจาระหว่างคนในชุมชนเดียวกันเป็นเครื่องมือยุติความขัดแย้งเท่านั้น โดยขั้นตอนการดำเนินงานของระบบเจ้าโคตรแสดงดังต่อไปนี้



ตารางที่ 3 การดำเนินงานไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของระบบเจ้าโคตร

<p><b>ขั้นก่อนไกล่เกลี่ย</b> <b>ข้อพิพาท</b></p>	<p>1. คู่กรณีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทั้งสองฝ่ายมาร้องทุกข์แก่เจ้าโคตร</p> <p>2. เจ้าโคตรแยกพูดคุยสอบถามหาข้อมูลเรื่องราวจากคู่กรณีแต่ละฝ่ายและชักชวนเข้าสู่ระบบเจ้าโคตร</p> <p>3. เจ้าโคตรทำการนัดหมายคู่กรณีทั้งสองฝ่ายเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ย</p>
<p><b>ขั้นการไกล่เกลี่ย</b> <b>ข้อพิพาท</b></p>	<p>4. เมื่อคู่กรณีและผู้ใหญ่ในครอบครัวมาตามนัดหมาย เจ้าโคตรจะนำเข้าสู่การไกล่เกลี่ยเพื่อระงับข้อพิพาท โดยเริ่มแจ้งว่าที่มาวันนี้เพื่อแก้ปัญหาทั้งเรื่องอะไร</p> <p>5. ให้ฝ่ายผู้เสียหายเริ่มต้นเล่าเรื่องราวที่เกิดขึ้นพร้อมฟังเรื่องราวแล้ว เจ้าโคตรจึงให้ฝ่ายที่ก่อความเสียหายชี้แจงเหตุผลว่าเหตุใดจึงทำเช่นนั้น</p> <p>6. เจ้าโคตรตัดสินความ คู่กรณีตกลงกันเองโดยตรงเรื่องค่าเสียหายและการชดใช้กันต่อหน้าเจ้าโคตร หากตกลงกันได้ก็ชดใช้เงินให้เสร็จหรือหากต้องผ่อนจ่ายก็ให้จ่ายส่วนหนึ่งต่อหน้าเจ้าโคตรก่อน ส่วนเงินที่เหลือนั้นให้มาจ่ายกันต่อหน้าเจ้าโคตรอีกในภายหลัง</p> <p>7. เจ้าโคตรไกล่เกลี่ยเพื่อสมานฉันท์ โดยให้มีการขอขมาลาโทษต่อกัน และพูดจาสั่งสอนให้ประพฤติดีและสามัคคีกัน โดยยกเอาคำผญาและจารีตชุมชนขึ้นมาสั่งสอนแก่คู่กรณีและให้สัญญาว่าจะไม่ประพฤติผิดอีก</p>
<p><b>ขั้นหลังไกล่เกลี่ย</b> <b>ข้อพิพาท</b></p>	<p>8. เจ้าโคตรไปเยี่ยมเยียนคู่กรณีที่บ้านเพื่อพูดคุยติดตามผลและดูท่าทีแต่ละฝ่ายยังดีใจเอาความหรือมีข้อพิพาทกันอีกหรือไม่ ถ้าไม่มีฝ่ายใดพูดถึงเรื่องข้อพิพาทก็ถือว่าความขัดแย้งนั้นเป็นอันยุติลง</p>

จากตารางจะเห็นได้ว่า ระบบเจ้าโคตรมีการดำเนินงานแบ่งได้เป็น 3 ส่วนใหญ่ๆ ได้แก่

1) **ขั้นก่อนไกล่เกลี่ยข้อพิพาท** การนำข้อพิพาทเข้าสู่ระบบเจ้าโคตรจะเริ่มต้นจากคู่กรณีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทั้งสองฝ่ายซึ่งเป็นคนในบ้านเสียมาร้องทุกข์แก่เจ้าโคตรให้ไปช่วยไกล่เกลี่ยข้อพิพาท หลังจากนั้นเจ้าโคตรก็จะสอบถามเรื่องราวที่เกิดขึ้นจากคู่กรณีแต่ละฝ่ายโดยการแยกพูดคุยซักถาม เพื่อให้ได้รับรู้ข้อมูลและเหตุผลจากมุมมองของแต่ละฝ่าย และพูดจาโน้มน้าวให้คู่กรณียินยอมมาเผชิญหน้าเพื่อหาวิธีระงับความขัดแย้งกันภายในชุมชน หลังจากนั้นจึงนัดหมายสถานที่และวันเวลาให้

คู่กรณีและผู้ใหญ่ในครอบครัวแต่ละฝ่ายมาเผชิญหน้ากันเพื่อเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาท

2) **ขั้นไกล่เกลี่ยข้อพิพาท** จะประกอบด้วย 2 ขั้นตอนย่อย ได้แก่ ขั้นตอนไกล่เกลี่ยเพื่อระงับข้อพิพาทและขั้นตอนไกล่เกลี่ยเพื่อสมานฉันท์

สำหรับ ขั้นตอนไกล่เกลี่ยเพื่อระงับข้อพิพาท เมื่อถึงกำหนดวันเวลาที่นัดหมายคู่กรณีทั้งสองฝ่ายพร้อมด้วยผู้ใหญ่ในครอบครัวจะเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยเพื่อระงับข้อพิพาท ในบางครั้งคู่กรณีจะนำ คนอื่นมาเป็นพยานยืนยันเหตุการณ์ให้ด้วยก็ได้ โดยเจ้าโคตรจะให้ฝ่ายผู้เสียหายเริ่มต้นเล่าเรื่องราวที่เกิดขึ้นก่อน พอรับฟังเรื่องราวจากฝ่ายผู้เสียหายแล้วเจ้าโคตรจึงจะสอบถามฝ่ายที่ก่อความเสียหายว่าเหตุใดจึงกระทำเช่นนั้น หลังจากนั้นกระบวนการซักถามเหตุผลจากคู่กรณีทั้งสองฝ่ายก็จะดำเนินต่อไปโดยมีเจ้าโคตรเป็นคนกลางซักถามจนหมดข้อสงสัย แล้วเจ้าโคตรจะตัดสินความโดยชี้ให้เห็นว่าสิ่งที่เกิดขึ้นใครกระทำผิดอย่างไรและที่ถูกต้องควรปฏิบัติอย่างไร เมื่อทำการตัดสินความแล้วจึงจะเริ่มพูดคุยเรื่องการชดใช้เยียวยา เจ้าโคตรจะเปิดโอกาสให้คู่กรณีทั้งสองฝ่ายได้พูดคุยตกลงกันเองเรื่องค่าเสียหายกันต่อหน้าเจ้าโคตร จากที่ผ่านมาผู้ใหญ่ในครอบครัวคือผู้ที่มีบทบาทเจรจาเรื่องค่าเสียหาย ฝ่ายที่เสียหายจะเรียกร้องจำนวนเงินที่คิดว่าเหมาะสมกับความเสียหายที่เกิดขึ้น หากฝ่ายที่กระทำผิดคิดว่าจำนวนเงินดังกล่าวอยู่ในวิสัยที่สามารถจะชดใช้ให้ได้ก็จะตกลงจ่ายค่าเสียหายกันต่อหน้าเจ้าโคตรเลย แต่ถ้าฝ่ายที่เสียหายเรียกร้องเงินจำนวนมากเกินความสามารถฝ่ายผู้กระทำผิดจะหาให้ได้ เจ้าโคตรซึ่งเป็นคนกลางก็จะช่วยต่อรองกับฝ่ายผู้เสียหายเพื่อขอลดจำนวนเงินลง ซึ่งโดยมากแล้วฝ่ายผู้เสียหายก็จะยินยอมเพราะเคารพเชื่อถือต่อเจ้าโคตรเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว แต่หากฝ่ายผู้เสียหายเห็นว่าจำนวนเงินนั้นเหมาะสมแล้ว เจ้าโคตรจะสอบถามฝ่ายที่ต้องชดใช้ว่าสามารถหาเงินมาผ่อนจ่ายได้หรือไม่และจะเริ่มผ่อนจ่ายได้เร็วที่สุดเมื่อใด หลังจากนั้นเจ้าโคตรก็จะตัดสินให้ฝ่ายผู้กระทำผิดทำการผ่อนจ่ายค่าเสียหายได้ ทั้งนี้จะต้องจ่ายค่าเสียหายส่วนหนึ่งแก่ฝ่ายที่เสียหายในวันที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ส่วนเงินที่เหลือต้องผ่อนจ่ายให้หมดภายในสามงวด ซึ่งการผ่อนจ่ายแต่ละครั้งจะกำหนดวันที่และจำนวนเงินที่จะจ่ายไว้ชัดเจน เมื่อถึงกำหนดคู่กรณีก็จะไปชดใช้ค่าเสียหายกันต่อหน้าเจ้าโคตรโดยถือกันว่าเป็นพยานบุคคลรับรู้ว่าการชดใช้เยียวยากันเกิดขึ้นแล้ว และหลังจากเสร็จสิ้นขั้นตอนการไกล่เกลี่ยเพื่อระงับข้อพิพาทก็จะเข้าสู่ขั้นตอนไกล่เกลี่ยเพื่อสมานฉันท์

ขั้นตอนการไกล่เกลี่ยเพื่อสมานฉันท์ เป็นการประสานความสัมพันธ์ระหว่างคู่กรณีเพื่อให้สามารถใช้ชีวิตอยู่ร่วมชุมชนกันต่อไปได้ ระบบเจ้าโคตรมีหลักเกณฑ์ว่าถ้าเป็นการกระทำความผิดต่อผู้สูงอายุหรือบุคคลที่ควรเคารพและเรื่องที่พิพาทกันเป็นความผิดเกี่ยวกับเพศจะถือว่าผู้กระทำผิดได้ล่วงละเมิดทั้งต่อบุคคลที่ตกเป็นเหยื่อและต่อจารีตชุมชนในคราวเดียวกัน และเพื่อแก้ไขต่อความผิดพลาดที่ได้ล่วงเกินฝ่ายผู้กระทำผิดต้องมีการจัดแต่ง “ขันธ ๕” ประกอบด้วย ดอกดาวเรือง 5 คู่

และเทียน 5 คู่ จัดวางใส่จานหรือพานมาทำพิธีขอขมาลาโทษต่อฝ่ายที่ถูกล่วงละเมิดตามธรรมเนียมอีสานเพื่อไม่ให้เป็นเวรกรรมติดตัวผู้กระทำการละเมิดจารีตชุมชนต่อไป กรณีเรื่องอนาจารหรือการลักลอบได้เสียกันหากฝ่ายชายหรือฝ่ายหญิงหรือทั้งสองฝ่ายยังอยู่ในวัยเรียนก็ต้องรอให้ศึกษาเล่าเรียนจบเสียก่อน หลังจากนั้นเจ้าโคตรจึงจะเรียกตัวฝ่ายชายและฝ่ายหญิงพร้อมครอบครัวทั้งสองฝ่าย มาพูดจาทกลงกันอีกครั้งว่าจะตบแต่งให้แก่ชายหญิงตามประเพณีหรือไม่ ทั้งนี้จะไม่มีการบังคับใจให้ฝ่ายชายต้องรับผิดชอบเพราะในเรื่องนี้ชุมชนบ้านเสียวมองว่าเป็นความผิดพลาดของคนอายุน้อย หากฝ่ายชายและฝ่ายหญิงเป็นผู้ใหญ่แล้วทั้งคู่และตกลงใจจะอยู่กินเป็นสามีภรรยา ก็จะมีพิธีผูกข้อมือตบแต่งให้ตามประเพณี ถ้าคู่กรณีเป็นคนอายุรุ่นราวคราวเดียวกันหรือเป็นสามีภรรยากันอยู่แล้ว เจ้าโคตรก็จะให้ทั้งสองฝ่ายยกมือไหว้กล่าวคำขอโทษที่ได้ล่วงเกินแก่กัน พร้อมให้คำมั่นว่าจะไม่ประพฤติตัวในทางที่ผิดซ้ำอีกและทั้งสองฝ่ายจะเลิกแล้วไม่เอาเรื่องเอาราวกัน หลังจากนั้นเจ้าโคตรก็จะพูดจาสั่งสอนให้รู้จักสามัคคีเพราะแต่ละบ้านต่างก็สืบเชื้อสายเกี่ยวข้องกันทางบรรพบุรุษ ถ้าลูกหลานจะมาผิดใจแตกแยกกันจะเป็นการไม่สมควร และมีกบกระบวนกลงด้วยการยกเอาคำผญา ที่มีข้อคิดสอนใจมาสั่งสอนให้ลูกหลานประพฤติตนเป็นคนดี

3) **ชั้นหลังไกลเกลี่ยข้อพิพาท** ได้แก่ การติดตามผล การที่สังคมชนบทมีการไปมาหาสู่กันเป็นเรื่องปกติ เจ้าโคตรซึ่งเป็นผู้อาวุโสของชุมชนจึงอาศัยจุดนี้ไปเยี่ยมเยียนคู่กรณีที่บ้านเพื่อพูดคุย สัพเพเหระและดูที่ท่าว่าแต่ละฝ่ายยังติดใจเอาความหรือมีการพิพาทกันอีกหรือไม่ ซึ่งที่ผ่านมาระบบเจ้าโคตรก็สามารถใช้ระงับเหตุความขัดแย้งในชุมชนอย่างได้ผล ดังคำพูดของผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่กล่าวว่า

“การยุติความขัดแย้งไม่ใช่อยู่ ๆ จะไปชี้บอกว่าคนนี้เป็นฝ่ายผิด ต้องสอบถามเรื่องราวฟังเหตุผลกันก่อน หลังจากนั้นเจ้าโคตรจะตัดสินความให้เห็นว่าใครเป็นฝ่ายทำผิด และที่ถูกต้องทำอย่างไร แล้วจึงจะมีการพูดคุยกันเรื่องค่าเสียหาย คู่กรณีจะตกลงกันเองเรื่องจำนวนเงินเท่าไร เจ้าโคตรเป็น คนกลางก็จะนั่งฟัง ถ้าจำนวนเงินสูงเกินไปก็จะช่วยต่อรองให้ว่าแบ่งจ่ายเป็น 2 ครั้ง 3 ครั้งได้ไหม ถ้าแบบนี้ต้องตกลงกันให้แน่นอน”

(KI 4, สนทนากลุ่ม, 16 พฤศจิกายน 2562)

“เรื่องเงินนี้จะรู้กัน บ้านไหนมีเงินจ่าย บ้านไหนไม่มี ถ้าอีกฝ่ายเรียกร้องมากเกินไป เจ้าโคตรก็  
ต้องช่วยเขา คนหมู่บ้านเดียวกันมันเห็นกันอยู่ว่าบ้านไหนเป็นอย่างไร”

(KI 5, สนทนากลุ่ม, 16 พฤศจิกายน 2562)

“เวลาที่จะไกล่เกลี่ยคู่กรณีต้องนำผู้ใหญ่ในครอบครัวมารู้ด้วย บางเรื่องก็นำคนมาเป็น  
พยานด้วยก็ได้ แต่พยานไม่มีสิทธิออกความเห็นนะทำได้แค่ฟังอย่างเดียว ผมก็จะถามว่าให้ไกล่เกลี่ย  
กันที่ไหนที่ทั้งสองฝ่ายรู้สึกสบายใจที่จะมาเจอกัน ถ้าเป็นความขัดแย้งในครอบครัวแต่ละบ้านต้องไกล่  
เกลี่ยกันเองขั้นหนึ่งก่อน ถ้าไม่จบก็จะมาเรียกเจ้าโคตรไปไกล่เกลี่ยให้

(KI 6, สนทนากลุ่ม, 16 พฤศจิกายน 2562)

“เจ้าโคตรต้องคิดว่าทำอะไรคนจึงจะคืนดีกัน ถ้าไปทะเลาะเบาะแว้งล่วงล้ำก้ำเกินอีกฝ่าย  
ที่อายุมากกว่าหรือเป็นความผิดเรื่องชู้สาวก็ให้แต่งขันห้าไปขอขมาลาโทษตามธรรมเนียมอีสาน ถ้า  
ชายหญิงเป็นผู้ใหญ่กันแล้วสมัครใจอยู่กินกันก็จะมีพิธีผูกข้อมือให้เรียบร้อย ถ้ายังอยู่ในวัยเรียนก็ต้อง  
รอให้เรียนจบค่อยเอาพ่อแม่มาพูดจากันอีกทีว่าจะตบแต่งกันไหม ถ้าคู่กรณีอายุรุ่นเดียวกันหรือเป็น  
สามีภรรยา ก็จะให้ยกมือไหว้กล่าวคำขอโทษกัน ขอให้รับปากว่าจะเลิกประพฤติผิดแล้วก็จะเลิกแล้ว  
ไม่เอาเรื่องกันอีก ระบบเจ้าโคตรมันเป็นอย่างนี้”

(KI 2, สนทนากลุ่ม, 16 พฤศจิกายน 2562)

## 5. ข้อดี ข้อเสีย ข้อจำกัด และข้อท้าทายของระบบเจ้าโคตร

ข้อมูลที่ได้จากในชุมชนทำให้เห็นถึงข้อดี ข้อเสีย ข้อจำกัด และข้อท้าทายต่อการเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัยของระบบเจ้าโคตร ซึ่งมีผลการศึกษพบว่า

### 1) ข้อดีของระบบเจ้าโคตร

การมีระบบเจ้าโคตร ช่วยทำให้คนในชุมชนได้พึ่งพากันในการระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้นเบื้องต้น ก่อให้เกิดประโยชน์หรือข้อดีหลายประการดังต่อไปนี้

(1) ทำให้เรื่องราวความขัดแย้งหรือข้อพิพาทสามารถยุติลงได้ในชุมชน ด้วยเหตุที่เจ้าโคตรเป็นบุคคลที่ได้รับความเคารพนับถือด้านคุณความดีและความเที่ยงธรรมจากทั้งคู่กรณีและจากชุมชนเป็นทุนเดิมจึงทำให้เกิดความไว้วางใจร่วมกันว่า เจ้าโคตรจะทำหน้าที่ระงับข้อพิพาทได้อย่างยุติธรรมและผลของการไกล่เกลี่ยจะมีความถูกต้องตามจารีตชุมชนและเป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย ทำให้หลังจากที่ไกล่เกลี่ยกันด้วยระบบเจ้าโคตรแล้วก็ไม่ปรากฏว่ามีกรณีที่คนในชุมชนไปเรียกร้องขอความเป็นธรรมจากเจ้าหน้าที่ของรัฐในเรื่องเดิมซ้ำอีก

(2) ช่วยเปิดโอกาสให้คู่กรณีตกลงกันโดยตรงเพื่อกำหนดค่าเสียหายที่ใกล้เคียงกับความต้องการของทั้งสองฝ่ายมากที่สุด กล่าวคือ การชดใช้เยียวยาแก่ฝ่ายผู้เสียหายในระบบเจ้าโคตรไม่ได้ถูกกำหนดวิธีการชดใช้และจำนวนเงินจากผู้ตัดสินความ แต่ทว่าให้บทบาทหลักแก่คู่กรณีเป็นผู้เจรจาตกลงเรื่องค่าเสียหายกันเองภายใต้การดูแลของคนกลาง (เจ้าโคตร) ทำให้ฝ่ายเสียหายจึงได้รับการชดใช้เยียวยาในส่วนที่ตนเองพอใจในขณะเดียวกันฝ่ายที่กระทำความผิดก็ได้รับผิดชอบชดใช้ความเสียหายในขอบเขตความสามารถที่ตนเองรับภาระได้ กล่าวอีกนัยยะหนึ่งระบบเจ้าโคตรจึงไม่ได้ทำให้ความยุติธรรมเป็นเรื่องที่มีราคาแพงสำหรับชาวบ้าน แต่ช่วยถักทอความเห็นอกเห็นใจกันในฐานะคนร่วมชุมชนให้เกิดขึ้นระหว่างฝ่ายผู้เสียหายและฝ่ายผู้กระทำผิดส่งผลให้สามารถรักษาสัมพันธภาพของคู่กรณีและความสามัคคีในชุมชนไว้ได้

(3) เป็นการนำเอาทุนทางสังคมที่มีในชุมชนมารักษาไว้ซึ่งความสัมพันธที่ีระหว่างผู้คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนเดียวกัน เห็นได้จากการที่ระบบเจ้าโคตรมีการเยียวยาความรู้สึกของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายด้วยการให้ผู้ที่กระทำความผิดได้ขอโทษที่ได้ล่วงเกินให้อีกฝ่ายเสียหายโดยอาศัยจารีตชุมชนเป็นเครื่องมือ ได้แก่ การแต่งขันห้ำมาขอขมาลาโทษทำให้เกิดความรู้สึกได้รับการปลดปล่อยจึงไม่ก่อให้เกิดความรู้สึกแปลกแยกเมื่อต้องพบปะร่วมกิจกรรมชุมชนด้วยกัน ผู้วิจัยเห็นว่า

นี่เป็นการกลับคืนสู่สังคมอย่างแท้จริงและเป็นข้อดีของยุติธรรมชุมชน ซึ่งระบบยุติธรรมกระแสหลักไม่สามารถสร้างให้เกิดขึ้นได้ ผนวกเข้ากับการปลูกฝังความเชื่อเรื่องบาปกรรมติดตัวคนที่ฝ่าฝืนจารีตถือเป็นการควบคุมพฤติกรรมให้ชาวบ้านระมัดระวังเรื่องการฝ่าฝืนกฎเกณฑ์ทางสังคมจึงช่วยลดโอกาสเกิดการกระทบกระทั่งระหว่างคนที่อาศัยอยู่ในสังคมเดียวกันลงไปได้ ระบบเจ้าโคตรยังมีส่วนช่วยสนับสนุนพันธะทางสังคมทำให้ชาวบ้านเสียยังรู้สึกเชื่อมโยงกันได้ด้วยการพูดถึงความเกี่ยวข้องเป็นเครือญาติของแต่ละบ้านจึงทำให้ในหมู่บ้านนี้ผู้คนมีการรับรู้ความเกี่ยวข้องระหว่างแต่ละครอบครัวและระหว่างตนเองกับเจ้าโคตรจนเป็นเรื่องปกติ การรับรู้ถึงความเกี่ยวข้องระหว่างกันทำให้คู่กรณียินยอมยุติข้อพิพาทกันง่ายขึ้นกว่าการไม่รู้จักคุ้นเคยกันเลยและช่วยลดโอกาสที่จะเกิดการเกิดข้อพิพาทซ้ำ

## 2) ข้อเสียของระบบเจ้าโคตร

จากการศึกษาเชิงเอกสารพบว่า ด้วยเหตุที่ระบบเจ้าโคตรตัดสินความในลักษณะเดียวกับการอนุญาตตุลาการที่ให้ผลชนะ-แพ้ ทำให้ฝ่ายที่เป็นผู้แพ้รู้สึกว่าไม่ยุติธรรมที่จะต้องชดใช้ค่าเสียหายและมีการกล่าวโทษว่าเจ้าโคตรคนนั้นคนนี้ขาดความเป็นธรรม ส่งผลทำให้ระบบเจ้าโคตรในชุมชนไทยหลายแห่งเสื่อมความน่าเชื่อถือลงไป (ชอบ ดีสวนโคกและอุดม บัวศรี, 2546) ดังนั้นชาวบ้านจึงหันไปพึ่งพาเจ้าหน้าที่ตำรวจหรือทำการฟ้องร้องให้ศาลมีคำตัดสินเพื่อยุติข้อพิพาท นอกจากนี้คนรุ่นใหม่ยังรู้สึกว่าขาดอิสระในการดำเนินชีวิตเนื่องจากถูกเจ้าโคตรซึ่งเป็นคนรุ่นเก่าสอดส่องความประพฤติและถูกว่ากล่าวตักเตือนอยู่ตลอดเวลา อีกทั้งระบบเจ้าโคตรยังถูกมองว่าเป็นเรื่องพื้นสมัยไม่มีการพัฒนาให้เหมาะสมแก่กาลเวลาและเป็นระบบที่ใช้รูปแบบเผด็จการเพราะตัดสินความด้วยเจ้าโคตรเพียงคนเดียว (พระอธิพันธ์ อภิปยุณโณ (จันทร์ปรีชายุทธ), 2560)

อย่างไรก็ดีการศึกษาภาคสนามของงานวิทยานิพนธ์ชิ้นนี้ไม่พบว่ามีชาวบ้านพูดถึงประเด็นข้อเสียของระบบเจ้าโคตรตามที่กล่าวไว้ ซึ่งน่าจะเป็นเพราะชาวบ้านเสียกับตัวเจ้าโคตรมีความเกี่ยวข้องเป็นเครือญาติที่สามารถรับรู้ได้ทั้งชุมชน ประกอบเข้ากับที่ระบบเจ้าโคตรที่ใช้กันในหมู่บ้านแห่งนี้คู่กรณีเป็นคนตัดสินใจเลือกเองว่าจะเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทหรือไม่และคู่กรณีเป็นผู้เจรจาตกลงกันโดยตรงเรื่องการชดใช้ค่าเสียหาย ชาวบ้านจึงไม่รู้สึกว่าระบบเจ้าโคตรเป็นเผด็จการ

### 3) ข้อจำกัดของระบบเจ้าโคตร

เมื่อพิจารณาถึงยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปส่งผลให้สภาพสังคมชนบทอีสานในปัจจุบันมีความแตกต่างจากสังคมชนบทในสมัยก่อนอย่างเห็นได้ชัด ผู้วิจัยพบว่าระบบเจ้าโคตรมีข้อจำกัดดังต่อไปนี้

(1) ระบบเจ้าโคตรผูกพันกับความเคารพเชื่อถือและความไว้วางใจที่ **คู่อริตลอดจนชาวบ้านในชุมชนคนอื่น ๆ มีต่อบุคคลที่ได้ชื่อว่าเป็นเจ้าโคตร** หรือกล่าวอีกนัยยะหนึ่ง “ระบบเจ้าโคตรดำรงอยู่ด้วยศรัทธาของคนในชุมชน” เมื่อคนรุ่นเก่าที่รับรู้ได้เห็นระบบเจ้าโคตรล้มหายตายจากไปจนหมดก็ไม่อาจรับรองได้ว่าในภายหน้าระบบเจ้าโคตรจะสูญหายไปจากชุมชนหรือไม่ อีกทั้งการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตชาวชนบทรุ่นใหม่ que เข้าไปปะทะกับความเป็ นเมือง (Urbanize) มากยิ่งขึ้นกว่าเดิมอย่างรวดเร็ว ลำพังคำพูดของเจ้าโคตรเพียงอย่างเดียวอาจไม่สามารถทำให้คนรุ่นใหม่ของชุมชนเกิดความเชื่อถือต่อระบบเจ้าโคตรว่าจะสามารถตัดสินความได้อย่างถูกต้องได้

(2) ระบบเจ้าโคตรจะสามารถใช้ระงับข้อพิพาทได้อย่างมีประสิทธิภาพ **ในชุมชนที่ยังมีความสัมพันธ์กันใกล้ชิดและผู้คนมีความคุ้นเคยกันอยู่เป็นทุนเดิมอยู่ก่อนแล้ว** ตัวอย่างเช่น ชุมชนบ้านเสียวในห้วงเวลาที่ผู้วิจัยเข้าไปทำการศึกษา แต่ถ้าหากนำระบบเจ้าโคตรไปใช้ในชุมชนที่ความสัมพันธ์ห่างเหินต่อกัน แต่ละบ้านต่างคนต่างอยู่ไม่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ทางสังคมต่อกันระบบเจ้าโคตรอาจไม่สามารถใช้ระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้นในชุมชนได้และอาจถูกมองว่าเป็น ยุติธรรมแบบเผด็จการเพราะใช้ความคิดเห็นของคนเพียงคนเดียวตัดสินเพื่อยุติข้อพิพาท

(3) **ยังไม่มีกฎหมายรองรับผลการระงับข้อพิพาทที่เกิดจากการจัดการความขัดแย้งเชิงจารีต** จึงทำให้การตัดสินความของระบบเจ้าโคตรไม่มีผลบังคับตามกฎหมาย ถ้าหากคู่อริฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งบิดพลิ้วไม่ปฏิบัติตามที่ตกลงกันไว้ คำพูดหรือคำตัดสินในระบบเจ้าโคตรก็จะไม่สามารถบังคับใช้ได้

#### 4) ข้อท้าทายของระบบเจ้าโคตร

จากการลงพื้นที่ภาคสนามและเก็บข้อมูล ผู้วิจัยพบว่าระบบเจ้าโคตรมีข้อท้าทายต่อ  
ยุคสมัยที่น่าสนใจ ดังต่อไปนี้

(1) ระบบเจ้าโคตรผูกพันกับตัวบุคคลเป็นการเฉพาะ กล่าวคือ ความ  
เชื่อถือไว้วางใจที่คู่กรณีและชุมชนแห่งนี้มีต่อเจ้าโคตรขึ้นอยู่กับตัวบุคคล หากเจ้าโคตรรุ่นนี้ล้มหาย  
ตายจากไปจากชุมชนจนหมด ใครจะเป็นผู้ทำหน้าที่จัดการความขัดแย้งในชุมชนและไกล่เกลี่ยข้อ  
พิพาทให้แก่ชาวบ้าน และหากจะใช้บุคคลอื่นที่ไม่ใช่เจ้าโคตรมาเป็นคนกลาง ชาวบ้านจะยินยอม  
เคารพการตัดสินความและรับการไกล่เกลี่ยเพื่อยุติความขัดแย้งนั้นลงได้เช่นเดียวกับระบบเจ้าโคตรที่  
เคยมีมาหรือไม่

(2) หากความรู้สึกเป็นเครือญาติความใกล้ชิดกันของชาวบ้านเจือจางลง  
เนื่องจากเวลาผ่านไป เนื่องจากสภาพสังคมย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ทั้งจากปัจจัยภายใน  
ของชุมชนและปัจจัยภายนอกชุมชน ย่อมส่งผลให้เกิดความหลากหลายด้านประชากรและความ  
หลากหลายทางความคิดและทัศนคติอันหลอมรวม จากการมีพื้นฐานประสบการณ์ชีวิตหลากหลายทางสังคม  
ที่แตกต่างกันมากขึ้น เช่น การเพิ่มขึ้นของประชากรภายในหมู่บ้าน ทั้งการให้กำเนิดบุตรจากคนใน  
หมู่บ้าน และการโยกย้ายไปอยู่ท้องที่อื่นเป็นระยะเวลานาน รวมไปถึงการเข้ามาอยู่อาศัยของคนต่าง  
พื้นที่ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ย่อมส่งผลต่อการใช้ความเป็นเจ้าโคตรเพื่อชักชวนคู่กรณีมาเข้าสู่  
กระบวนการระงับข้อพิพาทกับการกล่าวอ้างถึงความผูกพันชั้นบรรพบุรุษ รวมถึงการไล่เรียงเครือญาติ  
เชื้อสายแต่ละบ้านอาจไม่มีน้ำหนักของเหตุผลที่หนักแน่นพอ ที่จะทำให้อุปกรณ์ยอมรับต่อระบบเจ้า  
โคตร

นอกจากนี้การที่กระบวนการวิธีระงับข้อพิพาทของเจ้าโคตรมีเป้าหมายให้  
คู่กรณีรักษาสัมพันธภาพที่ดีและดำรงไว้ซึ่งความสามัคคีและสันติสุขของชุมชน จึงทำให้ระบบเจ้าโคตร  
คำนึงถึงข้อเรียกร้องของฝ่ายผู้กระทำผิดและของฝ่ายผู้เสียหายอย่างเท่าเทียมกัน ส่งผลทำให้ไม่มี  
คู่กรณีฝ่ายใดได้รับผลประโยชน์ตามที่ต้องการอย่างเต็มที่ จึงอาจทำให้คนบางกลุ่มไม่พึงพอใจต่อ  
ระบบเจ้าโคตรและมองว่าการตัดสินความนั้นไม่ถูกต้องเป็นธรรม



(3) ระบบเจ้าโคตรเป็นงานยุติธรรมเชิงจารีต จึงทำให้การตัดสินความที่เกิดขึ้นมีเป้าหมายรักษาความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างคู่กรณีมากกว่าเป้าหมายด้านความถูกต้องทางกฎหมาย จากกรณีที่ระบบเจ้าโคตรมีการให้ไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทกันได้ในคดีอาญาที่ไม่สามารถยอมความกันได้ ตามความต้องการและความสมัครใจจากคู่กรณี เช่น การพรากผู้เยาว์อายุกว่า 15 ปี แต่ไม่เกิน 18 ปี (มาตรา 319) ด้วยเหตุนี้ จึงส่งผลให้หากมองจากมุมมองทางกฎหมายและบุคคลภายนอกชุมชน เรื่องดังกล่าวอาจไม่เป็นที่ยอมรับมากนัก เพราะไม่ได้ยึดตามข้อกฎหมายในประมวลกฎหมายอาญาที่มีการระบุกำหนดความผิดดังกล่าวไว้อย่างชัดเจน



## บทที่ 4

### สัมพันธภาพและการปรับตัวของระบบเจ้าโคตรเพื่ออยู่ร่วมกับระบบงานยุติธรรมชุมชน

การที่มนุษย์มาอยู่ร่วมกันเป็นสังคมไม่ว่าจะระดับใดก็ตาม ย่อมต้องมีการวางกติกาและสร้างกลไกทางสังคมเพื่อความคุ้มครองสิทธิของทุกคนไม่ให้กันไปคนละทิศคนละทาง อันจะนำมาซึ่งการกระทบกระทั่งกันจนกลายเป็นข้อพิพาทระหว่างสมาชิกและลูกกลมเป็นอุปสรรคต่อความสงบสุขในสังคม ด้วยเหตุนี้ มนุษย์จึงต้องสร้างกลไกต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นระบบจารีต กติกาหรือกฎระเบียบทางกฎหมาย ตลอดจนการมีสถาบันทางสังคมคอยดูแลการบังคับใช้กลไก เพื่อควบคุมและป้องกันไม่ให้สังคมเกิดความวุ่นวาย เช่นเดียวกันกับหมู่บ้านเสียวที่มีระบบเจ้าโคตรซึ่งเป็นงานยุติธรรมเชิงจารีตเป็นกลไกจัดการระงับข้อพิพาทเบื้องต้นในชุมชน โดยคำนึงถึงการที่จะทำให้คนในชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขผ่านสัมพันธภาพหรือความสัมพันธ์อันดีที่มีร่วมกัน ทั้งจากความยอมรับนับถือในตัวเจ้าโคตรและความไว้วางใจเชื่อใจ อีกทั้งจากการยินยอมเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาท ซึ่งปฏิเสธไม่ได้ว่าบุคคลที่อยู่ร่วมกันนั้นมีความเห็นอกเห็นใจต่อผู้อื่นและมีความยึดหยุ่นที่จะไม่ดำเนินการเอาผิดทางกฎหมายแก่คู่กรณีทั้งที่สามารถทำได้ในปัจจุบัน ดังนั้น การศึกษาในส่วนนี้ จะเป็นการนำเสนอผลการศึกษาร่วมทั้งวิเคราะห์และอภิปรายผลว่า ระบบเจ้าโคตรมีสภาพการดำรงอยู่ร่วมกับงานยุติธรรมชุมชนของภาครัฐที่เข้ามาอยู่ในพื้นที่หมู่บ้านเสียวอย่างไร รวมถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับระบบเจ้าโคตร ที่ต้องพยายามปรับตัวเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ในระบบงานยุติธรรมชุมชนที่เข้ามามีบทบาทในหมู่บ้านเสียวเพิ่มมากขึ้น

CHULALONGKORN UNIVERSITY

#### 1. สัมพันธภาพและการปรับตัวของระบบเจ้าโคตรเพื่อให้อยู่ในงานยุติธรรมชุมชนของภาครัฐ

จากการเข้ามาใหม่ของงานยุติธรรมชุมชน ซึ่งเป็นสิ่งที่รัฐในฐานะผู้มีอำนาจส่งเสริมให้ชุมชนรับนโยบายไปปฏิบัติ ส่งผลให้ระบบเจ้าโคตรซึ่งเป็นงานยุติธรรมแบบจารีตของหมู่บ้านเสียวต้องปรับตัว เพื่อให้สามารถคงอยู่ร่วมพื้นที่กับงานยุติธรรมชุมชนของภาครัฐ โดยไม่ให้ระบบเจ้าโคตรถูกกลืนกินจนสูญหายไปจากชุมชน การปรับตัวของระบบเจ้าโคตรเข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบงานยุติธรรมชุมชนของภาครัฐมีที่มาจากส่วนสำคัญ 2 ประการคือ

1) การที่ผู้นำชุมชนมีความคุ้นเคยกับระบบเจ้าโคตรจึงดึงเข้าไปประยุกต์ใช้ในรูปแบบงาน ยุติธรรมชุมชนอื่นๆ ของภาครัฐที่ตั้งอยู่ในหมู่บ้าน กล่าวคือ ผู้ใหญ่บ้านและประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชน ซึ่งก็คือ พ่อค่อมกฤษ บุชราคม (ปัจจุบันดำรงตำแหน่งกำนันตำบลวังชัย) เป็นผู้มาชักชวนให้เจ้าโคตรเข้าเป็นคณะกรรมการหมู่บ้านเสียวและคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชนบ้านเสียว และเป็นผู้มอบหมายหน้าที่ผู้เจรจาไกล่เกลี่ยข้อพิพาทที่เกิดขึ้นภายในหมู่บ้านเสียวให้แก่เจ้าโคตร ทั้งนี้อาจมีสาเหตุมาจากผู้นำชุมชนเล็งเห็นว่าคุณสมบัติพิเศษที่เจ้าโคตรมีคือการเป็นผู้มีวาทีศิลปะและเป็นผู้ที่มีองค์ความรู้ด้านการระงับข้อพิพาทอยู่แล้ว ทำให้เจ้าโคตรสามารถปฏิบัติงานไกล่เกลี่ยเพื่อระงับข้อพิพาทได้ทันที ประกอบกับคู่อริและคนในชุมชนมีความเคารพศรัทธาต่อการทำหน้าที่คนกลางระงับข้อพิพาทของเจ้าโคตรอยู่เป็นทุนเดิม จึงมีความเป็นไปได้สูงว่าเจ้าโคตรจะสามารถดำเนินงานระงับข้อพิพาทภายในชุมชนได้เป็นผลสำเร็จมากกว่าการมอบหมายให้บุคคลอื่นมาทำหน้าที่นี้

2) ตัวเจ้าโคตรซึ่งเป็นบุคคลมีความคุ้นเคยกับระบบเจ้าโคตรเชิงจารีตจึงนำวิธีการเดิมไปใช้ระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้นภายในหมู่บ้านในปัจจุบัน เมื่อต้องไปทำหน้าที่ในการประนีประนอมข้อพิพาทของคณะกรรมการหมู่บ้านและไปทำหน้าที่ในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของศูนย์ยุติธรรมชุมชนบ้านเสียว บุคคลที่เป็นเจ้าโคตรจึงนำองค์ความรู้และวิธีการไกล่เกลี่ยเพื่อระงับข้อพิพาทและวิธีการไกล่เกลี่ยเพื่อสมานฉันท์แก่คู่อริไปใช้ปฏิบัติด้วย

จากสาเหตุที่กล่าวมาข้างต้น จึงทำให้ระบบเจ้าโคตรถูกประยุกต์เข้ามาอยู่ในงานยุติธรรมชุมชนของภาครัฐในปัจจุบัน ทำให้ลักษณะการเปลี่ยนแปลงเพื่อปรับตัวของระบบเจ้าโคตรสามารถแบ่งออกเป็น 4 ด้านใหญ่ๆ ได้แก่

1) ด้านบทบาทการทำหน้าที่ของคนกลาง พบว่า มีการเปลี่ยนแปลงจากการมีเจ้าโคตรเป็นคนกลางเพียงคนเดียวในระบบเจ้าโคตรมาสู่การที่เจ้าโคตรร่วมเป็นคนกลางกับบุคคลอื่น กล่าวคือ เจ้าโคตรและผู้ใหญ่บ้านหรือผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเป็นคนกลางร่วมกันในการประนีประนอมข้อพิพาทของคณะกรรมการหมู่บ้าน ส่วนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของศูนย์ยุติธรรมชุมชนบ้านเสียวนั้นเจ้าโคตรจะเป็นคนกลางร่วมกับประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชนบ้านเสียว ทั้งนี้ในทางปฏิบัติแล้วผู้ใหญ่บ้านกับประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชนคือบุคคลเดียวกัน

สำหรับบทบาทการทำหน้าที่คนกลางของเจ้าโคตรในศูนย์ดำรงธรรมอำเภอจะขึ้นอยู่กับว่า บุคคลที่เป็นเจ้าโคตรจะมีรายชื่ออยู่ในบัญชีรายชื่อผู้ไกล่เกลี่ยของศูนย์ดำรงธรรมอำเภอซึ่งนายอำเภอนำพ่องเป็นผู้ถือบัญชีไว้หรือไม่ หากมีรายชื่ออยู่และมีคู่อริฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเลือกเจ้าโคตร

ขึ้นมาเป็นผู้ไกล่เกลี่ยฝ่ายตน เจ้าโคตรจึงจะได้ทำหน้าที่คนกลางแบบองค์คณะ โดยทำหน้าที่ร่วมกับผู้ไกล่เกลี่ยที่คู่กรณีอีกฝ่ายเป็นคนเลือก และมีนายอำเภอ หรือพนักงานอัยการประจำจังหวัด หรือ ปลัดอำเภอเป็นประธานคณะผู้ไกล่เกลี่ย

**2) ด้านกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท** พบว่า มีการเปลี่ยนแปลงจากการที่เจ้าโคตรเป็นผู้ดำเนินกระบวนการเองทั้งหมดเพียงคนเดียวในระบบเจ้าโคตร มาสู่ การแบ่งหน้าที่กันทำในการดำเนินงานตามกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของยุติธรรมชุมชนของภาครัฐในปัจจุบัน กล่าวคือ ทั้งในการประนีประนอมข้อพิพาทของคณะกรรมการหมู่บ้านและการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของศูนย์ยุติธรรมชุมชนบ้านเสี้ยว เจ้าโคตรจะเป็นผู้ดำเนินงานในส่วนของการนำกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยเพื่อระงับข้อพิพาทให้แก่คู่กรณีตลอดจนสมานฉันท์ความสัมพันธ์ของคู่กรณีเพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตอยู่ร่วมชุมชนกันได้ต่อไป สำหรับผู้ใหญ่บ้านและประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชนจะดำเนินงานด้านที่เกี่ยวข้องกับการจัดทำเอกสารข้อตกลงจากการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเพื่อเป็นหลักฐานทางเอกสารให้แก่คู่กรณีแต่ละฝ่ายได้เก็บไว้ฝ่ายละจำนวน 1 ฉบับ และเพื่อรายงานผลการดำเนินงานด้านการระงับข้อพิพาทภายในชุมชนที่เกิดขึ้นให้แก่หัวหน้าหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ได้รับทราบการปฏิบัติงาน ซึ่งได้แก่นายอำเภอน้ำพอง และผู้อำนวยการสำนักงานยุติธรรมจังหวัดขอนแก่น

อย่างไรก็ดี สำหรับการไกล่เกลี่ยและประนีประนอมข้อพิพาทของศูนย์ดำรงธรรมอำเภอจะไม่ได้มีการมอบบทบาทหน้าที่ในกระบวนการไกล่เกลี่ยและประนีประนอมข้อพิพาททางอาญาให้แก่ประชาชน นอกจากนี้การไกล่เกลี่ยและประนีประนอมข้อพิพาททางแพ่งยังให้บทบาทหลักแก่ข้าราชการภาครัฐเป็นส่วนใหญ่ ทั้งในด้านการเป็นประธานคณะผู้ไกล่เกลี่ย ตลอดจนการดำเนินงานทุกอย่างในกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาททางแพ่งจะต้องเป็นไปในภาพรวมของการตัดสินใจแบบองค์คณะ เช่นเดียวกับการอนุญาโตตุลาการ และมีการกำหนดเงื่อนไขด้านระยะเวลาการดำเนินงานตามกระบวนการแต่ละขั้นตอนไว้อย่างชัดเจนเมื่อเปรียบเทียบกับรูปแบบงานยุติธรรมชุมชนอื่น ๆ

**3) ด้านการจัดทำข้อตกลงทางเอกสารเพื่อเป็นหลักฐาน** พบว่า ในระบบเจ้าโคตรเชิงจารีตจะไม่มีการทำเอกสารข้อตกลงไว้เพื่อเป็นหลักฐาน แต่จะอาศัยสัจจะระหว่างคู่กรณีที่ทำการตกลงกันต่อหน้าเจ้าโคตรของชุมชนเท่านั้น สำหรับงานยุติธรรมชุมชนของภาครัฐจะมีการจัดทำเอกสารไว้เป็นหลักฐานเพื่อความชัดเจนหากต้องนำมาอ้างอิงในทางกฎหมาย โดยในการประนีประนอมข้อพิพาทของคณะกรรมการหมู่บ้านนั้น ผู้ใหญ่บ้านหรือผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านช่วยเหลือเจ้าโคตรเรื่องดำเนินการจัดทำเอกสารสัญญาประนีประนอมยอมความให้แก่คู่กรณี และรายงานการ

ดำเนินงานต่อนายอำเภอน้ำพองในวันประชุมกำนันผู้ใหญ่บ้านประจำเดือน ส่วนในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของศูนย์ยุติธรรมชุมชนบ้านเสียว ประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชนจัดทำบันทึกข้อตกลงจากการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทขึ้น จำนวน 4 ฉบับ โดยมอบให้คู่กรณีไว้เป็นหลักฐานฝ่ายละจำนวน 1 ฉบับ พร้อมทั้งนำส่งแก่นายอำเภอเมืองและผู้อำนวยการสำนักงานยุติธรรมจังหวัดขอนแก่น อีกฝ่ายละจำนวน 1 ฉบับเพื่อเป็นการรายงานผลการปฏิบัติงานให้ทราบ

สำหรับการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาทของศูนย์ดำรงธรรมอำเภอ จะมีการทำสัญญาประนีประนอมยอมความระหว่างคู่กรณี และให้ถือเอาข้อตกลงตามสัญญาประนีประนอมยอมความมีผลผูกพันแก่คู่กรณี และให้คู่กรณีทุกฝ่ายและคณะผู้ไกล่เกลี่ยลงลายมือชื่อไว้เป็นหลักฐานในเอกสารสัญญาประนีประนอมยอมความ ผลของสัญญาย่อมทำให้ข้อเรียกร้องเดิมของคู่กรณีได้ระงับสิ้นไป และทำให้คู่กรณีได้สิทธิตามที่แสดงไว้ในสัญญาประนีประนอมยอมความนั้น

**4) ด้านการติดตามผล** พบว่า ระบบเจ้าโคตร การประนีประนอมข้อพิพาทของคณะกรรมการหมู่บ้าน และศูนย์ยุติธรรมชุมชนบ้านเสียวมีการติดตามผลการดำเนินงานแบบไม่เป็นการ กล่าวคือ เจ้าโคตรและผู้ใหญ่บ้านหรือประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชนจะไปเยี่ยมเยียนถามไถ่คู่กรณีทั้งสองฝ่ายที่บ้านเกี่ยวกับการปฏิบัติตามข้อตกลงและติดตามว่ามีข้อพิพาทกันอีกหรือไม่ หากไม่มีข้อพิพาทกันอีกก็ถือว่าความขัดแย้งหรือการพิพาทระหว่างคู่กรณีเป็นอันระงับไป อย่างไรก็ตามหากชุมชนไม่สามารถระงับข้อพิพาทกันเอภายในชุมชนได้สำเร็จ ข้อพิพาทดังกล่าวจะถูกส่งขึ้นไปยังนายอำเภอ ซึ่งนายอำเภอจะให้ใช้ศูนย์ดำรงธรรมเป็นกลไกงานยุติธรรมชุมชนด้านการระงับข้อพิพาทในลำดับสูงขึ้นมาอีกทอดหนึ่ง

สำหรับการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาทของศูนย์ดำรงธรรมอำเภอนั้น ไม่มีการติดตามผลจากคณะผู้ไกล่เกลี่ย แต่ทั้งนี้หากคู่กรณีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ปฏิบัติตามสัญญาประนีประนอมยอมความ คู่กรณีอีกฝ่ายสามารถยื่นคำร้องต่อพนักงานอัยการที่มีเขตอำนาจรับผิดชอบในท้องที่อำเภอซึ่งมีการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาทได้ เพื่อให้พนักงานอัยการดำเนินการยื่นคำร้องต่อศาลที่มีเขตอำนาจเพื่อให้ออกคำสั่งบังคับให้ตามสัญญาประนีประนอมยอมความดังกล่าว โดยให้นำกฎหมายว่าด้วยอนุญาโตตุลาการมาใช้บังคับโดยอนุโลม

เพื่อให้เข้าใจระบบงานยุติธรรมชุมชนของหมู่บ้านเสียวในปัจจุบันดียิ่งขึ้น ผู้วิจัยจะกล่าวถึงงานยุติธรรมชุมชนรูปแบบต่าง ๆ ที่พบในหมู่บ้านเสียว ตลอดจนความเกาะเกี่ยวเชื่อมโยงของระบบเจ้าโคตรกับระบบงานยุติธรรมชุมชนในหมู่บ้านดังปรากฏรายละเอียดในส่วนต่อไปของบทนี้

## 2. ความหลากหลายของงานยุติธรรมชุมชนด้านการระงับข้อพิพาทในหมู่บ้าน

ปัจจุบันภายในหมู่บ้านเสียวมีงานยุติธรรมชุมชน จำนวน 3 รูปแบบ ได้แก่ 1) การประนีประนอมข้อพิพาทของคณะกรรมการหมู่บ้าน 2) ศูนย์ดำรงธรรมอำเภอ และ 3) ศูนย์ยุติธรรมชุมชนบ้านเสียว ซึ่งเป็นกลไกทางเลือกให้ชาวบ้านได้ใช้ระงับข้อพิพาทในชุมชน โดยรูปแบบของงานยุติธรรมชุมชนดังกล่าว มีที่มาจากนโยบายการอำนวยความสะดวกเป็นธรรมเชิงรุกและการจัดการความขัดแย้งของภาครัฐ

โดยผู้วิจัยจะกล่าวถึงผลการศึกษาเกี่ยวกับงานยุติธรรมชุมชน ด้านการระงับข้อพิพาทในหมู่บ้านแต่ละรูปแบบ ตามลำดับดังนี้

### 1) การประนีประนอมข้อพิพาทโดยคณะกรรมการหมู่บ้าน

คำว่า “คณะกรรมการหมู่บ้าน” (กม.) มีขึ้นครั้งแรกในพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2486 ตามมาตรา 28 ตรี โดยกำหนดให้หมู่บ้านหนึ่งมีคณะกรรมการหมู่บ้านทำหน้าที่เสนอข้อแนะนำและให้คำปรึกษาต่อผู้ใหญ่บ้านเกี่ยวกับภารกิจที่จะต้องปฏิบัติตามอำนาจหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้าน โดยแรกเริ่มคณะกรรมการหมู่บ้านจะประกอบด้วยผู้ใหญ่บ้านเป็นประธาน มีผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านและผู้ทรงคุณวุฒิในหมู่บ้านอีกจำนวนไม่น้อยกว่าสองคน เป็นกรรมการหมู่บ้าน (สุรดา ชำนาญกุล, 2564) ต่อมากรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทยได้เสนอให้มีการแก้ไขพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 11) พ.ศ. 2551 เกี่ยวกับโครงสร้างและอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการหมู่บ้านโดยยึดหลัก “การบูรณาการคนและบูรณาการงานในหมู่บ้าน” และให้คณะกรรมการหมู่บ้านทำหน้าที่เสมือนเป็น “คณะรัฐมนตรีของหมู่บ้าน” (ส่วนพัฒนาและส่งเสริมการบริหารงานท้องที่ สำนักบริหารการปกครองท้องที่ กรมการปกครอง, 2557) กล่าวคือ ให้ทำหน้าที่แก้ไขปัญหาและพัฒนาหมู่บ้านให้เกิดเอกภาพและก่อประโยชน์สูงสุดให้แก่ประชาชน โดยกำหนดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของคณะกรรมการหมู่บ้านให้มีจำนวนคนมากขึ้น และแบ่งออกเป็นคณะทำงานด้านต่าง ๆ รวมทั้งกำหนดให้การส่งเสริมให้ราษฎรปฏิบัติตามกฎหมายระเบียบข้อบังคับของหมู่บ้านและการสร้างความชอบธรรมและประนีประนอมข้อพิพาท อยู่ในอำนาจหน้าที่ของคณะทำงานด้านการปกครองและรักษาความสงบเรียบร้อยของหมู่บ้านด้วย

สำหรับคณะกรรมการหมู่บ้านในปัจจุบัน สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่มตามลักษณะที่มาของกรรมการ ได้แก่ กลุ่มกรรมการหมู่บ้านโดยตำแหน่ง และ กลุ่มกรรมการหมู่บ้านผู้ทรงคุณวุฒิ โดยมีรายละเอียดดังนี้

คณะกรรมการหมู่บ้านโดยตำแหน่ง ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน (เป็นประธานคณะกรรมการหมู่บ้าน) ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกสภาองค์การปกครองท้องถิ่น ซึ่งไม่ว่าจะเป็นสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล (ส.อบต.) สมาชิกสภาเทศบาล (ส.ท.) และสมาชิกสภาจังหวัด (ส.จ.) ใครก็ตามที่ดำรงตำแหน่งเหล่านี้และอาศัยอยู่ในหมู่บ้านนั้นจะถือเป็นกรรมการหมู่บ้านโดยปริยาย นอกจากนั้นยังมี ผู้แทนกลุ่มหรือองค์กรในหมู่บ้าน กลุ่มละจำนวน 1 คน ซึ่งจะมีจำนวนมากน้อยนั้น ขึ้นอยู่กับจำนวนกลุ่มหรือองค์กรที่มีในหมู่บ้าน หากชุมชนใดมีการรวมกลุ่มในจำนวนมากก็จะมีจำนวนกรรมการหมู่บ้านโดยตำแหน่งในจำนวนที่มากตามไปด้วย

คณะกรรมการหมู่บ้านผู้ทรงคุณวุฒิ มาจากประชาชนที่เป็นผู้มีสิทธิเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน ให้ทำการเลือกกรรมการกลุ่มนี้กันเอง ส่วนจะมีจำนวนมากหรือน้อยจะขึ้นอยู่กับประชาชนเป็นผู้กำหนดตามความเหมาะสมของหมู่บ้าน แต่ทั้งนี้ต้องมีจำนวนไม่ต่ำกว่า 2 คน และสูงสุดไม่เกินจำนวน 10 คน โดยกรรมการหมู่บ้านกลุ่มนี้จะมีวาระการดำรงตำแหน่ง 4 ปี นับจากวันที่นายอำเภอมีประกาศแต่งตั้ง ซึ่งหมายถึงว่าทุก 4 ปี จะมีการเลือกคณะกรรมการหมู่บ้านกลุ่มนี้ใหม่



ภาพที่ 4 เจ้าโคตรและตัวแทนคณะกรรมการหมู่บ้านเสียวรุ้นปัจจุบัน

ทั้งนี้การประนีประนอมข้อพิพาทของคณะกรรมการหมู่บ้าน ถูกกำหนดให้เป็นไปตามข้อบังคับกระทรวงมหาดไทย ว่าด้วยการปฏิบัติงานประนีประนอมข้อพิพาทของคณะกรรมการหมู่บ้าน พ.ศ. 2530 ซึ่งออกโดยอาศัยอำนาจตามความในมาตรา 5 แห่งพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457 (ชฎานันท์ ล้อมมณีนพรัตน์, 2553) โดยมีสาระสำคัญที่เกี่ยวกับการประนีประนอมข้อพิพาทของคณะกรรมการหมู่บ้าน ดังต่อไปนี้

### (1.1) ด้านบทบาทและหน้าที่ของคนกลาง

ตามข้อบังคับกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการปฏิบัติงานประนีประนอมข้อพิพาทของคณะกรรมการหมู่บ้าน พ.ศ. 2530 กำหนดให้บทบาทและหน้าที่ผู้ไกล่เกลี่ยเป็นของคณะกรรมการหมู่บ้าน โดยมีกำหนดนิยามไว้ในข้อ 3 ของข้อบังคับว่า “คณะกรรมการหมู่บ้าน” หมายความว่า คณะกรรมการหมู่บ้านตามพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457 และคณะกรรมการกลางหมู่บ้านอาสาพัฒนาและป้องกันตนเองตามพระราชบัญญัติ จัดระเบียบบริหารหมู่บ้านอาสาพัฒนาและป้องกันตนเอง พ.ศ. 2522 ซึ่งตามข้อบังคับกระทรวงมหาดไทยฉบับดังกล่าว กำหนดให้คณะกรรมการหมู่บ้านจำนวนไม่น้อยกว่า 2 คน ทำหน้าที่ประนีประนอมข้อพิพาทแทนคณะกรรมการหมู่บ้านทั้งคณะ

สำหรับบทบาทและหน้าที่ของคนกลางในการประนีประนอม ข้อพิพาทของคณะกรรมการหมู่บ้านเสี้ยว ตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น พบว่า หากมีชาวบ้านมาร้องทุกข์ต่อผู้ใหญ่บ้านเพื่อขอเข้าสู่กระบวนการประนีประนอมข้อพิพาทของคณะกรรมการหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านในฐานะประธานคณะกรรมการฯ พร้อมกับเจ้าโคตรจะไปดำเนินบทบาทคนกลาง โดยมีการแบ่งหน้าที่กัน คือ เจ้าโคตร จะเป็นผู้ทำหน้าที่เจรจาประนีประนอมข้อพิพาทแก่คู่กรณี ส่วนผู้ใหญ่บ้านหรือผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน จะทำหน้าที่จัดบันทึกเหตุการณ์ระงับข้อพิพาทและทำสัญญาประนีประนอมยอมความขึ้น จำนวน 4 ฉบับ และเป็นผู้อ่านและอธิบายข้อความในสัญญาให้คู่กรณีเข้าใจ และให้คู่กรณีลงลายมือชื่อไว้ในสัญญาเพื่อเป็นหลักฐานทางเอกสารสัญญาประนีประนอมข้อพิพาท

### (1.2) ด้านประเภทข้อพิพาทหรือความผิดที่สามารถระงับข้อพิพาทได้

คู่มือคณะกรรมการหมู่บ้าน ในปี 2557 ระบุว่า คณะกรรมการหมู่บ้านสามารถไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทได้ในกรณี

#### (1.2.1) คดีแพ่งทุกประเภท

(1.2.2) คดีอาญาประเภทความผิดที่ยอมความกันได้ 32 ฐานความผิด ประกอบด้วย ความผิดฐานเอาชื่อหรือยี่ห้อในทางการค้าของผู้อื่นมาใช้ ความผิดฐานข่มขืนกระทำชำเรา ความผิดฐานกระทำอนาจารธรรมดา ความผิดฐานพาหญิงไปเพื่อการอนาจาร ความผิดฐานทำให้เสื่อมเสียเสรีภาพ ความผิดฐานหน่วงเหนี่ยวกักขังผู้อื่น ความผิดฐานหน่วงเหนี่ยวกักขังผู้อื่นโดยประมาท ความผิดฐานเปิดเผยความลับในจดหมาย ความผิดฐานเปิดเผยความลับผู้อื่นที่รู้มาโดยหน้าที่ ความผิดฐานเปิดเผยความลับในทางอุตสาหกรรมและวิทยาศาสตร์ ความผิดฐานหมิ่นประมาทคนเป็น



ความผิดฐานหมิ่นประมาทคนตาย ความผิดฐานหมิ่นประมาทโดยการโฆษณา ความผิดฐานฉ้อโกง  
 ธรรมดา ความผิดฐานฉ้อโกงประกอบด้วยเหตุพิเศษ ความผิดฐานหลอกลวงคนให้ไปทำงาน ความผิด  
 ฐานสั่งซื้ออาหารหรือเข้าไปอยู่ในโรงแรมโดยไม่มีเงิน ความผิดฐานชักจูงให้เด็กเบาปัญญาขายของโดย  
 เสียหาย ความผิดฐานฉ้อโกงในเรื่องประกันวินาศภัย ความผิดฐานฉ้อโกงเจ้าหน้าที่จำหน่าย ความผิดฐาน  
 ฉ้อโกงเจ้าหน้าที่ธรรมดา ความผิดฐานยกยอกทรัพย์สินธรรมดา ความผิดฐานยกยอกทรัพย์สินในผู้จัดการมรดก  
 แทนเขา ความผิดฐานยกยอกทรัพย์สินในฐานะผู้จัดการทรัพย์สินตามคำสั่งศาล ความผิดฐานยกยอกทรัพย์สิน  
 เกือบของตก ความผิดฐานทำให้เสียทรัพย์สินธรรมดา ความผิดฐานทำให้เสียทรัพย์สินชนิดพิเศษ ความผิด  
 ฐานบุกรุกธรรมดา ความผิดฐานบุกรุกโดยย้ายเครื่องหมายสังหาริมทรัพย์ ความผิดฐานเข้าไปซ่อนตัว  
 ในตัวอาคารของผู้อื่น ความผิดนอกเหนือจากที่กล่าวมาเมื่อผู้เสียหายและผู้ต้องหาเป็นญาติกัน และ  
 ความผิดตามกฎหมายอื่น ๆ เช่น พรบ. ว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็ค

### (1.3) ด้านรูปแบบการดำเนินงานในการจัดการข้อพิพาท

ตามข้อบังคับกระทรวงมหาดไทย ว่าด้วยการปฏิบัติงานประนีประนอมข้อพิพาทของ  
 คณะกรรมการหมู่บ้าน ปีพ.ศ. 2530 ได้กำหนดให้คณะกรรมการหมู่บ้านจะสามารถดำเนินการได้  
 ก็ต่อเมื่อ (2.3.1) ข้อพิพาทที่เกิดขึ้นนั้นมีเหตุเกิดขึ้นในเขตของหมู่บ้านหรือคูกรณีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมี  
 ภูมิลำเนาอยู่ในหมู่บ้านนั้น และ (2.3.2) คูกรณีทั้งสองฝ่ายตกลงให้คณะกรรมการหมู่บ้านเป็น  
 ผู้ดำเนินการประนีประนอมข้อพิพาท โดยมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

ตารางที่ 4 กระบวนการประนีประนอมข้อพิพาทของคณะกรรมการหมู่บ้านเสีย

<p><b>ขั้นก่อน การประนีประนอม</b></p>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. คูกรณีมาแจ้งแก่ผู้ใหญ่บ้านถึงความต้องการเข้าสู่การประนีประนอมข้อพิพาทของคณะกรรมการหมู่บ้าน</li> <li>2. ผู้ใหญ่บ้านแจ้งคูกรณีทั้งสองฝ่ายให้มาจัดทำบันทึกยินยอมให้คณะกรรมการหมู่บ้านประนีประนอมข้อพิพาท</li> <li>3. ผู้ใหญ่บ้านนัดหมายเจ้าโคตรมาทำหน้าที่ประนีประนอมข้อพิพาท</li> <li>4. ผู้ใหญ่บ้าน หรือผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และเจ้าโคตร ช่วยกันสืบหาข้อเท็จจริงและตรวจสอบเอกสารหรือวัตถุหรือสถานที่เกี่ยวข้องตามความยินยอมของเจ้าของหรือผู้ครอบครอง</li> </ol>
<p><b>ขั้นประนีประนอม</b></p>	<ol style="list-style-type: none"> <li>5. ผู้ใหญ่บ้านหรือผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านและเจ้าโคตรร่วมกันประนีประนอมข้อพิพาท โดยเจ้าโคตรจะดำเนินการซักถามเรื่องราวและสอบถามข้อมูลเพิ่มเติมจากคูกรณีทั้งสองฝ่ายและพยาน</li> <li>6. คูกรณีทั้งสองฝ่ายพูดคุยตกลงกันเรื่องการชดใช้เยียวยาต่อหน้าเจ้าโคตร</li> </ol>

	<p>กับผู้ใหญ่บ้านและกรรมการหมู่บ้าน ที่มาเป็นพยานการประนีประนอมข้อพิพาท โดยมีเจ้าโคตรช่วยต่อรองลดจำนวนเงินให้ลงมาอยู่ในอัตราที่เหมาะสมกับความสามารถของฝ่ายที่ต้องชดใช้ ขณะเดียวกันก็คำนึงถึงความพึงพอใจของฝ่ายผู้เสียหายร่วมด้วย</p> <p>7. หากคู่กรณีตกลงกันได้ ผู้ใหญ่บ้านจะจัดทำสัญญาประนีประนอมข้อพิพาท จำนวน 4 ฉบับ แล้วทำการอ่านและอธิบายข้อความให้คู่กรณีเข้าใจหลังจากนั้นจึงให้ลงลายมือชื่อคู่กรณีไว้ในสัญญาประนีประนอมข้อพิพาท พร้อมทั้งให้กรรมการหมู่บ้านอย่างน้อย จำนวน 2 คน ลงนามเป็นพยานในสัญญา หลังจากนั้นจะให้คู่กรณีเก็บรักษาหนังสือสัญญาประนีประนอมยอมความไว้ฝ่ายละ จำนวน 1 ฉบับ เก็บไว้ที่ผู้ใหญ่บ้าน จำนวน 1 ฉบับ และนำส่งต่อแก่นายอำเภอ จำนวน 1 ฉบับ</p> <p>8. แต่หากคู่กรณีตกลงกันไม่ได้ ผู้ใหญ่บ้านจะแจ้งยุติการประนีประนอมข้อพิพาทและแจ้งให้คู่กรณีทั้งสองฝ่ายทราบ แล้วรายงานแก่นายอำเภอท้องที่ให้ทราบ เพื่อดำเนินการตามอำนาจหน้าที่ต่อไป</p> <p>9. โดยก่อนสิ้นสุดการประนีประนอมข้อพิพาท เจ้าโคตรจะให้คู่กรณีขอโทษแก่กันหรือขอขมา เพื่อบรรเทาความขุ่นข้องหมองใจแก่กัน</p>
<p><b>ขั้นหลังการ ประนีประนอม</b></p>	<p>10. ตัวแทนคณะกรรมการหมู่บ้านไปพูดคุยสอบถามคู่กรณีทั้งสองฝ่าย หากไม่มีใครติดใจเอาความถือว่าข้อพิพาทระงับไป</p> <p>11. ผู้ใหญ่บ้านนำส่งสัญญาประนีประนอมยอมความต่อนายอำเภอในวันประชุมกำนันผู้ใหญ่บ้านประจำเดือน พร้อมด้วยแบบรายงานประนีประนอมข้อพิพาทของคณะกรรมการหมู่บ้าน</p>

จากตารางที่ 4 สะท้อนให้เห็นถึงว่า การประนีประนอมข้อพิพาทของคณะกรรมการหมู่บ้าน จะเริ่มต้นจากการนำข้อพิพาทเข้าสู่กระบวนการประนีประนอมข้อพิพาทของคณะกรรมการหมู่บ้าน โดยคู่กรณีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทั้งสองฝ่าย มาแจ้งความจำนงต่อผู้ใหญ่บ้านว่าต้องการเข้าสู่การประนีประนอมข้อพิพาทของคณะกรรมการหมู่บ้าน หลังจากนั้นคู่กรณีทั้งสองฝ่ายต้องมาจัดทำบันทึกยินยอมให้คณะกรรมการหมู่บ้านประนีประนอมข้อพิพาทไว้เป็นหลักฐาน ในขั้นต่อมาผู้ใหญ่บ้านจึงจะไปนัดหมายเจ้าโคตรในฐานะกรรมการหมู่บ้านผู้ทรงคุณวุฒิให้มาทำหน้าที่ประนีประนอมข้อพิพาทแก่คู่กรณีตามวันและเวลาที่ได้ตกลงกับคู่กรณีไว้ ทั้งนี้ก่อนการประนีประนอมข้อพิพาทจะเกิดขึ้น

ผู้ใหญ่บ้านหรือผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านและเจ้าโคตรจะช่วยกันสืบหาข้อเท็จจริงจากพยานบุคคล (ถ้ามี) พยานเอกสาร พยานวัตถุและสถานที่เกี่ยวข้องตามความยินยอมของเจ้าของหรือผู้ครอบครอง และหากต้องเรียกพยานบุคคลมาให้ปากคำในการประนีประนอมข้อพิพาท ก็จะนัดหมายวันและเวลาแก่พยาน

การประนีประนอมข้อพิพาทดำเนินการร่วมกันระหว่างผู้ใหญ่บ้านหรือผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านและเจ้าโคตร โดยเจ้าโคตรจะเป็นผู้ซักถามเรื่องราวจากผู้เกี่ยวข้องข้อพิพาททุกฝ่าย หลังจากนั้นจะตัดสินความโดยบอกว่าจากการพิพาทครั้งนี้คู่กรณีฝ่ายใดเป็นฝ่ายผิด แล้วจึงให้คู่กรณีทั้งสองฝ่ายพูดคุยตกลงกันอย่างเปิดเผยเรื่องค่าชดใช้เยียวยาต่อหน้าเจ้าโคตรกับผู้ใหญ่บ้านและกรรมการหมู่บ้านที่มาเป็นพยานการประนีประนอมข้อพิพาท กรณีหากตกลงกันได้ ผู้ใหญ่บ้านจะจัดทำสัญญาประนีประนอมข้อพิพาทขึ้นจำนวน 4 ฉบับ แล้วทำการอ่านและอธิบายข้อความให้คู่กรณีเข้าใจ หลังจากนั้นจึงให้ลงลายมือชื่อคู่กรณีไว้ในสัญญาและให้กรรมการหมู่บ้านลงนามเป็นพยานในสัญญาด้วย หนังสือสัญญานี้จะมอบให้คู่กรณีไว้ฝ่ายละ จำนวน 1 ฉบับ เก็บไว้ที่ผู้ใหญ่บ้าน จำนวน 1 ฉบับ และนำส่งแก่นายอำเภอ จำนวน 1 ฉบับ กรณีที่ไม่สามารถตกลงกันได้ ผู้ใหญ่บ้านจะแจ้งยุติการประนีประนอมข้อพิพาท และแจ้งให้คู่กรณีทั้งสองฝ่ายทราบ แล้วรายงานแก่นายอำเภอท้องที่ให้ทราบเพื่อดำเนินการตามอำนาจหน้าที่ต่อไป ทั้งนี้ไม่ว่าผลการประนีประนอมข้อพิพาทจะสิ้นสุดลงเช่นไร เจ้าโคตรก็จะขอให้คู่กรณีกล่าวขอโทษแก่กันหรือขอขมำกัน เพื่อความประนีประนอมความรู้สึกและบรรเทาความขุ่นข้องหมองใจที่คู่กรณีมีต่อกัน อย่างไรก็ตามไม่ว่าคู่กรณีจะสามารถตกลงกันได้หรือไม่ ผู้ใหญ่บ้านหรือผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านที่ทำหน้าที่เป็นคนกลางอีกคนหนึ่งจะต้องบันทึกผลการดำเนินงานไว้ท้ายบันทึกให้ยินยอมประนีประนอมข้อพิพาทและมอบให้ผู้ใหญ่บ้านเก็บรักษาไว้ โดยเมื่อมีการเปลี่ยนผู้ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านจะต้องมีการส่งมอบเอกสารประนีประนอมข้อพิพาทให้แก่ผู้ดำรงตำแหน่งใหม่ต่อไป

ภายหลังจากเสร็จสิ้นการประนีประนอมข้อพิพาทตัวแทนคณะกรรมการหมู่บ้าน จะไปเยี่ยมเยียนเพื่อพูดคุยสอบถามเหตุการณ์เรื่องราวจนเกิดขึ้นหลังจากได้ทำสัญญาประนีประนอมยอมความกันแล้ว หากคู่กรณีไม่มีใครติดใจเอาความถือว่าข้อพิพาทนั้นระงับไป หลังจากนั้นเป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้านจะนำส่งสัญญาประนีประนอมยอมความของคู่กรณี พร้อมด้วยแบบรายงานประนีประนอมข้อพิพาทของคณะกรรมการหมู่บ้านเสียให้แก่นายอำเภอในวันประชุมกำนันผู้ใหญ่บ้านประจำเดือน ทั้งนี้หากเกิดกรณีที่คณะกรรมการหมู่บ้านไม่สามารถประนีประนอมข้อพิพาทในชุมชนได้สำเร็จ ผู้ใหญ่บ้านจะต้องรายงานการประนีประนอมข้อพิพาทนั้นขึ้นไปยังนายอำเภอ เพื่อให้ดำเนินการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยตามที่ปฏิบัติกันในอำเภอน้ำพองหากมีกรณีเช่นนี้ นายอำเภอจะสั่งการให้ศูนย์ดำรงธรรมอำเภอดำเนินการต่ออีกทอดหนึ่ง ทั้งนี้ชาวบ้านจะได้รับคำแนะนำขึ้นต้นจาก

ผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้านก่อนจะเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาทของ ศูนย์ดำรงธรรมอำเภอต่อไป

จากที่กล่าวมาข้างต้น เป็นการอำนวยความสะดวกยุติธรรมและการจัดการความขัดแย้งในชุมชน ภายใต้สังกัดกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ซึ่งมีใช้ในหมู่บ้านนับตั้งแต่ พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา ต่อมาได้มีการออกหนังสือจากกรมการปกครองที่ มท 0307.2/9199 ลงวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2556 ให้มีการจัดตั้งศูนย์อำนวยความสะดวกเป็นธรรมหมู่บ้านขึ้น โดยมีภารกิจ 4 ด้าน ในเขตพื้นที่ของหมู่บ้าน ได้แก่ (1) ด้านอำนวยความสะดวกทางอาญา (2) ด้านการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้วยวิธีการไกล่เกลี่ยและการประนีประนอมข้อพิพาททั้งทางแพ่งและทางอาญาเพื่อให้เกิดความสมานฉันท์ (3) ด้านการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของประชาชน และ (4) ด้านการรับเรื่องราวร้องทุกข์/ร้องเรียน และแจ้งเบาะแสการกระทำความผิดกฎหมายโดยให้กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และคณะกรรมการหมู่บ้านเป็น ผู้ดำเนินงานจัดตั้งศูนย์การอำนวยความสะดวกเป็นธรรมหมู่บ้านขึ้นในหมู่บ้านทุกแห่งของประเทศ ทั้งนี้จะ เห็นได้ว่าภารกิจของศูนย์การอำนวยความสะดวกเป็นธรรมหมู่บ้านกับการประนีประนอมข้อพิพาทของ คณะกรรมการหมู่บ้านมีความสัมพันธ์กัน ด้วยเหตุนี้ในหมู่บ้านเสียวจึงใช้รูปแบบการดำเนินงาน ประนีประนอมข้อพิพาทของคณะกรรมการหมู่บ้านในการอำนวยความสะดวกเป็นธรรมหมู่บ้านเช่นเดิมและ รายงานผลการปฏิบัติงานให้ทางอำเภอทราบ

นอกจากที่กล่าวมา ประกอบกับการเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยเห็นว่ายังมีอีกช่องทางที่จัดว่า เป็นส่วนหนึ่งของระบบงานยุติธรรมชุมชนในการช่วยจัดการความขัดแย้งให้แก่ประชาชนในพื้นที่บ้าน เสียว ตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น คือ ศูนย์ดำรงธรรมอำเภอน้ำพอง ซึ่งมีนายอำเภอน้ำพองเป็นประธาน แต่ทั้งนี้จากการสอบถามนายอำเภอน้ำพองเกี่ยวกับรายละเอียดดังกล่าว พบว่า ไม่มีชาวบ้านเสียวเข้ามาใช้บริการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทที่ศูนย์ดำรงธรรมอำเภอ ดังนั้น การศึกษาครั้งนี้จึง จะนำเสนอเฉพาะข้อมูลเชิงเอกสารเกี่ยวกับศูนย์ดำรงธรรมอำเภอ เพื่อนำมาประกอบการวิเคราะห์ ระบบงานยุติธรรมชุมชนในพื้นที่เพียงเท่านั้น

## 2) ศูนย์ดำรงธรรมอำเภอน้ำพอง

ศูนย์ดำรงธรรม มีจุดกำเนิดจากการที่กระทรวงมหาดไทย ได้จัดตั้งศูนย์บริการข่าวสาร กระทรวงมหาดไทย เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2536 เพื่อให้เป็นช่องทางรับทราบความคิดเห็นของ ประชาชนเกี่ยวกับการดำเนินงานของกระทรวงมหาดไทยได้โดยตรง และให้บริการข้อมูลภายใต้การ ดำเนินงานของกระทรวง รวมทั้งเป็นช่องทางรับเรื่องร้องเรียน/ร้องทุกข์จากประชาชนที่เชื่อมโยงกับ ภารกิจผ่านช่องทางให้บริการทางโทรศัพท์สายด่วนหมายเลข 1567 และช่องทางไปรษณีย์

ตู้ ป.ณ.101 ปณฝ. มหาดไทย กรุงเทพฯ 10206 ในเวลาต่อมาได้มีการขยายขอบเขตอำนาจหน้าที่ของศูนย์บริการข่าวสารดังกล่าวเข้ามาสู่การแก้ไขปัญหาเรื่องร้องเรียน/ร้องทุกข์ของประชาชนเพื่อให้สอดคล้องกับปรัชญา “บำบัดทุกข์ บำรุงสุข” จึงได้มีการปรับปรุงศูนย์บริการข่าวสารใหม่และใช้ชื่อว่า “ศูนย์ดำรงธรรมกระทรวงมหาดไทย” ตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2537 เป็นต้นมา ในระยะแรกนั้น การดำเนินงานของศูนย์ดำรงธรรมจะมีลักษณะการทำงานเชิงรับมากกว่าเชิงรุก กล่าวคือ ต้องให้ประชาชนเป็นผู้แจ้งขอความช่วยเหลือผ่านวิธีการร้องเรียน/ร้องทุกข์เข้ามาก่อน หน่วยงานจึงจะเข้าไปช่วยแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนให้ได้ ต่อมาเมื่อกระทรวงมหาดไทยมีนโยบายที่จะปรับเปลี่ยนบทบาทการทำงานของศูนย์ดำรงธรรมให้เป็นการทำงานลักษณะเชิงรุก เพื่อให้การแก้ไขปัญหาแก่ประชาชนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น จึงได้มีการปรับปรุงศูนย์ดำรงธรรมให้มีสถานที่ตั้งอย่างชัดเจนและเหมาะสม มีเจ้าหน้าที่และเครื่องมือสื่อสารที่มีเครือข่ายเชื่อมโยงกันในทุกกระดับ เพื่อให้สามารถติดต่อประสานงานกันภายในหน่วยงานต่าง ๆ เป็นไปอย่างสะดวกและรวดเร็วยิ่งขึ้น

หลังจากนั้นได้มีพิธีเปิดศูนย์ดำรงธรรมในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคพร้อมกันทั่วประเทศเมื่อวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2545 (ศูนย์ดำรงธรรม กระทรวงมหาดไทย, มปป.) ในเวลาต่อมาได้มีประกาศฉบับที่ 96/2557 โดยคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (คสช.) ลงวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2557 ให้ทุกจังหวัดจัดตั้งศูนย์ดำรงธรรมขึ้นเพื่อทำหน้าที่รับเรื่องร้องทุกข์/ร้องเรียน ให้บริการข้อมูลข่าวสาร ให้คำปรึกษา รับเรื่องปัญหาความต้องการและข้อเสนอแนะจากประชาชน และทำหน้าที่เป็นศูนย์บริการร่วมตามมาตรา 32 แห่งพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี พ.ศ. 2546 โดยมอบหมายให้กระทรวงมหาดไทยมีหน้าที่กำกับดูแลและอำนวยความสะดวกให้การบริหารงานของศูนย์ดำรงธรรม และการบริหารงานของจังหวัดเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์แก่ประชาชน

จากประกาศฉบับที่ 96/2557 จึงทำให้ศูนย์ดำรงธรรมที่ปรับปรุงขึ้นใหม่มีการแบ่งส่วนงานออกเป็นศูนย์ดำรงธรรมส่วนกลางและศูนย์ดำรงธรรมส่วนภูมิภาค โดยศูนย์ดำรงธรรมส่วนภูมิภาคยังสามารถแบ่งการดำเนินงานตามระดับโครงสร้างการปกครองพื้นที่ออกเป็น 2 ระดับย่อย ได้แก่ 1) ศูนย์ดำรงธรรมระดับจังหวัด และ 2) ศูนย์ดำรงธรรมระดับอำเภอ (ศูนย์ดำรงธรรมกระทรวงมหาดไทย, มปป.) ซึ่งคณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบผลการประชุมเรื่อง “การจัดตั้งศูนย์ดำรงธรรมอำเภอ” เมื่อวันที่ 5 ตุลาคม พ.ศ. 2559

ปัจจุบันขอบเขตและภารกิจของศูนย์ดำรงธรรมทั้งในระดับอำเภอ ระดับจังหวัด รวมถึงศูนย์ดำรงธรรมที่ตั้งอยู่ในส่วนกลาง มีหน้าที่ความรับผิดชอบของหน่วยงานที่เหมือนกัน (สร้อยนภา วงศ์เปีย, 2562) ได้แก่ 1) การรับเรื่องร้องทุกข์/ร้องเรียน 2) การประสานเร่งรัดติดตามการดำเนินงานแก้ไขปัญหาเรื่องราวร้องทุกข์ 3) การประมวลแยกแยะเรื่องร้องทุกข์จากช่องทาง/หน่วยงานต่าง ๆ ที่

ส่งมายังศูนย์ดำรงธรรมเพื่อส่งต่อไปยังหน่วยงานปลายทางซึ่งมีหน้าที่ดูแลรับผิดชอบในการแก้ปัญหาเรื่องนั้น ๆ โดยตรง 4) ให้คำปรึกษาแนะนำกับประชาชน 5) ประสานการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทและแก้ไขปัญหาความขัดแย้งของประชาชน 6) ดำเนินงานตามนโยบายของรัฐบาลและของกระทรวงที่เกี่ยวข้องกับภารกิจของศูนย์ดำรงธรรม 7) ประสานการจัดชุดปฏิบัติการเคลื่อนที่เร็ว เพื่อให้ความช่วยเหลือแก่ประชาชนในพื้นที่ 8) ส่งเสริม สนับสนุนการพัฒนาประสิทธิภาพการแก้ไขปัญหาให้กับประชาชน 9) ดำเนินงานส่งเสริมและสงเคราะห์พลเมืองดี 10) พัฒนาระบบฐานข้อมูลและการให้บริการกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง (E-Report) 11) ติดตามประเมินผลและรายงานผลการดำเนินงานการอำนวยความสะดวกธรรมาภิบาลแก่สังคมของศูนย์อำนวยความสะดวกความเป็นธรรมหมู่บ้าน 12) ประสานงานเกี่ยวกับทูลเกล้าฯ ถวายฎีกากับสำนักพระราชเลขานุการ และ 13) ปฏิบัติงานอื่น ๆ ตามที่ได้รับมอบหมาย

สำหรับโครงสร้างการดำเนินงานของศูนย์ดำรงธรรมอำเภอ น้ำพองมีลักษณะดังแสดงในภาพต่อไปนี้



ภาพที่ 5 โครงสร้างของศูนย์ดำรงธรรมอำเภอ น้ำพอง

จากภาพที่ 5 โครงสร้างของศูนย์ดำรงธรรมอำเภอ น้ำพองสามารถแบ่งองค์ประกอบหลักได้เป็น 3 ส่วนได้แก่ คณะกรรมการอำนาจการศูนย์อำนวยความสะดวกอำเภอ คณะที่ปรึกษาและชุดปฏิบัติการตำบล (ชปต.) มีสาระสำคัญดังนี้

1) คณะกรรมการอำนาจการศูนย์อำนวยความสะดวกอำเภอ มีนายอำเภอ น้ำพองเป็นผู้อำนาจการศูนย์ดำรงธรรมอำเภอและมีปลัดอำเภอที่ได้รับมอบหมายเป็นหัวหน้าสำนักงานศูนย์ดำรงธรรมอำเภอ กรรมการและเลขานุการ ในส่วนของคณะทำงานประจำสำนักงานของศูนย์ดำรงธรรมอำเภอ ได้รับการจัดตั้งให้เป็นฝ่ายปฏิบัติการโดยแยกออกเป็นหน่วยงานย่อย คือ ส่วนงานบริการประชาชน ส่วนงานบริการข้อมูลข่าวสารและงานอำนาจการ โดยมีปลัดอำเภอที่ได้รับมอบหมายเป็นหัวหน้าส่วนแต่ละส่วน

2) คณะที่ปรึกษาคณะกรรมการศูนย์ดำรงธรรมอำเภอ ได้แก่ 1) ผู้บังคับการกรมทหารม้าที่ 7 กองพลทหารม้าที่ 3 ค่ายเปรมติณสูลานนท์ 2) ผู้กำกับการหัวหน้า สภ.น้ำพอง และ 3) ปลัดอำเภอ หัวหน้าฝ่ายความมั่นคง

3) ชุดปฏิบัติการตำบล (ชปต.) ซึ่งในหนึ่งชุดปฏิบัติการจะประกอบด้วยคณะทำงานดังต่อไปนี้ (ศูนย์ดำรงธรรม กระทรวงมหาดไทย, มปป.)

- (1) ปลัดอำเภอหรือข้าราชการที่นายอำเภอเห็นว่าเหมาะสมเป็นหัวหน้าชุด
- (2) ข้าราชการทหารและตำรวจในพื้นที่
- (3) ผู้อำนวยการโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล
- (4) เกษตรตำบล
- (5) พัฒนาการประจำตำบล
- (6) บุคลากรทางการศึกษาในตำบล เช่น ผู้อำนวยการโรงเรียน หรือครูอาจารย์ หรือครูในสังกัดการศึกษานอกโรงเรียน
- (7) ผู้บริหารองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น
- (8) กำนันหรือผู้ใหญ่บ้าน
- (9) ผู้นำทางศาสนาในพื้นที่
- (10) คณะกรรมการหมู่บ้าน
- (11) อาสาสมัครภาคประชาชนหรือประชาชนชาวบ้าน
- (12) อาสาสมัครของรัฐ เช่น หมอдин สมาชิกอาสารักษาดินแดน (อส.) อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.)
- (13) ข้าราชการผู้ซึ่งนายอำเภอเห็นว่าเหมาะสม ทำหน้าที่เป็นกรรมการและเลขานุการชุดปฏิบัติการตำบล

ทั้งนี้ อำเภอน้ำพองได้มีการสนับสนุนให้หมู่บ้านจัดตั้งเป็นศูนย์ดำรงธรรมหมู่บ้าน (ปัจจุบันใช้ชื่อว่า ศูนย์อำนวยความสะดวกเป็นธรรมหมู่บ้าน) โดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นประธานศูนย์ ให้คณะกรรมการหมู่บ้านเป็นกรรมการและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านที่ได้รับมอบหมายเป็นกรรมการหรือเลขานุการศูนย์ และอาจมีที่ปรึกษาศูนย์ดำรงธรรมหมู่บ้านเป็นคนที่ชาวบ้านเห็นสมควรเพิ่มเข้ามาก็ได้

จากข้อมูลดังกล่าวมาข้างต้น จึงทำให้เห็นได้ว่า ศูนย์ดำรงธรรมอำเภอมิโครสร้างการปฏิบัติงานลงไปถึงระดับหมู่บ้านโดยอาศัยโครงสร้างของการปกครองท้องถิ่นในส่วนของชุดปฏิบัติการตำบล ซึ่งมีคณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) แต่ละหมู่บ้านเป็นองค์ประกอบ ทำให้เห็นว่าคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นองค์สำคัญ ในการคลี่คลายความขัดแย้งและยุติปัญหาเรื่องร้องทุกข์หรือข้อพิพาทระหว่างบุคคลที่เกิดขึ้นตั้งแต่ต้นทาง หากเรื่องราวข้อพิพาทนั้นไม่สามารถยุติลงได้ภายในหมู่บ้าน จะถูกส่งขึ้นไปยังนายอำเภอน้ำพอง ซึ่งจะส่งการให้ศูนย์ดำรงธรรมเข้ามามีบทบาทแก้ไขความขัดแย้ง

และระงับข้อพิพาทอีกทอดหนึ่ง หรือในอีกกรณีหนึ่งทีอาจเกิดขึ้นได้ในอนาคต คือถ้าต่อไปมีชาวบ้านเสียชีวิตข้อพิพาทแล้วไม่ไว้วางใจจะให้คณะกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้ประนีประนอมระงับข้อพิพาทให้ ก็สามารถมาใช้บริการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาทที่ศูนย์ดำรงธรรมอำเภอได้ ทั้งนี้ศูนย์ดำรงธรรมอำเภอน้ำพองได้จัดให้มีห้องไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาทแยกเป็นสัดส่วนจากส่วนสำนักงาน ดังภาพต่อไปนี้



ภาพที่ 6 ห้องไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาท ศูนย์ดำรงธรรมอำเภอน้ำพอง

## (2.1) ด้านบทบาทและหน้าที่ของคนกลาง

จากข้อมูลเชิงเอกสารเกี่ยวกับคนกลางของศูนย์ดำรงธรรมอำเภอ ผู้วิจัยพบว่าไม่มีการกล่าวถึงบทบาทและหน้าที่ของคนกลาง แต่มีการระบุที่มาและคุณสมบัติของผู้ที่จะเข้ามาเป็นคนกลางในการระงับข้อพิพาททางแพ่งและข้อพิพาททางอาญาไว้แตกต่างกัน ดังนี้

(2.1.1) **ข้อพิพาททางแพ่ง** ตามกฎกระทรวงว่าด้วยการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาททางแพ่ง พ.ศ. 2553 ระบุเอาไว้ในข้อ 3 ว่า ให้อำเภอมีบัญชีรายชื่อคนกลางในจำนวนเป็นไปตามแต่นายอำเภอเห็นสมควรแต่ทั้งนี้ต้องไม่น้อยกว่า จำนวน 20 คน และมีการกำหนดคุณสมบัติของผู้ที่จะมาทำหน้าที่คนกลางในการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาททางแพ่งในศูนย์ดำรงธรรมอำเภอ ไว้ดังต่อไปนี้

(2.1.1.1) เป็นผู้มิอายุไม่ต่ำกว่าสามสิบห้าปีบริบูรณ์ในวันสมัคร

(2.1.1.2) มีภูมิลำเนาตามหลักฐานทะเบียนราษฎรในเขตอำเภอที่

สมัคร



(2.1.1.3) เป็นบุคคลที่มีความรู้ หรือมีประสบการณ์เหมาะสมกับการทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาท

(2.1.1.4) ต้องไม่เป็นข้าราชการ หรือเจ้าหน้าที่อื่นของรัฐ ไม่เป็นบุคคลล้มละลาย ไม่เป็นคนเสมือนไร้ความสามารถ หรือคนวิกลจริต หรือจิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบ

(2.1.1.5) ไม่เป็นผู้เคยต้องโทษจำคุกโดยคำพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุก เว้นแต่เป็นโทษสำหรับความผิดที่ได้กระทำโดยประมาท หรือความผิดลหุโทษ

(2.1.1.6) ไม่เป็นผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง ไม่เป็นกรรมการ หรือผู้ดำรงตำแหน่งอื่นซึ่งรับผิดชอบบริหารพรรคการเมือง ไม่เป็นที่ปรึกษาพรรคการเมืองหรือเจ้าหน้าที่ในพรรคการเมือง และไม่เป็นผู้เคยถูกถอดถอนให้พ้นจากบัญชีรายชื่อ

สำหรับการระงับข้อพิพาททางแพ่งของศูนย์ดำรงธรรม อำเภอก็จะเปิดโอกาสให้คู่กรณีร่วมกันเลือกคนกลางจากบัญชีรายชื่อฝ่ายละหนึ่งคน รวมคนกลางที่มาจากบัญชีรายชื่อ จำนวน 2 คน แต่ทั้งนี้คู่กรณีสามารถร่วมกันเลือกประธานคณะผู้ไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาทว่าจะให้เป็นนายอำเภอ หรือพนักงานอัยการประจำจังหวัด หรือปลัดอำเภอหรือไม่ก็ได้ หากไม่มีการเลือกประธานคณะผู้ไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาทโดยคู่กรณี นายอำเภอจะกำหนดประธานให้แทน

**(2.1.2) ข้อพิพาททางอาญา** กฎกระทรวงว่าด้วยการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาททางอาญา พ.ศ. 2553 ระบุเอาไว้ในข้อ 3 ว่า “บรรดาความผิดที่มีโทษทางอาญาที่เกิดขึ้นในเขตอำเภอใด ถ้าผู้เสียหายและผู้ถูกกล่าวหายินยอม หรือแสดงความจำนงให้มีการไกล่เกลี่ยให้นายอำเภอหรือปลัดอำเภอของอำเภอนั้น เป็นผู้ไกล่เกลี่ยตามควรแก่กรณี”

จากที่กล่าวมา สะท้อนให้เห็นว่าในกรณีการระงับข้อพิพาทและการไกล่เกลี่ยประนีประนอมข้อพิพาททางอาญา ตามกฎกระทรวงว่าด้วยการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาททางอาญานั้น บทบาทและหน้าที่ของผู้ที่เข้ามาทำหน้าที่คนกลางจะเป็นของนายอำเภอ หรือปลัดอำเภอที่ได้รับมอบหมายเข้ามาทำหน้าที่ดังกล่าวแทนการตั้งคณะกรรมการไกล่เกลี่ยเช่นเดียวกับข้อพิพาททางแพ่ง

## (2.2) ด้านประเภทข้อพิพาทหรือความผิดที่สามารถระงับข้อพิพาทได้

ข้อพิพาทที่ศูนย์ดำรงธรรมอำเภอนำฟ้องสามารถให้บริการไกล่เกลี่ยจัดการความขัดแย้งให้แก่ประชาชนในท้องที่ได้แบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะตามกฎหมายกระทรวง ได้แก่ 1) ข้อพิพาททางแพ่ง ตามกฎกระทรวงว่าด้วยการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาททางแพ่ง พ.ศ. 2553 และ

2) ข้อพิพาททางอาญา ตามกฎกระทรวงว่าด้วยการไถ่เกลี้ยและประណอมข้อพิพาททางอาญา พ.ศ. 2553 ซึ่งมีสาระสำคัญสามารถสรุปได้ ดังนี้

**(2.2.1) ข้อพิพาททางแพ่ง** ตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2534 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 7) พ.ศ. 2550 ได้กำหนดเรื่องการพิจารณาข้อพิพาททางแพ่งเอาไว้ในมาตรา 61/2 ว่าสามารถไถ่เกลี้ยและประណอมข้อพิพาทได้ในกรณีข้อพิพาทนั้นเป็นเรื่องเกี่ยวกับที่ดินมรดก และข้อพิพาททางแพ่งอื่นที่มีทุนทรัพย์ไม่เกิน 200,000 บาท หรือมากกว่านั้น ตามที่กำหนดในพระราชกฤษฎีกา

โดยเมื่อพิจารณาร่วมกันกับพระราชกฤษฎีกากำหนดทุนทรัพย์การไถ่เกลี้ยและประណอมข้อพิพาททางแพ่งอื่น พ.ศ. 2565 มาตรา 3 พบว่า มีการขยายวงเงินทุนทรัพย์การไถ่เกลี้ยและประណอม ข้อพิพาททางแพ่งอื่นไว้ไม่เกินสองล้านบาท ทำให้ในปัจจุบัน อํานาจการพิจารณาข้อพิพาททางแพ่งที่ศูนย์ดำรงธรรมอำเภอสามารถดำเนินการไถ่เกลี้ยข้อพิพาทได้นั้นจะอยู่ในขอบเขตดังนี้

(1.1) ข้อพิพาททางแพ่งเกี่ยวกับที่ดินมรดก

(1.2) ข้อพิพาททางแพ่งอื่นที่มีวงเงินไม่เกินสองล้านบาท

**(2.2.2) ข้อพิพาททางอาญา** ศูนย์ดำรงธรรมอำเภอสามารถดำเนินการไถ่เกลี้ยและประណอมข้อพิพาทได้ตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2534 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 7) พ.ศ. 2550 ที่ได้มีการกำหนดเรื่องการพิจารณาข้อพิพาททางอาญาไว้ในมาตรา 61/3 ว่า เป็นความผิดอันยอมความได้และไม่ใช้ความผิดทางเพศ

### **(2.3) ด้านรูปแบบการดำเนินงานในการจัดการข้อพิพาท**

การดำเนินงานเพื่อให้บริการจัดการข้อพิพาททางแพ่งและข้อพิพาททางอาญาแก่ประชาชนที่เป็นหนึ่งในคู่กรณี ซึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ในท้องที่อำเภอหนองน้ำพองของศูนย์ดำรงธรรมอำเภอ จะเป็นไปตามกฎกระทรวงว่าด้วยการไถ่เกลี้ยและประណอมข้อพิพาททางแพ่ง พ.ศ. 2553 และกฎกระทรวงว่าด้วยการไถ่เกลี้ยและประណอมข้อพิพาททางอาญา พ.ศ. 2553 ดังนี้

**(2.3.1) ข้อพิพาททางแพ่ง** มีขั้นตอนการเข้าสู่กระบวนการไถ่เกลี้ยและประណอมข้อพิพาทปรากฏดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 5 กระบวนการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาททางแพ่งของศูนย์ดำรงธรรมอำเภอ

<p><b>ขั้นก่อนการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาท</b></p>	<p>1. หากคู่กรณีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งที่มีภูมิลำเนาอยู่ในพื้นที่ ประสงค์จะให้มีการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาท ให้แจ้งความประสงค์เป็นคำร้องขอไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาททางแพ่งต่อนายอำเภอ ด้วยวิธีการใดวิธีการหนึ่งต่อไปนี้</p> <p>(1) ทำเป็นหนังสือคำร้องแล้วส่งด้วยตนเอง หรือ</p> <p>(2) ทำเป็นหนังสือคำร้องส่งทางไปรษณีย์ หรือ</p> <p>(3) แจ้งคำร้องด้วยวาจา ณ ที่ว่าการอำเภอที่ตนมีภูมิลำเนา ในกรณีแจ้งด้วยวาจา ให้นายอำเภอจดแจ้งรายละเอียดและให้ผู้ร้องลงลายมือชื่อไว้เป็นหลักฐาน</p> <p>2. เมื่อนายอำเภอได้รับคำร้องแล้ว ให้แจ้งให้คู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่งทราบและสอบถามความสมัครใจเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาท ทั้งนี้หากมีคู่กรณีหลายฝ่าย ให้แจ้งและสอบถามคู่พิพาททุกฝ่าย</p> <p>(1) หากคู่กรณีทุกฝ่าย<b>ยินยอม</b>ที่จะเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาท ให้นายอำเภอแจ้งเป็นหนังสือแก่คู่กรณีทุกฝ่ายให้ได้ทราบพร้อมทั้งกำหนดวัน เวลา และสถานที่ให้คู่กรณีมาพร้อมกันเพื่อเลือกผู้ไกล่เกลี่ยและประธานคณะผู้ไกล่เกลี่ย โดยในการเลือกผู้ไกล่เกลี่ย นายอำเภอจะดำเนินการให้คู่กรณีแต่ละฝ่ายเลือกผู้ไกล่เกลี่ยของตนจากบัญชีรายชื่อฝ่ายละ 1 คน และให้คู่กรณีร่วมกันเลือกว่าจะให้นายอำเภอ พนักงานอัยการประจำจังหวัด หรือปลัดอำเภอเป็นประธานคณะผู้ไกล่เกลี่ย หากคู่กรณีไม่สามารถร่วมกันเลือกประธานคณะผู้ไกล่เกลี่ยได้ ให้นายอำเภอเป็นผู้กำหนดประธานคณะผู้ไกล่เกลี่ย ทั้งนี้ต้องจัดให้มีการบันทึกความตกลงยินยอมไว้ในสารบบการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาท พร้อมทั้งให้คู่พิพาททุกฝ่ายลงลายมือชื่อกำกับด้วย</p> <p>(2) หากคู่กรณีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง<b>ไม่ยินยอม</b>เข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาท ให้นายอำเภอจำหน่ายคำร้องขอไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาทนั้นและแจ้งให้ผู้ร้องขอทราบ</p>
--	---

<p><b>ขั้นการไกล่เกลี่ยและ ประนอมข้อพิพาท</b></p>	<p>3. ภายหลังจากกำหนดคณะผู้ไกล่เกลี่ยแล้ว ให้ประธานนัดประชุมคณะผู้ไกล่เกลี่ยทุกคนภายใน 7 วัน นับแต่วันที่มิคณะผู้ไกล่เกลี่ยครบถ้วน เพื่อพิจารณาคำร้องขอไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาท</p> <p>(1) กรณีที่เห็นว่าผู้ร้องขอใช้สิทธิโดยไม่สุจริตหรือการดำเนินการตามที่ขอจะเป็นผลให้เกิดการได้เปรียบหรือการเสียเปรียบแก่คู่กรณีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งในการดำเนินคดีทางระบบศาล ให้คณะผู้ไกล่เกลี่ย<b>มีมติไม่รับคำร้องไว้พิจารณา</b></p> <p>(2) กรณีอื่นๆ ให้<b>มีมติรับคำร้องขอ</b>นั้นไว้เพื่อดำเนินการต่อไป</p> <p>4. ก่อนเริ่มต้นกระบวนการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาท ให้ประธานคณะผู้ไกล่เกลี่ย ชี้แจงวิธีการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาทให้คู่กรณีทุกฝ่ายทราบ</p> <p>5. การไกล่เกลี่ยนั้น จะใช้วิธีไกล่เกลี่ยแก่คู่กรณีพร้อมกันหรือไกล่เกลี่ยแยกกันที่ละฝ่ายก็ได้ แต่ในการตกลงกันนั้นให้กระทำต่อหน้าคู่กรณีทุกฝ่าย</p> <p>6. กรณีที่คู่กรณีฝ่ายหนึ่งร้องขอ หรือคณะผู้ไกล่เกลี่ยเห็นสมควร อาจให้นำพยานบุคคลเข้าให้ข้อมูลเพิ่มเติมได้ แต่ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงหลักการที่จะให้การไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาทเสร็จสิ้นไปโดยเร็ว การระงับการลงของอายุความในการฟ้องร้องคดี ให้ถือว่าวันที่คู่กรณีแจ้งความประสงค์เป็นวันยื่นข้อพิพาท กรณีที่แจ้งความประสงค์โดยวิธีส่งทางไปรษณีย์ ให้ถือว่าวันที่อำเภอได้รับหนังสือแจ้ง</p> <p>7. ระหว่างที่ดำเนินการ หากคู่กรณีฝ่ายใดไม่สมัครใจที่จะให้ดำเนินการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาทต่อไป คู่กรณีมีสิทธิบอกเลิกการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาทต่อประธานคณะผู้ไกล่เกลี่ยได้ตลอดเวลา โดยทำเป็นหนังสือหรือบอกเลิกด้วยวาจาก็ได้ และให้คณะผู้ไกล่เกลี่ยส่งจำหน่ายคำร้องขอไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาทและสั่งยุติเรื่อง และให้ถือว่าคณะผู้ไกล่เกลี่ยไม่เคยรับคำร้องขอไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาท</p> <p>8. หากคู่กรณีฝ่ายใดมีความประสงค์ขอเปลี่ยนตัวผู้ไกล่เกลี่ยฝ่ายตน ให้สามารถเลือกผู้ไกล่เกลี่ยใหม่ได้ โดยเลือกจากบัญชีรายชื่อผู้ไกล่เกลี่ย</p>
---	---

	<p><b>เว้นแต่</b>คู่กรณีไม่ประสงค์จะเลือกผู้ไกล่เกลี่ยและบอกเลิกการไกล่เกลี่ยและ          ประenomข้อพิพาท ให้คณะผู้ไกล่เกลี่ยสั่งจำหน่ายคำร้องขอไกล่เกลี่ยและ          ประenomข้อพิพาทและสั่งยุติเรื่อง</p> <p>9. หากคู่กรณีตกลงกันได้ ให้คณะผู้ไกล่เกลี่ยจัดให้มีการทำสัญญา          ประนีประนอมยอมความระหว่างคู่กรณี และให้ถือเอาข้อตกลงตามสัญญา          ประนีประนอมยอมความมีผลผูกพันแก่คู่กรณี และให้คู่กรณีทุกฝ่ายและ          คณะผู้ไกล่เกลี่ยลงลายมือชื่อไว้เป็นหลักฐานในเอกสารสัญญา          ประนีประนอมยอมความ ผลของสัญญาย่อมทำให้ข้อเรียกร้องเดิมของ          คู่กรณีได้ระงับสิ้นไป และทำให้คู่กรณีได้สิทธิตามที่แสดงไว้ในสัญญา          ประนีประนอมยอมความ</p> <p>10. หากคู่กรณีไม่สามารถตกลงกันได้ ให้คณะผู้ไกล่เกลี่ยสั่งจำหน่ายข้อ          พิพาท</p> <p>11. การดำเนินการไกล่เกลี่ยและประenomข้อพิพาทต้องให้แล้วเสร็จ          ภายในระยะเวลา 90 วัน นับแต่วันที่นายอำเภอได้ลงเรื่องในสารบบการ          ไกล่เกลี่ยและประenomข้อพิพาท เว้นแต่ว่ามีเหตุจำเป็นและคู่กรณีได้          ยินยอมให้ขยายระยะเวลาดำเนินการได้อีกครั้งละไม่เกิน 90 วัน โดยรวม          ระยะเวลาในการไกล่เกลี่ยและประenomข้อพิพาททั้งหมดแล้ว ต้องไม่เกิน          ระยะเวลาหนึ่งปี เมื่อพ้นระยะเวลานี้ หากการไกล่เกลี่ยและประenomข้อพิพาท          ยังไม่ได้ข้อยุติให้คณะผู้ไกล่เกลี่ยสั่งจำหน่ายข้อพิพาท</p>
<p><b>ขั้นหลังการไกล่เกลี่ย          และประenomข้อพิพาท</b></p>	<p>12. หากคู่กรณีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ปฏิบัติตามสัญญาประนีประนอมยอม          ความ คู่กรณีอีกฝ่ายสามารถยื่นคำร้องต่อพนักงานอัยการที่มีเขตอำนาจ          รับผิดชอบในท้องที่อำเภอซึ่งมีการไกล่เกลี่ยและประenomข้อพิพาทนั้น          และให้พนักงานอัยการดำเนินการยื่นคำร้องต่อศาล ที่มีเขตอำนาจเพื่อให้          ออกคำบังคับให้ตามสัญญาประนีประนอมยอมความดังกล่าว โดยให้นำ          กฎหมายว่าด้วยอนุญาโตตุลาการมาใช้บังคับโดยอนุโลม ทั้งนี้การยื่นคำ          ร้องต่อศาลของพนักงานอัยการให้กระทำภายในกำหนดเวลา 3 ปี นับแต่          วันที่ออกบังคับตามสัญญาประนีประนอมยอมความได้</p>

ที่มา: ปรับปรุงจากกฎกระทรวงว่าด้วยการไกล่เกลี่ยและประenomข้อพิพาททางแพ่ง พ.ศ. 2553

จากตารางที่ 5 สะท้อนให้เห็นถึงการเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาททางแพ่งของศูนย์ดำรงธรรมอำเภอ เมื่อประชาชน ต้องการใช้บริการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาทของศูนย์ดำรงธรรมอำเภอ ไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาท ซึ่งพบว่า หากคู่กรณีทั้ง 2 ฝ่าย สมัครใจและยินยอมที่จะเข้าสู่กระบวนการ จะมีแนวทางการดำเนินการที่เป็นขั้นตอนไว้อย่างชัดเจน และในทุกขั้นตอน และจะมีการลงลายมือชื่อเป็นหลักฐาน เพื่อให้ทุกฝ่ายรับทราบและรับรู้ร่วมกัน แต่หากหนึ่งในฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ยินยอมที่จะเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาท ทางนายอำเภอซึ่งเป็นผู้ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยประนอมข้อพิพาท จะแจ้งเรื่องดังกล่าวให้แก่ผู้ร้องได้ทราบ

โดยการกำหนดวันเวลาในขั้นตอนการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาท ว่าต้องดำเนินการภายใน 7 วัน และแต่ขั้นตอนในการไกล่เกลี่ย ประธานผู้ทำหน้าที่ จะต้องชี้แจงวิธีการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาทให้คู่กรณีทุกฝ่ายทราบ อย่างไรก็ตาม การไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาทอาจไม่จำเป็นต้องทำต่อหน้ากัน แต่ท้ายที่สุด ทุกคู่กรณีจะต้องมาตกลงยินยอมร่วมกันต่อหน้าเท่านั้น ทั้งนี้การดำเนินการตามกระบวนการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาทต้องให้แล้วเสร็จภายในระยะเวลา 90 วัน เว้นแต่ มีเหตุจำเป็นและคู่กรณียินยอมให้ขยายเวลาดำเนินการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาทได้อีกครั้งละไม่เกิน 90 วัน แต่ท้ายที่สุด ต้องรวมระยะเวลาแล้วไม่เกินเวลา 1 ปี หากพ้นระยะเวลาแล้วแต่ยังไม่ได้ข้อยุติ ให้คณะผู้ไกล่เกลี่ยสั่งจำหน่ายข้อพิพาท

สุดท้ายของกระบวนการ หากคู่กรณีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ไม่ปฏิบัติตามสัญญา ประนีประนอมยอมความ คู่กรณีอีกฝ่ายสามารถยื่นคำร้องต่อศาล เพื่อออกคำสั่งบังคับให้ตามสัญญาประนีประนอมยอมความดังกล่าว ทั้งนี้ การยื่นคำร้องต่อศาลของพนักงานอัยการให้กระทำภายในกำหนดเวลา 3 ปี นับแต่วันที่อาจบังคับตามสัญญาประนีประนอมยอมความได้

**(2.3.2) ข้อพิพาททางอาญา** มีขั้นตอนการเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาทปรากฏดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 6 กระบวนการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาททางอาญาของศูนย์ดำรงธรรมอำเภอ

<p><b>ขั้นตอนการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาท</b></p>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. คู่กรณีที่เป็นฝ่ายผู้เสียหายหรือฝ่ายผู้ถูกกล่าวหา ที่ประสงค์จะให้มีการไกล่เกลี่ยข้อพิพาททางอาญา ให้แจ้งความประสงค์เป็นหนังสือคำร้องหรือด้วยวาจาต่อนายอำเภอหรือปลัดอำเภอ ณ ที่ว่าการอำเภอที่ตนเองมีภูมิลำเนาอยู่ ในกรณีที่แจ้งความประสงค์ด้วยวาจาให้นายอำเภอหรือปลัดอำเภอทำบันทึกความประสงค์นั้นไว้ และให้ผู้แจ้งคำร้องลงลายมือชื่อไว้เป็นหลักฐานด้วย</li> <li>2. เมื่อนายอำเภอหรือปลัดอำเภอได้รับแจ้งความประสงค์แล้ว ให้แจ้งแก่</li> </ol>
---	--

	<p>คู่กรณีอีกฝ่ายให้ทราบและสอบถามความยินยอมตกลงว่าจะเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยหรือไม่ หากเป็นกรณีที่มีผู้เสียหายหรือผู้ถูกกล่าวหาหลายฝ่าย ให้แจ้งและสอบถามทุกฝ่าย</p> <p>หากคู่กรณีทุกฝ่าย<b>ตกลงยินยอม</b>หรือแสดงความจำนงที่จะเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาททางอาญาให้นายอำเภอหรือปลัดอำเภอแจ้งให้ทุกฝ่ายทราบ และจัดให้มีการบันทึกการยินยอมเข้าสู่กระบวนการไว้ในสารบบการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาทคดีอาญา พร้อมทั้งให้คู่กรณีที่เป็นผู้เสียหายและผู้ถูกกล่าวหาทุกฝ่ายลงลายมือชื่อในสารบบนั้นไว้เป็นหลักฐานทางเอกสาร และทำการนัดหมายแก่คู่กรณีทุกฝ่ายให้มาเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาทคดีอาญา</p> <p>หากคู่กรณีซึ่งเป็นผู้เสียหายหรือผู้ถูกกล่าวหาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง<b>ไม่ยินยอม</b>หรือไม่แสดงความจำนงเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ย ให้การแจ้งความประสงค์สิ้นผลไป และให้นายอำเภอหรือปลัดอำเภอแจ้งผู้เสียหายหรือผู้ถูกกล่าวหาฝ่ายที่เหลือทราบด้วย</p> <p>3. กรณีที่นายอำเภอหรือปลัดอำเภอเห็นว่าสิทธินำคดีอาญามาฟ้องได้ระงับไปแล้ว ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาก่อนวันแจ้งความประสงค์ หรือระงับไปก่อนวันที่นายอำเภอหรือปลัดอำเภอแจ้งให้คู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่งทราบ ห้ามมิให้นายอำเภอหรือปลัดอำเภอรับข้อพิพาทนั้นไว้ไกล่เกลี่ย และให้นายอำเภอหรือปลัดอำเภอแจ้งให้ผู้แจ้งความประสงค์ทราบโดยพลัน ทั้งนี้ การแจ้งความประสงค์ขอเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาททางอาญา <b>ไม่ใช่</b>คำร้องทุกข์ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา</p>
<p><b>ขั้นการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาท</b></p>	<p>4. เมื่อคู่กรณีทุกฝ่ายมาพร้อมกันแล้ว ให้นายอำเภอหรือปลัดอำเภอที่ได้รับมอบหมายจากนายอำเภอให้ทำหน้าที่ผู้ไกล่เกลี่ยดำเนินการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาทแก่คู่กรณี</p> <p>5. หากคู่กรณีทุกฝ่ายตกลงยินยอมตามข้อตกลงที่นายอำเภอหรือปลัดอำเภอได้ดำเนินการไกล่เกลี่ย ให้นายอำเภอหรือปลัดอำเภอจัดทำเป็นหนังสือตกลงยินยอม และบันทึกการตกลงยินยอมนั้นไว้ในสารบบการ</p>

	<p>ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทคดีอาญา โดยที่หนังสือตกลงยินยอมนั้นต้องระบุวัน เดือน ปี และรายละเอียดความตกลงยินยอม รวมทั้งกำหนดระยะเวลา การปฏิบัติตามความตกลงยินยอมให้ชัดเจน</p> <p>6. เมื่อคู่กรณีฝ่ายที่ เป็นผู้เสียหายและฝ่ายที่ เป็นผู้ถูกกล่าวหาทุกฝ่ายได้ ปฏิบัติตามความตกลงยินยอมข้อตกลง ในสัญญาประนีประนอมยอม ความในคดีอาญาแล้ว ให้คดีอาญาเป็นอันเลิกกันและสิทธิการนำคดีอาญา มาฟ้องระงับไปตามประมวลกฎหมาย วิธีพิจารณาความอาญา</p> <p>7. หากคู่กรณีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ต้องการบอกเลิกการไกล่เกลี่ยละประนอม ข้อพิพาท สามารถจะกระทำเมื่อใดก็ได้ แต่ทั้งนี้การบอกเลิกกระบวนการ ต้องจัดทำเป็นหนังสือหรือแจ้งด้วยวาจาต่อนายอำเภอหรือปลัดอำเภอ ใน กรณีบอกเลิกด้วยวาจา ให้นายอำเภอหรือปลัดอำเภอบันทึกการบอกเลิก นั้นไว้ พร้อมทั้งคู่กรณีฝ่ายที่ เป็นผู้เสียหายหรือผู้ถูกกล่าวหาซึ่งเป็นฝ่ายที่ บอกเลิกกระบวนการทำการลงลายมือชื่อไว้เป็นหลักฐาน เมื่อนายอำเภอ หรือปลัดอำเภอได้รับการบอกเลิกการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ให้จำหน่ายข้อ พิพาทนั้นออกจากสารบบการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทคดีอาญา</p> <p>8. ในกรณีที่มีการร้องทุกข์หรือยื่นฟ้องต่อศาลไว้ ให้นายอำเภอหรือ ปลัดอำเภอแจ้งต่อพนักงานสอบสวน พนักงานอัยการ หรือศาล แล้วแต่ กรณีให้ทราบผลของการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาท</p> <p>9. ให้นายอำเภอหรือปลัดอำเภอทำการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทให้แล้วเสร็จ ภายใน 15 วันนับแต่วันที่ได้รับข้อพิพาทไว้ <u>เว้นแต่</u>มีความจำเป็น และ ผู้เสียหายและผู้ถูกกล่าวหาทุกฝ่ายยินยอมให้นายอำเภอหรือปลัดอำเภอ ขยายเวลาได้อีกไม่เกิน 15 วัน เมื่อพ้นระยะเวลาแล้ว ถ้าคู่กรณีที่เป็น ผู้เสียหายและผู้ถูกกล่าวหาทุกฝ่ายไม่สามารถตกลงยินยอมกันได้ ให้นายอำเภอหรือปลัดอำเภอจำหน่ายข้อพิพาทนั้นออกจากสารบบการ ไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาทคดีอาญา</p> <p>10. นายอำเภอหรือปลัดอำเภอจะเปิดเผยข้อเท็จจริงใดที่ได้มาจากการ ดำเนินการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทไม่ได้ <u>เว้นแต่</u> เป็นการเปิดเผยตามคำสั่งศาล</p>
--	--



<b>ขั้นหลังการไกล่เกลี่ย และประนอมข้อพิพาท</b>	11. ในกรณีที่คู่กรณีทุกฝ่ายได้ตกลงยินยอมตามที่ไกล่เกลี่ยแล้วแต่ไม่ได้ปฏิบัติตามความตกลงยินยอมหรือปฏิบัติไม่ครบถ้วนภายในเวลาที่ตกลงกันไว้ ให้นายอำเภอหรือปลัดอำเภอจำหน่ายข้อพิพาทนั้นออกจากสารบบการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทคดีอาญา
--	---

ที่มา: ปรับปรุงจากกฎกระทรวงว่าด้วยการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาททางอาญา พ.ศ. 2553

จากตารางที่ 6 ทำให้เห็นว่ากระบวนการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาททางอาญาของศูนย์ดำรงธรรมอำเภอ ประกอบด้วยขั้นตอน 3 ส่วนเช่นเดียวกับการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาททางแพ่ง โดยการเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาททางอาญา ประชาชนที่เป็นคู่กรณีต้องแจ้งความประสงค์ในลักษณะคำร้องต่อนายอำเภอหรือปลัดอำเภอ ณ ที่ว่าการอำเภอที่ตนมีภูมิลำเนาอยู่ให้นายอำเภอหรือปลัดอำเภอซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่รัฐได้แจ้งแก่คู่กรณีอีกฝ่ายทราบและสอบถามความยินยอมเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาทจากคู่กรณี หากคู่กรณีเห็นพ้องที่จะใช้วิธีการนี้นายอำเภอหรือปลัดอำเภอจะจัดทำบันทึกการยินยอมเข้าสู่กระบวนการที่มีการลงลายมือชื่อของคู่กรณีทุกฝ่ายไว้เป็นหลักฐานนำเข้าสู่สารบบการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาททางอาญา และทำการนัดหมายคู่กรณีให้มาเข้าสู่กระบวนการ

อย่างไรก็ตาม กรณีที่นายอำเภอหรือปลัดอำเภอไม่สามารถนำเรื่องเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาททางอาญาได้มี 2 กรณี ได้แก่ 1) คู่กรณีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งปฏิเสธเข้าสู่กระบวนการ 2) สิทธิภาคีอาญามาฟ้องได้ระงับไปแล้วตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาก่อนวันยื่นคำร้องหรือระงับไปก่อนวันที่นายอำเภอหรือปลัดอำเภอแจ้งให้คู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่งทราบในกรณีเช่นนี้ให้นายอำเภอหรือปลัดอำเภอแจ้งให้คู่กรณีที่เป็นผู้ยื่นคำร้องได้ทราบโดยทันที

การไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาท จะต้องดำเนินการให้เสร็จสิ้นภายใน 15 วันนับจากวันที่รับเรื่องไว้และห้ามไม่ให้เจ้าหน้าที่ของรัฐที่มาหน้าที่ไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาททางอาญาเปิดเผยข้อเท็จจริงที่ได้ทราบจากไกล่เกลี่ยข้อพิพาทวันแต่เป็นการเปิดเผยตามคำสั่งศาล หากคู่กรณีทุกฝ่ายยินยอมตามข้อตกลงที่นายอำเภอหรือปลัดอำเภอได้ดำเนินการไกล่เกลี่ยจะมีการจัดทำข้อตกลงยินยอมจากการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาทในรูปสัญญาประนีประนอมยอมความที่ต้องระบุวัน เดือน ปี และรายละเอียดความตกลงยินยอม รวมทั้งกำหนดระยะเวลาการปฏิบัติตามความตกลงยินยอมให้ชัดเจน และมีการบันทึกการตกลงยินยอมไว้ในสารบบการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทคดีอาญา เมื่อคู่กรณีทุกฝ่ายได้ปฏิบัติตามความในสัญญาประนีประนอมยอมความแล้ว ให้คดีอาญาเป็นอันเลิกกันและสิทธิการนำคดีอาญามาฟ้องระงับไป สำหรับกรณีที่คู่กรณีต้องการบอกเลิกกระบวนการไกล่เกลี่ย

และประνομข้อพิพาทต้องจัดทำเป็นหนังสือหรือแจ้งด้วยวาจาต่อนายอำเภอหรือปลัดอำเภอ หลังจากนั้นจะมีการทำเอกสารบันทึกการบอกเลิกการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทและจำหน่ายข้อพิพาทออกจากสารบบ ทั้งนี้หากข้อพิพาทดังกล่าวมีการร้องทุกข์หรือยื่นฟ้องต่อศาลไว้ นายอำเภอหรือปลัดอำเภอจะทำการแจ้งต่อพนักงานสอบสวน พนักงานอัยการ หรือศาล แล้วแต่กรณีให้ทราบผลของการไกล่เกลี่ยและประνομข้อพิพาท

ภายหลังจากเสร็จสิ้นกระบวนการไกล่เกลี่ยและประνομข้อพิพาททางอาญาแล้ว ถ้าคู่กรณีไม่ได้ปฏิบัติตามข้อตกลงหรือปฏิบัติไม่ครบถ้วนภายในเวลาที่กำหนด นายอำเภอหรือปลัดอำเภอก็จะจำหน่ายข้อพิพาทนั้นออกจากสารบบเช่นกัน

จากที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยพบว่า ประกาศฉบับที่ 96/2557 โดยคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (คสช.) ลงวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2557 เป็นจุดสำคัญ ที่ทำให้มีการก่อตั้งศูนย์ดำรงธรรมขึ้นในทุกจังหวัด อีกทั้งยังให้อำนาจหน้าที่ของศูนย์ดำรงธรรมเชื่อมโยงไปยังหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยได้มีการกำหนดให้ผู้ว่าราชการจังหวัดมีหน้าที่บูรณาการการบริหารจัดการศูนย์ดำรงธรรมในจังหวัดร่วมกับหัวหน้าส่วนราชการและหน่วยงานของรัฐในพื้นที่ และต่อมาคณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบผลการประชุมเรื่อง “การจัดตั้งศูนย์ดำรงธรรมอำเภอ” เมื่อวันที่ 5 ตุลาคม พ.ศ. 2559 โดยมีวัตถุประสงค์ของการกระจายศูนย์ดำรงธรรม ลงสู่ระดับอำเภอเพื่อปฏิบัติการกิจของหน่วยงาน โดยมีภารกิจด้านประสานการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเป็นหนึ่งในภารกิจ ทั้งนี้ศูนย์ดำรงธรรมอำเภอสามารถระงับข้อพิพาทและการไกล่เกลี่ยประนีประนอมข้อพิพาทในทางแพ่งและทางอาญาให้แก่ประชาชนได้ โดยอยู่ในฐานะบุคคลที่สาม (Third Party) ซึ่งเข้ามามีส่วนร่วมแสวงหาทางออกของปัญหาให้แก่คู่กรณี โดยมีกลไกสำคัญคือ “คณะกรรมการหมู่บ้าน” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของคณะทำงานในชุดปฏิบัติการตำบลทุกชุด ทำหน้าที่เป็นกลไกช่วยคัดกรองปัญหาความขัดแย้งที่สามารถยุติลงได้ภายในชุมชนไม่ให้อันตรธานสู่ศูนย์ดำรงธรรมอำเภอซึ่งเป็นยุติธรรมชุมชนของภาครัฐจำนวนมากจนเกินกว่าขีดความสามารถจะรับได้ ดังนั้นความขัดแย้งหรือข้อพิพาทจะขยับไปสู่การระงับข้อพิพาทของศูนย์ดำรงธรรมอำเภอในกรณีที่คู่กรณีไม่สามารถไกล่เกลี่ยยุติข้อพิพาทกันเองในชุมชนได้

นอกจากนี้การจัดตั้งศูนย์ดำรงธรรมระดับอำเภอ ยังเกิดผลดีในแง่ที่ทำให้ประชาชนเห็นช่องทางที่จะใช้จัดการปัญหาความขัดแย้งและการไม่ได้รับความเป็นธรรมที่เกิดขึ้นระหว่างตัวบุคคลกับภาครัฐ กล่าวคือ ในกรณีที่ประชาชนเกิดข้อพิพาทหรือมีข้อร้องเรียนต่อข้าราชการหรือพนักงานของรัฐ ประชาชนสามารถยื่นคำร้องขอให้ศูนย์ดำรงธรรมช่วยยุติปัญหานั้นได้เช่นเดียวกับการยื่นคำร้องขอเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยและประนีประนอมข้อพิพาทระหว่างประชาชนด้วยกัน

จากที่กล่าวมานั้น สะท้อนให้เห็นถึง รูปแบบงานยุติธรรมชุมชนด้านการระงับข้อพิพาท ภายใต้สังกัดกระทรวงมหาดไทยทั้ง 2 รูปแบบ ซึ่งไม่ว่าจะเป็นการประนีประนอมข้อพิพาท ของ คณะกรรมการหมู่บ้านหรือศูนย์ดำรงธรรมอำเภอ ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่า การนำนโยบายกระทรวง ด้านการจัดการความขัดแย้งและอำนวยความสะดวกเป็นธรรมในสังคมไปสู่การปฏิบัติในพื้นที่จริงนั้น เป็นการเสริมพลังภาคพลเมืองให้มีบทบาทและแสดงพลังที่ในการจัดการกับปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ภายในพื้นที่ชุมชนของตนเอง แม้ว่าจะอยู่ภายใต้อำนาจกำกับดูแลของเจ้าหน้าที่ภาครัฐฝ่ายปกครองก็ตาม

โดยในส่วนถัดไป จะกล่าวถึงงานยุติธรรมชุมชนอีกหนึ่งรูปแบบที่ใช้ในหมู่บ้านเสียว ซึ่งเป็นงานยุติธรรมชุมชนที่อยู่ภายใต้สังกัดกระทรวงยุติธรรม คือ ศูนย์ยุติธรรมชุมชนบ้านเสียว ซึ่งเป็นศูนย์ยุติธรรมชุมชนนาร่อง (ศยช.นาร่อง)

### 3) ศูนย์ยุติธรรมชุมชนบ้านเสียว

กระทรวงยุติธรรม มีการนำแนวคิดยุติธรรมชุมชนเข้ามาเป็นกรอบแนวทางการดำเนินงาน เพื่อเปิดโอกาสให้ภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ และร่วมรับผลที่มาจาก การดำเนินงานด้วยกันกับหน่วยงานภาครัฐ ทดแทนการให้ประชาชนมีบทบาทเพียงแค่ผู้ปฏิบัติตามคำสั่ง การจากหน่วยงานราชการแบบเดิม โดยการบริหารดำเนินงานด้านยุติธรรมชุมชนในระดับพื้นที่จะ กระทำผ่านสำนักงานยุติธรรมจังหวัด (สยจ.) ซึ่งเป็นหน่วยงานภายในสำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม ที่ทำหน้าที่เป็นผู้แทนกระทรวงยุติธรรมในการบริหารงานยุติธรรมประจำจังหวัด รวมทั้งประสาน ความร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ และองค์กรภาคเอกชนในพื้นที่ และประชาสัมพันธ์งานของกระทรวง ยุติธรรม ตลอดจนมีหน้าที่ส่งเสริมและสนับสนุนให้ยุติธรรมชุมชนมีความเข้มแข็ง (พงษ์ธร ธัญญสิริ, 2564)

จากการศึกษาเชิงเอกสาร พบว่า จุดเริ่มต้นของศูนย์ยุติธรรมชุมชนมีการพัฒนามาจาก “เครือข่ายยุติธรรมชุมชน” อันเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินงานของกระทรวงยุติธรรมภายใต้ ยุทธศาสตร์ “ยุติธรรมถ้วนหน้า ประชาชนมีส่วนร่วม” (Justice for All, All for Justice) ที่มีกลยุทธ์ การดำเนินงานพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอำนวยความสะดวกยุติธรรมและการระงับข้อพิพาท ด้วยกระบวนการยุติธรรมทางเลือกรวมอยู่ด้วย โดยกระทรวงยุติธรรมได้วางนโยบายให้สำนักงาน ยุติธรรมจังหวัดทำการส่งเสริมให้เครือข่ายยุติธรรมชุมชนที่มีความเข้มแข็งและสามารถรวมตัวกันได้ จัดตั้งเป็น “ศูนย์ยุติธรรมชุมชน” (Community Justice Centre) จึงทำให้ชุมชนหลายแห่งซึ่งการมี ส่วนร่วมของภาคประชาชนมีความเข้มแข็งจนเป็นที่รู้จักของหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ ต่างก็ได้รับการ

คัดเลือกให้เป็นที่ตั้งของศูนย์ยุติธรรมชุมชนนำร่อง และหมู่บ้านเสียว ตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น เป็นหนึ่งในชุมชนที่ถูกคัดเลือกให้เป็น 1 ใน 45 ศูนย์ยุติธรรมชุมชนนำร่องของประเทศ ตามโครงการนำร่องพัฒนาระบบงานยุติธรรมชุมชนใน 17 จังหวัด ของกระทรวงยุติธรรม

หลังจากนั้น สำนักงานยุติธรรมจังหวัดขอนแก่น ได้เข้ามาสนับสนุนให้มีการจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชนบ้านเสียวขึ้น และเปิดดำเนินการอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 8 กันยายน พ.ศ. 2548 โดยใช้บริเวณชั้น 2 บนอาคารที่ทำการร้านค้าสหกรณ์บ้านเสียวเป็นสถานที่ตั้งศูนย์ ภายในศูนย์ยุติธรรมชุมชนมีอุปกรณ์ภายในสำนักงาน ได้แก่ เครื่องคอมพิวเตอร์ตั้งโต๊ะ จำนวน 1 เครื่อง และเครื่องพิมพ์เอกสารขาวดำ (Printer) จำนวน 1 เครื่อง นอกจากนี้ยังมีโต๊ะยาว จำนวน 1 ตัว และเก้าอี้แบบมีพนักพิงจำนวนหนึ่ง สำหรับใช้ในงานไกล่เกลี่ยข้อพิพาทแก่คู่กรณีและใช้ในการประชุมของคณะกรรมการศูนย์ และขณะนั้น พ่อคมกฤษ บุขราคม เป็นผู้ใหญ่บ้านเสียว ได้ไปหาเจ้าโคตรทุกท่านที่บ้าน และชักชวนให้เข้าร่วมเป็นคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชนเพื่อทำหน้าที่ระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านเสียว ซึ่งเป็นบทบาทหน้าที่ซึ่งกระทำอยู่แล้ว โดยเจ้าโคตรทุกคนจึงตอบตกลงเพราะเห็นว่าเป็นประโยชน์กับชุมชน

จากคำบอกเล่าของเจ้าโคตรที่ทำหน้าที่คณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชนบ้านเสียว พบว่าสำหรับบทบาทและหน้าที่ของการเป็นคนกลางในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทจะกระทำโดยประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชนคือ พ่อคมกฤษ บุขราคม เพียงคนเดียวไม่ได้ แต่ต้องร่วมกับเจ้าโคตรท่านใดท่านหนึ่ง ได้แก่ พ่อโศติ ทองหล่อ พ่อสุวรรณ จันเกิน และพ่อเสงี่ยม (ไม่ทราบนามสกุล) โดยมีรายละเอียดในการดำเนินงาน ดังนี้

### (3.1) ด้านบทบาทและหน้าที่ของคนกลาง

หากมีชาวบ้านมาแสดงความจำนงขอเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ที่ศูนย์ยุติธรรมชุมชน ประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชนจะเป็นผู้รับเรื่องและจัดทำเอกสารข้อมูลเกี่ยวกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในเบื้องต้นก่อน หลังจากนั้นประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชนจะไปปรึกษาหารือกับเจ้าโคตรและมอบหมายให้เป็นผู้ไปสืบเสาะข้อมูลจากคู่กรณีทั้งสองฝ่ายเพิ่มเติม และชักชวนให้คู่กรณีเข้าสู่การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภายในชุมชน ทั้งนี้ในกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของศูนย์ยุติธรรมชุมชน จะมีการแบ่งหน้าที่ให้เจ้าโคตรทำหน้าที่ผู้เจรจาไกล่เกลี่ยข้อพิพาทและไกล่เกลี่ยสมานฉันท์แก่คู่กรณี ส่วนประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชนจะทำหน้าที่ด้านการจัดทำเอกสารหลักฐานดำเนินงานไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ได้แก่ การจดบันทึกไกล่เกลี่ยข้อพิพาทบ้านเสียวและการจัดทำบันทึกข้อตกลงจากการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทขึ้น จำนวน 4 ชุด เพื่อมอบให้คู่กรณีเก็บไว้เป็นหลักฐานการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท และเพื่อรายงานการดำเนินงานต่อนายอำเภอเมืองน้ำพองและผู้อำนวยการสำนักงานยุติธรรมจังหวัดขอนแก่น

### (3.2) ด้านประเภทข้อพิพาทหรือความผิดที่สามารถระงับข้อพิพาทได้

สำหรับประเภทข้อพิพาทหรือความผิดที่เคยมีการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทกันในศูนย์ยุติธรรมชุมชนบ้านเสี้ยว ได้แก่ คดีทะเลาะวิวาท คดีลักทรัพย์ คดีอุบัติเหตุโดยประมาท คดีการใช้ความรุนแรงภายในครอบครัว คดีทำให้เสียทรัพย์ คดีความผิดเกี่ยวกับเพศ และคดีอื่น ๆ และสำหรับข้อมูลการดำเนินงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชนบ้านเสี้ยว จากการศึกษาข้อมูลเอกสารที่มีในชุมชน พบว่า ชุมชนบ้านเสี้ยวไม่มีการแยกบันทึกข้อมูลการไกล่เกลี่ยและประนีประนอมข้อพิพาทของคณะกรรมการหมู่บ้านกับบันทึกข้อมูลการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของศูนย์ยุติธรรมชุมชนออกจากกัน เนื่องจากเห็นว่าเป็นการดำเนินการการระงับข้อพิพาทภายในชุมชนเช่นเดียวกันและผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทก็เป็นบุคคลเดียวกัน ซึ่งภายในชุมชนมีการจัดทำสถิติการดำเนินงานระงับข้อพิพาทดังข้อมูลต่อไปนี้

ตารางที่ 7 สถิติการดำเนินงานระงับข้อพิพาทตามบันทึกการไกล่เกลี่ยชุมชนบ้านเสี้ยวระหว่างปี พ.ศ. 2546 – พ.ศ. 2557

ประเภทความผิด/ข้อพิพาท	จำนวน 35 เรื่อง
คดีทะเลาะวิวาท	9
คดีลักทรัพย์	6
คดีอุบัติเหตุโดยประมาท	6
คดีการใช้ความรุนแรงภายในครอบครัว	4
คดีทำให้เสียทรัพย์	3
คดีความผิดเกี่ยวกับเพศ (อนาจาร)	3
คดีอื่น ๆ (ไม่ได้มีการระบุไว้)	4

หมายเหตุ ภายหลังก.ศ. 2557 ไม่มีการบันทึกข้อมูลการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเพิ่มเติมอีก

จากข้อมูลเชิงสถิติซึ่งมีการบันทึกไว้ข้างต้น ผู้วิจัยพบว่า ไม่มีการแบ่งแยกเกี่ยวกับประเภทของคู่กรณี กล่าวคือ ไม่มีการทำข้อมูลเชิงสถิติว่าในจำนวนนี้ แบ่งเป็นข้อพิพาทระหว่างคนในชุมชนบ้านเสี้ยวด้วยกันจำนวนกี่เรื่อง หรือเป็นข้อพิพาทระหว่างคนในชุมชนบ้านเสี้ยวกับคนภายนอกชุมชนจำนวนกี่เรื่อง อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นได้ว่าประเภทข้อพิพาทหรือคดีที่มีการไกล่เกลี่ยในศูนย์ยุติธรรมชุมชนบ้านเสี้ยว นั้น ยังจัดอยู่ภายใต้ขอบเขตของประเภทคดีที่ใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ยุติได้ เช่น ความผิดจากความรุนแรงในครอบครัว ความผิดที่กระทำโดยประมาท และความผิดอาญาต่อส่วนตัวหรือความผิดอาญาที่ยอมความได้ นอกจากนี้คดีที่เคยมีการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทกันยัง

สามารถจัดให้อยู่ภายใต้อำนาจของศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน ตามพระราชบัญญัติไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562 ได้ด้วย กล่าวคือ เป็นความผิดอาญามาตรา 278 (ความผิดฐานอนาจาร) มาตรา 358 - 359 (ความผิดฆาตกรรมทำให้เสียชีวิต) มาตรา 390 (ความผิดที่เป็นการกระทำให้โดยประมาท เป็นเหตุให้ผู้อื่นได้รับอันตรายแก่ร่างกายและจิตใจ) มาตรา 391 (ความผิดที่เป็นการใช้กำลังทำร้ายผู้อื่น โดยไม่ถึงกับเป็นเหตุให้เกิดอันตรายแก่ร่างกายและจิตใจ) เป็นต้น

โดยบันทึกการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทที่มีการบันทึกครั้งสุดท้าย ในปี พ.ศ. 2557 ซึ่งเป็นข้อพิพาทคดีทำให้เสียชีวิต กล่าวคือ ในกรณีกลุ่มเด็กจำนวน 3 คน ในหมู่บ้านเตชะฟุตบอล แล้วลูกฟุตบอลกระเด็นไปถูกโคมไฟที่หน้าบ้านของชาวบ้านแตกเสียหาย ซึ่งเจ้าของทรัพย์สินไม่ได้ใส่ใจเอาความเพียงแต่ให้ผู้ปกครองของเด็กทั้งสามคนซื้อโคมไฟมาเปลี่ยนให้ใหม่เท่านั้น ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้สอบถามเรื่องการหยุดลงของการบันทึกข้อมูลการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของหมู่บ้าน ซึ่งพ่อคณฤช บุชราคม กำนันวังชัยและประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชนบ้านเสี้ยวให้ข้อมูลว่า เนื่องจากหลังจากการบันทึกครั้งสุดท้ายนั้น ชุมชนบ้านเสี้ยว มีความสงบเรียบร้อยดี จึงไม่มีชาวบ้านเสี้ยวคนใดเข้ามาแจ้งขอเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ส่งผลให้ไม่มีการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของชาวบ้านนับแต่นั้นเป็นต้นมา

### (3.3) ด้านรูปแบบการดำเนินงานในการจัดการข้อพิพาท

การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของศูนย์ยุติธรรมชุมชนบ้านเสี้ยว ได้มีการประยุกต์นำเอาขั้นตอนในระบบเจ้าโคตรเชิงจารีตเข้ามาใช้ในการดำเนินงาน โดยนำมาปรับปรุงให้สอดคล้องกับภารกิจงานที่สำนักงานยุติธรรมจังหวัดได้มอบหมาย ได้แก่ การให้ความรู้เกี่ยวกับการระงับข้อพิพาทด้วยกระบวนการยุติธรรมทางเลือกแก่ประชาชน และการจัดทำเอกสารเกี่ยวกับการดำเนินงานไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของศูนย์ยุติธรรมชุมชนเพื่อรายงานต่อสำนักงานยุติธรรมจังหวัดขอนแก่นให้ทราบ ทั้งนี้ ผู้วิจัยพบว่า บันทึกการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทบ้านเสี้ยว ที่รายงานต่อสำนักงานยุติธรรมจังหวัดขอนแก่นเป็นฉบับเดียวกับบันทึกการประนีประนอมข้อพิพาทของคณะกรรมการหมู่บ้าน ที่รายงานต่อนายอำเภอในวันประชุมกำนันผู้ใหญ่บ้านประจำเดือนเช่นเดียวกัน

นอกจากนั้น การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของศูนย์ยุติธรรมชุมชน ยังมีขั้นตอนที่เพิ่มมาจากระบบเจ้าโคตร คือ การดำเนินการ ภายในมีการแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ (1) ด้านการบริหารจัดการ ศูนย์ยุติธรรมชุมชนบ้านเสี้ยวมีนายคณฤช บุชราคม เป็นประธานศูนย์นับตั้งแต่ก่อตั้งมาจนถึงปัจจุบัน และคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชนทั้งสิ้นจำนวน 12 คน ซึ่งมีที่มาจากคัดเลือกสมาชิกเครือข่ายยุติธรรมชุมชนและประชาชนในหมู่บ้านเสี้ยว โดยประธานศูนย์ร่วมกับตัวแทนเจ้าหน้าที่สำนักงานยุติธรรมจังหวัดขอนแก่น และที่ปรึกษาศูนย์ยุติธรรมชุมชนโดยตำแหน่ง ได้แก่ เจ้าอาวาสวัดชัยศรีบ้านเสี้ยว และ ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านเสี้ยวโคกกลาง ทำการคัดเลือกร่วมกัน และ (2) ด้านการดำเนินงาน ศูนย์ยุติธรรมชุมชนบ้านเสี้ยวจะดำเนินงานยุติธรรมชุมชนด้านการระงับข้อพิพาทในชุมชนเป็นหลัก ทั้งนี้ การไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชนต้องจัดทำบันทึกข้อตกลง

จากการไต่ถามข้อพิพาทขึ้น จำนวน 4 ฉบับ โดยมอบให้คูกรณีไว้เป็นหลักฐานฝ่ายละจำนวน 1 ฉบับ และนำส่งแก่นายอำเภอ จำนวน 1 ฉบับ และนำส่งแก่ผู้อำนวยการสำนักงานยุติธรรมจังหวัดขอนแก่น จำนวน 1 ฉบับ โดยการจัดทำข้อตกลงจะใช้วิธีการเขียนด้วยลายมือ ใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย และมีการระบุวัน เวลา สถานที่ไต่ถาม พร้อมทั้งลงลายมือชื่อผู้เข้าร่วมไต่ถามได้แก่ คูกรณีทั้งสองฝ่ายพร้อมตัวแทนครอบครัว พยาน (ถ้ามี) ผู้ไต่ถาม และมีประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชนเป็นผู้รับแจ้ง เพื่อเป็นหลักฐานการไต่ถามข้อพิพาท ซึ่งมีขั้นตอนการไต่ถามข้อพิพาทแสดงในตารางต่อไปนี้

ส่วนการดำเนินงานด้านอื่น ๆ จะไม่ได้กำหนดขอบเขตภารกิจงานไว้อย่างชัดเจน จึงทำให้การปฏิบัติงานของคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชนไม่มีหน้าที่ประจำ แต่จะเป็นลักษณะการให้ความร่วมมือต่อกิจกรรมโครงการของสำนักงานยุติธรรมจังหวัดขอนแก่นและหน่วยงานราชการในพื้นที่เป็นครั้งคราว



ภาพที่ 7 การประชุมระหว่างเจ้าโคตรและตัวแทนคณะกรรมการหมู่บ้านภายในศูนย์ยุติธรรมชุมชน

สำหรับ กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของศูนย์ยุติธรรมชุมชนบ้านเสียว มีรายละเอียด ดังนี้  
ตารางที่ 8 กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของศูนย์ยุติธรรมชุมชนบ้านเสียว

<p><b>ขั้นก่อน</b> <b>ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท</b></p>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. คู่กรณีแสดงความจำนงขอเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทต่อประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชนบ้านเสียว ด้วยวิธีแจ้งด้วยวาจา</li> <li>2. ประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชนรับเรื่องและจัดทำเอกสารข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ประกอบด้วย             <ol style="list-style-type: none"> <li>(1) ชื่อและนามสกุลของผู้แจ้ง</li> <li>(2) ชื่อและนามสกุลของคู่กรณีอีกฝ่าย</li> <li>(3) ลักษณะของเหตุการณ์ที่เป็นข้อพิพาท</li> </ol> </li> <li>3. ประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชนไปพูดคุยปรึกษากับเจ้าโคตร ซึ่งเป็นกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชน และมอบหมายไปพูดคุยนอกรอบกับคู่กรณีทั้งสองฝ่ายเพื่อสืบเสาะข้อมูลเพิ่มเติมและอธิบายให้ความรู้เกี่ยวกับการดำเนินงานในกระบวนการยุติธรรมแก่คู่กรณี</li> <li>4. เจ้าโคตรโน้มน้าวให้คู่กรณีทั้งสองฝ่ายเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภายในชุมชน แทนที่จะไปร้องทุกข์เพื่อดำเนินคดีกับเจ้าหน้าที่ตำรวจให้เป็นคดีความ อีกทั้งการฟ้องร้องต่อศาลจะมีทั้งค่าใช้จ่ายจำนวนมากและใช้เวลานานกว่าจะคดีจะยุติ แต่หากคู่กรณีสมัครใจเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยเรื่องก็จะจบเร็วขึ้นและแทบไม่มีค่าใช้จ่ายเกิดขึ้น เพราะเป็นการอำนวยความสะดวกโดยที่ไม่ต้องเดินทางออกไปนอกชุมชน</li> </ol> <p>หากคู่กรณี<b>ยินยอม</b>ตกลงเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เจ้าโคตรจะนัดหมายวันและเวลาให้มาไกล่เกลี่ยกันที่ศูนย์ยุติธรรมชุมชนบ้านเสียว แต่หากคู่กรณี<b>ปฏิเสธ</b>ที่จะเข้าสู่การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชุมชน ก็สามารถใช้กระบวนการยุติธรรมแบบปกติ หรือช่องทางการระงับความขัดแย้งของภาครัฐอื่น ๆ เพื่อจัดการความขัดแย้งได้</p>
<p><b>ขั้นไกล่เกลี่ยข้อพิพาท</b></p>	<ol style="list-style-type: none"> <li>5. ประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชนเป็นผู้เปิดกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท โดยเริ่มจากการแนะนำตัวคู่กรณีทั้งสองฝ่ายและตัวแทนครอบครัว และเจ้าโคตรซึ่งเป็นคนกลางไกล่เกลี่ยข้อพิพาท หลังจากนั้นจึงเปิดโอกาสให้เจ้าโคตรเริ่มการไกล่เกลี่ยเพื่อระงับข้อพิพาท</li> </ol>



	<p>6. เจ้าโคตรแจ้งกติกาแก่ผู้เข้าร่วมกระบวนการ ดังนี้</p> <p>(1) เมื่อคู่กรณีฝ่ายหนึ่งพูด คนอื่น ๆ ต้องตั้งใจฟังและไม่พูดแทรกแข่งกระบวนการ</p> <p>(2) หากคนกลางไม่ได้ซักถาม ห้ามมิให้แสดงความคิดเห็น จะถือว่าเป็นการรบกวนกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท</p> <p>(3) หากเห็นว่ากระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทดำเนินไปอย่างไม่เป็นธรรม คู่กรณีสามารถบอกเลิกได้ตลอดเวลา โดยจะไม่มีภาระถือโทษโกรธกัน</p> <p>7. เจ้าโคตรเริ่มซักถามเรื่องราวจากคู่กรณี เปิดโอกาสให้ชี้แจงเหตุผลและเล่าเรื่องราวที่ละเอียด โดยเริ่มจากผู้เสียหายก่อน แล้วจึงเปิดโอกาสให้ฝ่ายผู้กระทำความผิดได้เล่าเรื่องราวและแสดงเหตุผลในมุมมองของตนบ้าง</p> <p>8. เจ้าโคตรตัดสินความว่าข้อพิพาทนี้ใครผิดอย่างไร และควรแก้ไขความผิดพลาดที่เกิดขึ้นอย่างไร</p> <p>9. เจ้าโคตรให้คู่กรณีตกลงกันเองโดยตรงเรื่องค่าเสียหายและการชดใช้กัน ต่อหน้าเจ้าโคตร หากตกลงกันได้ก็ชดใช้เงินให้เสร็จ หรือหากต้องผ่อนจ่าย ก็ให้จ่ายส่วนหนึ่งต่อหน้าเจ้าโคตรก่อน ส่วนเงินที่เหลือนั้นให้มาจ่ายกันต่อหน้าเจ้าโคตรหรือกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชนที่ประธานศูนย์มอบหมาย ให้มาเป็นพยานการชำระค่าเสียหายในภายหลัง ทั้งนี้การผ่อนจ่ายจะกระทำขึ้นที่ศูนย์ยุติธรรมชุมชนบ้านเสียว</p> <p>10. เจ้าโคตรไกล่เกลี่ยเพื่อสมานฉันท์ โดยให้มีการขอขมาลาโทษต่อกัน และพูดจาสั่งสอนให้ประพฤติดีและสามัคคีกัน โดยยกเอาคำผญา ความสัมพันธ์กันในฐานะเครือญาติ การให้อภัย ขึ้นมาสั่งสอนแก่คู่กรณี และให้สัญญาว่าจะไม่ประพฤติผิดอีก</p> <p>11. ประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชนจัดทำบันทึกข้อตกลงจากการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทขึ้น จำนวน 4 ฉบับ โดยมอบให้คู่กรณีไว้เป็นหลักฐานฝ่ายละจำนวน 1 ฉบับ นำส่งแก่นายอำเภอ จำนวน 1 ฉบับ และนำส่งแก่ผู้อำนวยการสำนักงานยุติธรรมจังหวัดขอนแก่น จำนวน 1 ฉบับ</p> <p>12. ประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชนแจ้งต่อผู้เข้าร่วมกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทว่า หากมีการนำเรื่องราวการพิพาทไปพูดต่อกับบุคคลอื่น ผู้พูดจะต้องจ่ายค่าปรับจำนวน 500 บาทต่อคน โดยเงินจำนวนนี้จะให้</p>
--	--

	<p>เหรียญกษาปณ์เป็นผู้เก็บรักษาและนำมาใช้ในกิจกรรมอาสาสมัครป้องกันยาเสพติด และใช้จ่ายเพื่องานพัฒนาหมู่บ้าน</p> <p>13. ประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชนกล่าวขอบคุณทุกคนที่มาเข้าร่วมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทและปิดกระบวนการ</p>
<p><b>ชั้นหลังไกล่เกลี่ยข้อพิพาท</b></p>	<p>14. เจ้าโคตรหรือประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชนไปเยี่ยมเยียนคู่กรณีแต่ละฝ่ายที่บ้าน เพื่อถามไถ่ว่าติดใจเอาความหรือมีข้อพิพาทกันอีกหรือไม่ หากไม่มีถือว่าการพิพาทหรือความขัดแย้งนั้นเป็นอันระงับไป</p> <p>15. กรณีที่มีการนำเรื่องราวข้อพิพาทไปพูดต่อกันในหมู่บ้าน ประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชน ในฐานะกำนันผู้นำชุมชน จะทำการปรับเงินตามที่ได้แจ้งไว้</p>

จากตารางที่ 8 ทำให้เห็นว่า การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของศูนย์ยุติธรรมชุมชนบ้านเสียวมีขั้นตอนการนำข้อพิพาทเข้าสู่กระบวนการโดยเริ่มจาก คู่กรณีแสดงความจำนงขอเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทต่อประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชนด้วยวิธีแจ้งด้วยวาจา หลังจากนั้นประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชนจะจัดทำเอกสารข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับข้อพิพาทเพื่อนำไปพูดคุยปรึกษากับเจ้าโคตร และมอบหมายให้เจ้าโคตรซึ่งเป็นกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชนไปพูดคุยนอกรอบที่บ้านคู่กรณีเพื่อสืบเสาะข้อมูลมาประกอบการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท และอธิบายให้ความรู้แก่คู่กรณีทั้งสองฝ่ายเกี่ยวกับการดำเนินงานในกระบวนการยุติธรรมว่ามีขั้นตอนอย่างไร ในการแยกพูดคุยนี้เจ้าโคตรจะใช้วาทีศิลป์โน้มน้าวให้คู่กรณีเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภายในชุมชน หากคู่กรณียินยอมตกลงเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เจ้าโคตรก็จะนัดหมายให้มาไกล่เกลี่ยกันที่ศูนย์ยุติธรรมชุมชนบ้านเสียว แต่ถ้าคู่กรณีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งปฏิเสธก็ยังสามารถนำข้อพิพาทเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมแบบปกติหรือใช้ช่องทางอื่น ๆ ของภาครัฐเพื่อจัดการความขัดแย้งได้โดยไม่เสียประโยชน์แต่อย่างใด

ในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทที่ศูนย์ยุติธรรมชุมชน ประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชนจะเป็นผู้เปิดกระบวนการและแนะนำตัวคู่กรณีทั้งสองฝ่ายและตัวแทนครอบครัว พร้อมทั้งแนะนำตัวเจ้าโคตรซึ่งเป็นคนกลางไกล่เกลี่ยข้อพิพาท หลังจากนั้นเจ้าโคตรเริ่มพูดถึงกติกากาการพูดคุยและเริ่มต้นไกล่เกลี่ยเพื่อระงับข้อพิพาทและตัดสินความว่าข้อพิพาทนี้ใครผิดอย่างไร และควรแก้ไขความผิดพลาดที่เกิดขึ้นอย่างไร หลังจากนั้นเจ้าโคตรจะให้คู่กรณีตกลงกันเองโดยตรงเรื่องค่าเสียหายและการชดใช้กันต่อหน้าเจ้าโคตร หากตกลงกันได้ก็ชดใช้เงินให้เสร็จ แต่ถ้าต้องผ่อนจ่ายก็ให้จ่ายส่วนหนึ่งต่อหน้าเจ้าโคตรก่อน ส่วนเงินที่เหลือนั้นให้มาจ่ายกันที่ศูนย์ยุติธรรมชุมชนบ้านเสียวต่อหน้าเจ้าโคตรหรือกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชนที่ประธานศูนย์มอบหมายให้มาเป็นพยานการชำระค่าเสียหายในภายหลังได้ เมื่อตกลงเรื่องการชดใช้เรียบร้อยแล้วเจ้าโคตรจึงจะเริ่มต้นไกล่เกลี่ยเพื่อสมานฉันท์ตามที่ปฏิบัติกันมา

ในการระงับข้อพิพาทของชุมชนบ้านเสียว โดยให้คู่กรณีขอขมาลาโทษต่อกันโดยใช้หลักเกณฑ์จารีตชุมชนเช่นเดียวกับที่ใช้ในระบบเจ้าโคตร กล่าวคือ ถ้าเป็นการกระทำความผิดต่อผู้สูงอายุหรือบุคคลที่ควรเคารพและเรื่องที่พิพาทกันเป็นความผิดเกี่ยวกับเพศจะถือว่าผู้กระทำผิดได้ล่วงละเมิดทั้งต่อบุคคลและต่อจารีตชุมชน และเพื่อแก้ไขต่อความผิดพลาดฝ่ายผู้กระทำผิดต้องมีการจัดแต่ง “ขัน ๕” ประกอบด้วย ดอกดาวเรือง 5 คู่ และเทียน 5 คู่ จัดวางใส่จานหรือพานมาทำพิธีขอขมาลาโทษต่อฝ่ายที่ถูกล่วงละเมิด หลังจากนั้นเจ้าโคตรจะพูดจาสั่งสอนแก่คู่กรณีให้ประพฤติดีและสามัคคีกัน โดยยกเอาคำผญา ความสัมพันธ์กันในฐานะเครือญาติ การให้อภัยทาน ขึ้นมาสั่งสอนแก่คู่กรณีและให้สัญญาว่าจะไม่ประพฤติผิดอีก จึงจะถือว่าสิ้นสุดขั้นตอนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทด้วยวาจา เมื่อเสร็จสิ้นการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชั้นวาจา ประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชนจะจัดทำบันทึกข้อตกลงจากการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทขึ้น จำนวน 4 ฉบับ เพื่อมอบให้คู่กรณีแต่ละฝ่ายไว้เป็นหลักฐาน และเพื่อนำส่งแก่นายอำเภอ นำพองกับผู้อำนวยการสำนักงานยุติธรรมจังหวัดขอนแก่น ทั้งนี้การจัดทำข้อตกลงจากการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทจะใช้วิธีการเขียนด้วยลายมือ ใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย และมีการระบุวัน เวลา สถานที่ไกล่เกลี่ย พร้อมทั้งลงลายมือชื่อผู้เข้าร่วมไกล่เกลี่ยเพื่อเป็นหลักฐานทางเอกสารใช้อ้างอิงเกี่ยวกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทครั้งนั้น ก่อนจบกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชนแจ้งให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการรับรู้ร่วมกันว่า หากผู้หนึ่งนำเรื่องราวการพิพาทไปถ่ายทอดพูดต่อกับบุคคลอื่นในชุมชน จะต้องจ่ายค่าปรับจำนวน 500 บาท

ภายหลังการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เจ้าโคตรหรือประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชนจะไปถามไถ่ความรู้สึกของคู่กรณีทั้งสองฝ่ายเรื่องการติดใจเอาความและสอบถามว่ามีข้อพิพาทกันอีกหรือไม่ หากไม่มีถือว่าการพิพาทหรือความขัดแย้งนั้นเป็นอันระงับไป และหากพบว่าภายในชุมชนมีการนำเรื่องราวข้อพิพาทไปเปิดเผยพูดต่อเกิดขึ้น ก็จะมีการปรับเงินแก่ผู้ที่นำเรื่องราวไปเปิดเผยตามที่ได้แจ้งไว้แล้ว

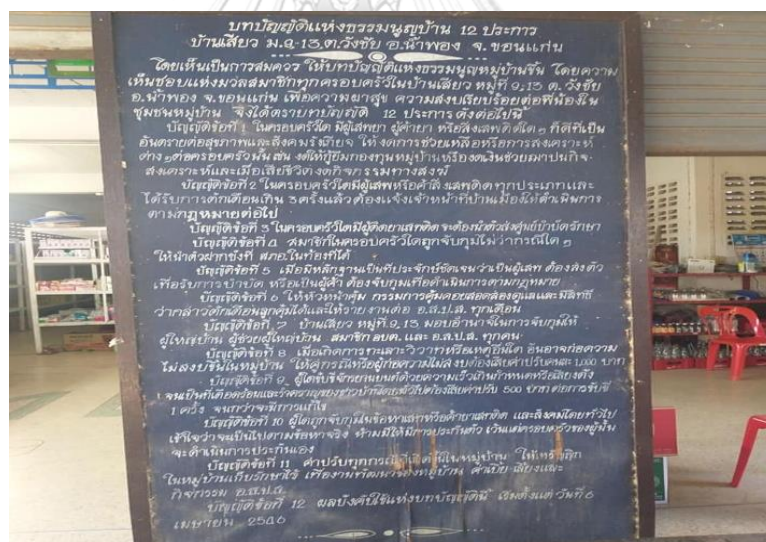
### 3. งานยุติธรรมชุมชนในมิติอื่นที่มีในหมู่บ้าน

นอกจากการหน้าที่ในการอำนวยความสะดวกยุติธรรมและระงับข้อพิพาทในชุมชน อันเป็นจุดเด่นสำคัญที่ทำให้บ้านเสียวมีชื่อเสียงและเป็นที่รู้จักในฐานะยุติธรรมชุมชนต้นแบบ ของกระทรวงยุติธรรมแล้ว ข้อมูลที่ได้จากการลงพื้นที่ภาคสนาม สะท้อนให้เห็นว่า ภายในบ้านเสียวมีการดำเนินงานยุติธรรมชุมชนด้านอื่น ๆ ที่น่าสนใจในหมู่บ้านแห่งนี้ร่วมด้วย โดยผู้วิจัยได้จัดแบ่งบทบาทและภารกิจของยุติธรรมชุมชน โดยอ้างอิงจากงานศึกษาเรื่องยุติธรรมชุมชน : บทบาทการอำนวยความสะดวกยุติธรรมโดยชุมชน เพื่อชุมชนของกิตติพงษ์ กิตยารักษ์และคณะ (2550) โดยได้จัดแบ่งข้อมูล เป็น 3 ด้านคือ

1) ด้านเสริมพลัง 2) ด้านการเยียวยา และ 3) ด้านการเฝ้าระวังและป้องกันปัญหาอาชญากรรม เพื่อนำเสนอผลการศึกษาในส่วนนี้ โดยมีรายละเอียดดังนี้

### 1) ด้านเสริมพลัง

การตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชนนำร่องขึ้นในหมู่บ้าน ช่วยเปิดโอกาสให้ผู้นำชุมชนหยิบยกเจ้าโคตรและระบบเจ้าโคตรซึ่งเป็นงานยุติธรรมแบบจารีต มาปรับใช้เป็นกลไกรองรับข้อพิพาทที่เกิดขึ้นในรูปแบบการดำเนินงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชน นอกจากนี้ชุมชนยังมีการจัดทำธรรมนูญบ้านขึ้นมาใช้ โดยผู้ให้ข้อมูลเล่าว่ามีการจัดทำ “ร่างธรรมนูญบ้าน 12 ประการ” ขึ้นในสมัยที่พ่อโชติ ทองหล่อ เป็นผู้ใหญ่บ้าน และนำไปขอความเห็นชอบจากตัวแทนทุกคนรอบครัวในการประชุมหมู่บ้านประจำเดือน เพราะเห็นว่าเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับทุกคนในชุมชน ซึ่งจากการไปขอความเห็นชอบนั้นพบว่า ไม่มีเสียงคัดค้านจากคนในชุมชน ดังนั้นคณะกรรมการหมู่บ้านโดยการนำของพ่อโชติ ทองหล่อ ในขณะนั้น จึงจัดทำป้ายประกาศ “ธรรมนูญบ้านเสียว 12 ประการ” ติดไว้หน้าอาคารที่ทำการร้านค้าสหกรณ์ของหมู่บ้าน เพื่อให้ชาวบ้านเสียวได้รับทราบและถือปฏิบัติโดยทั่วกันดังภาพต่อไปนี้



ภาพที่ 8 ป้ายประกาศบทบัญญัติแห่งธรรมนูญบ้านเสียว 12 ประการ

จากภาพที่เห็นได้ว่าสาระสำคัญของธรรมนูญสรุปได้ดังต่อไปนี้

ข้อที่ 1 ชุมชนจะงดการช่วยเหลือหรือสงเคราะห์ต่าง ๆ แก่ครอบครัวที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติด เช่น งดให้กู้ยืมกองทุนหมู่บ้าน งดเงินช่วยเหลืองานอาชีพสงเคราะห์ งดกิจกรรมทางสังคมเมื่อเสียชีวิต

ข้อที่ 2 ครอบครัวที่สมาชิกคนใดเสพรหรือค้ายาเสพติด จะถูกตัดเดือนจากชุมชน จำนวน 3 ครั้ง หากบุคคลดังกล่าว ยังไม่กลับตัวเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ชุมชนจะแจ้งเบาะแสต่อทางการให้ดำเนินคดีตามกฎหมาย

ข้อที่ 3 ครอบครัวที่มีสมาชิกคนใดติดยาเสพติด จะต้องส่งตัวไปศูนย์บำบัดรักษาเพื่อเข้ารับการรักษาบำบัดแก้ไขฟื้นฟู

ข้อที่ 4 หากสามารถจับกุมผู้ก่ออาชญากรรมได้ในเขตหมู่บ้าน ต้องนำตัวไปฝากขังที่สถานีตำรวจในท้องที่

ข้อที่ 5 เมื่อมีหลักฐานชัดเจนว่าบุคคลนั้นค้ายาเสพติด ต้องถูกจับกุมดำเนินคดีตามกฎหมาย ส่วนผู้เสพให้ส่งตัวไปเข้ารับการรักษาบำบัดรักษา

ข้อที่ 6 ให้หัวหน้าคุ้มและกรรมการคุ้ม สอดส่องดูแลเรื่องยาเสพติดและสามารถว่ากล่าวตักเตือนได้หากพบว่ากระทำผิด ให้หัวหน้าคุ้มและกรรมการคุ้มรายงานปัญหาที่พบต่ออาสาสมัครป้องกันยาเสพติด (อ.ส.ป.ส.)

ข้อที่ 7 ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล และอาสาสมัครป้องกันยาเสพติด มีอำนาจจับกุมผู้กระทำความผิดในเขตหมู่บ้าน

ข้อที่ 8 กรณีก่อความไม่สงบในหมู่บ้าน เช่น ทะเลาะวิวาท หรือก่อเหตุอื่น ๆ ที่อาจก่อให้เกิดความไม่สงบขึ้นในหมู่บ้านต้องเสียค่าปรับ คนละ 1,000 บาท

ข้อที่ 9 ขับซี้รถจักรยานยนต์ ดัดแปลงสภาพทำให้เกิดเสียงดังหรือขับซี้ด้วยความเร็วเกินอัตราที่กำหนดในเขตหมู่บ้าน มีโทษปรับ 500 บาท ต่อการขับซี้ 1 ครั้ง จนกว่าจะมีการแก้ไขปัญหารถให้กลับสู่สภาพเดิม

ข้อที่ 10 ห้ามไม่ให้ผู้ใหญ่บ้านไปประกันตัว ผู้ถูกจับกุมตัวในคดียาเสพติด เว้นแต่ครอบครัวของบุคคลนั้นจะไปประกันตัวเอง

ข้อที่ 11 ค่าปรับที่เกิดขึ้นในเขตหมู่บ้านทุกกรณี ให้เก็บรักษาไว้ที่เหรียญกษาปณ์และนำมาใช้จ่ายเป็นค่าเบี้ยเลี้ยงและค่ากิจกรรมอาสาสมัครป้องกันยาเสพติด และใช้จ่ายเพื่องานพัฒนาหมู่บ้าน

ข้อที่ 12 ให้ธรรมนูญฉบับนี้ มีผลบังคับใช้ในเขตหมู่บ้าน ตั้งแต่วันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2546 เป็นต้นไป

จากข้อบัญญัติของธรรมนูญบ้าน จำนวน 12 ข้อในข้างต้น ล้วนเป็นไปเพื่อการสนับสนุนคนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วม เพื่อทำให้หมู่บ้านเสียวเป็นชุมชนที่ปลอดภัยจากปัญหายาเสพติด นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นว่า การที่มีการขอความเห็นชอบจากคนในหมู่บ้านซึ่งเป็นผู้อยู่อาศัยหลักในร่างธรรมนูญหมู่บ้านก่อนที่จะประกาศใช้นั้น นอกจากจะเป็นไปเพื่อการรับรู้ข้อตกลงร่วมกัน ยังส่งผลให้ชาวบ้านรู้สึกว่าการเสียงของตนเองมีความหมาย อีกทั้งยังช่วยสร้างความมุ่งมั่นและแรงจูงใจให้

เกิดขึ้นร่วมกันภายในชุมชน เพื่อปฏิบัติตามกฎกติกาของชุมชนที่ร่วมกันสร้างขึ้น ซึ่งประโยชน์ที่เกิดขึ้นเป็นไปเพื่อเสริมพลังด้านป้องกันและแก้ไขต่อปัญหาอาชญากรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนอย่างแท้จริง

## 2) ด้านการเยียวยา

สำหรับด้านการเยียวยา วัตถุประสงค์หลักเป็นไปเพื่อการบรรเทาผลร้ายที่เกิดขึ้นกับคู่กรณี และครอบครัวของทุกฝ่าย และเพื่อให้ทุกคนสามารถคืนกลับการมีชีวิตปกติในชุมชน ซึ่งข้อมูลจากการสัมภาษณ์ สะท้อนให้เห็นถึงประเด็นดังกล่าว ดังนี้

“ถ้ามีคนอื่นเอาเรื่องไปพูดต่อทำให้เสียหาย จะต้องเสียค่าปรับ 500 บาท ถ้ามีคนมาร้องเรียน ก็ไล่อันไปนั่นแหละว่า ไปได้ยื่นมาจากที่ไหน ใครพูด ปรับเงินทั้งหมด เงินค่าปรับ ให้เหรียญหมู่บ้านเป็นคนเก็บ”  
(KI 4, สัมภาษณ์, 16 พฤศจิกายน 2562)

“หลวงพ่อกี่สอน การนิเทศคนอื่นผิดศีล 5 นี้บาปตกนรกนะ เวลาไปทำบุญวันอาทิตย์ที่วัด พิธีกรพูดออกไมค์ให้ชาวบ้านรู้ ใครพูดเรื่องคนอื่นทำให้เสียหายจะปรับเงิน คนรุ่นแม่กลัวบาป สมัยนี้เขาไม่กลัวบาป เขากลัวเสียเงิน”  
(KI 7, สัมภาษณ์, 16 พฤศจิกายน 2562)

“กำนันบอกเวลาประชุมชาวบ้าน ถ้าใครพูดทำให้คนอื่นเสียหาย ใครทำผิดธรรมเนียมบ้านจะปรับเงิน โดยมีบ้านเลี้ยวหมู่ 9 และ หมู่ 13 ที่ใช้ธรรมเนียมบ้านร่วมกัน”  
(KI 5, สัมภาษณ์, 16 พฤศจิกายน 2562)

เนื่องจากมีความกังวลว่า หากมีการนำเรื่องราวและข้อพิพาทที่ได้ไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทเสร็จสิ้นไปแล้วไปพูดต่อ อาจสร้างบาดแผลให้เกิดแก่บุคคลที่เกี่ยวข้องหรืออาจนำไปสู่การกลายเป็นการเริ่มข้อพิพาทครั้งใหม่ ซึ่งในส่วนนี้สะท้อนให้เห็นว่าการห้ามไม่ให้เล่าเรื่องราวการกระทำความผิดไปพูดต่อ เป็นการช่วยเหลือแก่คู่กรณีให้ไม่ต้องถูกตีตราหรือตอกย้ำความผิดพลาดจากคนรอบข้าง หรือแม้กระทั่งย้ำเตือนใจถึงความบาดหมางระหว่างกันที่เกิดขึ้นภายในชุมชน จึงทำให้คู่กรณีทั้งสองฝ่ายและสมาชิกในครอบครัวสามารถกลับไปใช้ชีวิตตามปกติได้ง่ายกว่าการไม่มีข้อตกลงเรื่องนี้เสียเลย เพราะความใกล้ชิดของคนในชุมชนในสังคมชนบท อาจก่อให้เกิดการนำเรื่องราวไปพูดต่อแบบปากต่อ

ปาก ซึ่งอาจมีการให้ข้อมูลที่คลาดเคลื่อนและทำให้ตัวสารดังกล่าวบิดเบือนไปจากความเป็นจริง จนส่งผลให้คู่กรณีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทั้งสองฝ่ายและสมาชิกในครอบครัวเกิดความเสียหายและอับอายซ้ำได้

### 3) ด้านการเฝ้าระวังและป้องกันปัญหาอาชญากรรม

ข้อมูลจากธรรมนูญหมู่บ้าน สะท้อนให้เห็นว่าชุมชนแห่งนี้มีการดำเนินการในด้านบทบาทการเฝ้าระวังต่อปัญหาอาชญากรรมในชุมชน โดยมีบัญญัติ จำนวน 7 ข้อ ได้แก่ ข้อที่ 1 ข้อที่ 2 ข้อที่ 3 ข้อที่ 5 ข้อที่ 6 ข้อที่ 7 และ ข้อที่ 10 ที่กล่าวถึงดังกล่าว นอกจากนี้ ข้อบัญญัติในข้อที่ 8 และ ข้อที่ 9 ยังแสดงให้เห็นว่า ชุมชนพยายามหยุดยั้งพฤติกรรมเสี่ยงที่แม้ว่าจะยังไม่ใช่การก่ออาชญากรรมเต็มรูปแบบ แต่มีความเป็นไปได้ที่พฤติกรรมนั้น ซึ่งได้แก่ การทะเลาะวิวาท การก่อเหตุความไม่สงบขึ้นในหมู่บ้าน และพฤติกรรมเด็กแว้น จะนำไปสู่การประกอบอาชญากรรมในอนาคต ซึ่งข้อมูลจากการสัมภาษณ์ สะท้อนให้เห็นถึงประเด็นดังกล่าว ดังนี้

“ในธรรมนูญบ้านมีข้อห้ามไว้ เมื่อเกิดทะเลาะวิวาทหรือก่อความไม่สงบขึ้นในหมู่บ้าน ให้คู่กรณีหรือผู้ก่อความไม่สงบเสียค่าปรับคนละพัน”

(KI 4, สัมภาษณ์, 16 พฤศจิกายน 2562)

“วิทยุรณรงค์มอเตอร์ไซด์ไปเปลี่ยนท่อไอเสียให้เวลาขี่มีเสียงดัง แบบนี้ก็ให้เปลี่ยนคืน ขับขี่รณรงค์มอเตอร์ไซด์เสียงดังในหมู่บ้านมีโทษปรับ 500 บาท ขับขี่ครั้งหนึ่งก็ปรับ 500 ข้ออีกก็รอบก็ปรับทุกรอบ จะปรับจนกว่าจะไม่มีเสียงดังนั่นแหละ”

(KI 1, สัมภาษณ์, 14 พฤศจิกายน 2562)

### 4. การเชื่อมโยงระหว่างระบบเจ้าโคตรกับระบบงานยุติธรรมชุมชนในพื้นที่

จากข้อมูลที่กล่าวมาข้างต้น เมื่อนำมาเปรียบเทียบการดำเนินงานของยุติธรรมชุมชนแต่ละรูปแบบภายในหมู่บ้านเสียว ทำให้เห็นถึงความแตกต่างกันบางอย่างและความเหมือนกันบางประการที่หากพิจารณาพิจารณาแล้วอาจทำให้เห็นว่าระบบเจ้าโคตรซึ่งเป็นยุติธรรมชุมชนเชิงจารีตสามารถเชื่อมโยงกับระบบงานยุติธรรมชุมชนของภาครัฐในปัจจุบันได้ ดังจะเห็นจากข้อมูลในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 9 เปรียบเทียบการดำเนินงานของงานยุติธรรมชุมชนแต่ละรูปแบบภายในหมู่บ้านเสียว

การดำเนินงาน ยุติธรรมชุมชน	ระบบเจ้าโคตร เชิงจารีต	การประนีประนอม ข้อพิพาทของคณะ กรรมการหมู่บ้าน	ศูนย์ดำรงธรรม อำเภอน้ำพอง	ศูนย์ยุติธรรม ชุมชนบ้านเสียว
1. ด้านบทบาท การทำหน้าที่ของ คนกลาง	- มีเจ้าโคตรเป็น คนกลางเพียงคน เดียว	- มีเจ้าโคตรเป็นคน กลางร่วมกับ ผู้ใหญ่บ้านหรือ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน	- คู่กรณีสามารถ เลือกเจ้าโคตรเป็น คนกลางแบบองค์ คณะได้ ถ้าเจ้า โคตรมีชื่อปรากฏ อยู่ในบัญชีรายชื่อ ผู้ไกล่เกลี่ยข้อ พิพาททางแพ่ง ของอำเภอทั้งนี้ ต้องมีนายอำเภอ หรือพนักงาน อัยการประจำ จังหวัด หรือ ปลัดอำเภอเป็น ประธานผู้ไกล่ เกลี่ยแต่ละชุด	- มีเจ้าโคตรเป็นคน กลางร่วมกับ ประธานศูนย์ ยุติธรรมชุมชน
2. ด้าน กระบวนการไกล่ เกลี่ยข้อพิพาท	- เจ้าโคตรเป็นทั้ง ผู้รับแจ้งและผู้ ดำเนิน กระบวนการไกล่ เกลี่ยข้อพิพาทเอง ทั้งหมด	- ผู้ใหญ่บ้านหรือ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้รับแจ้งจาก คู่กรณีที่ต้องการเข้า สู่กระบวนการ ประนีประนอมข้อ พิพาทในระดับ หมู่บ้าน และเป็น ผู้ดูแลเรื่องจัดทำ เอกสารทั้งหมดที่ใช้	- คู่กรณีฝ่ายใด ฝ่ายหนึ่งต้องยื่น คำร้องขอไกล่ เกลี่ยและ ประนอมข้อ พิพาททางแพ่งต่อ นายอำเภอเพื่อขอ เข้าสู่กระบวนการ - มีการให้	- ประธานศูนย์ ยุติธรรมชุมชนเป็น ผู้รับเรื่องจากคู่กรณี และเป็นผู้ดูแลเรื่อง จัดทำเอกสาร ทั้งหมดที่ใช้ใน กระบวนการไกล่ เกลี่ยข้อพิพาท รวมทั้งเป็นผู้ติดต่อ ให้เจ้าโคตรมาทำ การไกล่เกลี่ยข้อ พิพาท



การดำเนินงาน ยุติธรรมชุมชน	ระบบเจ้าโคตร เชิงจารีต	การประนีประนอม ข้อพิพาทของคณะ กรรมการหมู่บ้าน	ศูนย์ดำรงธรรม อำเภอน้ำพอง	ศูนย์ยุติธรรม ชุมชนบ้านเสียว
		<p>ในกระบวนการไกล่ เกลี่ยข้อพิพาทของ คณะกรรมการ หมู่บ้าน</p> <p>- ผู้ใหญ่บ้าน หรือ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และเจ้าโคตร ร่วมกันสืบหา ข้อเท็จจริงและ ตรวจสอบ พยานหลักฐาน และสถานที่ เกี่ยวข้องข้อพิพาท ตามความ ยินยอมของเจ้าของ หรือผู้ครอบครอง</p> <p>- เจ้าโคตรทำหน้าที่ พูดเจรจาไกล่เกลี่ย เพื่อระงับข้อพิพาท</p>	<p>ประธานนัด ประชุมคณะผู้ไกล่ เกลี่ยทุกคน ภายใน 7 วัน เพื่อ พิจารณาคำร้อง ขอไกล่เกลี่ยและ ประนอมข้อ พิพาท</p> <p>- ในการประนี ประนอมข้อ พิพาท คณะผู้ไกล่ เกลี่ยสามารถแยก คุยกับคู่กรณีแต่ ละฝ่ายได้ แต่ใน การทำข้อตกลง กันต้องกระทำต่อ หน้าคู่กรณีทุก ฝ่าย</p> <p>- ต้องดำเนินการ ไกล่เกลี่ยและ ประนอมข้อ พิพาทให้เสร็จ ภายใน 90 วัน นับแต่วันที่ นายอำเภอได้ลง</p>	<p>- ประธานศูนย์ ยุติธรรมชุมชนจะ มอบหมายให้เจ้า โคตรแยกพูดคุยกับ คู่กรณีทั้งสองฝ่าย รวมทั้งชักชวนเข้าสู่ กระบวนการไกล่ เกลี่ยข้อพิพาท และ พูดจาสอดแทรกให้ ความรู้เกี่ยวกับ กระบวนการ ยุติธรรม รวมทั้ง ข้อดีของการไกล่ เกลี่ยข้อพิพาทใน ชุมชนแก่คู่กรณี ตามที่สำนักงาน ยุติธรรมจังหวัด มอบหมายให้ ประชาสัมพันธ์เรื่อง การระงับข้อพิพาท ทางเลือกแก่ ประชาชน</p> <p>- ในการไกล่เกลี่ย ข้อพิพาท ประธานศูนย์ ยุติธรรมชุมชนจะ เป็นคนเปิดและปิด กระบวนการ ส่วน เจ้าโคตรจะ</p>

การดำเนินงาน ยุติธรรมชุมชน	ระบบเจ้าโคตร เชิงจารีต	การประนีประนอม ข้อพิพาทของคณะ กรรมการหมู่บ้าน	ศูนย์ดำรงธรรม อำเภอน้ำพอง	ศูนย์ยุติธรรม ชุมชนบ้านเสียว
			<p>เรื่องในสารบบ เว้นแต่มีเหตุ จำเป็นและคู่กรณี ยินยอมให้ขยาย ระยะเวลา ดำเนินการ สามารถขยาย เวลาได้ครั้งละไม่ เกิน 90 วัน และ โดยรวม ระยะเวลาที่ใช้ ไกล่เกลี่ยและ ประนอมข้อ พิพาทต้องไม่เกิน กว่า 1 ปี</p>	<p>รับผิดชอบดำเนิน กระบวนการในชั้น ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท</p>
<p><b>3. ด้านการจัดทำ ข้อตกลงทาง เอกสารเพื่อเป็น หลักฐาน</b></p>	<p>- ไม่มีการจัดทำ ข้อตกลงไว้เป็น หลักฐาน อาศัย เพียงสัจจะ ระหว่างคู่กรณี ที่ กระทำการตกลง กันต่อหน้าเจ้า โคตรเท่านั้น</p>	<p>- มีการจัดทำ ข้อตกลงทาง เอกสารเพื่อเป็น หลักฐานโดย ผู้ใหญ่บ้านหรือ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ช่วยเหลือเรื่อง ดำเนินการจัดทำ เอกสารสัญญา ประนีประนอมยอม ความขึ้นจำนวน 4 ฉบับ เพื่อให้คู่กรณี</p>	<p>- มีการจัดทำ ข้อตกลงทาง เอกสารเพื่อเป็น หลักฐาน โดย คณะผู้ไกล่เกลี่ย จะจัดให้มีการทำ สัญญา ประนีประนอม ยอมความ ระหว่างคู่กรณี และให้ถือเอา ข้อตกลงตาม</p>	<p>- มีการจัดทำ ข้อตกลงทาง เอกสารเพื่อเป็น หลักฐาน โดย ประธานศูนย์ ยุติธรรมชุมชน จัดทำบันทึก ข้อตกลงจากการ ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ขึ้น จำนวน 4 ฉบับ โดยมอบให้คู่กรณี ไว้เป็นหลักฐานฝ่าย ละจำนวน 1 ฉบับ นำส่งแก่นายอำเภอ</p>

การดำเนินงาน ยุติธรรมชุมชน	ระบบเจ้าโคตร เชิงจารีต	การประนีประนอม ข้อพิพาทของคณะ กรรมการหมู่บ้าน	ศูนย์ดำรงธรรม อำเภอน้ำพอง	ศูนย์ยุติธรรม ชุมชนบ้านเสียว
		เก็บไว้ฝ่ายละ 1 ฉบับ รายงานต่อการดำเนินงานต่อ นายอำเภอ น้ำพอง จำนวน 1 ฉบับ และเก็บรักษาไว้ เป็นหลักฐานที่ ผู้ใหญ่บ้านจำนวน 1 ฉบับ	สัญญา ประนีประนอม ยอมความมีผล ผูกพันแก่คู่กรณี	จำนวน 1 ฉบับ และนำส่งแก่ ผู้อำนวยการ สำนักงานยุติธรรม จังหวัดขอนแก่น จำนวน 1 ฉบับ
4. ด้านการ ติดตามผล	- มีการติดตามผล แบบไม่เป็นทางการโดยตัว เจ้าโคตรเอง	- มีการติดตามผล แบบไม่เป็นทางการ โดยผู้ใหญ่บ้าน หรือผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หรือเจ้าโคตร - ในกรณีที่ไม่สามารถระงับข้อพิพาทในชุมชนได้ สำเร็จ ข้อพิพาทจะถูกส่งขึ้นไปยัง นายอำเภอ ซึ่ง นายอำเภอจะให้ใช้ ศูนย์ดำรงธรรม อำเภอเป็นกลไก งานระงับข้อพิพาท ในลำดับสูงขึ้นมา	- ไม่มีการติดตามผลจากคณะผู้ไกล่เกลี่ยแต่ถ้าคู่กรณี ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ปฏิบัติตามสัญญา ประนีประนอม ยอมความ คู่กรณี อีกฝ่ายสามารถ ยื่นคำร้องต่อ พนักงานอัยการที่มีเขตอำนาจ รับผิดชอบใน ท้องที่อำเภอนั้น ให้ดำเนินการยื่น คำร้องต่อศาลให้ ออกคำสั่งบังคับให้ ตามสัญญาโดยนำ กฎหมายว่าด้วย	- มีการติดตามผล แบบไม่เป็นทางการ โดยประธานศูนย์ ยุติธรรมชุมชนหรือ เจ้าโคตร

การดำเนินงาน ยุติธรรมชุมชน	ระบบเจ้าโคตร เชิงจารีต	การประนีประนอม ข้อพิพาทของคณะ กรรมการหมู่บ้าน	ศูนย์ดำรงธรรม อำเภอน้ำพอง	ศูนย์ยุติธรรม ชุมชนบ้านเสียว
		จากหมู่บ้านอีก ชั้นหนึ่ง	อนุญาตตุลาการ มาใช้โดยอนุโลม	

ข้อมูลจากตารางที่ 9 แสดงให้เห็นถึงการระงับข้อพิพาทภายในหมู่บ้านเสียวในปัจจุบัน มีความเหมือนกัน คือ เป็นการกระทำการผ่านบุคคลที่เป็นเจ้าโคตร โดยเจ้าโคตรจะเข้าไปมีบทบาทเป็นคนกลางทำหน้าที่พูดจาไกล่เกลี่ยข้อพิพาทและไกล่เกลี่ยเพื่อสมานฉันท์ความสัมพันธ์แก่คู่กรณีในงานยุติธรรมชุมชนทุกรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นระบบเจ้าโคตรแบบดั้งเดิมในเชิงจารีต การประนีประนอมข้อพิพาทของคณะกรรมการหมู่บ้าน หรือการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของศูนย์ยุติธรรมชุมชน อีกทั้งเจ้าโคตรยังทำหน้าที่เป็นผู้ติดตามผลการระงับของพิพาท เช่น การปฏิบัติตามข้อตกลงของคู่กรณีทั้งสองฝ่าย การผูกใจเจ็บหรือติดใจเอาความต่อกัน รวมถึงเฝ้าระวังไม่ให้ความขัดแย้งระหว่างคู่กรณีปะทุขึ้นเป็นข้อพิพาทกันครั้งใหม่

ส่วนประเด็นที่มีความแตกต่างกันระหว่างระบบเจ้าโคตรกับงานยุติธรรมชุมชนรูปแบบอื่น ๆ ของภาครัฐ คือ การจัดทำข้อตกลงทางเอกสารเพื่อเป็นหลักฐานใช้อ้างอิงถึงการระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้น ซึ่งระบบเจ้าโคตรแบบดั้งเดิมนั้นเน้นให้ความสำคัญกับความไว้วางใจของคู่กรณีในฐานะคนชุมชนเดียวกัน โดยมีเพียงการให้สัจจะต่อกันของคู่กรณี ด้วยการทำข้อตกลงกันผ่านวาจาต่อหน้าเจ้าโคตร ซึ่งทุกคนในชุมชน ยกย่องให้เป็นบุคคลตัวอย่างของชุมชนที่ได้รับการยอมรับด้านการประพฤติดีและมีความสามารถในการจัดการความขัดแย้งภายในชุมชนให้ออกมาอย่างถูกต้องและเป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย อีกทั้ง รูปแบบวิธีระงับข้อพิพาทของเจ้าโคตรนั้น ยังสะท้อนให้เห็นถึงความอะลุ่มอล่วยและความยืดหยุ่นต่อกันระหว่างคนกลางและคู่กรณีทั้งสองฝ่าย ซึ่งเป็นไปเพื่อหาแนวทางการจบปัญหาข้อพิพาทที่ยังคงรักษาสัมพันธภาพระหว่างผู้คนในชุมชนเดียวกันไว้เป็นหลัก แทนที่จะมุ่งใช้การดำเนินคดีทางกฎหมายต่อผู้กระทำความผิดเพียงอย่างเดียว

แนวทางดังกล่าวจึงมีส่วนช่วยเสริมแรงสัมพันธภาพทางสังคม ของคนในชุมชนบ้านเสียวให้แน่นแฟ้นและเข้มแข็งยิ่งขึ้นไม่ให้เกิดกระทบต่อครอบครัว เครือญาติทั้งสองฝ่ายแม้จะเป็นคู่กรณีกัน ด้วยเหตุนี้จึงทำให้บุคคลในชุมชน มีการยับยั้งชั่งใจที่จะทำอะไรที่ส่งผลต่อความสัมพันธ์อันดีที่มีต่อกัน ดังนั้น เมื่อเกิดเหตุพิพาทกัน ชาวบ้านจึงเลือกใช้วิธีระงับข้อพิพาทเบื้องต้นเพื่อรักษาความสัมพันธ์

แบบ “บัวไม่ให้ช้ำน้ำไม่ให้ขุ่น” ก่อน ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของงานยุติธรรมชุมชนมากกว่าที่จะมุ่งตรงไปพึ่งพากระบวนการยุติธรรมซึ่งเป็นกลไกภายนอกชุมชน

จากการเก็บข้อมูลทั้งจากเอกสารและการสัมภาษณ์นั้น สะท้อนให้เห็นว่า ระบบเจ้าโคตรได้ปรับตัวเข้ากับงานยุติธรรมชุมชนของภาครัฐ ซึ่งมีส่วนช่วยในการเข้ามาเติมเต็มด้านการจัดทำเอกสารในลักษณะสัญญาประนีประนอมยอมความจากผู้ใหญ่บ้าน หรือการทำหนังสือข้อตกลงจากการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทจากประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชนเป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อรายงานผลการปฏิบัติงานไปยังหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ระบบเจ้าโคตรและตัวเจ้าโคตรของหมู่บ้าน เป็นที่รู้จักและรับรู้จากบุคลากรภาครัฐในพื้นที่และนอกพื้นที่ถึงการเป็นตัวอย่างในงานระงับข้อพิพาทในชุมชน ตลอดจนเจ้าโคตรผู้ทำหน้าที่เป็นคนกลางในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ได้มีบทบาทในการให้ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรม ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการประชาสัมพันธ์ข้อดีของการระงับข้อพิพาททางเลือกที่มีในปัจจุบันแก่ประชาชน สิ่งเหล่านี้ล้วนช่วยส่งเสริมความน่าเชื่อถือของเจ้าโคตรในสายตาของชาวบ้านเสียให้มากขึ้นในทุกวัย และทำให้คนรุ่นใหม่ของหมู่บ้านมองระบบเจ้าโคตรว่ายังสามารถพึ่งพาให้ความยุติธรรมได้ภายในพื้นที่แห่งนี้ ถึงแม้ระบบเจ้าโคตรจะเป็นการอำนวยความสะดวกยุติธรรมแบบจารีตที่เก่าแก่ แต่ก็ไม่ได้เป็นระบบที่คร่ำครึพินสมัยจนเกินไป ในทางตรงกันข้ามระบบเจ้าโคตรของหมู่บ้านเสีย ก็มีการปรับตัวให้ทันสมัยเข้ากับสภาพสังคมและวิถีคิดของคนในสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปเช่นกัน

ด้วยเหตุนี้ ระบบเจ้าโคตรจึงสามารถอยู่ร่วมกับคนในชุมชนบนสัมพันธ์ภาพร่วมกับงานยุติธรรมชุมชนอื่น ๆ ในระบบงานยุติธรรมชุมชนของหมู่บ้านได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้ผู้ที่มีบทบาทสำคัญ (Main Actor) ในการเชื่อมโยงระหว่างระบบเจ้าโคตรกับระบบงานยุติธรรมชุมชนของภาครัฐก็คือ “พ่อคมกฤษ บุขราคัม” ซึ่งมีบทบาทเป็นทั้งเจ้าโคตรและกำนันตำบลวังชัย อีกทั้งยังทำหน้าที่เป็นประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชนบ้านเสียวร่วมด้วย ส่งผลให้ไม่ว่าคู่กรณีในหมู่บ้านจะเลือกใช้วิธีงานยุติธรรมชุมชนในรูปแบบใด พ่อคมกฤษ จะเป็นผู้ที่มีบทบาทหรือเข้ามามีส่วนร่วมรับรู้เรื่องราวและทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมประสานระหว่างชาวบ้านไปสู่ระบบงานยุติธรรมชุมชนของภาครัฐทั้งสิ้น อย่างไรก็ตาม หากกรณีที่กลไกงานยุติธรรมชุมชนในระดับหมู่บ้านไม่สามารถใช้ระงับข้อพิพาทระหว่างบุคคลที่เกิดขึ้นได้ ด้วยตำแหน่งกำนันผู้ใหญ่บ้านภายใต้หน่วยงานกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ก็ยังคงเป็นบุคคลสำคัญในขั้นตอนที่จะส่งต่อเรื่องราวข้อพิพาทจากระดับหมู่บ้านขึ้นไปยังระดับอำเภอ เพื่อให้นายอำเภอสั่งการให้ใช้ศูนย์ดำรงธรรมอำเภอ เป็นกลไกจัดการระงับข้อพิพาทในลำดับต่อไป

จากข้อมูลข้างต้น แม้ว่าระบบเจ้าโคตรจะมีบทบาทใช้ระงับข้อพิพาทและจัดการความขัดแย้งภายในหมู่บ้านเสียวมาช้านานตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ อีกทั้งยังเป็นทางเลือกหลักที่ชาวบ้านนิยมเลือกมาใช้ระงับข้อพิพาทมากกว่าการไปฟ้องร้องต่อศาล ตามกระบวนการยุติธรรมหลัก แต่ทว่าจากการที่มีงานยุติธรรมชุมชนอื่น ๆ อันเนื่องมาจากนโยบายภาครัฐที่ส่งเสริมเข้ามาเป็นเครื่องมือในการกำกับดูแลการระงับข้อพิพาทในชุมชน ด้วยเหตุนี้ จึงเกิดคำถามที่น่าสนใจ แท้จริงแล้วการเกาะเกี่ยวหรือความเชื่อมโยงระหว่างระบบเจ้าโคตรกับระบบงานยุติธรรมหลักควรจะอยู่ตรงไหนในเรื่องนี้ ซึ่งจากการเก็บข้อมูลจากเจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐต่างให้ข้อมูลเป็นเสียงเดียวกันว่า ในทางปฏิบัติแล้วระบบเจ้าโคตรหรือการใช้เจ้าโคตรระงับข้อพิพาทแก่ประชาชน ยังคงสามารถกระทำได้ เนื่องจาก “ความเกี่ยวข้องกันของศูนย์ดำรงธรรมและคณะกรรมการไกล่เกลี่ยระดับหมู่บ้านนั้นก็คือ คณะกรรมการหมู่บ้าน ซึ่งทำหน้าที่เป็นกลไกศูนย์ดำรงธรรมระดับหมู่บ้านอยู่แล้ว และถ้าในหมู่บ้านเลือกที่จะไกล่เกลี่ยข้อพิพาทกันเองนั้น ถือเป็นการช่วยเหลือประชาชน แต่ถ้าไกล่เกลี่ยการพิพาทกันในชุมชนแล้วไม่สามารถยุติได้ ผู้ใหญ่บ้านจะเป็นผู้ทำหน้าที่ส่งเรื่องต่อมาที่ศูนย์ดำรงธรรมอำเภอ จึงเกิดเป็นคำถามว่า เช่นนั้นแล้วงานของศูนย์ดำรงธรรมอำเภอกับศูนย์ยุติธรรมชุมชนมีความทับซ้อนกันหรือไม่ ซึ่งบทบาทของศูนย์ดำรงธรรมอำเภอถือว่ามีส่วนในการสนับสนุนด้วยซ้ำไป ดังนั้น ศูนย์ยุติธรรมชุมชนจะไปตั้งอยู่ในหมู่บ้านหรือในพื้นที่ของเทศบาลหรืออบต เวลาทำงานจริงก็คือ กำนันผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน ทุกฝ่ายต่างลงไปช่วยไกล่เกลี่ยข้อพิพาท จนอาจกล่าวได้ว่า กลุ่มบุคคลที่ทำงานนี้เป็นคนกลุ่มเดียวกัน” (KI 9, สัมภาษณ์, 15 ธันวาคม 2562)

ข้อมูลดังกล่าว สะท้อนให้เห็นว่าการเกาะเกี่ยวเชื่อมโยงระหว่างระบบเจ้าโคตรและระบบงานยุติธรรมชุมชนของภาครัฐอยู่ที่ “ตัวบุคคล” เป็นหลัก ซึ่งมีบทบาทในการทำหน้าที่เป็นคนกลางในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทที่เกิดขึ้น จนอาจกล่าวได้ว่าบุคคลที่ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทระดับหมู่บ้าน เป็น “หน้าด่าน” หรือ “กลไกเบื้องต้น” ที่จัดการความขัดแย้งระหว่างคู่กรณีที่เป็นประชาชนด้วยกัน กล่าวคือ “อะไรที่สามารถระงับกันเองได้ก็จะได้ไม่ต้องขึ้นมาสู่หน่วยงานราชการหรือกระบวนการยุติธรรมเสียหมด” แต่ทั้งนี้ กลไกดังกล่าวจะทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพเพียงพอ ที่จะระงับยับยั้งความขัดแย้งระหว่างคู่กรณีได้มากน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับว่า “คนกลาง” มีเทคนิคหรือวิธีการพูดคุยกับคู่กรณีอย่างไร ซึ่งความสัมพันธ์และสัมพันธภาพระหว่างคนกลางกับคู่กรณีทั้งสองฝ่ายนั้น มีส่วนช่วยทำให้เกิดการยอมรับนับถือและนำไปสู่ความไว้วางใจ นำมาการยินยอมพร้อมใจที่จะเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยแสวงหาทางออกของปัญหาการพิพาทร่วมกัน

ท้ายที่สุดจากที่กล่าวมา ดูเหมือนว่าการที่ชุมชนยอมรับบทบาทของคนกลางที่เข้ามาเป็นคนไกล่เกลี่ยแล้วนั้น ยังต้องเจอกับข้อท้าทายที่มาจากการใช้พระราชบัญญัติไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562 ซึ่งมีข้อกำหนด ถึงคุณสมบัติของคนกลาง ในฐานะผู้ไกล่เกลี่ยในภาคประชาชนไว้อย่างชัดเจน คือ ผู้ไกล่เกลี่ยภาคประชาชนนั้น ต้องผ่านการอบรมในหลักสูตรผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ตาม

พระราชบัญญัติไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562 และต้องขึ้นทะเบียนเป็นผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนเสียก่อนถึงจะสามารถเป็นผู้ไกล่เกลี่ยภาคประชาชนได้ ตามที่พระราชบัญญัติฉบับนี้กำหนดไว้ ซึ่งในความเป็นจริงในแนวทางการปฏิบัติ เจ้าโคตร คณะกรรมการหมู่บ้าน หรือแม้กระทั่งพระภิกษุในชุมชน ก็ยังสามารถทำหน้าที่ผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทได้เดิม ดังข้อมูลที่ให้สัมภาษณ์กล่าวไว้ว่า “แม้การปฏิบัติหลักในหน้าที่ ต้องเดินตามกลไกที่ถูกกำหนดไว้จากกฎกระทรวง แต่ก็อาจยังไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ทั้งหมด แต่ยังคงอะลุ่มอล่วยกันได้อยู่บ้าง แต่การมีข้อกำหนดขึ้นมาั้น หากมองอีกมุมหนึ่ง สิ่งเหล่านี้มีได้เข้ามาช่วยส่งเสริมให้การระงับข้อพิพาทให้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในปัจจุบัน สิ่งไหนที่ดีก็ยังคงสามารถทำกันต่อไปได้ ซึ่งเป็นการส่งเสริมให้ทำคู่ขนานกันไป ไม่ใช่เป็นข้อห้าม เช่น การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทนั้น ยังคงสามารถใช้ผู้นำทางศาสนา เจ้าโคตร หรือผู้ใหญ่บ้านทำหน้าที่ได้เช่นเดิม อยากให้มองว่า สิ่งไหนที่ดีก็ควรหยิบเข้ามาสานส่งเสริมกันไป” (KI 8, สัมภาษณ์, 27 พฤศจิกายน 2562)

อย่างไรก็ตาม จากกรณีที่มีพระราชบัญญัติไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562 เข้ามาช่วยรองรับผลจากการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทที่กระทำโดยบุคคล เช่น เจ้าโคตรหรือพระสงฆ์ ซึ่งเป็นบุคคลที่ชาวบ้านเคารพเชื่อถือแต่ไม่ได้มีตำแหน่งในหน่วยงาน ซึ่งถึงแม้จะมีความสามารถในการไกล่เกลี่ยและระงับข้อพิพาทได้ แต่ทว่าข้อตกลงที่ได้ก็ไม่มีผลบังคับทางกฎหมายแก่คู่กรณีให้ต้องปฏิบัติตาม ดังนั้นการมีพระราชบัญญัติฉบับนี้ออกมา ซึ่งถือเป็นกฎหมายกลางจึงเท่ากับว่ามีส่วนช่วยให้ข้อตกลงที่เกิดจากการไกล่เกลี่ยในภาคประชาชน มีผลบังคับใช้ได้เช่นเดียวกับการไกล่เกลี่ยและประนีประนอมข้อพิพาทที่กระทำโดยเจ้าหน้าที่ในหน่วยงานภาครัฐ ซึ่งผู้วิจัย เห็นว่า การที่จะหยิบยกนำพระราชบัญญัติไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562 มาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้นั้น สิ่งสำคัญคือ การเตรียมบุคคลากรที่จะทำหน้าที่ผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท กล่าวคือ ตัวเจ้าโคตร กำนันผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน รวมถึงคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชนบ้านเสี้ยว ที่จะต้องผ่านการอบรมหลักสูตรการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ตามพระราชบัญญัติไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562 และทำการขึ้นทะเบียนเป็นผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนเสียก่อน จึงจะสามารถทำให้ข้อตกลงจากการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทแก่คู่กรณีที่เกิดขึ้นในชุมชนนั้นมีผลรองรับทางกฎหมาย และสามารถเกาะเกี่ยวอยู่ในกระบวนการยุติธรรมได้

## บทที่ 5

### ระบบเจ้าโคตรกับมุมมองและการรับรู้ของหน่วยงานภาครัฐ

แม่หมู่บ้านเสียว จะใช้ระบบเจ้าโคตรเป็นกลไกหลักในการจัดการความขัดแย้งและระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้นในชุมชนมาอย่างยาวนานนับตั้งแต่รุ่นบรรพบุรุษ และในปัจจุบันระบบเจ้าโคตร ณ พื้นที่แห่งนี้ก็ได้รับการเชิดชูโดยหน่วยงานภาครัฐว่าเป็น “ยุติธรรมชุมชนต้นแบบของกระทรวงยุติธรรม” แต่อย่างไรก็ตาม ภาครัฐก็ยังคงมีการส่งเสริมให้มีงานยุติธรรมชุมชนด้านการระงับข้อพิพาทภายในชุมชนเพิ่มเติมเข้ามา ด้วยเหตุนี้จึงนำไปสู่ข้อสงสัยว่า แท้จริงแล้วหน่วยงานภาครัฐที่กำกับดูแลและมีส่วนเกี่ยวข้องในด้านการระงับข้อพิพาทในชุมชนนั้น มีมุมมองและมีการรับรู้ต่อระบบเจ้าโคตรอย่างไร และท้ายที่สุดจะมีทิศทางการใช้ระบบเจ้าโคตรในการระงับข้อพิพาทในกระบวนการยุติธรรมอย่างไร

สำหรับหน่วยงานที่รับผิดชอบกำกับดูแลและปฏิบัติงานยุติธรรมชุมชนด้านการระงับข้อพิพาทในพื้นที่บ้านเสียว ตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ประกอบด้วย

- 1) สำนักงานยุติธรรมจังหวัดขอนแก่น
- 2) กองส่งเสริมการระงับข้อพิพาท กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม
- 3) ศูนย์ดำรงธรรมอำเภอเมืองน้ำพอง
- 4) องค์การบริหารส่วนตำบลวังชัย (อบต.วังชัย)

โดยผู้วิจัยได้สัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มบุคลากรระดับหัวหน้าหน่วยงานและระดับผู้ปฏิบัติการพบว่า ผู้ให้ข้อมูลทั้งหมดมีการรับรู้และเข้าใจถึงลักษณะสำคัญของระบบเจ้าโคตรตรงกันว่า เจ้าโคตรเป็นกลไกจัดการความขัดแย้งและระงับข้อพิพาทในชุมชนตามวัฒนธรรมท้องถิ่นของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีคนกลางซึ่งเป็นผู้อาวุโสที่คู่กรณีและชุมชนเคารพเชื่อถือและไว้วางใจในความยุติธรรม เป็นผู้ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทที่เกิดขึ้นภายในเขตหมู่บ้าน โดยเจ้าโคตรจะใช้วิธีพูดจาประนีประนอมเพื่อพยายามให้ทั้งผู้กระทำผิดและผู้เสียหายตกลงกันได้ด้วยดี อีกทั้งยังมีการอบรมสั่งสอนคู่กรณีเรื่องความสามัคคี การให้อภัย เรื่องบุญบาปและคุณธรรมเพื่อให้คนในชุมชนได้คงไว้ซึ่งความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชน หลังจากสิ้นสุดการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทแล้ว



“ระบบเจ้าโคตรหมายถึง ถ้าลูกหลานทะเลาะกัน ก็ให้เรียกผู้หลักผู้ใหญ่ของแต่ละฝ่ายที่  
เคารพนับถือมาคุยกันว่าหาทางแนวทางแก้ไขความขัดแย้งเรื่องบาดหมาง หาทางออกให้กับคู่กรณี  
กันอย่างไร”

(KI 9, สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2562)

“ระบบเจ้าโคตรอาจจะมีพื้นฐานมาจากความเคารพนับถือและเกรงใจในตัวบุคคล สมมติ  
ว่าภายในชุมชนมีข้อพิพาทระหว่างชาวบ้านเกิดขึ้น วิธีระงับข้อพิพาทที่ใช้กันก็จะมีการเชิญผู้อาวุโสที่  
คู่กรณีเคารพนับถือและให้ความไว้วางใจในความยุติธรรมด้วยกันทั้งสองฝ่าย ให้มาช่วยพูดคุยไกล่  
เกลี่ยข้อพิพาท ส่วนใหญ่ชาวบ้านก็จะปรองดองกันด้วยดีเหมือนเดิม”

(KI 11, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2562)



ภาพที่ 9 ผู้อำนวยการกองส่งเสริมการระงับข้อพิพาท กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ ขณะให้ข้อมูล

## 1. มุมมองและการรับรู้ที่ต่อระบบเจ้าโคตร

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มตัวแทนภาครัฐ พบว่า หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับ  
การระงับข้อพิพาทในชุมชน มีการรับรู้ถึงการมีอยู่ของระบบเจ้าโคตรว่า เป็นกลไกจัดการระงับข้อ  
พิพาทในชุมชนก็จริง แต่ทว่าก็ไม่ได้ทราบข้อมูลอย่างละเอียดลึกซึ้งว่ากลไกนั้นมีเงื่อนไขในการใช้ระงับ  
ข้อพิพาทและกระบวนการขั้นตอนดำเนินการอย่างไร ทั้งนี้มีสาเหตุเนื่องมาจากกระบบเจ้าโคตรเป็นงาน  
ยุติธรรมชุมชนด้านการระงับข้อพิพาทในระดับจุลภาค ขณะที่นโยบายของภาครัฐเกี่ยวกับงานยุติธรรม

ชุมชนด้านการระงับข้อพิพาทและอำนวยความสะดวกยุติธรรมแก่ประชาชนจะเป็นการมองภาพรวมในระดับประเทศ ซึ่งส่วนนี้สะท้อนให้เห็นว่า **ภาครัฐมีการรับรู้เกี่ยวกับระบบเจ้าโคตรอย่างจำกัด**

อย่างไรก็ตาม ข้อมูลจากการลงพื้นที่ศึกษาภาคสนามยังพบว่า ภาครัฐมีมุมมองความเห็นสอดคล้องกันว่า หากจะนำระบบเจ้าโคตรมาใช้เป็นกลไกเพื่อระงับข้อพิพาทระหว่างบุคคลในระบบงานยุติธรรมชุมชนในปัจจุบัน ระบบเจ้าโคตรก็มีทั้งข้อดีที่เป็นประโยชน์และข้อจำกัดที่ยังเป็นปัญหา โดยมีรายละเอียดดังนี้

### 1.1 ข้อดีหรือประโยชน์ของระบบเจ้าโคตร

ข้อมูลที่ได้จากการศึกษา พบว่า ตัวแทนภาครัฐกล่าวถึงระบบเจ้าโคตรในแง่มุมมองที่เป็นการจัดการระงับข้อพิพาท ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานกระบวนการวิธีเชิงสมานฉันท์ อาศัยความเห็นอกเห็นใจต่อกันและความยืดหยุ่นระหว่างคู่กรณีที่เป็นชาวบ้านเหมือนกัน ดังนั้น คู่กรณีจึงมีความเข้าใจต่อกันเกี่ยวกับความจำเป็นทางเศรษฐกิจ เช่น การชดเชยค่าเสียหาย หากจะต้องใช้จ่ายเงินจำนวนมากไปในเรื่องที่ไม่ได้มีการเตรียมตัวล่วงหน้า ด้วยเหตุนี้ ระบบเจ้าโคตรจึงแตกต่างกับการเอาผิดตามกฎหมายบ้านเมืองอย่างในกระบวนการยุติธรรมที่คู่กรณีจะไม่มีทางเลือกอื่นเลย นอกจากปฏิบัติตามคำสั่งของศาลเท่านั้น จากข้อเท็จจริงส่วนนี้จึงทำให้เห็นว่า **การใช้ระบบเจ้าโคตรเข้ามาจัดการปัญหาความขัดแย้งช่วยรักษาสภาพจิตใจและคงสัมพันธภาพระหว่างคู่กรณีทั้งสองฝ่ายไว้ได้** ดังจะเห็นได้จากข้อมูลจากการสัมภาษณ์ที่ผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า “ระบบเจ้าโคตรช่วยจบเรื่องราวลงด้วยความรู้สึกดี ๆ ต่อกัน ไม่เหมือนการเอากฎหมายเข้าไปชี้หน้าว่า คู่กรณีฝ่ายนี้เป็นคนผิดและต้องโดนลงโทษทางอาญาแบบนี้ ต้องจ่ายเงินชดเชยให้แกฝ่ายที่ชนะคดีจำนวนเท่านั้นเท่านั้นจึงจะถือว่ามีความยุติธรรมเกิดขึ้น หากมองให้ดีการไปบีบบังคับให้ฝ่ายที่ถูกตัดสินคิดว่าแพ้กคดีต้องรับผิดชอบชดเชยด้วยวิธีการเดียวตามศาลมีคำสั่งเท่านั้น บางครั้งมันก็มีเรื่องที่เราใจกันอยู่ แต่พอเป็นระบบเจ้าโคตร การยอมรับชดเชยค่าเสียหายมีพื้นฐานจากความเข้าใจกันในฐานะชาวบ้านซึ่งก็ไม่ได้มีฐานะร่ำรวย อีกทั้งยังต้องอยู่ในพื้นที่เดียวกันทำให้ต้องพบปะเจอหน้ากันเกือบทุกวัน จึงอยากยุติข้อพิพาทบาดหมางนั้น” (KI 9, สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2562)

นอกจากนี้ ระบบเจ้าโคตรยังมีส่วนช่วย **ลดภาระของทางราชการและลดความขัดแย้งในสังคม** กล่าวคือ เป็นการช่วยจัดการระงับข้อพิพาทในเรื่องที่เป็นความผิดต่อส่วนตัว ซึ่งเป็นความผิดอาญาที่สามารถยอมความได้ และคดีอาญาที่ไม่ใช่คดีที่มีโทษร้ายแรง เช่น คดีทะเลาะวิวาท ความผิดที่

กระทำโดยประมาท เป็นต้น ไม่ให้ขึ้นมาสู่การทำงานของหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ภายในเวลาอันรวดเร็วและมีปริมาณมากเกินไป กล่าวคือ ระบบเจ้าโคตรจะทำหน้าที่เป็นกลไกหน้าด่านที่ช่วยคัดกรองข้อพิพาทระหว่างบุคคลซึ่งชุมชนมีความสามารถจัดการยุติปัญหาเองได้ไม่ให้อำนาจหน่วยงานราชการ ทำให้ข้าราชการสามารถไปปฏิบัติงานในมิติอื่นเพื่อช่วยแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนให้แก่ประชาชนได้มากขึ้น นอกจากนี้การที่ระบบเจ้าโคตรเปิดโอกาสให้คู่กรณีตกลงเรื่องการชดเชยค่าเสียหายกันโดยตรง ทำให้ความต้องการเกี่ยวกับการชดเชยค่าเสียหายของทั้งสองฝ่ายถูกผนวกเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการพิจารณาจัดทำข้อตกลงในการระงับข้อพิพาท ส่งผลทำให้คู่กรณีทั้งสองฝ่ายยังสามารถพูดคุยกันและทำกิจกรรมทางสังคมร่วมกันได้ ซึ่งเป็นการช่วยลดความขัดแย้งในสังคมได้ โดยข้อสรุปดังกล่าว สะท้อนมาจากการสัมภาษณ์เชิงลึกแก่ผู้ให้ข้อมูลที่กล่าวว่า “ไม่ขึ้นศาลไม่ได้แปลว่าไม่ยุติธรรมหรือภาครัฐไม่ทำหน้าที่ แต่เป็นการช่วยลดภาระทางราชการที่ต้องเข้าไปจัดการเรื่องที่เล็กน้อยมาก ๆ เข้าทำนองขี้หมูราขี้หมาแห้ง ไม่ให้เรื่องแบบนี้เข้ามาสู่หน่วยงาน ตัวอย่างเช่น ศูนย์ดำรงธรรมมีขอบเขตภารกิจที่ต้องรับผิดชอบหลายด้าน ถ้าระบบเจ้าโคตรทำงานระงับข้อพิพาทในชุมชนได้มีประสิทธิภาพ ส่งผลทำให้คู่กรณียินยอมตกลงกันได้ เรื่องที่พิพาทกันนั้นก็เลยไม่ขึ้นมาสู่นายอำเภอ จึงไม่ต้องสั่งการให้ผู้ปฏิบัติหน้าที่ในศูนย์ดำรงธรรมไปไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาทให้อีก ส่วนนี้ก็ทำให้ข้าราชการสามารถไปทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนที่กระทบต่อประชาชนจำนวนมากกว่าได้ และอีกประการหนึ่งที่สำคัญคือ การที่คู่กรณียังสามารถที่จะหันกลับมาคุยกันได้ อยู่ร่วมทำกิจกรรมกันได้ เป็นการลดความขัดแย้งทำให้เกิดสันติสุขขึ้นในสังคม ทิศทางนี้เป็นสิ่งที่ควรทำสำหรับสังคมปัจจุบันนี้ (KI 10, สัมภาษณ์ , 15 ธันวาคม 2562)

นอกจากนั้น ระบบเจ้าโคตรยังก่อประโยชน์ต่อกระบวนการยุติธรรมโดยตรงในแง่ที่ว่า **ช่วยลดเวลา ช่วยลดปริมาณคดีความ และช่วยลดค่าใช้จ่ายประชาชน** กล่าวคือ ระบบเจ้าโคตรเป็นกระบวนการระงับข้อพิพาทระหว่างบุคคลตั้งแต่ต้นทาง ทำให้ข้อพิพาทหรือคดีความที่เพียงแต่คู่กรณีหันหน้ามาพูดคุยไกล่เกลี่ยกันก็สามารถยุติได้ไม่ให้อำนาจกระบวนการยุติธรรม ส่งผลทำให้ปริมาณคดีความที่รอขึ้นสู่กระบวนการพิจารณาตัดสินในชั้นศาลตามลำดับมีจำนวนลดน้อยลง และเมื่อคดีความนั้นไม่ต้องใช้คำตัดสินของศาลเพื่อระงับข้อพิพาทก็เลยไม่มีการใช้โทษจำคุก จึงทำให้จำนวนของผู้ต้องขังจากคดีความผิดเล็กน้อยในเรือนจำมีจำนวนลดลงตามไปด้วย โดยการที่ประชาชนสามารถยุติข้อพิพาทภายในชุมชนเองได้ก็ถือว่าเป็นการระงับข้อพิพาทนอกศาล ดังนั้นประชาชนที่เป็นคู่กรณีจึงไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียมวางศาลและค่าทนาย เนื่องจากไม่ต้องว่าจ้างทนายมาเป็นคนกลางทางวิชาชีพ มาดำเนินการทุกอย่างแทนตัวคู่กรณี ดังเช่นที่ปฏิบัติในชั้นศาล รวมไปถึงค่าใช้จ่ายอื่น ๆ

จึงส่งผลทำให้ค่าใช้จ่ายที่คู่กรณีต้องเสียไปในกระบวนการยุติธรรมมีจำนวนลดลงอย่างมาก อีกทั้งนอกจากจะประหยัดค่าใช้จ่ายแล้วยังประหยัดเวลาด้วย กล่าวคือ ระบบเจ้าโคตรมีวิธีการระงับข้อพิพาทที่ยืดหยุ่นทั้งเรื่องสถานที่และเรื่องข้อตกลงระงับข้อพิพาท ทำให้คู่กรณีไม่ต้องเสียเวลาเดินทางไปเข้าสู่กระบวนการพิจารณาคดีในศาล ซึ่งมีสถานที่ตั้งในตัวจังหวัดและห่างไกลออกไปจากชุมชน อีกทั้งเป็นที่ทราบดีว่า ขั้นตอนกระบวนการพิจารณาในชั้นศาล มีระยะเวลาและขั้นตอนที่หลากหลาย ดังนั้น ระบบเจ้าโคตรจึงช่วงให้ ไม่ต้องใช้เวลารอคอยความยุติธรรมอย่างยาวนาน และอีกประการที่สำคัญคือ ระบบเจ้าโคตร ให้คุณค่าและให้ความหมายกับเสียงของคู่กรณีทุกฝ่าย ทำให้ข้อตกลงจากการไกล่เกลี่ยเพื่อระงับข้อพิพาทแต่ละครั้งอาจมีความแตกต่างกันบ้าง แต่ทว่าก็เหมาะสมและเป็นที่ยอมรับระหว่างคู่กรณีในฐานความผิดตามบริบทชุมชนแห่งนั้น

## 1.2 ข้อจำกัดและข้อท้าทายที่ยังเป็นปัญหาของระบบเจ้าโคตร

จากการสัมภาษณ์มุมมองของภาครัฐในด้านข้อจำกัดของระบบเจ้าโคตร พบว่า เรื่องดังกล่าวยังคงเป็นปัญหาของระบบเจ้าโคตร กล่าวคือ หากจะระบบเจ้าโคตรนำมาใช้ในงานยุติธรรมชุมชนด้านการระงับข้อพิพาทอย่างจริงจังแล้วนั้น ระบบเจ้าโคตรอาจมีความเหมาะสมที่จะใช้จัดการความขัดแย้งในสังคมขนาดเล็ก ที่ยังเป็นพื้นที่ที่มีการดำรงอยู่ของสัมพันธภาพระหว่างผู้คน ทั้งในด้านการยอมรับนับถือและความไว้นื้อเชื่อใจต่อคนกลาง ที่ไม่ใช่เกิดจากการมีอำนาจของบุคคลนั้นจากภาครัฐ ทั้งนี้ เพราะระบบเจ้าโคตรเป็นระบบที่ดำรงอยู่ได้จากจุดร่วมซึ่งยึดโยงคู่กรณีทั้งสองฝ่ายและเสียงสะท้อนจากชุมชนเข้าด้วยกัน โดยเฉพาะ “ศรัทธาที่มีต่อคนกลาง” ด้วยเหตุนี้ ส่งผลให้การระงับข้อพิพาทจะสำเร็จลงหรือไม่สำเร็จนั้น ปัจจัยหลักที่มีส่วนสำคัญ คือ “คนกลางในกระบวนการไกล่เกลี่ย ที่ต้องได้รับการยอมรับเชื่อถือและไว้นื้อเชื่อใจจากคู่กรณีและจากชุมชนว่าจะทำหน้าที่ตัดสินความออกมาได้อย่างถูกต้องตามจารีตและสร้างข้อตกลงเพื่อระงับข้อพิพาทที่เป็นธรรมเหมาะสมกับคู่กรณีตามบริบททางสังคม” และประกอบกับเงื่อนไขทั้ง เรื่องค่าใช้จ่ายที่ประหยัดกว่าการแสวงหาความยุติธรรมจากภายนอกพื้นที่ชุมชน หรือการมีสายสัมพันธ์ระหว่างผู้คนที่รู้จักคุ้นเคยใกล้ชิดกันและการไม่เป็นคนแปลกหน้า ก็ล้วนเป็นปัจจัยเสริมที่ช่วยสนับสนุนการตัดสินใจของคู่กรณีในการเลือกยุติข้อพิพาทกันเองภายในชุมชนได้ง่ายขึ้น ดังเช่นข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลภาครัฐที่สะท้อนออกมาในเรื่องดังกล่าวว่า

“เจ้าโคตร เป็นคนที่คู่กรณีกับชุมชนยอมรับนับถือ จึงเชิญไปไกล่เกลี่ยข้อพิพาทให้ จะมีการถามไถ่สืบสาวโคตรของคู่กรณีกันก่อนว่าเป็นลูกเต้าเหล่าใคร เพื่อแสดงให้เห็นว่ามีความรู้จักคุ้นเคย มีสายสัมพันธ์เชื่อมโยงต่อกันอยู่ ซึ่งความสัมพันธ์แบบนี้มีในหมู่บ้าน เช่น ในหมู่บ้านเสียวก็รู้จักกันทุกคน ถึงแม้ว่าบางบ้านจะมีบุคคลภายนอกแต่งงานเข้ามาอยู่ แต่คนในครอบครัวจะแนะนำให้รู้จักกันหมดทั้งชุมชน ดังนั้น เมื่อคนรู้จักกันเมื่อทำผิดต่อกันก็สามารถพูดจาทำความเข้าใจกันง่ายกว่า ว่ากล่าวตักเตือนกันได้มากกว่า การที่เป็นคนที่ไม่รู้จักกันเลย”

(KI 4, สัมภาษณ์, 16 ธันวาคม 2562)

จากที่กล่าวมาในข้างต้น ล้วนเป็นลักษณะของความสัมพันธ์ที่มีในพื้นที่ชนบทมากกว่าพื้นที่เมือง ซึ่งมีประชากรจำนวนมากว่า ส่งผลให้การทำความรู้จักคุ้นเคยใกล้ชิดกันของผู้คนเป็นไปอย่างไม่ทั่วถึง ดังนั้น ผู้คนชุมชนเมือง จึงยังต้องพึ่งพาอำนาจรัฐในการระงับข้อพิพาทเพราะคู่กรณีไม่มีความเชื่อมโยงต่อกัน ดังนั้น ระบบเจ้าโคตรจึงถูกมองจากภาครัฐว่า มีความเหมาะสมที่จะใช้กับชนบทมากกว่า ที่จะนำมาใช้ในภาพรวมในเชิงนโยบายซึ่งต้องใช้เหมือนกันทั่วประเทศได้

ข้อจำกัดในเรื่องต่อมาของระบบเจ้าโคตรที่ยังคงเป็นปัญหา คือ **การขาดกฎหมายรองรับผลของการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของระบบเจ้าโคตร** เนื่องจากกฎหมายกลางที่มารองรับผลการไกล่เกลี่ยภาคประชาชน คือ พระราชบัญญัติไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562 ซึ่งเป็นการรับรองผลการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทจากผู้ไกล่เกลี่ยภาคประชาชน เฉพาะกรณีที่เป็นผู้ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นผู้ไกล่เกลี่ยประจำศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนทุกแห่งเท่านั้น ทำให้แม้เจ้าโคตรจะไกล่เกลี่ยข้อพิพาทจนได้ข้อตกลงระหว่างคู่กรณีมาแล้ว แต่ถ้าเจ้าโคตรไม่ได้รับการขึ้นทะเบียน แล้วคู่กรณีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งบิดพลิ้วไม่ปฏิบัติตามข้อตกลง หรือในภายหลังพบว่าปฏิบัติตามข้อตกลงได้ไม่ครบถ้วน คู่กรณีอีกฝ่ายก็ไม่สามารถไปร้องขอต่อศาลให้มีคำสั่งบังคับให้ฝ่ายที่บิดพลิ้วต้องปฏิบัติตามข้อตกลงได้ จนอาจส่งผลให้คู่กรณีฝ่ายที่เสียประโยชน์ต้องไปเริ่มกระบวนการฟ้องร้องใหม่ ตามขั้นตอนในกระบวนการยุติธรรม ดังข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่กล่าวว่า

“พบปัญหาการใช้ระบบเจ้าโคตรหรือใช้จารีตอื่น ๆ จัดการความขัดแย้งอยู่บ้างประปราย ก็ไม่ได้เกิดขึ้นบ่อยครั้ง ปัญหาที่พบคือ ข้อตกลงจากที่ไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทไว้ บางครั้งไม่สามารถบังคับแก่คู่กรณีให้ปฏิบัติตามได้จริง หรือบางที่คู่กรณีฝ่ายหนึ่งไม่ปฏิบัติตามข้อตกลงให้หมดทุกข้อ ฝ่ายที่เสียประโยชน์หากต้องการให้อีกฝ่ายปฏิบัติตามข้อตกลงให้ได้ ก็ต้องไปเริ่มฟ้องร้องกันใหม่ ”

(KI 8, สัมภาษณ์, 27 พฤศจิกายน 2562)

ดังนั้น การที่จะทำให้การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของระบบเจ้าโคตรเป็นผลสามารถบังคับใช้ได้จริง ตัวบุคคลซึ่งเป็นเจ้าโคตรจึงจำเป็นต้องไปเข้าอบรมในหลักสูตรการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ตามพระราชบัญญัติไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562 ให้เสร็จเรียบร้อยเสียก่อน หลังจากผ่านการอบรมแล้ว เจ้าโคตรจึงจะมีคุณสมบัติไปขอขึ้นทะเบียนเป็นผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทประจำศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนได้ อย่างไรก็ตาม จากการโทรศัพท์สอบถามข้อมูลจากสำนักงานยุติธรรมจังหวัดขอนแก่น พบว่า ปัจจุบันภายในหมู่บ้านเสียว มีผู้ไกล่เกลี่ยที่ผ่านการอบรมหลักสูตรการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ตามพระราชบัญญัติไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562 จำนวน 2 คน ได้แก่ พ่อโชติ ทองหล่อ และพ่อคมกฤษ บุขราคม ซึ่งทั้งสองท่านเป็นเจ้าโคตรของชุมชนบ้านเสียวด้วย

ดังนั้น การแก้ไขข้อจำกัดของระบบเจ้าโคตรเกี่ยวกับปัญหาการไม่มีผลทางกฎหมายมารองรับ ข้อตกลงจากการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท จึงมีข้อท้าทายอยู่ที่ว่า เจ้าโคตรคนอื่น ๆ ในหมู่บ้านจะยินยอมเข้าร่วมการอบรมเพื่อเป็นผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนที่พระราชบัญญัติไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562 ให้การรับรองหรือไม่

นอกจากนั้น พบว่า ยังมีข้อจำกัดอีกประการที่เป็นข้อท้าทายในเวลาเดียวกัน คือเรื่องการใช้ระบบเจ้าโคตรในงานยุติธรรมชุมชนด้านการระงับข้อพิพาทของภาครัฐนั้น ยึดโยงอยู่กับระบบเจ้าโคตรบนความสัมพันธ์ด้านศรัทธาต่อตัวคนกลางเป็นส่วนสำคัญ ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ซึ่งเป็นหนึ่งปัจจัยสำคัญที่ทำให้คู่กรณียินยอมพร้อมใจเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท และส่งผลบางประการที่ทำให้คู่กรณียินยอมตกลงกันเพื่อระงับข้อพิพาทภายในชุมชนเช่นเดียวกัน ดังนั้น หากเจ้าโคตรรุ่นปัจจุบันล้มหายตายจากไปจนหมด การยอมรับในการไกล่เกลี่ยผ่านคนกลางอย่างเจ้าโคตร จะยังสามารถดำรงอยู่ในหมู่บ้านได้มากนักน้อยเพียงใด หรือจะมีการเปลี่ยนรูปแบบกลไกระงับข้อพิพาทเป็นไปในแนวทางใดในอนาคต ดังที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญท่านหนึ่งปรารภว่า

“เคยนี้ก็อยู่เหมือนกันว่า ถ้าหมดพ่อโชติ พ่อเสียมแล้ว ระบบเจ้าโคตรจะเป็นยังไง คนรุ่นใหม่ในชุมชนยังจะเชื่อถือคำพูดของเจ้าโคตรอยู่ไหม ปีนี้พ่อคมกฤษอายุ 53 ปีแล้ว พ่อเสียมอายุ 72 ปี ไม่รู้ว่าต่อไปในอนาคตระบบเจ้าโคตรจะหายไปจากชุมชนเหมือนกับหมู่บ้านอีกหลายแห่งในภาคอีสานหรือไม่ เท่าที่รับรู้ได้ในเวลานี้คือ ถ้ายังมีคนรุ่นที่ทันเห็นทันรู้จักระบบเจ้าโคตรอยู่ในชุมชน และเจ้าโคตรยังเป็นคนกลางที่พูดแล้วคู่กรณีกับชุมชนให้ความเชื่อถืออยู่ ระบบเจ้าโคตรก็น่าจะยังคงอยู่ และใช้ระงับข้อพิพาทในชุมชนต่อไปได้”

(KI 10, สัมภาษณ์, 27 พฤศจิกายน 2562)

ข้อมูลข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่า แม้อาครัฐมองเห็นศักยภาพของระบบเจ้าโคตรในการระงับข้อพิพาทในชุมชน แต่ทว่าก็ยังคงมีความกังวลเรื่องความไม่ยั่งยืนของระบบเจ้าโคตรอยู่ ซึ่งหากจะส่งเสริมให้เจ้าโคตรให้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของระบบงานยุติธรรมชุมชนของพื้นที่อย่างแท้จริง ก็ยังมีความกังวลว่าหากสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไป คนรุ่นใหม่ซึ่งมีวิถีการดำเนินชีวิตที่แตกต่างไปจากคนรุ่นเก่าในชุมชน จะยังเชื่อถือต่อคำพูดของเจ้าโคตรที่ใช้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทอย่างที่เคยเป็นมาหรือไม่

สำหรับข้อท้าทายอีกประการสุดท้าย คือ สิ่งผู้วิจัยมองเห็นจากการลงพื้นที่ภาคสนามนั้นคือ สภาพสังคมชนบทที่เปลี่ยนแปลงไป ย่อมทำให้ข้อพิพาทระหว่างบุคคลในสังคมชนบทสมัยใหม่มีเรื่องสื่อและเทคโนโลยีเข้าอย่างโทรศัพท์มือถือรูปแบบสมาร์ทโฟน (Smart Phone) เข้ามาเกี่ยวข้อง จึงส่งผลให้ทำให้การข้อมูลดังกล่าวสามารถแพร่ขยายไปสู่ผู้คนที่ใช้แพลตฟอร์มออนไลน์เดียวกันได้อย่างรวดเร็ว มีความยากลำบากในการควบคุมข้อมูล ที่จะทำให้เกิดความเสียหายต่อชื่อเสียงหรือสร้างบาดแผลต่อจิตใจของผู้ที่ถูกกล่าวถึงในทางร้าย เช่น กรณีที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านเสียว กลุ่มวัยรุ่นมีข้อพิพาทกันเนื่องจากคู่กรณีโพสต์ข้อความด่าทอกันไปมาบนแพลตฟอร์มออนไลน์ ซึ่งข้อความต้นเหตุนั้นถูกสร้างให้แสดงข้อความเป็นการชั่วคราว เมื่อเวลาผ่านไปข้อความนั้นจะหายไปจากแพลตฟอร์มแล้ว ทำให้เป็นเรื่องลำบากที่เจ้าโคตรที่จะไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เนื่องจากขาดพยานหลักฐานมาประกอบการตัดสินใจ ตัดสินความ อีกทั้งตัวผู้กระทำความผิดก็อาจมีความรู้สึกลัวว่าเมื่อข้อความดังกล่าวหายไปแล้วก็ป็นอันจบเรื่องกัน เพราะไม่มีข้อความนั้นปรากฏให้ผู้อื่นรับรู้อีก ดังนั้น ผู้กระทำความผิดอาจไม่ยอมรับการตัดสินความของเจ้าโคตรและส่งผลสืบเนื่องทำให้การไกล่เกลี่ยเพื่อระงับข้อพิพาทและการสมานฉันท์ความสัมพันธ์ระหว่างคู่กรณี ไม่สามารถกระทำให้สำเร็จลงได้ จากตัวอย่างที่กล่าวมานี้ จึงทำให้ผู้วิจัยมองเห็นได้ว่า การที่เจ้าโคตรเป็นผู้มีบารมีในชุมชนและมีวาทศิลป์อาจไม่เพียงพออีกแล้วในยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปดังเช่นในอดีตที่เคยเป็นมา หากแต่เจ้าโคตรยังต้องมีความเข้าใจเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงในสังคมสมัยใหม่ร่วมด้วย จึงจะสามารถปรับตัวเป็นคนกลางร่วมสมัยที่เปี่ยมไปด้วยความสามารถในการระงับข้อพิพาทให้สำเร็จลงได้

## 2. ทิศทางการใช้ระบบเจ้าโคตรในการระงับข้อพิพาทในกระบวนการยุติธรรม

จากการศึกษามุมมองด้านข้อดี ข้อจำกัดและข้อท้าทายของระบบเจ้าโคตรของตัวแทนภาครัฐ ทำให้สามารถมองเห็นทิศทางการใช้ระบบเจ้าโคตรเพื่อจัดการความขัดแย้งและการระงับข้อพิพาทของภาครัฐว่าในปัจจุบันภาครัฐยังแบ่งรับแบ่งสู้เรื่องการใช้ระบบเจ้าโคตรเพื่อระงับข้อพิพาทในกระบวนการยุติธรรม ทั้งนี้อาจมาจากการมีข้อจำกัดที่เป็นปัญหาของระบบเจ้าโคตรเอง คือ การเป็น

กลไกจัดการความขัดแย้งและระงับข้อพิพาทในชุมชนขนาดเล็ก ประกอบกับความสำเร็จของการระงับข้อพิพาทยังผูกติดอยู่กับความศรัทธาต่อตัวคนกลางของผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเป็นสำคัญ ส่งผลให้ระบบเจ้าโคตรต้องเผชิญกับความท้าทายจากขาดความยั่งยืน หากมองในมิติของการนำไปใช้เป็นกลไกระงับข้อพิพาทในระบบงานยุติธรรมชุมชนของภาครัฐ ที่ต้องมีความเป็นมาตรฐานกลางและสามารถนำไปใช้ได้ในทุกชุมชนในระยะยาว

แต่อย่างไรก็ตาม มุมมองของภาครัฐที่มีต่อระบบเจ้าโคตร ยังคงเห็นถึงศักยภาพของระบบเจ้าโคตรที่อาจใช้เป็นกลไกเบื้องต้นในการระงับข้อพิพาทระหว่างบุคคลที่เกิดขึ้นในชุมชนบางแห่งซึ่งศรัทธาต่อเจ้าโคตรและจารีตภายในชุมชนยังมีความเข้มแข็งได้ สิ่งนี้ ย่อมก่อให้เกิดประโยชน์ในการช่วยลดภาระงานของหน่วยงานราชการในพื้นที่และลดปริมาณคดีความที่จะเข้าสู่ระบบงานยุติธรรมหลัก รวมทั้งลดภาระค่าใช้จ่ายและลดเวลาของประชาชนที่ต้องเสียไปจากการเข้าสู่กระบวนการยุติธรรม

โดยผู้ให้ข้อมูลส่วนหนึ่งของภาครัฐ ได้แสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะถึงการนำระบบเจ้าโคตรมาใช้ในการระงับข้อพิพาทในกระบวนการยุติธรรม ซึ่งเป็นไปในทิศทางเดียวกันว่า ควรมีการส่งเสริมความรู้ทางกฎหมายที่จำเป็น รวมทั้งหลักวิธีการปฏิบัติงานไกล่เกลี่ยข้อพิพาทตามพระราชบัญญัติไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562 ให้แก่เจ้าโคตรรุ่นปัจจุบัน ตลอดจนบุคคลที่ต้องปฏิบัติงานระงับข้อพิพาทในชุมชน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกของคณะกรรมการหมู่บ้าน หรือสมาชิกเครือข่ายศูนย์ยุติธรรมชุมชน ซึ่งในจำนวนคนเหล่านี้อาจมีบางคนที่สามารถก้าวขึ้นสู่ความเป็นเจ้าโคตรได้ในอนาคต เพื่อเป็นการสร้างมาตรฐานการทำหน้าที่คนกลางระงับข้อพิพาทให้เป็นแบบเดียวกัน และสร้างความน่าเชื่อถือต่อการทำหน้าที่คนกลางในสายตาของชาวบ้านให้เกิดขึ้น อีกทั้งควรประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนในพื้นที่รู้จักใช้ยุติธรรมชุมชนเพื่อระงับข้อพิพาทเบื้องต้นก่อนจะไปดำเนินการอื่น ๆ ตามกระบวนการยุติธรรมด้วย

ทั้งนี้ข้อมูลที่กล่าวมาเห็นได้จากคำพูดซึ่งเป็นเสียงสะท้อนของกลุ่มตัวแทนภาครัฐที่กล่าวกับผู้วิจัยว่า “ปัญหาข้อพิพาทที่มีสื่อสังคมออนไลน์และเทคโนโลยีเข้ามาเกี่ยวข้องในปัจจุบัน เจ้าโคตรก็ต้องหาความรู้เพิ่มเติมทางข้อกฎหมายที่จำเป็นเพื่อให้รู้เท่าทัน หรืออย่างน้อยต้องรู้ว่าจะสามารถแสวงหาความรู้เรื่องที่เกี่ยวข้องกับข้อพิพาทได้จากไหน จึงจะสามารถไปไกล่เกลี่ยข้อพิพาทได้ ถ้าขาดความเข้าใจหรือไม่รู้เท่าทันก็อาจจะไม่สามารถพูดคุยกับคู่กรณีให้สร้างข้อตกลงร่วมกันได้ การระงับข้อพิพาทก็จะเป็นผลสำเร็จ เพราะชุดปัญหาใหม่ ๆ ที่มันเกิดขึ้นในสังคมต้องใช้พยานหลักฐานและข้อ



กฎหมายมาระงับข้อพิพาท ถ้าใช้เฉพาะความเชื่อถือในคำพูด สำหรับสังคมยุคปัจจุบันอาจไม่เพียงพอ สำหรับชุมชนทุกพื้นที่ ” (KI 9, สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2562) และ “ที่จริงระบบเจ้าโคตรของชาวบ้าน ไม่ได้แย่มาก แต่รัฐเองต้องเข้าไปช่วยเหลือเตรียมคนกลางให้มีความพร้อมปฏิบัติงานไกล่เกลี่ย ระงับข้อพิพาทเสียก่อน เช่น ต้องให้วิชาความรู้จัดอบรมกฎหมายเบื้องต้นที่จำเป็นต้องรู้ให้ อย่าง พระราชบัญญัติไกล่เกลี่ยข้อพิพาทที่เพิ่งประกาศออกมาเป็นกฎหมายกลางไม่นานมานี้ คนกลางภาค ประชาชนที่ต้องทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาททุกคนก็ควรจะมี เพื่อที่จะใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือ ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ แล้วก็ต้องมีการณรงค์ประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนทราบว่า เมื่อมีข้อ พิพาทระหว่างบุคคลอะไรเกิดขึ้นในชุมชนให้มาเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทก่อน ถ้าเป็น รูปแบบนี้การระงับข้อพิพาทเบื้องต้นก่อนที่จะเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมถึงจะเดินต่อไปได้” (KI 11, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2562)



ภาพที่ 10 กลุ่มตัวแทนภาครัฐที่ให้ข้อมูลสำคัญและผู้วิจัย

อย่างไรก็ตาม ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ พบว่า มีตัวแทนของข้อมูลภาครัฐ 1 คน ได้สะท้อนถึง ปัญหาการปฏิบัติงานยุติธรรมชุมชนของตนเองขึ้นมา คือ การปฏิบัติงานของหน่วยงานที่ตนเองสังกัด อยู่ แท้จริงแล้วไม่ได้มีการกิจกรรมครอบคลุมถึงการต้องมาทำหน้าที่ระงับข้อพิพาทในชุมชน กล่าวคือ พระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 กำหนดภารกิจขององค์การบริหารส่วนตำบลทุกแห่งให้มีหน้าที่บำรุงทางน้ำและทางบก การรักษาความสะอาดของถนนหนทาง และที่สาธารณะ รวมทั้งการกำจัดขยะมูลฝอย การป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย การส่งเสริม การศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมและงานส่งเสริมการพัฒนาสตรี เด็กและเยาวชน ผู้สูงอายุและพิการ

ในพื้นที่ทางการปกครองเท่านั้น แต่ทว่างานอำนวยความสะดวกเป็นธรรมในสังคมไม่ได้อยู่ในความรับผิดชอบของหน่วยงาน ทั้งนี้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนดังกล่าว ยังคงต้องทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทในชุมชน โดยมีสาเหตุมาจากการถูกละเมิดจากผู้บังคับบัญชา ที่มาจากสายการเมืองท้องถิ่นให้กระทำ ดังนั้นหากระบบเจ้าโคตรหรืองานยุติธรรมชุมชนรูปแบบอื่นจะเข้ามาับภารกิจนี้ไปให้ชัดเจน ก็จะทำให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนมากกว่า การให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งไม่มีอำนาจดำเนินการมาทำหน้าที่ในเรื่องดังกล่าว เห็นได้จากเสียงสะท้อนจากคำพูดของผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่กล่าวว่า

“ภาระหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลไม่มีการระงับงานส่วนการอำนวยความสะดวกพอมีงานมาแต่บุคลากรทำงานมีจำนวนไม่เพียงพอ อีกทั้งหน้าที่ตามภารกิจหน่วยงานไม่สอดคล้องกับงานอย่างชัดเจน เมื่อต้องทำงานเพิ่มขึ้นมาจากหน้าที่หลักที่ต้องรับผิดชอบซึ่งเป็นงานที่หนักมากอยู่แล้ว ผู้ปฏิบัติงานก็ต้องทำงานตามหน้าที่ของตนไม่ให้บกพร่องก่อน งานไกล่เกลี่ยข้อพิพาทให้ชุมชนที่นายสั่งมากก็ต้องกระทำ แต่มองว่างานนี้เป็นภาระงานฝาก หากระบบเจ้าโคตรหรือหน่วยงานอื่นจะรับผิดชอบงานระงับข้อพิพาทแก่ประชาชนไปให้ชัดเจน น่าจะเป็นประโยชน์แก่ประชาชนในพื้นที่มากกว่าการทำหน้าที่เล็กน้อยเช่นนี้”

(KI 12 ,สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2562)

จากข้อมูลที่กล่าวมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่า ภาครัฐมีการรับรู้ที่จำกัดต่อระบบเจ้าโคตรที่ใช้จัดการระงับข้อพิพาทในชุมชน จึงทำให้ยังคงมีที่ท่าแบ่งรับแบ่งสู้ที่จะตอบรับว่าจะส่งเสริมให้มีการนำระบบเจ้าโคตรเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของระบบงานยุติธรรมชุมชนในพื้นที่ในรูปแบบใด แม้ว่าจะมองเห็นถึงศักยภาพที่เป็นข้อดีของระบบเจ้าโคตร ว่าสามารถช่วยแบ่งเบาภาระงานของหน่วยงานรัฐในคดีข้อพิพาทที่สามารถไกล่เกลี่ยได้ อีกทั้งยังช่วยลดขั้นตอนและกระบวนการของคู่กรณีที่ต้องเผชิญหากเข้าสู่ระบบงานยุติธรรมภายนอกชุมชน แต่ก็ยังเป็นเรื่องยากที่จะใช้รูปแบบการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ที่มีเจ้าโคตรเป็นคนกลาง แก่พื้นที่ภายนอกที่แม้บางพื้นที่จะอยู่ใกล้เคียงและมีวัฒนธรรมคล้ายคลึงกัน เพราะระบบเจ้าโคตร ยังยึดโยงกับคนกลางที่ต้องเป็นที่ยอมรับ จึงเป็นเรื่องยากที่จะผลักดันให้รูปแบบการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเช่นนี้ เกิดขึ้นในวงกว้างได้ จึงทำได้เพียงพยายามทำให้ระบบเจ้าโคตรได้รับการยอมรับจากการส่งเสริมการอบรมและให้เจ้าโคตรขึ้นทะเบียน เพื่อนำไปสู่การสร้างมาตรฐานการปฏิบัติงานของคนกลางให้เป็นที่ยอมรับเทียบเท่าผู้ไกล่เกลี่ยในหน่วยงานกระบวนการยุติธรรมอื่นภายนอก

## บทที่ 6

### บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “ระบบเจ้าโคตรกับระบบงานยุติธรรมชุมชน: กรณีศึกษาบ้านเสี้ยว ตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น” เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพที่มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นมา รูปแบบและกลไกดำเนินงานของระบบเจ้าโคตรแบบดั้งเดิมที่เป็นงานยุติธรรมเชิงจารีตของชุมชน ประเภทดีหรือลักษณะข้อพิพาทที่ไข้ยุติปัญหา รวมถึงข้อดีและข้อจำกัดของการใช้ระบบเจ้าโคตรจากมุมมองคนในชุมชน สภาพการดำรงอยู่ร่วมกับงานยุติธรรมชุมชนแบบอื่นอย่างมีสัมพันธภาพ และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นต่อระบบเจ้าโคตรเมื่อมีการนำงานยุติธรรมชุมชนรูปแบบอื่น ๆ ของภาครัฐที่มีเข้ามาใช้ปฏิบัติในพื้นที่ ซึ่งสะท้อนถึงการรับรู้ต่อการใช้ระบบเจ้าโคตรระงับข้อพิพาทในชุมชนของหน่วยงานภาครัฐ และข้อเสนอแนะเรื่องการเชื่อมโยงระหว่างระบบเจ้าโคตรกับระบบงานยุติธรรมชุมชนที่ใช้อยู่ในปัจจุบันเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนากระบวนการยุติธรรม

การศึกษาคั้งนี้ ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีศึกษาเชิงเอกสาร ด้วยวิธีการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิด ทฤษฎี งานวิจัยและเอกสารต่างที่เกี่ยวข้อง อันได้แก่ เอกสารทางวิชาการ วิทยานิพนธ์ คู่มือการปฏิบัติงาน และเอกสารงานวิจัย เป็นต้น และใช้วิธีการเก็บข้อมูลด้วยการวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งประกอบไปด้วย สัมภาษณ์เชิงลึกเป็นหลักและการสนทนาแบบกลุ่มร่วมด้วย โดยใช้วิธีการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง 2 รูปแบบ คือ การสุ่มผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง ได้แก่ เจ้าโคตรและผู้นำชุมชน เพื่อให้ได้ข้อมูลตรงตามวัตถุประสงค์การวิจัยหลัก ซึ่งเป็นข้อมูลจำเพาะ และใช้วิธีการสุ่มแบบอ้างอิงด้วยบุคคลและผู้เชี่ยวชาญในกลุ่มชาวบ้าน หมู่บ้านเสี้ยว ตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น และตัวแทนของหน่วยงานภาครัฐที่มีหน้าที่กำกับดูแลงานยุติธรรมชุมชนด้านการระงับข้อพิพาทในพื้นที่ โดยเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง ซึ่งมีข้อคำถามเป็นลักษณะปลายเปิดที่มีความยืดหยุ่น เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลสามารถแสดงทัศนะได้โดยกว้างและลุ่มลึก จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งหมด จำนวน 12 คน หลังจากได้ข้อมูลเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ทั้งข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม รวมไปถึงข้อมูลเอกสารและงานวิจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อวิเคราะห์และนำมาสู่การสรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะได้ดังต่อไปนี้

## 1. ระบบเจ้าโคตร

ระบบเจ้าโคตรเป็นงานยุติธรรมชุมชนเชิงจารีตในชุมชนอีสานซึ่งมีผู้อาวุโสที่คู่กรณีและชุมชนเคารพนับถือ มีความไว้เนื้อเชื่อใจ และยอมรับในความประพฤติ รวมถึงการพูดจาให้เหตุผลในการตัดสินเข้ามาทำหน้าที่คนกลางไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทระหว่างบุคคลที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยกระบวนการระงับข้อพิพาทจะเป็นแบบเรียบง่าย อาศัยเพียงคนกลางดำเนินการพูดคุยซักถามเรื่องราวเหตุผลจากคู่กรณีแต่ละฝ่ายแล้วตัดสินความ หลังจากนั้นจะให้คู่กรณีทำการตกลงเรื่องการชดใช้เยียวยากันโดยตรงต่อหน้าคนกลาง และร่วมกันการสร้างเงื่อนไขข้อตกลงเพื่อระงับข้อพิพาท ที่คำนึงถึงความต้องการของคู่กรณีทั้งสองฝ่าย ดังนั้น ข้อตกลงจากการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท จึงมีผลผูกพันให้คู่กรณีเกิดการยอมรับปฏิบัติตามเงื่อนไขทางพฤติกรรมที่ทั้งสองฝ่ายร่วมกันสร้างขึ้น และจากการที่คู่กรณีเป็นคนที่รู้จักมักคุ้นเคยเห็นหน้าค่าตาในชุมชนเดียวกัน กระบวนการระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้นจึงไม่ได้มุ่งดำเนินคดีเอาผิดต่อผู้กระทำความผิดกันเทียบเท่าในทางกฎหมาย แต่เป็นเพียงการให้ฝ่ายที่เสียหายได้รับการชดใช้เยียวยาให้กลับคืนสู่สภาพเดิมก่อนได้รับความเดือดร้อนเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ระบบเจ้าโคตรจึงสามารถจัดอยู่ได้ในกระบวนการยุติธรรมสันติ สอดคล้องกับที่กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ (2553); จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย (2548) และนิเวศน์ อรุณเบิกฟ้า (2548) ได้กล่าวเอาไว้

สำหรับประเภทของข้อพิพาทที่ใช้ระบบเจ้าโคตรยุติได้แก่ ความผิดที่มีเด็กหรือเยาวชนเป็นผู้กระทำ ความผิดที่เกิดจากการใช้ความรุนแรงภายในครอบครัว ความผิดที่กระทำต่อกันโดยประมาท ความผิดอาญาต่อส่วนตัวซึ่งรวมถึงคดีอาญาที่คนในชุมชนเข้าไปเกี่ยวข้องเป็นคู่กรณี และความผิดลหุโทษเพื่อหลีกเลี่ยงใช้โทษจำคุกระยะสั้น ทั้งนี้ เงื่อนไขข้อพิพาทเข้าสู่ระบบเจ้าโคตรจะมีความคล้ายคลึงกับการจัดการความขัดแย้งและการสร้างสมานฉันท์ที่ใช้ในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวที่เรียบเรียงโดย พงษ์ธร ธัญญสิริ (2560) ซึ่งมีใจความสำคัญเกี่ยวกับการให้อำนาจแก่ผู้ใหญ่ในครอบครัวได้รับรู้ข้อพิพาทที่เกิดขึ้นกับสมาชิกในครอบครัวก่อนบุคคลอื่น ๆ และให้โอกาสลองพูดคุยปรึกษาหารือต่อกันเพื่อหาทางออกของความขัดแย้งที่เกิดขึ้น หากครอบครัวไม่สามารถช่วยหาข้อตกลงเพื่อระงับข้อพิพาทได้จึงคอยพึ่งพาบุคคลอื่นในชุมชน และท้ายที่สุดหากคนในชุมชนไม่สามารถช่วยเหลื่อระงับข้อพิพาทกันเองได้จึงคอยให้คนนอกชุมชนอย่างเจ้าหน้าที่ภาครัฐเข้ามาจัดการระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้นให้ตามลำดับ

ทั้งนี้จากการศึกษา พบว่า ระบบเจ้าโคตรมีข้อดี ในแง่ช่วยทำให้ข้อพิพาทที่สามารถพูดคุยไกล่เกลี่ยที่ระงับลงสามารถยุติลงได้ในชุมชน โดยคู่กรณีไม่ต้องไปเสาะแสวงหาความยุติธรรมจากภายนอกชุมชนอีก อีกทั้งยังไม่มีค่าใช้จ่ายในการดำเนินการใด ๆ เกิดแก่คู่กรณีนอกจากค่าใช้จ่ายเพื่อชดใช้เยียวยาอันมีที่มาจากกำหนดค่าเสียหายให้ใกล้เคียงกับความต้องการของทั้งสองฝ่ายมากที่สุด เพื่อใช้ในการระงับข้อพิพาท ทั้งนี้การที่ข้อพิพาทระงับไปในชุมชนด้วยระบบเจ้าโคตร สามารถช่วยลดปริมาณคดีความที่จะเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมตั้งแต่ต้นทาง และช่วยลดค่าใช้จ่ายในการเข้าถึงความ

ยุติธรรมแก่ประชาชนได้เป็นอย่างดี ด้วยเหตุดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความคิดเห็นว่า สิ่งเหล่านี้อาจเป็นเหตุผลที่มีส่วนสำคัญให้ชาวบ้านเสียวินัยและยังคงตัดสินใจเลือกที่จะระงับข้อพิพาทในชุมชนด้วยระบบเจ้าโคตรอยู่ ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นประสิทธิภาพของงานยุติธรรมชุมชนว่า “บทลงโทษผู้กระทำความผิดและการเยียวยาผู้เสียหายไม่จำเป็นต้องใช้คำพิพากษาของศาลสั่งเสมอไป” แต่อย่างไรก็ตาม แม้ระบบเจ้าโคตรจะมีข้อดีแต่ก็ยังคงมีข้อจำกัดที่สำคัญเช่นเดียวกัน คือ เงื่อนไขสำคัญในความสำเร็จในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทนั้น ผูกติดอยู่กับความศรัทธาของผู้คนที่มิต่อคนกลาง ดังนั้นหากเจ้าโคตรไม่สามารถดำรงศรัทธาจากคนในชุมชนเอาไว้ได้ การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชุมชนก็อาจประสบความล้มเหลว หรือแม้กระทั่งการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชุมชนอาจจะไม่เกิดขึ้นได้ในอนาคตต่อไป

จากข้อมูลในข้างต้นจึงกลายเป็นข้อค้นพบว่า ชุมชนบ้านเสียว เป็นพื้นที่ที่มีทุนทางสังคมค่อนข้างสูง ทั้งจากการยังคงเชื่อมประสานคนรุ่นเก่าและคนรุ่นใหม่ในสังคมเข้าด้วยกันผ่านประสบการณ์ร่วมกันของผู้คนในสังคมชนบท อาทิเช่น การไปมาหาสู่กันถึงบ้านเพื่อพูดคุยสัพเพเหระ และพูดจาสั่งสอนเรื่องการดำเนินชีวิตแก่ผู้ที่อ่อนวัยกว่า การเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาของชุมชน และการร่วมรู้เห็นการระงับข้อพิพาทของเจ้าโคตรให้แก่คนในชุมชน ตลอดจนการนำเอาจารีตชุมชนบางอย่างผนวกเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้างสมานฉันท์ให้แก่คู่พิพาท สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่ส่งผลให้เจ้าโคตรที่เป็นคนรุ่นเก่าและคู่กรณีที่น่าจะเป็นคนรุ่นใหม่ภายในชุมชน ได้ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและมีสัมพันธ์ภาพต่อกัน สิ่งเหล่านี้จึงเป็นการสร้างทุนทางสังคมและสะสมทุนทางสังคมได้เป็นอย่างดีในชุมชนบ้านเสียว

โดยทุนทางสังคมของชุมชนบ้านเสียว เป็นทุนทางสังคมแบบประเภทพันธะ กล่าวคือ เป็นการบ่มเพาะค่านิยมการดำเนินชีวิตและประสบการณ์ที่เหมือนกันของคนรุ่นเก่าและคนรุ่นใหม่ให้เกิดขึ้นภายในชุมชน ควบคู่ไปกับบ่มส่งต่อทุนทางสังคมประเภทเชื่อมโยง ได้แก่ การมีเจ้าโคตรเป็นคนกลางประสานช่องว่างระหว่างคนต่างรุ่นต่างความคิดและระหว่างบุคคลที่ขัดแย้งกันให้ยังอยู่ร่วมชุมชนกันได้ และนำไปสู่การสนับสนุนต่อทฤษฎีพันธะทางสังคม (Social Bond Theory) ที่เชื่อว่าบุคคลจะเกิดความยับยั้งชั่งใจไม่ประกอบอาชญากรรมหรือไม่กระทำการที่ส่งผลร้ายต่อบุคคลใกล้ชิดซึ่งเคยมีประสบการณ์ชีวิตที่ดีร่วมกันมา ส่งผลดีต่อการไกล่เกลี่ยสมานฉันท์โดยทำให้คู่กรณียินยอมเลิกแล้วต่อกันโดยง่าย นอกจากนี้ภายในชุมชนบ้านเสียวยังมีกลไกการรักษาความลับจากการข้อพิพาทและการจำกัดบทบาทคนที่ไม่เกี่ยวข้องกับการพิพาทไม่ให้พูดต่อและด่วนตัดสินหรือร่วมว่ากล่าวสั่งสอนแก่คู่กรณีขณะเข้าร่วมกระบวนการไกล่เกลี่ย สิ่งเหล่านี้ สะท้อนให้เกิดผลดีต่อการบูรณาการช่วยให้ผู้กระทำความผิดและผู้เสียหายสามารถกลับไปดำเนินชีวิตในสังคมได้เร็วขึ้น ซึ่งในส่วนนี้มีความแตกต่างจากขั้นตอนการทำให้เกิดความความละอายใจต่อการกระทำผิดด้วยการให้ชุมชนร่วมประณามการกระทำที่ผิดตามทฤษฎีความละอายเชิงบูรณาการ (Reintegrative Shaming Theory)

ยิ่งไปกว่านั้น วิธีการดำเนินชีวิตของคนในชนบทที่ไปมาหาสู่กันเป็นเรื่องปกติยังช่วยเอื้ออำนวยให้เจ้าโคตรและผู้นำชุมชน ได้ติดตามถามไถ่คู่กรณีถึงความรู้สึกและผลที่ตามมาจากการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทในฐานะผู้ใหญ่ต่อลูกหลาน และมีโอกาสพูดจาสั่งสอนให้ชาวบ้านสามัคคีและให้อภัยกัน จึงช่วยลดโอกาสเกิดความขัดแย้งที่จะพัฒนาไปสู่การเป็นข้อพิพาทจึงช่วยส่งเสริมให้เกิดความสงบสุขขึ้นในชุมชนได้อย่างยั่งยืน

## 2. สภาพการดำรงอยู่ของระบบเจ้าโคตรร่วมกับงานยุติธรรมชุมชนที่หลากหลายภายใต้นโยบายส่งเสริมการระงับข้อพิพาทและอำนวยความเป็นธรรมในสังคมของภาครัฐ และการเปลี่ยนแปลงเพื่อปรับตัวอยู่ร่วมในระบบงานยุติธรรมชุมชนของระบบเจ้าโคตร

สำหรับสภาพการดำรงอยู่ของระบบเจ้าโคตรในพื้นที่หมู่บ้านเสี้ยว เมื่อมีงานยุติธรรมชุมชนแบบอื่นๆ ที่ส่งเสริมให้เกิดขึ้นโดยภาครัฐเข้ามาในชุมชน จะอยู่ในลักษณะการอยู่ร่วมพื้นที่เดียวกันอย่างมีสัมพันธภาพ กล่าวคือ งานยุติธรรมชุมชนโดยภาครัฐที่เข้ามาทั้งหมดจะเป็นด้านการระงับข้อพิพาทโดยอาศัยคนกลางในชุมชนมาทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทระหว่างบุคคลที่เกิดขึ้นในเขตหมู่บ้านเหมือนกัน ดังนั้น จึงมีจุดร่วมสำคัญอยู่ที่ “คนกลาง” ซึ่งมาทำหน้าที่ผู้ไกล่เกลี่ยหรือผู้ประนีประนอมข้อพิพาทต้องเป็นบุคคลที่คู่กรณีทั้งสองฝ่ายและครอบครัว รวมถึงชุมชนให้ความเคารพเชื่อถือในคำพูดและความประพฤติ อีกทั้งต้องสามารถไว้วางใจได้ในความเที่ยงธรรมและความถูกต้องของการตัดสินข้อพิพาท จากข้อความที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า เจ้าโคตรเป็นผู้มีคุณสมบัติดังกล่าวครบถ้วน จึงทำให้ผู้นำชุมชนอย่างผู้ใหญ่บ้านเลือกจะขอให้เจ้าโคตรของชุมชนซึ่งชาวบ้านเสี้ยวเลือกมาเป็นคณะกรรมการหมู่บ้านผู้ทรงคุณวุฒิ ให้มาทำหน้าที่ร่วมกับตนเองในการเป็นคนกลางภายใต้การประนีประนอมข้อพิพาทของคณะกรรมการหมู่บ้าน นอกจากนี้ การที่ผู้นำชุมชนบ้านเสี้ยวดำรงตำแหน่งประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชนบ้านเสี้ยวอยู่ด้วยอีกตำแหน่ง ทำให้ผู้นำชุมชนซึ่งมีความคุ้นเคยต่อการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของเจ้าโคตร และได้หยิบยกเอาระบบเจ้าโคตรเข้าไปสู่งานด้านไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทภายใต้ศูนย์ยุติธรรมชุมชนด้วย แต่อย่างไรก็ดี หากการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทกันเองภายในชุมชนไม่สามารถยุติข้อพิพาทที่เกิดขึ้นได้ ผู้นำชุมชนจะส่งข้อพิพาทดังกล่าวขึ้นไปสู่ระดับอำเภอ เพื่อให้นายอำเภอได้ใช้อำนาจสั่งการให้ศูนย์ดำรงธรรมอำเภอรับเรื่องไปจัดการแก้ไขระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้นในพื้นที่ต่อไป

ดังนั้น เมื่อมองภาพรวมกระบวนการทั้งหมดในระบบงานยุติธรรมชุมชนของหมู่บ้าน ก็จะพบว่า **“เจ้าโคตรก็คือระบบเจ้าโคตร ที่คอยจัดการความขัดแย้งและระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้นภายในชุมชน และเป็นกลไกหน้าด่าน คัดกรองเรื่องราวข้อพิพาทที่ประชาชนตกลงกันเองผ่านคนกลาง และสามารถยุติหรือระงับลงได้โดยไม่ต้องเข้าสู่การทำงานของหน่วยงานภาครัฐในระดับพื้นที่”** อย่างไรก็ตาม ด้วยสภาพบริบทและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป และเพื่อให้สัมพันธภาพที่มียังคงดำรงอยู่

ร่วมกันได้ ระบบเจ้าโคตรเองก็ต้องมีการเปลี่ยนแปลงตัวเองและเพื่อปรับตัวเข้ามาอยู่ร่วมในระบบงาน ยุติธรรมชุมชนของหมู่บ้านเช่นเดียวกัน ดังแผนภาพที่แสดงไว้ ดังนี้



ภาพที่ 11 สภาพการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงเพื่อปรับตัวของระบบเจ้าโคตรในหมู่บ้านเสียว

จากภาพที่ 11 ในข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่า ระบบเจ้าโคตรหมู่บ้านเสียว มีที่มาจากทุนทางสังคมภายในชุมชนที่สำคัญ ได้แก่ การที่ผู้คนที่อยู่อาศัยในหมู่บ้านมีความสัมพันธ์กันแบบเครือญาติ

ทั้งชุมชนจากการมีบรรพบุรุษร่วมก่อตั้งหมู่บ้านด้วยกันมา จึงทำให้ทั้งเจ้าโคตรและลูกบ้านภายในชุมชนทุกครอบครัว มีความคุ้นเคยใกล้ชิดกันถึงสองชั้นคือ ทั้งใกล้ชิดจากการเป็นเชื้อสายหรือเป็นเครือญาติต่อกัน และความใกล้ชิดจากการเป็นคนร่วมชุมชนที่ไปมาหาสู่เพื่อเยี่ยมเยียนพูดคุย สัพเพเหระและมีประสบการณ์ในชุมชนร่วมกัน ด้วยเหตุนี้ เมื่อเกิดข้อพิพาทเกิดขึ้นภายในหมู่บ้าน จึงมีการนำกระบวนการเจ้าโคตร ซึ่งเป็นทุนทางสังคมภายในชุมชนที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ มาเป็นกลไกจัดการกับปัญหาข้อพิพาทที่เกิดขึ้นภายใน ไม่ให้ขยายตัวลุกลามจนเป็นอันตรายต่อความสงบสันติสุขในหมู่บ้าน

อย่างไรก็ตาม ระบบเจ้าโคตรของหมู่บ้านก็ถูกท้าทายจากปัจจัยภายนอกชุมชนมากมาย และเพื่อให้ระบบเจ้าโคตรยังสามารถดำรงอยู่และเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของยุคสมัย จึงต้องรับเอา นโยบายการระงับข้อพิพาทในชุมชนของภาครัฐเข้ามาเพื่อเพิ่มความเข้มแข็งให้กับระบบเจ้าโคตร ด้วยเหตุนี้ หมู่บ้านเสียวจึงร่วมมือกับภาครัฐ ในแง่การรับนโยบายเพื่อให้ระบบเจ้าโคตรยังคงเป็นเครื่องมือและกลไกในการประนีประนอมข้อพิพาทของคณะกรรมการหมู่บ้านและมีการจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชนขึ้นภายในหมู่บ้าน เพื่อเป็นต้นทางการระงับข้อพิพาทและคัดกรองข้อพิพาทที่ไม่สามารถไกล่เกลี่ยพูดคุยกันเองให้ยุติลงในชุมชนได้ส่งต่อไปให้ศูนย์ดำรงธรรมอำเภอพิจารณาแก้ไขระงับข้อพิพาทนั้น

สิ่งเหล่านี้ ทำให้ภาครัฐมีการรับรู้ต่อระบบเจ้าโคตรในลักษณะที่เป็นกลไกระงับข้อพิพาทภายในชุมชน แต่อาจไม่ทราบถึงรายละเอียดว่าดำเนินการอย่างไรมากนัก อีกทั้งหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่เอง ยังคงต้องทำตามหน้าที่ปฏิบัติจากนโยบายส่วนกลาง คือ ให้มีการให้จัดตั้งกลไกระงับข้อพิพาทขึ้นในชุมชน ด้วยเหตุนี้ ทำให้ยังคงมีการดำเนินงานยุติธรรมชุมชนด้านการระงับข้อพิพาทเกิดขึ้นในหมู่บ้านเพิ่มขึ้นจากกลไกเดิมที่มีอยู่ โดยชุมชนเองก็มีหน้าที่ให้ความร่วมมือและปฏิบัติตามนโยบายของรัฐ จึงทำให้ผู้นำชุมชนหยิบยกเอาระบบเจ้าโคตรที่มีอยู่แล้วในชุมชน เข้ามาใช้เป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินงานด้านการระงับข้อพิพาทด้วยความคุ้นเคยที่มีแต่เดิม แต่ทั้งนี้ ก็ยังต้องปฏิบัติตามข้อกำหนดตามระเบียบการทำงานบางอย่างของรัฐ คือ การต้องมีคนกลางมากกว่า จำนวน 1 คน แต่ทั้งนี้ต้องไม่เกิน จำนวน 2 คน จึงจะสามารถดำเนินการทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทระหว่างบุคคลที่เกิดขึ้น และเพื่อให้ระบบเจ้าโคตรในชุมชนสอดคล้องกับนโยบายที่รัฐกำหนดไว้ จึงทำให้เจ้าโคตรซึ่งก็คือผู้มีองค์ความรู้จัดการระงับข้อพิพาทด้วยวาจาจากระบบเจ้าโคตร ต้องทำหน้าที่คนกลางร่วมกับผู้นำชุมชนบ้านเสียว หรือประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชนบ้านเสียว แทนที่จะทำหน้าที่คนกลางเพียงคนเดียวดังเช่นเก่าก่อนที่เคยมีมา

นอกจากนั้น เนื่องจากระบบเจ้าโคตรที่มีมาในชุมชน เป็นการระงับข้อพิพาทโดยการใช้การพูดคุยและมีการยินยอมกันทางวาจา ดังนั้น ภาครัฐจึงเห็นควรว่าต้องมีหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อใช้ในการอ้างอิงเป็นพยานเอกสารในทางกฎหมาย ส่งผลให้ต้องมีการแบ่งหน้าที่ให้ผู้นำ



ชุมชนหรือประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชนได้เข้ามามีบทบาทเป็นคนกลาง รับหน้าที่จัดทำเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการไกล่เกลี่ยเพื่อระงับข้อพิพาทในชุมชนให้ถูกต้อง ส่วนเจ้าโคตรนั้น ก็ให้มีบทบาทเป็นคนกลางในทางเจรจาเพื่อให้คู่กรณียินยอมตกลงกันได้ด้วยดีและให้ได้ข้อตกลงทางพฤติกรรมที่คู่กรณีทั้งสองฝ่ายต้องปฏิบัติร่วมกันเพื่อระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้น

ทั้งนี้ ภาครัฐยังมีนโยบายที่เกี่ยวข้องกับระบบเจ้าโคตรอีกนโยบายที่สำคัญ คือ การประกาศใช้พระราชบัญญัติไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562 ซึ่งมีผลบังคับใช้แก่การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทโดยภาคประชาชนทั่วประเทศ ส่งผลให้ระบบเจ้าโคตรต้องมีการปรับตัวให้เท่าทัน กล่าวคือ บุคคลที่เป็นเจ้าโคตรต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขของการเป็นผู้ไกล่เกลี่ยภาคประชาชนตามที่กฎหมายกลางกำหนด คือ เจ้าโคตรที่เป็นคนกลางต้องไปอบรมความรู้ในหลักสูตรผู้ไกล่เกลี่ยตามพระราชบัญญัติว่าไว้ เพื่อให้สามารถขึ้นทะเบียนเป็นผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนได้ และเพื่อให้ข้อตกลงจากการระงับข้อพิพาทที่เจ้าโคตรเป็นคนกลางสามารถเข้าไปช่วยเหลือไกล่เกลี่ยให้แก่คู่กรณีมีผลบังคับตามกฎหมายในลักษณะว่าหากคู่กรณีฝ่ายใดไม่ปฏิบัติตามข้อตกลงที่ร่วมทำการตกลงกัน คู่กรณีฝ่ายที่ได้รับความเสียหายจะสามารถนำข้อตกลงดังกล่าวไปยื่นขอต่อศาล ให้มีคำสั่งบังคับแก่อีกฝ่ายให้ปฏิบัติตามข้อตกลงนั้นได้ทันที

### 3. การรับรู้และมุมมองของภาครัฐที่มีต่อระบบเจ้าโคตรในการจัดการความขัดแย้งและระงับข้อพิพาทระหว่างบุคคลในระดับพื้นที่

แม้ว่าระบบเจ้าโคตรจะทำหน้าที่เป็นกลไกในการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทแก่ผู้คนในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพนับตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน จนส่งผลให้หมู่บ้านเสียวได้รับการเชิดชูให้เป็นยุติธรรมชุมชนต้นแบบของกระทรวงยุติธรรม แต่ทว่าเมื่อเข้าไปศึกษาในระดับพื้นที่กลับพบว่า ภาครัฐมีการรับรู้เกี่ยวกับระบบเจ้าโคตรที่ใช้จัดการความขัดแย้งภายในชุมชนอย่างจำกัด กล่าวคือ มีการรับรู้เพียงว่าระบบเจ้าโคตรมีลักษณะสำคัญอย่างไร แต่มิได้รับรู้ถึงการดำเนินงานภายในกระบวนการระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้นอย่างแท้จริง ดังนั้น จึงพบว่าแนวทางการดำเนินการของภาครัฐยังคงแบ่งรับแบ่งสู้ที่จะตอบคำถามว่าแท้ที่จริงจะส่งเสริมให้มีการนำระบบเจ้าโคตรเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของระบบงานยุติธรรมชุมชนในพื้นที่ได้อย่างไร โดยมุมมองของภาครัฐเกี่ยวกับข้อดีและข้อจำกัดของระบบเจ้าโคตร จะแสดงให้เห็นผ่านตาราง ดังนี้

ตารางที่ 10 เปรียบเทียบมุมมองของภาครัฐเกี่ยวกับศักยภาพของระบบเจ้าโคตร หากจะส่งเสริมให้เป็นส่วนหนึ่งของระบบงานยุติธรรมชุมชนภายในพื้นที่

ข้อดีต่อระบบงานยุติธรรมชุมชน	ข้อจำกัดต่องานยุติธรรมชุมชน
1 ช่วยรักษาสภาพจิตใจของคู่กรณีและดำรงสัมพันธภาพที่มีร่วมกันเอาไว้ได้	1 อาจมีความเหมาะสมที่จะใช้ในสังคมขนาดเล็ก เนื่องจากผู้คนยังมีสัมพันธอันดีและมีความคุ้นเคยใกล้ชิดระหว่างกัน
2 ช่วยลดภาระของทางราชการและลดความขัดแย้งในสังคม	2 ขาดกฎหมายรองรับผลของการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท หากเจ้าโคตรไม่ใช่ผู้ผ่านการอบรมในหลักสูตรเพื่อขึ้นทะเบียนเป็นผู้ไกล่เกลี่ยภาคประชาชน ตามพระราชบัญญัติไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562
3 ช่วยประหยัดเวลาและลดค่าใช้จ่ายประชาชน ช่วยลดปัญหาการดำเนินงานซึ่งกระบวนการยุติธรรมกำลังเผชิญ	3 การยึดโยงอยู่กับศรัทธาต่อตัวบุคคลทำให้ระบบขาดเสถียรภาพ เนื่องจากไม่สามารถรับรองประสิทธิภาพการนำไปใช้ระดับข้อพิพาทได้อย่างแม่นยำ แม้ว่าจะกระทำอยู่ในชุมชนแห่งเดิม

จากตารางที่ 10 สะท้อนให้เห็นถึงคุณสมบัติสำคัญที่อาจพัฒนาให้ปรากฏขึ้นได้ของระบบเจ้าโคตรซึ่งมีทั้งข้อดีที่ช่วยส่งเสริมต่อกระบวนการยุติธรรม เช่น ผลการระงับข้อพิพาทในรูปแบบเจ้าโคตรช่วยรักษาสภาพจิตใจของคู่กรณี ส่งผลให้บุคคลที่อยู่ในข้อพิพาทยังรักษาสัมพันธภาพระหว่างกันไว้ในทิศทางบวกได้ ซึ่งมีส่วนช่วยทำให้ลดโอกาสเกิดความขัดแย้งซ้ำในอนาคตได้ นอกจากนี้ยังช่วยลดภาระแก่ทางราชการไม่ให้อำนาจไปดำเนินการแก้ไขปัญหาข้อพิพาทที่ชุมชนสามารถจัดการให้ยุติลงเองได้ และช่วยลดปัญหาการดำเนินงานซึ่งกระบวนการยุติธรรมกำลังเผชิญอยู่และลดภาระของประชาชนในการเข้าถึงความยุติธรรมลงได้

สำหรับข้อจำกัดอันท้าทายต่อการเข้าไปปรับแก้ไขเพื่อให้สามารถนำระบบเจ้าโคตรมาใช้ในระบบงานยุติธรรมชุมชนของภาครัฐได้ คือ การที่ระบบเจ้าโคตรอาศัยการยึดโยงความสัมพันธ์ของผู้เกี่ยวข้องฝ่ายต่าง ๆ ในการระงับข้อพิพาท ทั้งคนกลาง คู่กรณีทั้งสองฝ่าย รวมทั้งชุมชนรอบข้างจึงทำให้การมีความใกล้ชิด ความเคารพนับถือ และความไว้วางใจต่อคนกลางและต่อกระบวนการ

ระงับข้อพิพาท สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยเสริมแรงให้การตัดสินใจเข้าสู่กระบวนการระงับข้อพิพาทในชุมชนและมีส่วนทำให้มีการยินยอมพร้อมใจกันยุติข้อพิพาท ซึ่งเป็นไปได้ง่ายกว่าการให้คนแปลกหน้าที่ไม่มีความเกี่ยวพันใด ๆ ต่อกันมาดำเนินการ ซึ่งสิ่งนี้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ยากในสังคมขนาดใหญ่อย่างชุมชนเมือง

ดังนั้น ความสำเร็จของการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทภายใต้ระบบเจ้าโคตรจึงมีศรัทธาต่อตัวบุคคลเข้ามาเกี่ยวข้องอย่างมีนัยยะสำคัญ จึงทำให้เกิดข้อท้าทายต่อเสถียรภาพของระบบ ถ้าจะนำไปใช้เป็นส่วนหนึ่งของระบบงานยุติธรรมชุมชนของภาครัฐอย่างจริงจัง เพราะ แม้กระทั่งกระบวนการยุติธรรมแบบเดิมที่กระทำภายในชุมชนแห่งเดิม ก็อาจให้ผลการระงับข้อพิพาทที่แตกต่างกัน จึงทำให้เป็นการยากที่จะส่งเสริมและผลักดันให้การระงับข้อพิพาทในลักษณะเช่นนี้ให้เกิดขึ้นในระดับชุมชนที่กว้างขึ้น ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นเรื่องยากต่อการผลักดันเชิงนโยบายในระดับที่สูงขึ้น เพราะการทำงานของหน่วยงานภาครัฐจำเป็นต้องมีมาตรฐานกลางในการปฏิบัติงาน ซึ่งต้องสามารถใช้ได้อย่างครอบคลุมพื้นที่ความรับผิดชอบได้ทั้งหมดและสามารถใช้งานได้ในระยะยาว

อย่างไรก็ตาม การที่มีพระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562 เข้ามาเพิ่มเติมเป็นส่วนหนึ่งของข้อจำกัดเรื่องผลรองรับทางกฎหมายของการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทโดยภาคประชาชน อย่างระบบเจ้าโคตร ที่มีการให้เข้ามาอยู่ภายใต้ความสามารถบังคับใช้ได้ตามกฎหมายเช่นเดียวกับการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาทที่กระทำโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐ โดยมีเงื่อนไขสำคัญคือ เจ้าโคตรซึ่งเป็นคนกลางในระบบเจ้าโคตรต้องผ่านการอบรมในหลักสูตรที่สามารถขึ้นทะเบียนเป็นผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน ตามพระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562 ถึงจะมีผลสืบเนื่องในข้อตกลงจากการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในระบบเจ้าโคตรที่กระทำโดยบุคคลนั้น และให้สามารถนำไปยื่นขอต่อศาลให้มีคำสั่งบังคับแก่คู่กรณีที่บิดพลิ้วไม่ปฏิบัติตามข้อตกลงอย่างครบถ้วน ให้ต้องปฏิบัติตามข้อตกลงได้

#### 4. ข้อเสนอแนะในการเชื่อมโยงระหว่างระบบเจ้าโคตรกับระบบงานยุติธรรมชุมชนที่มีในปัจจุบัน เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อกระบวนการยุติธรรม

การนำระบบเจ้าโคตรมาใช้ในงานยุติธรรมชุมชน เป็นการผนวกรวมงานยุติธรรมเชิงจารีตเข้ามาอยู่ภายใต้ร่มเงางานยุติธรรมชุมชนสมัยใหม่ ตามนโยบายด้านการระงับข้อพิพาทและอำนวยความสะดวกในสังคมของภาครัฐก็จริง แต่ก็ยังเหลือพื้นที่ให้มีความยืดหยุ่นต่อการปฏิบัติงานในพื้นที่ระดับชุมชน กล่าวคือ งานยุติธรรมชุมชนเปิดโอกาสให้คนกลางในชุมชนอย่างเจ้าโคตร ได้หยิบยกจารีตชุมชนที่สมาชิกในหมู่บ้านยึดถือร่วมกันจนคุ้นเคยเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการจัดการความ

ขัดแย้งและระงับข้อพิพาทระหว่างบุคคลที่เกิดขึ้น โดยผู้วิจัยเชื่อว่าการที่คู่กรณีรู้สึกถึงความเชื่อมโยงบางอย่างระหว่างกัน ไม่ว่าจะผ่านทางเชื้อสายที่เรียกกันอย่างเรียบง่ายว่า “โคตร” หรือหากเรียกแบบทางการ คือ เป็นคนร่วมชุมชนร่วมจารีต โดยคำนึงถึงแม้กระทั่งทางปัญหาความจำเป็นทางเศรษฐกิจที่ชาวบ้านด้วยกันต้องประสบแม้ว่าจะอาศัยอยู่ต่างชุมชนกันก็ตาม สิ่งเหล่านี้ได้ก่อให้เกิดสัมพันธภาพด้านความเข้าใจ ความไว้วางใจและความเห็นใจต่อกันจึงทำให้คู่กรณีฝ่ายที่เป็นผู้เสียหายเกิดความรู้สึกอยากอะลุ่มอล่วยให้ฝ่ายที่ผิดพลาดและกระทำความผิดไปแทนที่จะมุ่งเอาผิดในทางกฎหมาย ผนวกกับการที่ระบบเจ้าโคตรก็มีความพยายามในการปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัยใหม่ โดยปรับเปลี่ยนวิธีการพูดจาโน้มน้าวคู่กรณีเข้าสู่กระบวนการระงับข้อพิพาทให้เข้ากับวิถีคิดของผู้คนยุคปัจจุบัน เช่น ใช้การอธิบายให้ทราบถึงขั้นตอนการดำเนินการ ค่าใช้จ่ายที่จะเกิดขึ้น และเวลาที่ต้องเสียไปในกระบวนการยุติธรรม รวมไปถึงมีการเปรียบเทียบกับให้เห็นถึงขั้นตอนการดำเนินการ ค่าใช้จ่าย และเวลาที่ใช้ในการเข้าสู่การระงับข้อพิพาทในชุมชนด้วยระบบเจ้าโคตร อีกทั้งการที่คนกลางในระบบเจ้าโคตร มีความพยายามแสวงหาทางยุติข้อพิพาทที่ให้ผลในทิศทางที่ให้ประโยชน์แก่คู่กรณีทั้งสองฝ่าย ทั้งการชดเชยเยียวยาในด้านค่าเสียหายและชดเชยเยียวยาในด้านความรู้สึก ด้วยการรักษาหน้าของคู่กรณีในชุมชนโดยใช้จารีตเข้ามาเป็นวิธีขอขมา และเพิ่มเติมกลไกการรักษาความลับเข้ามาใช้ระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้นในชุมชน สิ่งเหล่านี้ ล้วนแต่ช่วยสนับสนุนการตัดสินใจเลือกเข้าสู่กระบวนการระงับข้อพิพาทในชุมชนให้ง่ายขึ้น เนื่องจากคู่กรณีทั้งสองฝ่ายเห็นประโยชน์ที่ตนเองจะได้รับจากงานยุติธรรมภายในชุมชนมากกว่างานยุติธรรมภายนอก

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะต่อการเชื่อมโยงระหว่างระบบเจ้าโคตรกับระบบงานยุติธรรมชุมชนที่มีในปัจจุบัน เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อกระบวนการยุติธรรมว่า ภาครัฐในพื้นที่ควรมีการส่งเสริมให้ชุมชนนำระบบเจ้าโคตรซึ่งเป็นยุติธรรมชุมชนเชิงจารีตเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของระบบงานยุติธรรมชุมชนในหมู่บ้านอย่างจริงจัง เนื่องจากระบบเจ้าโคตรเป็นอีกหนทางหนึ่งที่ช่วยแบ่งเบาภาระของรัฐในด้านการระงับความขัดแย้งในพื้นที่ และช่วยลดปัญหาในการดำเนินงานของกระบวนการยุติธรรมกำลังเกิดขึ้นได้อย่างตรงจุดตั้งแต่ต้นทาง

อย่างไรก็ตาม เพื่อพัฒนาบุคคลในชุมชนที่มีคุณสมบัติและได้รับอำนาจจากระเบียบของรัฐให้ทำหน้าที่เป็นคนกลางในการไกล่เกลี่ยหรือประนีประนอมข้อพิพาทของหมู่บ้านเสียได้ สามารถปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งในจำนวนนี้อาจจะมีผู้ใดผู้หนึ่งก้าวขึ้นสู่การเป็นเจ้าโคตรในอนาคตทดแทนเจ้าโคตรรุ่นปัจจุบันที่ล้มหายตายจากไป ให้กลายเป็นเจ้าโคตรที่สามารถดำรงความศรัทธาของคู่กรณีและชุมชนมีต่อคนกลางเอาไว้ได้ หน่วยงานภาครัฐควรเข้ามาให้ความช่วยเหลือด้านความรู้ทางกฎหมายที่จำเป็น รวมทั้งความรู้เกี่ยวกับหลักวิธีการปฏิบัติงานไกล่เกลี่ยข้อพิพาท รวมถึงการ

สนับสนุนให้บุคคลกลุ่มนี้ อันได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกของคณะกรรมการหมู่บ้าน หรือสมาชิก เครือข่ายศูนย์ยุติธรรมชุมชน และเจ้าโคตรรุ่นปัจจุบันอีก จำนวน 2 คน ซึ่งยังไม่เคยเข้ารับการอบรม หลักสูตรผู้ไกล่เกลี่ยภาคประชาชนตามพระราชบัญญัติไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562 ให้ได้อบรม เสริมความรู้เพื่อขึ้นทะเบียนเป็นผู้ไกล่เกลี่ยภาคประชาชนตามกฎหมายเพื่อเป็นการสร้างมาตรฐาน การทำหน้าที่คนกลางระงับข้อพิพาทให้เป็นแบบเดียวกัน และสร้างการเป็นที่ยอมรับแก่คนกลางใน ชุมชนให้ใกล้เคียงหรือเทียบเท่าผู้ไกล่เกลี่ยที่เป็นเจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐ

ท้ายที่สุด ผู้วิจัยมีความเห็นว่า การที่ผู้นำชุมชนของบ้านเสียวนำบุคคลที่เป็นเจ้าโคตรเข้ามา บูรณาการเป็นส่วนหนึ่งในงานยุติธรรมชุมชนสมัยใหม่ ซึ่งหน่วยงานภาครัฐส่งการลงมาให้ร่วมมือ ปฏิบัติตามนโยบายของรัฐ โดยไม่ได้ละทิ้งทุนทางสังคมด้านการระงับข้อพิพาทซึ่งมีอยู่เดิมภายใน ชุมชนของตนเองไป เป็นกุญแจสำคัญที่ทำให้ระบบเจ้าโคตรยังคงใช้สร้างความยุติธรรมภายในชุมชน ได้เป็นอย่างดีและขณะเดียวกันช่วยทำให้ระบบเจ้าโคตร ยังคงสามารถเกาะเกี่ยวเชื่อมโยงอยู่กับงาน ยุติธรรมชุมชนแบบอื่น ๆ กลายเป็นระบบงานยุติธรรมชุมชนร่วมสมัย ที่ผสมผสานจารีตเข้ากับการ ยกระดับงานระงับข้อพิพาทแบบท้องถิ่น ให้มีมาตรฐานที่ประชาชนสามารถเชื่อถือได้อย่างสนิทใจ สิ่ง เหล่านี้ถือเป็นการก่อประโยชน์แก่กระบวนการยุติธรรมและสร้างความเท่าเทียมในการเข้าถึงความ ยุติธรรมให้เกิดขึ้นในสังคมอย่างแท้จริง

## บรรณานุกรม

### ภาษาไทย

- กรกฎ ทองชะโชค, กฤษณา อภินวถาวรกุลและธีรพร ทองชะโชค. (2562). การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชุมชน. วารสารสำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย. (2555). คู่มือปฏิบัติงานสำหรับกำนันผู้ใหญ่บ้าน.
- กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย. (2556). คู่มือการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาท. โรงพิมพ์อสา รักษาดินแดน.
- กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย. (มปป.). คู่มือการฝึกอบรมวิทยากรกระบวนการเพิ่มศักยภาพคณะกรรมการหมู่บ้านระดับจังหวัด.
- กระทรวงยุติธรรม. (2563). คู่มือการปฏิบัติงานศูนย์ยุติธรรมชุมชน การขับเคลื่อนงานศูนย์ยุติธรรมชุมชน.
- กองพัฒนายุติธรรมชุมชน กระทรวงยุติธรรม. (มปป.). คู่มือประกอบการปฏิบัติงานของเครือข่ายยุติธรรมชุมชนเพื่อการเข้าถึงความยุติธรรมของประชาชน.
- กัลยาณี ธีระวงศ์ภิญโญ. (2563). ปัญหาการดำเนินงานด้านยุติธรรมชุมชน. *วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์* 12(2), 93-114.
- กิตติพงษ์ กิตยารักษ์. (2553). ยุติธรรมชุมชน : การเปิดพื้นที่การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการยุติธรรม. In ยุติธรรมชุมชนรวมงานวิจัย บทความ ชุดความรู้โครงการนำร่อง “ยุติธรรมชุมชน”. คณะทำงานโครงการนำร่องพัฒนาระบบงานยุติธรรมชุมชน กระทรวงยุติธรรม.
- กิตติพงษ์ กิตยารักษ์และคณะ. (2550). ยุติธรรมชุมชน : บทบาทการอำนวยความสะดวกยุติธรรมโดยชุมชนเพื่อชุมชน. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- กীরติ ฅ พัทลุง. (2554). รายงานการศึกษาวิจัยส่วนบุคคล เรื่องศูนย์ยุติธรรมชุมชนกับบทบาทในการเสริมสร้างสันติวัฒนธรรม. . กระทรวงยุติธรรม.
- คู่มือปฏิบัติงานของคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชน กระทรวงยุติธรรม. (มปป.).  
<http://thaluang.go.th/UserFiles/File/1628052570265.pdf>

- จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย. (2548). กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: การคืน “อำนาจ” แก่เหยื่อ  
อาชญากรรมและชุมชน. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย. (2550). ยุติธรรมชุมชน: ทฤษฎีกระบวนการยุติธรรมภาคประชาชน. ใน กิตติพงษ์  
กิตยารักษ์ (บ.ก.), ยุติธรรมชุมชน: บทบาทการอำนวยความสะดวกยุติธรรมโดยชุมชนเพื่อชุมชน (น.  
53 - 70). สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (ส.ก.ว.).
- จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย. (2553). รายงานการวิจัยเรื่องการพัฒนารอบแนวทางการวิจัยชุดโครงการ  
กระบวนการยุติธรรมทางเลือกในสังคมไทย. คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เจนจิรา พูลสุข. (2562). รูปแบบการพัฒนาระบบงานยุติธรรมชุมชน. *วารสารกระบวนการยุติธรรม*  
12(3), 43 - 57.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2553). การเป็นสมัยใหม่กับแนวคิดชุมชน. สร้างสรรค์.
- ชญานันท์ ล้อมมณีนพรัตน์. (2553). *ยุติธรรมชุมชน : ศึกษากรณีการแก้ไขความขัดแย้งทางอาญาด้วย  
วิธีการเชิงสมานฉันท์ระดับชุมชน* จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ.
- ชลัท ประเทืองรัตนา. (2564). พัฒนาการไกล่เกลี่ยโดยคนกลางในในประเทศไทยจากอดีตถึงปัจจุบันสู่  
อนาคต. *วารสารสถาบันพระปกเกล้า*, 19(1), 114 - 129.
- ชลัท ประเทืองรัตนาและคณะ. (2555). การจัดการความขัดแย้งของกลุ่มชาติพันธุ์ภาคเหนือโดยระบบ  
คนกลาง. สำนักสันติวิธีและธรรมาภิบาล สถาบันพระปกเกล้า.
- ชอบ ดีสวนโคกและอุดม บัวศรี. (2546). เจ้าโคตร: การระงับความขัดแย้งในวัฒนธรรมอีสาน. สถาบัน  
พระปกเกล้า. CHULALONGKORN UNIVERSITY
- ชนวนทอง ธนสุกาญจน์และคณะ. (2548). การพัฒนาพลังเครือข่ายยุติธรรมชุมชน. พิมพ์ดีการพิมพ์.
- โชคสุข กรกิตติชัย. (2560). ทิศทางการปกครองส่วนท้องถิ่นตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย  
พุทธศักราช 2560. [http://library2.parliament.go.th/ebook/e\\_hotissue.html](http://library2.parliament.go.th/ebook/e_hotissue.html)
- ฐิติพร ตันติศรียานุรักษ์. (2560). เกมศูนย์ (Zero Sum Game) เกี่ยวข้องกับทฤษฎีเกมอย่างไร. กลุ่ม  
งานยุทธศาสตร์ และการประเมินผล.
- เดชา สังขวรรณ. (2550). สถานภาพและแนวทางการพัฒนาการยุติธรรมชุมชนในสังคมไทย. ใน กิตติ  
พงษ์ กิตยารักษ์ (บ.ก.), ยุติธรรมชุมชน: บทบาทการอำนวยความสะดวกยุติธรรมโดยชุมชนเพื่อชุมชน  
(น. 165 - 200). สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (ส.ก.ว.).

นิตยา โพธิ์นอกและณัฐกาญจน์ ศุภรัตน์เมธี. (2560). ระบบยุติธรรมชุมชนในประเทศประชาคม  
อาเซียน: กรณีศึกษาสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว. สถาบันพระปกเกล้า.

นิติตา สิริพงศ์ทักษิณ. (2561). การจัดการความขัดแย้งในชุมชนโดยกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของ  
ชุมชนพหุวัฒนธรรม จังหวัดนครศรีธรรมราช. วารสารการวิจัยเพื่อการพัฒนาชุมชนมหาวิทยาลัย  
นเรศวร, 11(มกราคม - มีนาคม 2561), 167 - 176.  
<http://www.journal.nu.ac.th/JCDR/article/view/1837>

นิเวศน์ อรุณเบิกฟ้า. (2548). กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ : กรณีศึกษากระบวนการจัดการความ  
ขัดแย้งของชุมชนบ้านเชิงเขา ตำบลปะลุกาสาเมาะ อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส.  
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ประยูร พรหมพันธุ์. (2559). การบริหารงานบุคคลกับคุณธรรมและจริยธรรมในองค์กรปกครองส่วน  
ท้องถิ่น. วารสารดำรงราชานุภาพ, 7(23), 70 - 88.

พงษ์ธร ธัญญศิริ. (2560). “การจัดการความขัดแย้งและการสร้างความสมานฉันท์ในประเทศสาธารณรัฐ  
ประชาธิปไตยประชาชนลาว: มุมมองในโลกปัจจุบัน. วารสารกระบวนการยุติธรรม, 10(  
พฤษภาคม - สิงหาคม 2560), 1 - 16.

พงษ์ธร ธัญญศิริ. (2564). ความรู้ความเข้าใจของประชาชนต่อบทบาทของศูนย์ยุติธรรมชุมชนในการ  
เสริมสร้างความสมานฉันท์และสันติวัฒนธรรมของสำนักงานยุติธรรมจังหวัดน่านรอง กระทรวง  
ยุติธรรม. วารสารด้านการบริหารรัฐกิจและการเมือง มหาวิทยาลัยบูรพา 10(2), 126 - 146.

พรชัย ชันตี. (2553). ทฤษฎีอาชญาวิทยา : หลักการ งานวิจัยและนโยบายประยุกต์. สุนทรฟิล์ม.

พรปวีณ์ คณาวุฒิ. (2562). การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชุมชนคดีแพ่งและคดีอาญา : ศึกษาเฉพาะกรณีศาล  
ยุติธรรม ภาค 3. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

พระเกียรติศักดิ์ ม่วงมิตร. (2545). การจัดการความขัดแย้งในชุมชนพื้นที่สูง มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.  
เชียงใหม่.

พระอธิพันธ์ อภิภูณโณ (จันทร์ปรีชาบุตร). (2560). ศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบการไกล่เกลี่ยเชิงพุทธกับ  
ระบบเจ้าโคตร มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.

พัชรภรณ์ หล้าทอง. (2560). สภาพปัญหาและแนวทางจัดการความขัดแย้งในชุมชนของคณะกรรมการ  
ศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลหนองหาน อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี มหาวิทยาลัยบูรพา.



ชลบุรี.

พินิจนันท์ พรหมมารัตน์. (2564). รายงานวิจัยเรื่องการพัฒนากระบวนการยุติธรรมชุมชนเพื่อส่งเสริมวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์อย่างยั่งยืน. มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.

<http://cmruir.cmru.ac.th/handle/123456789/2194?mode=full>

ภควรรณพร พิศุทธิสุวรรณและชลัท ประเทืองรัตนา. (2564). รายงานวิจัยเรื่องยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ภายในศูนย์ไกล่เกลี่ยภาคประชาชนภายในสถานศึกษา: กรณีศึกษามหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย (มจร.). กองบริหารงานวิจัยและบริการวิชาการ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดสกลนคร.

มุฮัมหมัดรอฟีอี มูซอ. (2549). กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์และการจัดการความขัดแย้งในชุมชนมุสลิม. โครงการพัฒนาระบบกฎหมายไทย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

เรียวรุ่ง บุญเกิด. (2557). กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: กรณีศึกษาสำนักงานยุติธรรม จังหวัดมหาสารคาม. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. กรุงเทพฯ.

วรวิมล โรมรัตน์พันธ์. (2548). ทูทางสังคม. โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข.

วารภรณ์ บัวเผื่อน. (2549). บทบาทและการมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ.

วันชัย วัฒนศัพท์. (2550). ความขัดแย้ง: หลักการและการแก้ปัญหา (Vol. พิมพ์ครั้งที่ 3). ศิริภรณ์ ออฟเซ็ท.

วัลลภ ลำพาย. (2559). กลยุทธ์การตัดสินใจในองค์การ. วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 50 - 61.

วิทยาลัยการปกครอง โรงเรียนปลัดอำเภอ. (2560). เอกสารประกอบการบรรยายหัวข้อ “การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทและความผิดที่มีโทษทางอาญาในอำนาจหน้าที่พนักงานฝ่ายปกครอง”.

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2554). พัฒนาการทางสังคม - วัฒนธรรมไทย. เมืองโบราณ.

ศักดิ์ชาย สุนทรธนาภิรมย์. (2562). บทบาทของศูนย์ดำรงธรรมในการระงับข้อพิพาทในชุมชน: ศึกษา ศูนย์ดำรงธรรมจังหวัดมหาสารคาม. คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ศาลยุติธรรม. (2560). การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทระหว่างผู้กระทำผิดและเหยื่ออาชญากรรม.

[http://www.library.coj.go.th/file\\_upload/module/manage\\_digital\\_file/47af552d.pdf](http://www.library.coj.go.th/file_upload/module/manage_digital_file/47af552d.pdf)

- ศุภวรรณ ภิรมย์ทอง. (2555). *การจัดการความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อมในชุมชนชนบทไทย* มหาวิทยาลัยสยาม. <https://www.research-system.siam.edu/thesis/doctorate/4716-2015-12-04-02-54-22>
- ศูนย์ดำรงธรรม กระทรวงมหาดไทย. (มปป.). *คู่มือการดำเนินการแก้ไขปัญหาการร้องทุกข์/ร้องเรียน*. <http://www.damrongdhama.moi.go.th/home/oldweb/download/new/คู่มือศูนย์ดำรงธรรม.pdf>
- เศรษฐา เศรษฐเมธีกุล. (2551). *บทบาทของพนักงานอัยการในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์* จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สถาบันเพื่อการยุติธรรมแห่งประเทศไทย. (2558). *รายงานประจำปี 2557 สถาบันเพื่อการยุติธรรมแห่งประเทศไทย*.
- สร้อยณา วงศ์เปีย. (2562). *บทบาทของศูนย์ดำรงธรรมอำเภอในการจัดการเรื่องร้องเรียนร้องทุกข์กรณีศึกษา: ศูนย์ดำรงธรรมอำเภอในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา* มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ส่วนงานวิจัยและพัฒนา สถาบันดำรงราชานุภาพ สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย. (2560). *รายงานการศึกษาวิจัยเรื่องการประเมินผลการดำเนินงานของศูนย์ดำรงธรรมมิติใหม่ตามทัศนะของเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานศูนย์ดำรงธรรมจังหวัด ศูนย์ดำรงธรรมอำเภอและประชาชนผู้รับบริการ*. <http://www.stabundamrong.go.th/web/research1/research4.pdf>
- ส่วนพัฒนาและส่งเสริมการบริหารงานท้องถิ่น สำนักงานบริหารการปกครองท้องถิ่น กรมการปกครอง. (2557). *คู่มือคณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.)*. [http://www.pakpang.go.th/news/doc\\_download/a\\_290418\\_070651.pdf](http://www.pakpang.go.th/news/doc_download/a_290418_070651.pdf)
- สัญญาพงศ์ ลิ้มประเสริฐ และคณะ. (2562). *ยุติธรรมชุมชน: กระบวนการยุติธรรมทางเลือกในสังคมไทย*. คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต.
- สำนักงานยุติธรรมจังหวัดขอนแก่น. (2560). *เครือข่ายยุติธรรมชุมชน*. [http://khonkaen.moj.go.th/index.php?option=com\\_content&view=article&id=3&Itemid=113](http://khonkaen.moj.go.th/index.php?option=com_content&view=article&id=3&Itemid=113)
- สำนักส่งเสริมงานตุลาการ สำนักงานศาลยุติธรรม. (2560). *การจัดการความขัดแย้ง*. แอคทีฟพรีนธ์.
- สุคนธ์ มณีรัตน์. (2560). *การเจรจาต่อรองสำหรับครู*. *Veridian E-Journal, Silpakorn University*

(*Humanities, Social Sciences and arts*), 10(2), 2463 - 2474.

สุดารัตน์ รัตนพงษ์. (2559). ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการความขัดแย้ง. *วารสารบริหารท้องถิ่น*, 9(4), 25 - 41.

สุรัชย์ ไวยวรรณจิตร, อับดุลเลาะ ตีซา สรินญา ปุติ พิทักษ์ บุญฤทธิ์ อิสมาอิล ราโอบ นพรัตน์ กอวัฒนา กุล. (2559). กลยุทธ์ในการส่งเสริม บทบาทสตรีมุสลิม ต่อการพัฒนาสังคมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้.

สุรดา ชำนาญกุล. (2564). *บทบาทของคณะกรรมการหมู่บ้านในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของหมู่บ้าน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*. ปทุมธานี.

สุริยะ หินเมืองเก่า. (2555). การใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในการระงับข้อพิพาทในชุมชนไทยทรงดำ จังหวัดนครปฐม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต.

สุวัฒนา แดงกรัด. (2554). รายงานการศึกษาวิจัยส่วนบุคคล เรื่อง ความสำเร็จในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท: ศึกษาเฉพาะศูนย์ยุติธรรมชุมชนบ้านเสียว ตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น. *กระทรวงยุติธรรม*.

อัจฉาพรรณ จรัสวัฒน์. (2553). ยุติธรรมชุมชนในฐานะทุนทางสังคมว่าด้วยความยุติธรรมของชาวบ้าน. ใน *กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ (บ.ก.), ยุติธรรมชุมชน: บทบาทการอำนวยความสะดวกยุติธรรมโดยชุมชนเพื่อชุมชน (น. 259 - 286)*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (ส.ก.ว.).

อัญชลี ประเสริฐศักดิ์. (2562). *การพัฒนาความร่วมมือด้านการวิจัยข้าม ไทย - จีน. สถาบันการต่างประเทศ หลักสูตรการทูต รุ่นที่ 11 กระทรวงการต่างประเทศ*.

อิสมาแอ มูบิง. (2556). *การจัดการความขัดแย้งของผู้บริหารโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดปัตตานี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์*.

อุดม งามเมืองสกุลและวิมลเรขา ศิริชัยรารวรรณ. (2563). *กฎหมายการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน. วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*, 9(2).

### ภาษาอังกฤษ

Bercovitch, J., & Jackson, R. (2009). *Conflict resolution in the twenty-first century: principles, methods, and approaches*. University of Michigan Press.

Braithwaite, J. (1989). *Crime, shame and reintegration*. Cambridge University Press.

- Center for Peace and Good Governance. (2002). *Public Participation and Conflict Management*. King Prajadhipok Institute.
- Clear, T. R. (2011). A private-sector, incentives-based model for justice reinvestment. *Criminology & Pub. Pol'y*, 10, 585.
- Côté, J. E. (2002). The role of identity capital in the transition to adulthood: The individualization thesis examined. *Journal of youth studies*, 5(2), 117-134.
- Encyclopaedia Britannica*. <https://www.britannica.com/topic/restorative-justice/Community-service>
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*. Stanford university press.
- Goodyer, H. (2003). Rethinking justice in New Zealand: a critical assessment of restorative justice. *Canterbury Law Review*(9), 179-199.
- Hanifan, L. J. (1916). The rural school community center. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 67(1), 130-138.
- Hannifan, M. K. (1944). *The Social and Political Philosophy of Justice Pierce Butler*.
- Johnstone, G. (2006). *Restorative justice: Ideas, values, debates*. Routledge.
- Karp, D. R., & Clear, T. R. (2000). *Community Justice: A Conceptual*. *Criminal justice*.
- Lilly, J. R., Cullen, F. T., & Ball, R. A. (2011). *Criminological theory: Context and consequences*. Sage publications.
- Moore, G., Audrey, S., Barker, M., Bond, L., Bonell, C., Cooper, C., Hardeman, W., Moore, L., O'Cathain, A., & Tinati, T. (2014). *Process evaluation in complex public health intervention studies: the need for guidance* (Publication Number 2) BMJ Publishing Group Ltd.
- Morris, C. (2004). *Managing Conflict in Health Care Setting: Principles, Practices, and policies*. *Nonthaburi: King Prajadhipok Institute, Thailand*.
- Ting-Toomey, S. (1985). *Toward the Theory of Conflict and Culture*. In W. Gudykunts, L.

Stewart, & S. Ting-Toomey (Eds.), *Communication, Culture and Organizational Processes*. Sage Publications, Inc.





ภาคผนวก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย  
**CHULALONGKORN UNIVERSITY**

รหัสข้อมูล.....วันที่เก็บข้อมูล.....

### แบบสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลระดับชุมชน ชุด (ก)

**ชื่อโครงการวิจัย :** ระบบเจ้าโคตรกับระบบงานยุติธรรมชุมชน : กรณีศึกษา บ้านเสียว ตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น

**ชื่อผู้วิจัย:** น.ส.ภควรรณพร พิศุทธิสุวรรณ มือถือ 092-8638959 อีเมล phachaph@gmail.com

#### คำชี้แจง

ข้อความในแบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างชุดนี้เป็นคำถามปลายเปิดที่จัดทำขึ้นเพื่อใช้ประกอบการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาอาชีวศึกษาและงานยุติธรรม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อศึกษา;

1. ความเป็นมา รูปแบบและกลไกดำเนินงานของระบบเจ้าโคตรแบบดั้งเดิมที่ใช้ระงับความขัดแย้งในชุมชนบ้านเสียว ตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น รวมทั้งข้อดีและข้อจำกัดของการใช้ระบบเจ้าโคตรจัดการความขัดแย้ง

2. สภาพการดำรงอยู่ในปัจจุบันและการเปลี่ยนแปลงภายในระบบเจ้าโคตรซึ่งใช้จัดการความขัดแย้งภายในชุมชนบ้านเสียว ตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น เมื่อมีการนำนโยบายเกี่ยวกับงานยุติธรรมชุมชนที่กำกับดูแลและสั่งการให้ดำเนินการโดยหน่วยงานภาครัฐมาใช้ปฏิบัติงานยุติธรรมชุมชนในพื้นที่

3. การรับรู้ต่อการใช้ระบบเจ้าโคตรในชุมชนบ้านเสียว ตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่นของหน่วยงานภาครัฐซึ่งกำกับดูแลการปฏิบัติงานยุติธรรมชุมชนในพื้นที่รวมทั้งมุมมองด้านข้อดีและข้อจำกัดของการใช้ระบบเจ้าโคตรในงานยุติธรรมชุมชน

4. เพื่อเสนอแนะเกี่ยวกับการเชื่อมโยงระหว่างระบบเจ้าโคตรกับระบบงานยุติธรรมชุมชนที่ใช้ในปัจจุบันให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนากระบวนการยุติธรรมของประเทศ

5. ข้อคำถามในการเก็บข้อมูล แบ่งออกเป็น 5 ส่วน ดังต่อไปนี้

ส่วนที่ 1 ลักษณะทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ส่วนที่ 2 การให้ความหมายและเส้นทางการเป็นเจ้าโคตร

ส่วนที่ 3 บทบาทหน้าที่และกระบวนการตัดสินใจของระบบเจ้าโคตร

ส่วนที่ 4 บทบาทเจ้าโคตรในศูนย์ยุติธรรมชุมชนนำร่อง

ส่วนที่ 5 ข้อเสนอแนะอื่นๆ

ผู้วิจัยขอความอนุเคราะห์จากท่านให้ข้อมูลเพื่อตอบข้อคำถามที่แนบมานี้ และขอขอบพระคุณอย่างสูงต่อการสละเวลาของท่าน ผู้วิจัยจะปฏิบัติตามจรรยาบรรณนักวิจัย โดยจะรักษาความลับ ไม่เปิดเผยตัวตนของผู้ให้ข้อมูลเป็นรายบุคคล หากมีการเสนอผลการวิจัยของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะนำเสนอเป็นภาพรวม ทั้งนี้ภาพถ่ายและไฟล์ข้อมูลเสียงที่เป็นคำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูลสำคัญจะถูกบันทึกในรูปแบบไฟล์อิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งผู้วิจัยจะใช้เพื่อการวิจัยครั้งนี้เท่านั้น และจะทำลายข้อมูลไฟล์อิเล็กทรอนิกส์ทั้งหมดเมื่องานวิจัยนี้เสร็จสิ้นลง





## ส่วนที่ 1 ลักษณะทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ชื่อ - นามสกุล..... อายุ.....ปี

หมายเลขติดต่อ..... สถานภาพในชุมชน.....

ที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้.....

## ส่วนที่ 2 การให้ความหมายและเส้นทางการเป็นเจ้าโคตร

- 2.1 การให้ความหมายของคำว่า เจ้าโคตร
- 2.2 เจ้าโคตรคือใคร มีบทบาทอย่างไรในชุมชนบ้านเสียว
- 2.3 คุณสมบัติที่พึงมีของเจ้าโคตร คืออะไรบ้าง
- 2.4 เส้นทางการเข้าสู่การเป็นเจ้าโคตร
- 2.4 เจ้าโคตรผูกติดกับเพศชายหรือไม่
- 2.5 ระบบเจ้าโคตรในชุมชนมีใช้กันตั้งแต่เมื่อไหร่

## ส่วนที่ 3 บทบาทหน้าที่และกระบวนการตัดสินใจของระบบเจ้าโคตร

- 3.1 เจ้าโคตรมีบทบาทจัดการความขัดแย้งหรือระงับข้อพิพาทแก่คนในชุมชนบ้านเสียวอย่างไร
- 3.2 กระบวนการระงับข้อพิพาทให้แก่คู่กรณีของเจ้าโคตรมีรูปแบบอย่างไร
- 3.3 ประเภทคดีหรือลักษณะข้อพิพาทแบบใดที่ชาวบ้านจะให้เจ้าโคตรเป็นผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท

## ส่วนที่ 4 บทบาทเจ้าโคตรในศูนย์ยุติธรรมชุมชนนาร่อง

- 4.1 สาเหตุที่ระบบเจ้าโคตรยังคงอยู่ในชุมชนบ้านเสียวได้
- 4.2 บทบาทเจ้าโคตรในศูนย์ยุติธรรมชุมชนนาร่องเป็นอย่างไร
- 4.3 การเปลี่ยนแปลงของระบบเจ้าโคตร เมื่อมีงานยุติธรรมชุมชนสมัยใหม่เข้ามาในพื้นที่เป็นอย่างไร

4.4 ข้อจำกัดและความท้าทายของการใช้ระบบเจ้าโคตรในปัจจุบัน

4.5 กระบวนการจัดการความขัดแย้ง (ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท) ของเจ้าโคตรภายในศูนย์ยุติธรรมชุมชน เป็นอย่างไร

4.6 นอกจากศูนย์ยุติธรรมชุมชน ยังมีระบบอื่นที่ถูกใช้เพื่อมาไกล่เกลี่ย/จัดการความขัดแย้งภายในชุมชนอีกหรือไม่ (ถ้ามี อยู่ในรูปแบบใด และมีเจ้าโคตรเข้าไปเกี่ยวข้องหรือไม่ เกี่ยวข้องอย่างไร)

ส่วนที่ 5 ข้อเสนอแนะอื่น ๆ

.....

.....

.....

.....

.....

.....

รหัสข้อมูล.....วันที่เก็บข้อมูล.....

### แบบสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลจากภาครัฐ ชุด (ข)

**ชื่อโครงการวิจัย :** ระบบเจ้าโคตรกับระบบงานยุติธรรมชุมชน : กรณีศึกษาบ้านเสี้ยว ตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น

**ชื่อผู้วิจัย:** น.ส.ภควรรณพร พิศุทธิสุวรรณ มือถือ 092-8638959 อีเมลล์ phachaph@gmail.com

#### คำชี้แจง

ข้อความในแบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างชุดนี้เป็นคำถามปลายเปิดที่จัดทำขึ้นเพื่อใช้ประกอบการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาอาชญวิทยาและงานยุติธรรม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อศึกษา;

1. ความเป็นมา รูปแบบและกลไกดำเนินงานของระบบเจ้าโคตรแบบดั้งเดิมที่ใช้ระงับความขัดแย้งในชุมชนบ้านเสี้ยว ตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น รวมทั้งข้อดีและข้อจำกัดของการใช้ระบบเจ้าโคตรจัดการความขัดแย้ง

2. สภาพการดำรงอยู่ในปัจจุบันและการเปลี่ยนแปลงภายในระบบเจ้าโคตรซึ่งใช้จัดการความขัดแย้งภายในชุมชนบ้านเสี้ยว ตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น เมื่อมีการนำนโยบายเกี่ยวกับงานยุติธรรมชุมชนที่กำกับดูแลและสั่งการให้ดำเนินการโดยหน่วยงานภาครัฐมาใช้ปฏิบัติงานยุติธรรมชุมชนในพื้นที่ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3. การรับรู้ต่อการใช้ระบบเจ้าโคตรในชุมชนบ้านเสี้ยว ตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่นของหน่วยงานภาครัฐซึ่งกำกับดูแลการปฏิบัติงานยุติธรรมชุมชนในพื้นที่รวมทั้งมุมมองด้านข้อดีและข้อจำกัดของการใช้ระบบเจ้าโคตรในงานยุติธรรมชุมชน

4. เพื่อเสนอแนะเกี่ยวกับการเชื่อมโยงระหว่างระบบเจ้าโคตรกับระบบงานยุติธรรมชุมชนที่ใช้อยู่ในปัจจุบันให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนากระบวนการยุติธรรมของประเทศ

5. ข้อคำถามในการเก็บข้อมูล แบ่งออกเป็น 4 ส่วน ดังต่อไปนี้

ส่วนที่ 1 ลักษณะทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ส่วนที่ 2 นโยบายและการดำเนินงานงานยุติธรรมชุมชนด้านการระงับข้อพิพาท

ส่วนที่ 3 การรับรู้เกี่ยวกับระบบเจ้าโคตรที่ใช้จัดการความขัดแย้งในพื้นที่บ้านเสี้ยว

ส่วนที่ 4 ข้อเสนอแนะอื่น ๆ

ผู้วิจัยขอความอนุเคราะห์จากท่านให้ข้อมูลเพื่อตอบข้อคำถามที่แนบมานี้ และขอขอบพระคุณอย่างสูงต่อการสละเวลาของท่าน ผู้วิจัยจะปฏิบัติตามจรรยาบรรณนักวิจัย โดยจะรักษาความลับไม่เปิดเผยตัวตนของผู้ให้ข้อมูลเป็นรายบุคคล หากมีการเสนอผลการวิจัยของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะนำเสนอเป็นภาพรวม ทั้งนี้ภาพถ่ายและไฟล์ข้อมูลเสียงที่เป็นคำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูลสำคัญจะถูกบันทึกในรูปแบบไฟล์อิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งผู้วิจัยจะใช้เพื่อการวิจัยครั้งนี้เท่านั้น และจะทำลายข้อมูลไฟล์อิเล็กทรอนิกส์ทั้งหมดเมื่องานวิจัยนี้เสร็จสิ้นลง



### ส่วนที่ 1 ลักษณะทั่วไปของผู้ให้ข้อมูล

ชื่อ- นามสกุล..... อายุ.....ปี

หมายเลขติดต่อ..... ตำแหน่ง.....

ที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้ .....

.....

### ส่วนที่ 2 นโยบายและการดำเนินงานเกี่ยวกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทระดับชุมชนปัจจุบัน

2.1 รูปแบบและกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเพื่อยุติความขัดแย้งในชุมชนที่ใช้ปฏิบัติในพื้นที่ เป็นอย่างไร

2.2 วิธีการคัดเลือกและคุณสมบัติของผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท

2.3 ประเภทข้อพิพาทที่สามารถยุติลงได้ มีอะไรบ้าง

### ส่วนที่ 3 การรับรู้เกี่ยวกับระบบเจ้าโคตรที่ใช้จัดการความขัดแย้งในพื้นที่บ้านเสียว

3.1 ท่านรับรู้เกี่ยวกับระบบเจ้าโคตรที่ใช้จัดการความขัดแย้งหรือไม่ อย่างไร

3.2 หากท่านรับรู้และทราบถึงการมีอยู่ของระบบเจ้าโคตร ท่านมีความคิดเห็นถึงข้อดีและข้อจำกัดของระบบดังกล่าวอย่างไรบ้าง

3.3 ในการทำงานของท่าน เห็นถึงความเกี่ยวข้องของระบบเจ้าโคตรกับงานที่ท่านทำอยู่หรือไม่ อย่างไร

3.4 ท่านมีความคิดเห็นว่า ระบบเจ้าโคตรจะเชื่อมโยงและสนับสนุนระบบงานยุติธรรมชุมชนได้อย่างไรบ้าง

### ส่วนที่ 4 ข้อเสนอแนะอื่นๆ

.....

.....

.....

.....

.....

.....

รายนามกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เป็นตัวแทนภาครัฐ  
และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญระดับชุมชน

- 1) ดร. ธปภัค บุรณะสิงห์ ตำแหน่ง: ผู้อำนวยการกองส่งเสริมการระงับข้อพิพาท กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม
- 2) นายศุภชัย ลีเขาสูง ตำแหน่ง: นายอำเภอหนองน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น
- 3) นายณัฐนนท์ ประคองใจ ตำแหน่ง: หัวหน้ากลุ่มส่งเสริมระบบงานยุติธรรม สำนักงานยุติธรรมจังหวัดขอนแก่น
- 4) นายเดชา สุรพล ตำแหน่ง: นายกองจัดการบริหารส่วนตำบลวังชัย อำเภอหนองน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น
- 5) นางสาวลักขณานุสรณ์ ชาญประเสริฐ ตำแหน่ง: นิติกรจัดการบริหารส่วนตำบลวังชัย
- 6) พ่อเสงี่ยม ตำแหน่ง: อดีตนายสถานีรถไฟและเจ้าโคตร
- 7) พ่อโชติ ทองหล่อ ตำแหน่ง: อดีตผู้ใหญ่บ้านและเจ้าโคตร
- 8) พ่อสุวรรณ จันเกิน ตำแหน่ง: อดีตข้าราชการครูและเจ้าโคตร
- 9) พ่อคมกฤษ บุษราคม ตำแหน่ง: กำนันวังชัย ประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชนบ้านเสี้ยว และเจ้าโคตร
- 10) นางโสมกาย ชัยชนะ ตำแหน่ง: ผู้ใหญ่บ้าน
- 11) นางสมคิด ชุมแสงวาปี ชาวบ้านเสี้ยว
- 12) แม่ครูปราณี สาขา ชาวบ้านเสี้ยว



คำสั่งกระทรวงยุติธรรม  
ที่ ๓๖๖ / ๒๕๕๔  
เรื่อง การบริหารงานศูนย์ยุติธรรมชุมชน

เพื่อให้การบริหารงานศูนย์ยุติธรรมชุมชนทั่วประเทศเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล  
เกิดผลสัมฤทธิ์ตามนโยบายของรัฐบาลและกระทรวงยุติธรรม

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๒๑ แห่งพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน  
พ.ศ. ๒๕๓๔ และที่แก้ไขเพิ่มเติม จึงมีคำสั่ง ดังนี้

๑. ให้ศูนย์ประสานราชการกระทรวงยุติธรรมเขตมีหน้าที่พัฒนา ส่งเสริม และสนับสนุน  
การดำเนินงานของสำนักงานยุติธรรมจังหวัดในเขตพื้นที่รับผิดชอบ ในการดำเนินการขับเคลื่อนงานยุติธรรม  
ชุมชน รวมทั้งการเสริมสร้างความเข้มแข็ง และความยั่งยืนของศูนย์ยุติธรรมชุมชน

๒. ให้สำนักงานยุติธรรมจังหวัดมีหน้าที่พัฒนา ส่งเสริม และสนับสนุนการดำเนินงาน  
ของศูนย์ยุติธรรมชุมชนในเขตพื้นที่จังหวัดหรือเขตพื้นที่รับผิดชอบ เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งและยั่งยืน  
ของศูนย์ยุติธรรมชุมชน

๓. ให้ศูนย์ยุติธรรมชุมชนมีบทบาทหน้าที่ ดังต่อไปนี้

๓.๑ ส่งเสริม สนับสนุนและประสานงานการดำเนินงานของส่วนราชการ หน่วยงาน  
และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการเสริมสร้างการเข้าถึงความยุติธรรมของประชาชน

๓.๒ เฝ้าระวังและป้องกันปัญหาอาชญากรรม การทุจริตและประพฤติมิชอบของเจ้าหน้าที่รัฐ  
และการกระทำผิดกฎหมายต่างๆ

๓.๓ พิจารณาเรื่องร้องเรียน ร้องทุกข์ ปัญหาความไม่เป็นธรรมของประชาชน และรับแจ้ง  
เบาะแสข้อมูลการกระทำผิดกฎหมายต่างๆ ตลอดจนการช่วยเหลือ ดูแล ให้คำแนะนำ และแก้ไขปัญหาแก่ผู้ที่  
ได้รับความเดือดร้อนหรือผู้ที่ต้องการคำแนะนำทางด้านกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม

๓.๔ โกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาทตามที่คู่กรณีร้องขอเกี่ยวกับความแห่งหรือความอาญา  
ที่เป็นความผิดอันยอมความได้ โดยให้ดำเนินการตามกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท หรือจัดการความขัดแย้ง  
ในชุมชน ทั้งนี้ การไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาทให้เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยการส่งเสริมและประนอม  
ข้อพิพาทในชุมชน

๓.๕ ให้ความช่วยเหลือ ดูแล ผู้ที่ได้รับความเสียหายหรือได้รับผลกระทบจากการกระทำ  
ความผิดและอาชญากรรม และประสานงานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อดำเนินการตามอำนาจหน้าที่

๓.๖ ให้ความช่วยเหลือ และสนับสนุนการดำเนินงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการแก้ไข  
ป่าช้า พื้นฟูผู้กระทำความผิดและผู้พ้นโทษ รวมทั้งผู้ถูกคุมประพฤติหรือผู้ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราว ให้กลับตน  
เป็นพลเมืองดีและไม่ทวนกลับไปกระทำความผิดอีก

/๓.๗ นายพร...

- ๓.๓ เมื่อแล้วความถี่และข้อมูลข่าวสารด้านยุติธรรมชุมชนแก่ประชาชน
- ๓.๔ ดำเนินการอื่นๆ ตามที่ได้ไว้ในขอบข่าย
๔. ในแต่ละศูนย์ยุติธรรมชุมชน ให้มีคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชน ประกอบด้วย
- |   |                     |
|---|---------------------|
| ๔.๑ ปลัดอำเภอประจำตำบล  | ประธานกรรมการ       |
| ๔.๒ พิศนาคกรประจำตำบล   | กรรมการ             |
| ๔.๓ ตำรวจชุมชนประจำตำบล   | กรรมการ             |
| ๔.๔ กำนันท้องถิ่น   | กรรมการ             |
| ๔.๕ นายกองตรีปกครองส่วนท้องถิ่นในตำบล   | กรรมการ             |
| ๔.๖ ประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชนเดิม ๑ คน (ถ้ามี)   | กรรมการ             |
| ๔.๗ อาสาสมัครแรงงาน อาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์<br>อาสาสมัครคุ้มครองสิทธิ และอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน<br>ประเภทละ ๑ คน | กรรมการ             |
| ๔.๘ นิติกรหรือเจ้าหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น<br>ที่ได้รับมอบหมาย  | กรรมการและเลขานุการ |
๕. ให้ยุติธรรมจังหวัดเป็นผู้เสนอคำสั่งจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชน และคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชนต่อผู้ว่าราชการจังหวัดเพื่อพิจารณาลงนาม
๖. ให้ยุติธรรมจังหวัดแต่งตั้งคณะกรรมการพัฒนาและส่งเสริมการดำเนินงานศูนย์ยุติธรรมชุมชนระดับจังหวัด ประกอบด้วย
- ๖.๑ ยุติธรรมจังหวัด เป็นประธานกรรมการ
  - ๖.๒ หัวหน้าส่วนราชการในสังกัดกระทรวงยุติธรรม หรือข้าราชการสังกัดกระทรวงยุติธรรมในจังหวัดที่ยุติธรรมจังหวัดเห็นสมควร เป็นกรรมการ
  - ๖.๓ ประธานกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชนในจังหวัดที่ยุติธรรมจังหวัดเห็นสมควร เป็นกรรมการ
  - ๖.๔ หัวหน้าส่วนราชการอื่น ผู้ทรงคุณวุฒิ หรือบุคคลที่ยุติธรรมจังหวัดเห็นสมควร เป็นกรรมการ
  - ๖.๕ ข้าราชการ หรือพนักงานราชการ หรือลูกจ้าง คนหนึ่งที่ปฏิบัติงานในสำนักงานยุติธรรมจังหวัด เป็นเลขานุการ
๗. กรณีศูนย์ยุติธรรมชุมชนที่ได้มีการจัดตั้งขึ้นแล้ว หรือมีการแต่งตั้งคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชนไว้แล้ว ให้เป็นไปตามที่ได้จัดตั้งหรือแต่งตั้งไว้แล้วนั้น
๘. กรณีที่สำนักงานยุติธรรมจังหวัดใดเห็นสมควรที่จะเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบของคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชนตามข้อ ๔. เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยความเรียบร้อยและเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของท้องที่ ให้สำนักงานยุติธรรมจังหวัดนั้นสามารถแก้ไขเปลี่ยนแปลงได้ ทั้งนี้ โดยความเห็นชอบของผู้ว่าราชการจังหวัด

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๑๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๓

- N -  
(นายชาญเชาวน์ ไชยานุกิจ)  
ปลัดกระทรวงยุติธรรม



## โครงสร้างคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชน

ประเด็น	แบบที่ ๑ ปี พ.ศ. ๒๕๕๗ (นำร่อง)	แบบที่ ๒ ปี พ.ศ. ๒๕๕๘ (ขยายผล)	แบบที่ ๓ ปี พ.ศ. ๒๕๕๙ (ขยายผล) ตั้งแต่ ๑๓ ก.ค. ๒๕๕๙
ประธาน คยช.	ประธานคณะกรรมการดำเนินงาน ย่านรายการ ในคณะกรรมการ หมู่บ้านทุกหมู่บ้านในตำบล เลือก กันเอง ๒ คน (ลำดับที่ ๒ เป็นรอง ประธานฯ)	ผู้ใหญ่บ้านทุกหมู่บ้านในตำบล เลือกกันเอง ๒ คน (ลำดับที่ ๒ เป็นรองประธานฯ)	ปลัดอำเภอประจำตำบล
คณะกรรมการ คยช.	๑. สมาชิกสภา อบต. หรือสมาชิก สภาเทศบาล ที่เป็นกรรมการ หมู่บ้านทุกหมู่บ้านในตำบล เลือก กันเอง ๒ คน ๒. ประธาน คยช.เดิม ในตำบล (ถ้ามี) ๑ คน ๓. ผู้นำองค์กรหรือกลุ่มอาชีพ ในตำบล เลือกกันเอง ๑ คน ๔. ดำรงชุมชนประจำตำบล ๑ คน ๕. นิติกรหรือ จนท.ขององค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ที่ตั้ง คยช.ตำบล ที่นายก อปท.นั้น มอบหมาย ๑ คน (กรรมการและ เลขานุการ)	๑. สมาชิกสภา อบต. หรือสมาชิก สภาเทศบาล ที่เป็นกรรมการ หมู่บ้านทุกหมู่บ้านในตำบล เลือก กันเอง ๒ คน ๒. ประธาน คยช.เดิม ในตำบล (ถ้ามี) ๑ คน ๓. ดำรงชุมชนประจำตำบล ๑ คน ๔. ผู้นำองค์กรหรือกลุ่มอาชีพใน ตำบลเลือกกันเอง ๒ คน ๕. ผู้ทรงคุณวุฒิที่กรรมการ เห็นชอบ ไม่เกิน ๒ คน ๖. อาสาสมัครแรงงาน อาสาสมัคร พัฒนาสังคมและความมั่นคงของ มนุษย์ และอาสาสมัครคุม ประพฤติประเภทละ ๑ คน ๗. นิติกรหรือ จนท.ของ อปท. ที่ตั้ง คยช.ตำบล ที่นายก อปท. นั้น มอบหมาย ๑ คน (กรรมการ และเลขานุการ)	๑. พัฒนาการประจำตำบล ๒. ดำรงชุมชนประจำตำบล ๓. กำนัน ๔. นายก อบต. ในตำบล ๕. ประธานศูนย์ยุติธรรม ชุมชนเดิม ๑ คน (ถ้ามี) ๖. อาสาสมัครแรงงาน อาสาสมัครพัฒนาสังคมและ ความมั่นคงของมนุษย์ ๗. อาสาสมัครคุมประพฤติ ๘. อาสาสมัครสาธารณสุข ประจำหมู่บ้าน ๙. ผู้แทนสภาเกษตรกรตำบล ๑๐. ผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน (ลำดับ ๖ - ๑๐ ประเภทละ ๑ คน) ๑๑. นิติกรหรือเจ้าหน้าที่ของ อปท. ที่ได้รับมอบหมาย (กรรมการและเลขานุการ)
ที่ปรึกษา	ที่ปรึกษา คยช. ๑. ปลัดอำเภอประจำตำบล ๒. พัฒนาการตำบล ๓. กำนัน ๔. นายก อบต. และ/หรือ นายกเทศมนตรีเทศบาลในพื้นที่ ตำบล ๕. ผู้แทนยุติธรรมจังหวัด (ยจ.) ๑ คน	๑. ผู้กำกับการสถานีตำรวจในพื้นที่ตำบล ๒. ปลัดอำเภอประจำตำบล ๓. พัฒนาการตำบล ๔. กำนัน ๕. นายก อบต. และ/หรือ นายกเทศมนตรีเทศบาลในพื้นที่ ตำบล ๖. ผู้แทน ยจ. จำนวน ๑ คน	ไม่มี

ภาพโครงสร้างการดำเนินงานของคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชน



คำสั่งจังหวัดขอนแก่น

ที่ ๒๒๕๓ /๒๕๖๑

เรื่อง แต่งตั้งที่ปรึกษาและคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชนในพื้นที่จังหวัดขอนแก่น

ตามที่ สำนักงานยุติธรรมจังหวัดขอนแก่น ได้มีคำสั่งแต่งตั้งที่ปรึกษาและคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชน จำนวน ๔๕ ตำบล เมื่อวันที่ ๓๑ สิงหาคม ๒๕๕๘ ซึ่งบัดนี้ได้ครบวาระการดำรงตำแหน่งเป็นที่เรียบร้อยแล้ว เมื่อวันที่ ๓๑ สิงหาคม ๒๕๖๐ เพื่อให้เกิดการทำงานเชิงบูรณาการทุกระดับ สอดคล้องนโยบายรัฐบาล ด้านการลดความเหลื่อมล้ำของสังคม และสร้างโอกาสการเข้าถึงบริการภาครัฐ และสร้างการมีส่วนร่วมระหว่างภาครัฐและประชาชนในการอำนวยความสะดวก ยุติธรรม เกิดความสงบเรียบร้อยและเป็นธรรมในสังคม และให้ศูนย์ยุติธรรมชุมชนขับเคลื่อนในวิสัยทางเดียวกันทั้งจังหวัด จึงขอยกเลิกคำสั่งจังหวัดขอนแก่น ที่ ๔๔๖๗/๒๕๕๘ ลงวันที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๘ และคำสั่งจังหวัดขอนแก่น ๕๘๖๗/๒๕๕๘ ลงวันที่ ๒ ธันวาคม ๒๕๕๘ เรื่อง แต่งตั้งที่ปรึกษาและคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชนในพื้นที่จังหวัดขอนแก่น อาศัยอำนาจตามมาตรา ๕๒/๑ มาตรา ๕๔ มาตรา ๕๗ แห่งพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. ๒๕๓๔ และที่แก้ไขเพิ่มเติม บัญชีกฤษฎีกาส่งความร่วมมือ (MOU) ว่าด้วยการอำนวยความสะดวก เพื่อลดความเหลื่อมล้ำในสังคมระหว่าง สำนักงานกฤษฎีกา สำนักงานอัยการสูงสุด กระทรวงมหาดไทย และกระทรวงยุติธรรม ลงวันที่ ๘ ธันวาคม ๒๕๕๘ ประกาศคณะกรรมการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เรื่อง แนวทางในการจัดบริการรับเรื่องร้องทุกข์ของประชาชน ในการให้บริการสาธารณะขององค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาล และองค์การบริหารส่วนตำบล ลงวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘ และคำสั่งกระทรวงยุติธรรม ที่ ๓๒๒/๒๕๕๘ เรื่อง การบริหารงานศูนย์ยุติธรรมชุมชน ลงวันที่ ๑๓ กรกฎาคม ๒๕๕๘ จึงให้แต่งตั้งที่ปรึกษาและคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชน มีองค์ประกอบและบทบาทหน้าที่ ดังต่อไปนี้

๑. ที่ปรึกษาคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชน ประกอบด้วย

- ๑.๑ ผู้กำกับการสถานีตำรวจภูธร
- ๑.๒ ปลัดอำเภอประจำตำบล
- ๑.๓ นายกองตรีบริหารส่วนตำบล/นายก.เทศมนตรี
- ๑.๔ พัฒนาการตำบล
- ๑.๕ กำนันตำบล
- ๑.๖ ผู้แทนยุติธรรม จังหวัดขอนแก่น

หน้าที่ ให้ที่ปรึกษาคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชนมีบทบาทหน้าที่ ให้คำแนะนำ ปรึกษา ส่งเสริม สนับสนุนการดำเนินงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชน ในด้านข้อกฎหมาย ระเบียบทางราชการที่เกี่ยวข้อง และภารกิจอื่นที่เกี่ยวข้องการอำนวยความสะดวก เป็นธรรม

๒. คณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชน ดังปรากฏรายละเอียดตามเอกสารแนบท้ายคำสั่งนี้

โดยให้คณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชนมีบทบาทหน้าที่ ดังนี้

๑. ส่งเสริม สนับสนุนและประสานงานการดำเนินงานของส่วนราชการ หน่วยงาน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการเสริมสร้างการเข้าถึงความยุติธรรมของประชาชน

/๑. เป้าประสงค์...

๒-

๒. มีภารกิจ และป้องกันปัญหาอาชญากรรม การทุจริต และประพฤติกุศลของเจ้าหน้าที่รัฐ และการกระทำผิดกฎหมายต่าง ๆ

๓. พิจารณาเรื่องร้องเรียน ร้องทุกข์ โศกนาถ ความไม่เป็นธรรม ของประชาชน และรับแจ้งเบาะแสข้อมูลการกระทำผิดกฎหมายต่าง ๆ ตลอดจนการช่วยเหลือ ดูแล ให้คำแนะนํา และแก้ไขปัญหามักผู้ได้รับความเดือดร้อนหรือผู้ที่ต้องการคำแนะนําด้านกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม

๔. โกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาทตามที่คู่กรณีร้องขอเกี่ยวกับความแห้งหรือความเสียหายที่เป็นความผิดอันยอมความได้ โดยให้ดำเนินการตามกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท หรือจัดการความขัดแย้งในชุมชน ทั้งนี้ การไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาทให้เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยการส่งเสริม และประนอมข้อพิพาทในชุมชน

๕. ให้ความช่วยเหลือ ดูแล ผู้ที่ได้รับความเสียหายหรือได้รับผลกระทบจากการกระทำ ความผิดและอาชญากรรม และประสานงานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อดำเนินการตามอำนาจหน้าที่

๖. ให้ความช่วยเหลือ และสนับสนุนการดำเนินงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการแก้ไข และบำบัดฟื้นฟูผู้กระทำความผิดและผู้สนใจ รวมทั้งผู้ถูกคุมประพฤติหรือผู้ที่ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราว ให้กลับตนเป็นพลเมืองดี และไม่หวนกลับไปกระทำผิดอีก

๗. เผยแพร่ความรู้ทางกฎหมาย และข้อมูลข่าวสารด้านยุติธรรมชุมชนแก่ประชาชน

๘. ดำเนินการอื่น ๆ ตามที่ได้รับมอบหมาย

ให้สำนักงานยุติธรรมจังหวัดขอนแก่นมีบทบาทหน้าที่พัฒนา ส่งเสริม และสนับสนุนการดำเนินงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชนในพื้นที่จังหวัดขอนแก่น และเชื่อมโยงประสานงานกับศูนย์ดำรงธรรมในทุกระดับ เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้เกิดความยั่งยืนของศูนย์ยุติธรรมชุมชนและอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนคล่องไป

ให้ผู้ที่ได้รับแต่งตั้งตามคำสั่งนี้ มีวาระการดำรงตำแหน่ง ๒ ปี

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๓



(นายสุชัย บุตรสารง)

รองผู้ว่าราชการจังหวัดขอนแก่น ปฏิบัติราชการแทน

ผู้ว่าราชการจังหวัดขอนแก่น

## ด่วนที่สุด

ที่ มท ๐๒๐๕.๓/ว ๑๐๑๑



กระทรวงมหาดไทย

ถนนอัมรินทร์ กทม. ๑๐๒๐๐

๒๖ มีนาคม ๒๕๕๒

เรื่อง แนวทางการดำเนินงานเรื่องราวจังหวัด/ร้องเรียนของศูนย์ดำรงธรรมจังหวัดและศูนย์ดำรงธรรมอำเภอ  
เรียน ผู้ว่าราชการจังหวัดทุกจังหวัด

- อ้างถึง ๑. หนังสือกระทรวงมหาดไทยที่ มท ๐๒๑๕/ว๓๔๕ ลงวันที่ ๒๕ มกราคม ๒๕๕๐  
๒. หนังสือกรมการปกครอง ที่ มท ๐๓๐๗.๒/ว๒๒๖๕๖ ลงวันที่ ๒๘ ธันวาคม ๒๕๕๐  
๓. ยุทธศาสตร์การเคลื่อนนโยบายของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย

- สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. ตัวอย่างคำสั่งแต่งตั้งคณะทำงานกลั่นกรองเรื่องราวจังหวัด/ร้องเรียน จำนวน ๑ ชุด  
๒. แบบสอบถามการดำเนินงานแก้ไขข้อร้องเรียน/ร้องเรียน จำนวน ๑ ชุด  
๓. แบบรายงานผลการดำเนินการ จำนวน ๑ ชุด

ตามที่กระทรวงมหาดไทยได้แจ้งแนวทางปฏิบัติในการดำเนินงานแก้ไขปัญหาเรื่องราวจังหวัด/ร้องเรียนของศูนย์ดำรงธรรมจังหวัดและศูนย์ดำรงธรรมอำเภอ ให้ผู้ว่าราชการจังหวัดให้ความสำคัญในเรื่องราวจังหวัด/ร้องเรียนของประชาชน และมอบหมายให้สำนักงานจังหวัดรับผิดชอบงานศูนย์ดำรงธรรมจังหวัดให้ปรับปรุงช่องทางการรับเรื่องราวจังหวัด/ร้องเรียน เพื่อให้การบริการประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งให้ประชาสัมพันธ์ในเชิงรุก ให้อำเภอได้แสดงบทบาทในการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของประชาชนด้วยความเข้าใจและสนใจ เพื่อให้ผู้ร้องได้คลายความทุกข์อย่างรวดเร็วโดยไม่ยึดติดกับรูปแบบวิธีดำเนินงานที่ซับซ้อนรายละเอียดปรากฏในหนังสือที่อ้างถึง ๑ และ ๒ นั้น

ในการนี้กระทรวงมหาดไทยได้กำหนดยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนนโยบายของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ซึ่งเป็นนโยบายที่สำคัญเร่งด่วน ๕ ข้อ โดยนโยบายข้อ ๕ การให้บริการประชาชน กลยุทธ์ ๕.๒ เพิ่มประสิทธิภาพการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของประชาชน

ดังนั้น เพื่อให้การขับเคลื่อนนโยบายของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ในข้อ ๕ บรรลุวัตถุประสงค์ตามตัวชี้วัดที่กำหนดอย่างมีประสิทธิภาพ จึงได้ปรับปรุงขั้นตอนและวิธีการปฏิบัติในการดำเนินงานของศูนย์ดำรงธรรมจังหวัดและศูนย์ดำรงธรรมอำเภอ ดังนี้

### ๑. ศูนย์ดำรงธรรมจังหวัด

- ๑.๑ การรับเรื่องร้องเรียน ให้ลงทะเบียนรับเรื่องในระบบคอมพิวเตอร์เพื่อเป็นข้อมูลสำหรับตรวจสอบและติดตามเรื่องต่อไป

๑.๒ กรณีประชาชนร้องเรียนด้วยตนเอง ให้ซักถามปัญหาจากผู้ร้องและในกรณีที่สามารถชี้แจงแก้ไขข้อร้องเรียนจนเป็นที่น่าพอใจของผู้ร้องแล้ว ให้ยุติเรื่องได้โดยไม่ต้องนำเสนอให้คณะกรรมการกลั่นกรองเรื่องราวร้องทุกข์/ร้องเรียนพิจารณา

๑.๓ ประสานส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง องค์กรหรือสมาคมที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายหรือความเป็นธรรมในจังหวัดทั้งส่วนกลาง ภูมิภาคและท้องถิ่น เพื่อร่วมกันทำงานแก้ไขปัญหาเรื่องราวร้องทุกข์/ร้องเรียนที่ยังไม่ได้ข้อยุติ

๑.๔ ให้สำรวจ/ปรับปรุงช่องทางการรับเรื่องราวร้องทุกข์/ร้องเรียน โทรศัพท์สายด่วน ๑๕๖๗ โดยให้ติดตั้งโทรศัพท์ไว้ที่ศูนย์ดำรงธรรมจังหวัด ในกรณีที่ยังไม่ได้ดำเนินการติดตั้งโทรศัพท์สายด่วนให้ยื่นคำร้องขอติดตั้งโทรศัพท์หมายเลขใหม่ ๑ เลขหมาย และขอเปลี่ยนแปลงเป็นหมายเลข ๑๕๖๗ พร้อมทั้งมอบหมายเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานรับเรื่องราวร้องทุกข์ฯ โดยให้ประสานการปฏิบัติกับศูนย์ปฏิบัติการจังหวัด (สปก.จ.) ที่ได้กำหนดหน้าที่ในการรับเรื่องราวร้องทุกข์ไว้แล้ว

๑.๕ ให้ใช้ระบบ E-Inspection ซึ่งเป็นระบบบริหารจัดการข้อมูลเรื่องราวร้องทุกข์/ร้องเรียนผ่านระบบ Intranet ของกระทรวงมหาดไทยเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงานเรื่องราวร้องทุกข์ฯ โดยระบบดังกล่าวสามารถเรียกดูข้อมูลเรื่องราวร้องทุกข์/ร้องเรียนที่ศูนย์ดำรงธรรมซึ่งสำนักตรวจราชการและเรื่องราวร้องทุกข์ สป. จัดส่งให้จังหวัดดำเนินการ

๑.๖ ให้แต่งตั้งคณะทำงานกลั่นกรองเรื่องราวร้องทุกข์/ร้องเรียนของจังหวัด เพื่อวิเคราะห์วินิจฉัยประเมินค่าและตรวจสอบติดตามเร่งรัดเรื่องราวร้องทุกข์/ร้องเรียนของประชาชน พิจารณาคัดสินใจหรือมอบหมายให้ส่วนราชการในจังหวัดดำเนินการแก้ไขให้ยุติเรื่องโดยเร็ว ซึ่งจะต้องดำเนินการให้แล้วเสร็จภายใน ๓๐ วัน นับแต่วันรับเรื่อง หากจำเป็นอาจขยายเวลาได้ครั้งละ ๑๕ วัน ไม่เกิน ๒ ครั้ง คณะทำงานฯ ประกอบด้วยรองผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นหัวหน้าคณะทำงาน หัวหน้าส่วนราชการตามที่เห็นสมควร ผู้แทนองค์กรหรือสมาคมที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายหรือความเป็นธรรมในจังหวัด เป็นคณะทำงานให้หัวหน้าสำนักงานจังหวัดเป็นคณะทำงานและเลขานุการ รายละเอียดปรากฏตามตัวอย่างคำสั่งที่ส่งมาด้วย ๑

๑.๗ ให้รายงานผลการดำเนินงาน ส่งให้กระทรวงมหาดไทยทราบภายในวันที่ ๒๕ ของทุกเดือน

## ๒. ศูนย์ดำรงธรรมอำเภอ

ตามนโยบายข้อ ๘ กลยุทธ์ ๘.๒ ได้กำหนดแผนงาน/โครงการ ให้อำเภอนำไปปฏิบัติโดยมีขั้นตอนการปฏิบัติตั้งแต่สำรวจปัญหา จัดหน่วยเคลื่อนที่ออกไปรับเรื่องในพื้นที่ จัดชุดปฏิบัติการเฉพาะกิจออกไปรับเรื่องราวร้องทุกข์/ร้องเรียนในพื้นที่ จัดตั้งคณะทำงานแก้ไขปัญหา กำหนดช่องทางการรับเรื่องราวร้องทุกข์/ร้องเรียน โดยจะต้องมีการแก้ไขปัญหาให้ผู้เดือดร้อนอย่างรวดเร็วและเป็นระบบ เช่น จัดตั้งคณะทำงานตรวจสอบ ติดตาม เร่งรัดระดับอำเภอ สืบสวนสอบสวนและประสานความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง แจ้งผลการแก้ไขปัญหาให้ผู้เดือดร้อนทราบ ประชาสัมพันธ์เชิงรุกและจัดเวทีเสวนารับฟังปัญหาความเดือดร้อนและข้อเสนอแนะแบบมีส่วนร่วม รายละเอียดปรากฏตามหนังสือที่ยังอิง ๓

ดังนั้น จึงให้จังหวัดแจ้งให้นายอำเภอดำเนินการดังนี้

๒.๑ ตามที่กรมการปกครองได้แจ้งแนวทางการดำเนินงานเรื่องราร้องทุกข์/ร้องเรียนให้อำเภอถือปฏิบัติ ตั้งแต่ขั้นตอนและวิธีปฏิบัติงานในเชิงรุกของศูนย์ดำรงธรรมอำเภอ การแต่งตั้งคณะทำงานกลั่นกรองเรื่องราร้องทุกข์ การบริหารจัดการเก็บและการใช้ข้อมูล การเปิดเผยข้อมูลและการปรับปรุงข้อมูลให้เป็นปัจจุบัน ฯลฯ ให้อำเภอนำไปปฏิบัติให้เกิดผลสำเร็จเป็นรูปธรรมและรายงานผลการดำเนินงานให้จังหวัดทราบทุกเดือน

๒.๒ ให้อำเภอรายงานผลการดำเนินงานตามนโยบายข้อ ๕ กลยุทธ์ ๕.๒ ตามแบบรายงานส่งให้จังหวัด เพื่อรวบรวมสรุปรายงานส่งให้กระทรวงมหาดไทยเป็นประจำทุกเดือน ตั้งแต่เดือนมีนาคม ๒๕๕๒ เป็นต้นไป

๓. การปฏิบัติงานเรื่องร้องทุกข์/ร้องเรียน ให้จังหวัดและอำเภอปฏิบัติงานในเชิงรุก บูรณาการความร่วมมือและการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามตัวชี้วัดอย่างมีประสิทธิภาพ โดยสร้างความพึงพอใจและเกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชน

๔. ให้จังหวัดและอำเภอเร่งประชาสัมพันธ์อย่างกว้างขวาง เพื่อให้ประชาชนทราบช่องทางและสามารถยื่นเรื่องราร้องทุกข์/ร้องเรียน ได้อย่างสะดวกรวดเร็ว ทั้งช่องทางโทรศัพท์สายด่วน ๑๕๖๗ โทรศัพท์ประจำศูนย์ดำรงธรรมจังหวัดและศูนย์ดำรงธรรมอำเภอ โทรศัพท์ประจำตำแหน่งของผู้ว่าราชการจังหวัด โทรศัพท์ประจำตำแหน่งของนายอำเภอ ผู้รับเรื่องราร้องทุกข์/ร้องเรียนที่หน้าจวนผู้ว่าราชการจังหวัด และที่หน้าที่ว่าการอำเภอ และคู่ ปณ. ๑๐๑ เป็นต้น

จึงเรียนมาเพื่อทราบและดำเนินการ ทั้งนี้ให้รายงานผลตามแบบรายงานส่งให้กระทรวงมหาดไทย ภายในวันที่ ๒๕ ของทุกเดือน ตั้งแต่เดือนมีนาคม ๒๕๕๒ เป็นต้นไป

ขอแสดงความนับถือ

วิชัย ศรีขวัญ

(นายวิชัย ศรีขวัญ)

รองปลัดกระทรวงมหาดไทย รักษาราชการแทน

ปลัดกระทรวงมหาดไทย

สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย

สำนักตรวจราชการและเรื่องราร้องทุกข์

โทร ๐ ๒๒๒๑ ๑๑๒๖ (มท) ๕๐๔๕๗/โทรสาร ๐ ๒๒๒๑ ๑๑๒๖

“ดำรงธรรมนำไทยใสสะอาด”

## ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	ภควรรณพร พิศุทธิสุวรรณ
วัน เดือน ปี เกิด	21 เมษายน 2523
สถานที่เกิด	จังหวัดนครราชสีมา
วุฒิการศึกษา	ศิลปศาสตรบัณฑิต (ภาษาอังกฤษ) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น Master of Rural Development Management , The Faculty of Graduate School, Khon Kaen University
ที่อยู่ปัจจุบัน	499/8 หมู่บ้านราชาซิติ หมู่ 2 ถนนมิตรภาพ ตำบลศิลา อำเภอเมือง ขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น
ผลงานตีพิมพ์	ภควรรณพร พิศุทธิสุวรรณ และ จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย. (2566). “เจ้าโคตร กับบทบาทคนกลางในงานยุติธรรมชุมชนร่วมสมัย” วารสารรัฐศาสตร์รอบรู้ และสหวิทยาการ ปีที่ 6 ฉบับที่ 4 (เดือน กรกฎาคม - สิงหาคม 2566).